

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Янюк Іван Федорович

УДК 94:351.825(477.83/.86)"1907/1939"

ДИСЕРТАЦІЯ

**Діяльність кооперативного банку "Земля" у Східній Галичині
(1907–1939 рр.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **ЯНЮК Іван Федорович**

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник **Зуляк Іван Степанович**, доктор історичних наук,
професор

Тернопіль – 2018

АНОТАЦІЯ

Янюк І. Ф. Діяльність кооперативного банку "Земля" у Східній Галичині (1907–1939 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 "Історія України". – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2018.

У дисертації висвітлено результати цілісного аналізу функціонування парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" упродовж 1907–1939 рр. від часу його заснування – до окупації Східної Галичини РСЧА.

Охарактеризовано соціально-економічну діяльність "Землі" упродовж функціонування. З огляду на те, що діяльність інституції припала на часи соціальних трансформацій у суспільно-політичному житті Східної Галичини, які вплинули на економічне життя краю, виділяємо такі етапи її функціонування: 1) 1907–1914 рр. – від заснування – до початку Першої світової війни. Цей період характеризується поступальним розвитком товариства. 2) 1914–1920 рр. – час активних бойових дій, які велися на території Східної Галичини, що призвело до майже повного призупинення будь-яких економічних відносин. 3) 1921–1939 рр. – перебування Східної Галичини у складі II Речі Посполитої, що пов'язане із економічною нестабільністю, адміністративним тиском влади на українські економічні структури.

Досліджено особливості структури та організацію управління "Землі" на основі статуту кооперативу. Визначено правовий статус як товариства із обмеженою відповідальністю, основним завданням якого було забезпечення задоволення економічних інтересів його членів.

Виокремлено основні напрямки функціонування "Землі". Метою створення кооперативу була парцеляція маєтків східногалицьких поміщиків, тобто їх поділ на маленькі частини із метою подальшого продажу.

Товариство відповідально ставилося до питання соціального забезпечення своїх працівників. Особливо актуальним це стало у час польсько-української війни, коли увесь східногалицький кооперативний рух об'єднався навколо цієї проблеми.

У дослідженні виокремлено кадрову політику "Землі". Товариство приймало до себе на роботу в основному осіб із профільною освітою, яку вони отримували у престижних навчальних закладах Австро-Угорщини.

Висвітлено умови праці у кооперативі. Частими були скарги на низький рівень заробітної плати. Час від часу це призводило до зміни місця роботи цими працівниками, що свідчить про те, що у "Землі" був низький рівень зарплати, порівняно із іншими економічними структурами Східної Галичини.

На функціонування товариства у міжвоєнний період впливали проблеми із інвестиціями. Кількість членів зменшувалася, аналогічно як і прибутки. До кінця 20-х рр. ХХ ст. "Земля" майже згорнула свою діяльність. Однак із 1924 р. товариство перетворено на кооперативний банк "Земля", що функціонував до 1939 р.

Визначено місце парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" в економічному русі українців Східної Галичини на початку ХХ ст. – до 1939 р.

Ключові слова: парцеляційне товариство "Земля", кооперативний банк "Земля", парцеляція, Східна Галичина, кооперативний рух, кооперація, поміщицьке землеволодіння, східногалицьке село, соціально-економічний розвиток, початок ХХ ст., міжвоєнний період, Австро-Угорщина, Перша світова війна, II Річ Посполита.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Янюк І. Структура і організація управління парцеляційного товариства «Земля» у Львові (1907–1923 рр.) // Наукові записки Тернопільського

- національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. Випуск 1. Ч. 2. С. 56–60.
2. Янюк І. Основні напрямки діяльності парцеляційного товариства «Земля» у Львові напередодні Першої світової війни (1907–1914 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. Випуск 2. Ч. 1. С. 112–116.
 3. Янюк І. Основні фінансові показники та особливості організації діяльності парцеляційного товариства «Земля» у Львові упродовж 1907–1914 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2016. Випуск 1. Ч. 4. С. 50–52.
 4. Янюк І. Відновлення функціонування парцеляційного товариства «Земля» після Першої світової війни // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. Випуск 47. С. 157–163.
 5. Янюк І. Соціально-економічний розвиток Східної Галичини кінця ХІХ ст. – 1939 р. Сучасна українська історіографія // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2017. Випуск 1. Ч. 3. С. 36–50.
 6. Янюк І. Діяльність кооперативного банку «Земля» (1907–1939 рр.): джерельна база дослідження проблеми // Українознавство. 2017. № 3 (64). С. 114–129.
 7. Янюк І. Українська кредитна кооперація і парцеляційні процеси у Східній Галичині на початку ХХ ст. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. Випуск 127 (12). С. 26–32.
 8. Янюк І. Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності кооперативу «Земля» (1907–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2017. Випуск 2. Ч. 3. С. 79–84.

II. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Янюк І. Організаційна структура парцеляційного товариства «Земля» у Львові (1907–1923 рр.) // Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського): матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 21 квітня 2016. Київ, Україна / Редкол.: проф. І. К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська, (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор). Київ, 2016. С. 73–75.
10. Янюк І. Соціальний захист службовців товариства «Земля» (1920–1922 рр.) // Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 листопада 2016. Київ, Україна / ГО «Київська наукова суспільнознавча організація». Київ, 2016. С. 29–32.
11. Янюк І. Особливості функціонування парцеляційного товариства «Земля» у Львові напередодні Першої світової війни // Актуальні питання історії України у III тисячолітті: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 листопада 2016. Тернопіль, Україна / ТОКІШПО, Тернопіль, 2016. С. 32–34.
12. Янюк І. Кадрова політика парцеляційного товариства «Земля» у Львові (1907–1923 рр.) // Перспективи розвитку сучасної науки: Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 грудня 2016. Львів, Україна). Видавничий дім «Гельветика». Херсон, 2016. С. 175–178.
13. Янюк І. Окремі аспекти діяльності греко-католицької церкви у сфері економічного життя українців // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 лютого 2017. Тернопіль, Україна) / укладачі В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІШПО, Тернопіль, 2017. С. 98–99.
14. Янюк І. Особливості функціонування кооперативного банку «Земля» у міжвоєнний період // Наукові дослідження: перспективи інновацій у суспільстві і розвитку технологій: Матеріали V Всеукраїнської науково-

- практичної конференції (14–15 березня 2017. Харків, Україна) Наукове партнерство «Центр наукових технологій». Харків, 2017. С. 25–28.
15. Янюк І. Діяльність кооперативного банку «Земля» (за матеріалами ЦДІАЛ України) // Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 квітня 2017. Вінниця, Україна) Подільське наукове товариство. Вінниця, 2017. С. 31–34.
16. Янюк І. Діаспорні часописи про східногалицьке село міжвоєнного періоду // Еволюція національного світобачення українців на зламі тисячоліть: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (13 квітня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІППО, Тернопіль, 2017. С. 43–46.
17. Янюк І. Діяльність парцеляційного товариства «Земля» на Тернопільщині // Тернопіль і Тернопільщина в особах, подіях, документах: Збірник наукових статей та тез I Регіональної науково-практичної конференції (25 квітня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, В. С. Мисик, А. Janowski, І. Ф. Янюк, О. А. Ревуцька. ТОКІППО, Тернопіль. 2017. С. 59–62.
18. Янюк І. Соціально-економічний розвиток східногалицького села у міжвоєнний період (історіографічний огляд публікацій української еміграції ХХ ст.) // Перші Геретівські читання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (6–7 червня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, І. М. Вітенко, А. Janowski, В. С. Мисик, Ф. І. Полянський, О. А. Ревуцька, І. Ф. Янюк // Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. Вип. 1. С. 120–123.
19. Янюк І. Відображення у радянській історіографії соціально-економічних процесів східногалицького села упродовж кінця ХІХ ст. – до 1939 р. // ХІ Буковинська Міжнародна історико-краєзнавча конференція присвячена 100-

річчю української національної революції. Тези доповідей (20–21 жовтня 2017. Чернівці, Україна) Наук. ред. О. В. Добржанський. Чернівці: Технодрук, 2017. С. 121–123.

20. Янюк І. Соціально-економічний розвиток східногалицького села у кінці XIX ст. – 1939 р.: історіографія проблеми // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до – сьогодення)» / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: «Вектор», 2017. С. 164–166.

Yaniuk I. F. The activity of cooperative bank "Zemlia" in Eastern Halychyna (1907–1939). – Professional scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for scientific degree of Candidate of Historical Sciences (Doctor of Philosophy), Specialty 07.00.01. – History of Ukraine. – Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, 2018.

The thesis deals with the results of integral analysis of functioning of parceling society (cooperative bank) "Zemlia" during 1907–1939 from its foundation – to the occupation of Eastern Halychyna by Workman-Peasant Red Army.

The social and economic activity of "Zemlia" during the period of its functioning is characterized. Considering that activity of "Zemlia" was taking place in the period of social transformations in public and political life of Eastern Halychyna, which influenced on the economic life of the territory, we singled out such stages of its functioning: 1) 1907–1914 – from the year of its foundation to the beginning of World War I. This period is characterized by progressive development of the society. 2) 1914–1920 – the time of active hostilities, which were taking place on the territory of Eastern Halychyna. This period is characterized by almost total stop of all economic relations. 3) Period of Polish administration in Eastern Halychyna, which includes economic instability and administrative pressure of authorities on the Ukrainian economic structures.

The peculiarities of structure and organization of administration of society "Zemlia" on the basis of cooperative regulations are investigated. By the reason of

this, the legal status of society was determined as a society with limitation of liability, the main purpose of which was to provide economic interests of its members.

The main directions of functioning of society "Zemlia" were singled out. The purpose of foundation of the cooperative was the process of parceling of landowner's estates, which meant their dividing into small parts and their further sale.

The cooperative responsibly concerned to the question of social guarantee of its personnel. Especially this question became urgent in the period of Polish-Ukrainian war, when all the cooperative movement of Eastern Halychyna united to solve this problem.

In the work the staffing policy of "Zemlia" is also singled out. The society applied for the job only those persons, who had professional education, which they got in prestigious educational institutions of Austria-Hungary.

The conditions of work in "Zemlia" are thrown light upon. The workers often complained that the level of salary was low. From time to time it caused the change of working place by the workers, which is explained by the lower rate of salary in "Zemlia" comparing with other economic structures of Eastern Halychyna.

The problems with investments also influenced on the functioning of society during the interwar period. The quantity of members was decreasing proportionally to the rate of income. To the end of 1920-s "Zemlia" almost turned aside its activity.

The place of parceling society (cooperative bank) "Zemlia" in economic movement of Ukrainians of Eastern Halychyna during the end of XXth century – 1939 is determined.

Key words: parceling society «Zemlia», cooperative bank «Zemlia», parceling, Eastern Halychyna, cooperative movement, cooperation, landowner's possession, the country of Eastern Halychyna, social and economic development, the beginning of XXth century, 1939, the interwar period, Austria-Hungary, World War I, II Rich Pospolyta.

PUBLICATIONS LIST ON SUBJECT OF THE THESIS**Scientific works comprising main scientific results of the thesis:**

1. YANIUK, I. (2015) Structure and organization of administration of parceling society "Zemlia" in Lviv (1907–1923). *Naukovi zapysky Ternopilskoho Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Istorია*. Vol. 1. Part 2. pp. 56–60. [in Ukr.]
2. YANIUK, I. (2015) The main directions of the activity of parceling society "Zemlia" in Lviv before World War I. *Naukovi zapysky Ternopilskoho Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Istorია*. Vol. 2. Part 1. pp. 112–116. [in Ukr.]
3. YANIUK, I. (2016) The main financial indicators and peculiarities of the organization of activity of parceling society "Zemlia" in Lviv before World War I (1907–1914). *Naukovi zapysky Ternopilskoho Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Istorია*. Vol. 1. Part 4. pp. 50–52. [in Ukr.]
4. YANIUK, I. (2017) The renewal of functioning of parceling society "Zemlia" during the first postwar years. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Vol. 47. pp. 157–163.*
5. YANIUK, I. (2017) Social and economic development of Eastern Halychyna from the end of XIXth century – 1939. Contemporary Ukrainian historiography. *Naukovi zapysky Ternopilskoho Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Istorია*. Vol. 1. Part 3. pp. 36–50. [in Ukr.]
6. YANIUK, I. (2017) The activity of cooperative bank "Zemlia" (1907–1939): source base of the problem investigated. *Ukrainoznavstvo. № 3 (64). pp. 114–129* [in Ukr]
7. YANIUK, I. (2017) Ukrainian credit cooperation and parceling processes in Eastern Halychyna at the beginning of XX century. Hileya: naukovyi visnyk. *Zbirnyk naukovykh prats. № 127 (12). pp. 26–32* [in Ukr]

8. YANIUK, I. (2017) Theoretical and methodological principles of investigation of the activity of cooperative "Zemlia" (1907–1939). *Naukovi zapysky Ternopilskoho Natsionalnoho Pedagogichnoho Universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: istoria. № 2. Part 3. pp. 79–84 [in Ukr]*

Scientific works proving approbation of materials of the thesis:

9. YANIUK, I. (2016) The organizational structure of parceling society "Zemlia" in Lviv (1907–1923). *Dni Nauky istorychnoho fakultetu (do 150-richia vid dnia narodzhennia M. S. Hrushevskoho): materialy IX Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodyh uchenych, 21 kvitnia 2016 roku. Kyiv, pp. 73–75. [in Ukr.]*
10. YANIUK, I. (2016) Social protection of the employees of society "Zemlia" (1920–1922). *Aktualni tendentsii rozvytku suspilnyh nauk v Ukraini: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 11–12 lystopada 2016 roku. Kyiv, pp. 29–32. [in Ukr.]*
11. YANIUK, I. (2016) The specialties of functioning of parceling society "Zemlia" in Lviv before World War I. *Aktualni pytanïa istorii Ukrainy u III tysiacholiti: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 22 lystopada 2016 roku. Ternopil, pp. 32–34. [in Ukr.]*
12. YANIUK, I. (2016) The staffing policy of parceling society "Zemlia" (1907–1923). *Perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky: materialy Chetvertoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 2–3 hrudnia 2016 roku. Kherson, pp. 175–178. [in Ukr.]*
13. YANIUK, I. (2017) The separate aspects of the activity of Creek Catholic Church in the sphere of economic life of Ukrainians. *Problemy natsionalno-patriotychnoho vyhovania: istorychnyi ta psyholoho-pedahohichnyi aspekty: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 23 liutoho 2017 roku. Ternopil: TOKIPPO, pp. 98–99. [in Ukr.]*
14. YANIUK, I. (2017) The peculiarities of functioning of cooperative bank "Zemlia" during the interwar period. *Naukovi doslidzhenia: Perspektyvy inovatsii u suspilstvi i rozvytku tehnologii: materialy Piatoi vseukrainskoi*

- naukovo-praktychnoi konferentsii, 14–15 bereznia 2017 roku. Kharkiv, pp. 25–28.*
15. YANIUK, I. (2017) The activity of cooperative bank "Zemlia" (by the materials from CSHAL). *Perspektyvy ta priorytety rozvytku suchasnoi nauky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 10–11 kvitnia 2017 roku. Vynytsia, pp. 31–34. [in Ukr.]*
16. YANIUK, I. (2017) Diaspora's periodicals about the country of Eastern Halychyna during the interwar period. *Evolutsia natsionalnoho svitobachenia ukraintsiv na zlami tysiacholit: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 13 kvitnia 2017 roku. Ternopil: TOKIPPO, pp. 43–46. [in Ukr.]*
17. YANIUK, I. (2017) The activity of parceling society "Zemlia" in Ternopil Region. *Ternopil i Ternopilshchyna v osobah, podiah, dokumentah. Zbirnyk naukovykh statei ta tez Pershoi rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 25 kvitnia 2017 roku. Ternopil: TOKIPPO, pp. 59–62. [in Ukr.]*
18. YANIUK, I. (2017) Social and economic development of the country of Eastern Halychyna during the interwar period (the historiographic review of the Ukrainian emigration periodicals of the XXth century). *Pershi Geretivski chytania: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 6-7 chervnia 2017 roku. Ternopil: TOKIPPO, Vol. 1, pp. 120–123. [in Ukr.]*
19. YANIUK, I. (2017) The reflection of social and economic processes of Eastern Halychyna country during the end of XIXth century – 1939 in soviet historiography. *Deviata Bukovynska mizhnarodna istoryko-kraieznavcha konferentsia, 2012 zhovtnia 2017 roku. Chernivtsi, pp. 121–123. [in Ukr.]*
20. YANIUK, I. (2017) Social and economic development of the country of Eastern Halychyna during the end of XIX th century – 1939: historiographic review of the problem. *Materialy Tretoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Ternopil i Ternopilia v istorii ta kulturi Ukrainy i svitu" (vid naidavnishykh chasiv do sohodenia). Ternopil, pp. 164–166. [in Ukr.]*

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	20
1.1. Історіографія проблеми	20
1.2. Джерельна база	50
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження	62
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ "ЗЕМЛІ" У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (ПОЧАТОК ХХ СТ. – 1939 Р.)	108
2.1. Кредитна кооперація в системі парцеляційних процесів початку ХХ ст.	108
2.2. Праця товариства в період Першої світової війни і повоєнного часу	119
2.3. Вплив аграрної реформи на роботу товариства у міжвоєнний період.....	131
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	159
3.1. Статут товариства	159
3.2. Статути споріднених господарських структур	172
РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ	198
4.1. Парцеляція землі	198
4.2. Соціальне забезпечення працівників інституції	224
4.3. Кадрова політика парцеляційного товариства "Земля"	233
ВИСНОВКИ	253
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	258
ДОДАТКИ	298

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Кр. – Австрійська крона.

ГКЦ – Греко-Католицька Церква.

Держархів Львівської обл. – Державний архів Львівської області.

Держархів Івано-Франківської обл. – Державний архів Івано-Франківської області.

Держархів Тернопільської обл. – Державний архів Тернопільської області.

Дол. США – долар США.

Зл. – Злотий (польський).

ЗІБ – Земельний іпотечний банк.

ЗОУНР – Західна область Української Народної Республіки.

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка.

КРНС – Католицький русько-народний союз.

КПЗУ – Комуністична партія Західної України.

КБ – Кооперативний банк.

ККС – Крайовий кредитний союз.

КСК – Крайовий союз кредитовий.

КСР – Крайовий союз ревізійний.

Мрг. – морг.

НТШ – Наукове товариство ім. Т. Шевченка.

ОУН – Організація Українських Націоналістів.

Пм. – Польська марка.

РСУК – Ревізійний союз українських кооперативів.

РСЧА – Робітничо-селянська Червона армія.

СГТСГ – Союз господарсько-торгових спілок Галичини.

СУПРУГА – Союз українських приватних урядників Галичини.

СУКГ – Спілка українських кооперативів Галичини.

УГА – Українська Галицька армія.

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання.

УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія.

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів.

ВСТУП

Актуальність теми визначається необхідністю всебічного й комплексного дослідження особливостей функціонування парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" упродовж 1907–1939 рр., осмислення його ролі та місця в економічному поступі українців Східної Галичини.

Проблема має важливе наукове значення, оскільки досі в українській національній історіографії на належному рівні не висвітлено особливості діяльності економічних структур. Функціонування більшості з них або взагалі ще не досліджувалася, зокрема, парцеляційного товариства (кооперативного банку "Земля"), або досліджувалася недостатньо, часто в аспекті їх ролі в інших сферах життя українців.

Актуальність дисертаційного дослідження також ґрунтується на необхідності вивчення діяльності парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" через висвітлення його функціонування, що дозволить більш повно оцінити та виокремити умови праці українських господарських товариств у визначений часовий проміжок.

Актуальність дисертаційної праці ґрунтується ще й на тому, що попри усі досягнення національної історіографії у дослідженні українського економічного руху в Східній Галичині упродовж 1907–1939 рр., діяльність парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" опинилася поза сферою зацікавлення української науки. Без нього, як елемента системи української кооперації, якісний аналіз її функціонування вважаємо нецілісним.

Діяльність парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" є зразком функціонування економічної системи українців у ринкових умовах на прикладі конкретного економічного суб'єкта – кооперативного товариства.

Дослідження діяльності парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" у Східній Галичині є відповіддю на виклики, які стоять перед українським суспільством у контексті побудови та розвитку сучасних українських приватних сільськогосподарських та кредитних підприємств крізь призму неперервності економічних традицій нашого народу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка "Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України" (державний реєстраційний номер 0111U009915).

Мета роботи – дослідити діяльність парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" у Східній Галичині у 1907–1939 рр.

Основні завдання дослідження:

- проаналізувати історіографічну та джерельну базу дослідження;
- окреслити теоретико-методологічні засади роботи;
- охарактеризувати соціально-економічні умови, у яких засновано та функціонувало парцеляційне товариство (кооперативний банк) "Земля";
- висвітлити чинники соціально-економічного становища Східної Галичини, які у зазначений період впливали на умови існування інституції;
- дослідити структуру парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля";
- визначити роль та місце парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" в українському економічному русі початку ХХ ст. – 1939 р.

Об'єкт дослідження – соціально-економічне та суспільно-політичне становище Східної Галичини на початку ХХ ст. – 1939 р.

Предмет дослідження – функціонування парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" в окреслений період.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1907–1939 рр. Нижня межа – заснування парцеляційного товариства "Земля" (найменування, під яким існував кооперативний банк "Земля" до 1924 р.). Верхня межа обмежена 1939 р., пов'язана зі вступом РСЧА в Західну Україну, після чого господарські товариства ліквідовано, а діячі кооперативного руху або емігрували, або ж були репресовані. Визначені хронологічні межі відображають час, коли у Східній Галичині активно розвивалися ринкові відносини, суттєвим елементом яких були українські економічні структури.

Територіальні межі дослідження окреслені теренами Східної Галичини, географічним регіоном, який на початку ХХ ст. входив до складу Австро-Угорщини. Упродовж Української національної революції на основі цих земель утворено ЗУНР і ЗО УНР, а після їх захоплення польськими військами, на цій території утворено Львівське, Станиславівське і Тернопільське воєводства у складі II Речі Посполитої. З 1939 р., коли ці землі захопила РСЧА, на них поширився радянський адміністративно-територіальний поділ.

Методологічна основа дисертації. Дисертаційне дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах об'єктивізму, історизму, системності, світоглядного плюралізму та діалектичного розуміння історичного процесу. Основний принцип дослідження базується на пріоритеті документів. Методологічна концепція дослідження ґрунтується на застосуванні поєднання міждисциплінарних підходів і методів, запозичених з різних соціогуманітарних дисциплін.

У ході дослідження використовувалися такі **методи**: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, систематизація, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний, історико-системний та методи економічного аналізу: метод динамічних рядів, графічний та табличний.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- *вперше* на основі комплексного і системного аналізу наукової проблеми введено до наукового вжитку невідомі й маловідомі, опубліковані та неопубліковані архівні джерела і документи, які розкривають чинники, що впливали на функціонування парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" у Східній Галичині початку ХХ ст. – 1939 р.;

- систематизовано і структуровано інформацію про діяльність парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля", доведено його вагоме значення у парцеляційних процесах, що відбувалися у Східній Галичині в окреслений період;

поглиблено:

- дослідження соціально-економічних процесів, які відбувалися у Східній Галичині впродовж 1907–1939 рр.;

- окреслення організаційно-правових засад функціонування "Землі" в зазначений період;

набуло подальшого розвитку:

- висвітлення основних напрямків діяльності "Землі" у Східній Галичині означеного часу;

- з'ясування місії і ролі парцеляції в господарському житті й економічному поступі українства.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки й матеріали дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, у доповідях на звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу вузу, 6-ти Міжнародних, 5-ти Всеукраїнських та одній Регіональній наукових, науково-теоретичних й науково-практичних конференціях, з них у таких Міжнародних: ІХ Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених "Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського)" (м. Київ, 21 квітня 2016 р.); "Актуальні

тенденції розвитку суспільних наук в Україні" (м. Київ, 11–12 листопада 2016 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція "Перспективи розвитку сучасної науки" (м. Львів, 2–3 грудня 2016 р.); "Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки" (м. Вінниця, 10–11 квітня 2017 р.); "Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів – до сьогодення)" (м. Тернопіль, 13–15 вересня 2017 р.); "XI Буковинська Міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 100-річчю української національної революції" (м. Чернівці, 20–21 жовтня 2017 р.); Всеукраїнських: "Актуальні питання історії України у III тисячолітті" (м. Тернопіль, 22 листопада 2016 р.); "Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти" (м. Тернопіль, 23 лютого 2017 р.); V Всеукраїнська науково-практична конференція "Наукові дослідження: перспективи інновацій у суспільстві і розвитку технологій" (м. Харків, 14–15 березня 2017 р.); "Еволюція національного світобачення українців на зламі тисячоліть" (м. Тернопіль, 13 квітня 2017 р.); "Перші Геретівські читання" (м. Тернопіль, 6–7 червня 2017 р.); а також в одній регіональній: I-а Регіональна науково-практична конференція "Тернопіль і Тернопільщина в особах, подіях, документах" (м. Тернопіль, 25 квітня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 20 наукових публікаціях (8 статей у наукових фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних і 12 – матеріали наукових конференцій).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків до них, списку використаних джерел (457 найменувань) та 31 додатку (таблиць – 12, діаграм – 5, текстових матеріалів – 14). Загальний обсяг дисертації 350 сторінок, основний текст – 196 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Діяльність парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" раніше не була предметом цілісного історичного дослідження. З огляду на це, історіографічною базою дисертаційної роботи є праці, які розкривають особливості соціально-економічного розвитку Східної Галичини упродовж часу функціонування "Землі".

Соціально-економічний розвиток Східної Галичини на початку ХХ ст. – 1939 р. був і залишається предметом дослідження українських істориків, правників, економістів та публіцистів. Вважаємо за доцільне поділити усю наявну літературу на таких п'ять умовних груп: перша група – представлена працями безпосередніх учасників тих подій; друга група – радянська історіографія; третя група – праці, написані українцями в еміграції; четверта група – наукові роботи польських авторів; п'ята група – дослідження науковців незалежної України.

Характерною особливістю першої групи є те, що діячі кооперативного руху прагнули виробити дієві концепції розвитку української кооперації, тому їхні публікації часто були схожі на інструкції-порадники для кооператорів у їх повсякденній діяльності. До таких належать роботи В. Будзиновського [1] та К. Левицького [2–3]. Інший тип цих робіт – це аналіз соціально-економічної ситуації, яка склалася у цей період із рекомендаціями, які вказували, яким способом найкраще розвиватися економічним структурам українців Східної Галичини. Такими є публікації Т. Войнаровського [4–6], С. Даниловича [7], Є. Олесницького [8], К. Коберського [9–10], Є. Храпливого [11] та О. Луцького [12].

Зокрема, у брошурі В. Будзиновського "Ґрунтовий податок" описано основні тарифи ґрунтового податку, що діяв на території Австро-Угорщини. Розкрито особливості його стягнення, різновиди та інші аспекти існування цього виду податку, особливості взаємодії між сільськими господарствами та державною владою щодо господарювання на приватних земельних ділянках [1].

Книга К. Левицького "Про нові спілки господарські" використовувалася як посібник, для реєстрації в цей час нових господарських спілок. Автор надав рекомендації щодо процесу їх заснування, правил реєстрації в органах влади та організації роботи. Для зразку він запропонував статут "Руського народного дому" [2].

К. Левицький у нарисі "Ідеї масової ошадності та її національне значення" обґрунтував ідеї ошадності серед населення західноукраїнських земель. У якості аргументів навів історичні порівняння, досвід діяльності господарських структур, а також окремі приклади ошадних вкладів із його сучасності. Він зазначав, що існування сильного народу і суспільства, без належного економічного підґрунтя, було неможливим [3].

У промові на засіданні Палати депутатів 19 червня 1908 р. Т. Войнаровський проаналізував основні віхи світової історії селянства та аграрного промислу. Наводив аналогії між давньоримським і середньовічним періодом та іншими реаліями розвитку та функціонування аграрного середовища і, сучасним йому, станом українського села Східної Галичини. На основі зроблених висновків Т. Войнаровський формував свою парадигму розвитку аграрного сектору українців Австро-Угорщини, яка, за його словами, мала базуватися на дрібних та середніх селянських господарствах. Основні тези промови записані і видані у "Народній друкарні" під назвою "Віддовжене селянської посілості" [4].

Т. Войнаровський проаналізував історію українсько-польських взаємин у контексті економічних відносин, зокрема навів дані про земельну власність. На основі історичних порівнянь він дійшов висновків щодо ролі та мети

проведення парцеляції великоземельної власності та впливу цього процесу на подальший економічний уклад українців [5].

У іншій праці "Суспільне значення охорони селянської власності" Т. Войнаровський, на основі економічної теорії, обґрунтовував важливість існування окремих малих земельних господарств, проблематичність розвитку тогочасного села за правилами організації капіталістичних господарств. Як аргументацію своїх гіпотез він наводив тенденції розвитку аграрних культур зі світової історії [6].

С. Данилович у праці "В справі аграрних реформ" критикував Т. Войнаровського за його нереалістичну (як він вважав) програму аграрних реформ. Автор вважав недоцільним будь-яке порівняння тодішньої ситуації на західноукраїнських землях із ситуацією у попередніх епохах, бо тоді не було капіталізму. Він також подав визначення основних економічних понять та висловив своє бачення майбутніх перетворень в українському селі (за проектом Української радикальної партії) [7].

У виступі на засіданні товариства "Сільський господар" Є. Олесницький окреслив проблеми функціонування аграрного середовища українців. Серед головних причин слабкого розвитку сільського господарства він вважав погане технічне оснащення українських селян та відсутність у них сильного політичного лобі у вищих державних колах Австро-Угорщини. Основні тези його виступу видано у друкарні І. Айхильбергера під назвою "Яка має бути наша рільнична організація?" [8].

К. Коберський досліджував особливості економічних процесів на українських землях, що входили до складу Польщі. У праці "Економіка українських земель під Польщею" він здійснив аналіз розвитку економіки українських земель, що входили до складу II Речі Посполитої у 20-ті рр. ХХ ст., провів дослідження галузевої структури господарства українських земель, проаналізував статистичні дані. У контексті аналізу процесів економіки цих територій, автор торкнувся і особливостей земельного питання [9, с. 13–16].

У виданні "Економіка українських земель під Польщею" (1935 р.), аналізуючи основні тенденції розвитку сільського господарства, К. Коберський вивчив особливості розвитку економіки українських селянських господарств. Він називав українців "сільською нацією" і вважав, що розвиток українського господарства має базуватися на громадах та селянських спілках [10].

Є. Храпливий у роботі "Сільське господарство Галицько-Волинських земель", надав детальну характеристику економічного стану західноукраїнських земель. У цій праці проаналізовано природні умови, етнографічний чинник, суспільний та господарський поділ, що впливали на становище сільського господарства на західноукраїнських землях. Автор розкрив спеціалізацію українського сільського господарства, детально проаналізував галузеву структуру та особливості функціонування кожної галузі. Проводячи аналіз земельного устрою західноукраїнських земель, автор навів статистичні дані щодо кількості і площі господарств у різних воєводствах станом на 1921 р. [11, с. 325], а також зведені дані за цими показниками на усій території західноукраїнських земель [11, с. 328] та різних країн Європи [11, с. 329].

О. Луцький у розвідці "Сільськогосподарський кредит" аналізував призначення та найбільш вигідні для українського аграрного сектора міжвоєнного періоду можливості впровадження сільськогосподарського кредиту. Як аргументацію, навів важливість ефективного розвитку сільського господарства для українського народу та складність його функціонування без належного кредитування. Хоча у вступній частині (де подано історію світового кредитування) вказується про "грішну природу кредитування", автор дійшов висновку, що без якісної та системної кредитної політики українському аграрному сектору не вижити. Також у кінці праці подано таблицю розмірів та особливостей діяльності українських кооперативів [12, с. 45].

Таким чином, публіцистичні праці учасників та сучасників кооперативного руху є важливим джерелом інформації про певні особливості процесів, які відбувалися у соціально-економічному аспекті життя Східної

Галичини означеного періоду. Їх недоліком є не наукове, а публіцистичне подання матеріалу, відсутність повноти відомостей щодо певної проблематики, відповідно доволі суб'єктивні висновки, чому також сприяла безпосередня участь авторів у тих процесах, які вони висвітлювали. Зокрема, публіцистичний стиль їх робіт, у них подано мало статистичного та фактологічного матеріалу.

Друга група історичних досліджень представлена працями радянських дослідників, які мали, хоча й обмежений, але все ж доступ до архівів, отже вони мали змогу працювати із джерелами. Проте ідеологічний прес був доволі сильний, тому про об'єктивну інтерпретацію отриманих результатів їх праці не йшлося. Через це радянська історіографія є для сучасної науки передусім важливим джерелом статистичних даних. У радянський період соціально-економічний розвиток Східної Галичини початку ХХ ст. – 1939 р. досліджували О. Досвітній [13], І. Гольдштейн [14], В. Богайчук [15], О. Цибко [16], М. Зільберман [17], І. Васюта [18–20], Я. Хонігсман [21], Г. Ковальчак [22] та інші.

О. Досвітній, на основі марксистсько-ленінських догм, розглянув становище робітників і селян на західноукраїнських землях і закликав їх до повалення існуючого ладу [13]. І. Гольдштейн розкрив аграрні відносини, зокрема, і на західноукраїнських землях, у контексті марксистсько-ленінської парадигми. Соціальні відносини на селі подані крізь призму міжкласового протистояння, яке мало б безумовно закінчитися революцією. Проте автор надав цінний фактологічний та статистичний матеріал, зокрема, про кількість селянських господарств, здійснив їх поділ за площею [14, с. 225] та розподіл кооперативів за галузевим спрямуванням [14, с. 234–235].

В. Богайчук у розвідці "Боротьба трудящих Тернопільщини проти соціального і національного гніту за возз'єднання з УРСР (1900–1920 рр.)", на основі марксистсько-ленінської теорії, досліджував історію тієї частини сучасної Тернопільської області, яка на початку ХХ ст. входила до складу Австро-Угорщини. Дослідження проводилося у контексті "боротьби трудящих

проти ворожих класів, які їх експлуатували", що власне й стосувалося українського села [15].

О. Цибко у книзі "Революційно-визвольна боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з УРСР 1934–1939 рр." висвітлив деякі аспекти соціально-економічного розвитку цих земель. Зокрема, автором наведено дані про землеволодіння та соціальну структуру західноукраїнського села міжвоєнного періоду. При цьому, в оцінці цих даних використовувався формаційний підхід, теорія класової боротьби К. Маркса та радянська класифікація соціальних станів [16].

М. Зільберман у нарисі "Революційна боротьба трудящих Західної України (1924–1928 рр.)" висвітлив особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель у міжвоєнний період. У монографії подано різноманітний статистичний матеріал, що стосується фінансового стану, особливостей підприємництва та функціонування економічної системи на цих землях [17]. І. Васюта опублікував цілий ряд праць, що стосуються соціально-економічного розвитку східногалицького села у міжвоєнний період. У монографії "Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр." він подав історію соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель міжвоєнного періоду крізь призму марксистсько-ленінської теорії класової боротьби. Кооперативний рух подано, як шкідливий капіталістичний елемент, який лише вводив в оману трудящих і селян. Проте, автор навів цікавий статистичний матеріал, а саме про чисельний склад українських кооперативів та його місце у польській економічній системі [18].

У праці "Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні 1921–1939 рр." І. Васюта досліджував історію діяльності КПЗУ. Він проаналізував, з точки зору марксистсько-ленінської теорії класової боротьби, соціально-економічний розвиток західноукраїнських земель міжвоєнного періоду. Автор подав статистичні дані, зокрема, про кількість та розміри селянських земельних володінь [19].

І. Васюта у книзі "Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання" згадав парцеляційне товариство "Земля", у числі інших, які займалися парцеляцією у міжвоєнний період [20, с. 20]. Загалом, ним охарактеризовано соціально-економічний розвиток східногалицького села у міжвоєнний період. Монографія переповнена пропагандистськими штампами. Автор чітко розділив усе суспільство у відповідності до марксистської класифікації. Виділялися "позитивні" (сільська біднота) та "негативні" (уніати, куркулі, поміщики, буржуазія) "елементи". Проте, у праці подано достатньо багато цікавого статистичного матеріалу, у чому, на нашу думку, і є цінність монографії [20].

Я. Хонігсман у статті "Соціальна структура населення Галичини на початку ХХ ст." розглянув соціальну структуру населення Східної Галичини з точки зору марксистсько-ленінської ідеології. Усе населення чітко поділено на класи. Зроблено висновки щодо причин такого поділу на основі марксистської методології [21].

У монографії Г. Ковальчака "Економічний розвиток західноукраїнських земель", досліджено особливості економічного розвитку західноукраїнських земель від середньовіччя – до середини ХХ ст. Зокрема, функціонування сільського господарства у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Автор подав статистичний матеріал, який розкриває деякі аспекти функціонування економіки та господарства регіону упродовж цього історичного періоду [22].

На відміну від діячів та сучасників процесів кооперації, радянські історики здійснювали фахові історичні дослідження. Особливістю радянських історичних досліджень є значна частка статистичних відомостей у їхніх публікаціях та спроби аналізу соціально-економічного становища досліджуваних територій зазначеного періоду. Проте суттєвим недоліком радянської історіографії є ідеологічна заангажованість авторів, що унеможливило будь-який об'єктивний аналіз і, відповідно, здійснення об'єктивних висновків за результатами цих досліджень.

Третя група представлена працями українських дослідників з діаспори. Через несприятливі для публіцистичної діяльності умови, які склалися у Східній Галичині, чимало українських громадських діячів були змушені покинути рідні краї. Проте, вони продовжували мріяти про відродження української державності, тому публікувалися в еміграції. Зокрема, В. Левицький [23], С. Бородаєвський [24], О. Кіцера [25], В. Коваль [26], І. Сохоцький [27], І. Витанович [28], М. Лозинський [29], А. Качор [30–31] та інші.

В. Левицький у маніфесті, який, очевидно, спрямовано до жителів Наддніпрянської України, описував життя українців в Австро-Угорщини в усіх його багатомірних аспектах. Зокрема, він торкнувся і теми кооперації [23, с. 22–23]. Описано роль кооперативів у житті селян, їхні функції та названо основні з них, зокрема, і парцеляційне товариство "Земля" [23, с. 23].

У праці "Історія кооперації" С. Бородаєвський дослідив історію світової кооперації. У тому числі висвітлено деякі особливості ведення різних видів кооперації і у Східній Галичині упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст. Автор розкрив глибинні корені такого явища, як кооперація. Навів аргументи з економічної теорії, пояснив різницю між кооперативною, капіталістичною, соціалістичною та комуністичною ідеологіями. Досліджуючи окремо особливості розвитку кооперації у кожній країні, він провів між ними певні порівняння і закономірності [24].

О. Кіцера у книзі "Земельні відносини Східної Галичини" подав у формі різного статистичного матеріалу особливості функціонування та форми соціальних та економічних взаємовідносини східногалицького села 20-х рр. ХХ ст. Зокрема, ним подано кількість та площу великих [25, с. 15], середніх і малих землеволодінь [25, с. 20], таблиця порівняння Східної Галичини із Чехією за цими показниками [25, с. 25], а також дані табулярної власності середини ХІХ ст. [25, с. 31].

В. Коваль у комплексному дослідженні "Соціально-економічна природа сільськогосподарської кооперації" розглянув роль кооперації у світових

економічних процесах. Автор вважав кооперацію єдиною, вигідною селянам, формою ведення господарства, на відміну від промисловості, де, на його думку, перемога однозначно за великим капіталом, а на селі майбутнє – за дрібноселянськими господарствами, об'єднаними у кооперативи [26].

І. Сохоцький у праці "Що дали греко-католицька Церква і духовенство українському народові", висвітлив роль ГКЦ в українському господарському житті, зокрема, згадав про внесок Андрея Шептицького у заснуванні ЗІБ [27, с. 70].

У праці І. Витановича "Історія українського кооперативного руху" максимально детально розкрито умови зародження і розвитку західноукраїнського кооперативного руху, висвітлено особливості діяльності перших кооперативів. Учений вважав, що українські кооперативи розпочалися з кас товариства "Просвіта" і "райфайзенок". Автором охарактеризовано діячів західноукраїнської кооперації, досліджено особливості діяльності кооперативів до Першої світової війни, під час неї та у міжвоєнний період [28].

М. Лозинський у нарисі "Галичина в рр. 1918–1920", розкрив особливості державотворчого процесу на західноукраїнських землях у період національно-визвольних змагань 1918–1920 рр. У цих матеріалах він, зокрема, виокремив плани уряду ЗУНР щодо можливого нового фінансового устрою Східної Галичини [29, с. 159]. Окрім цих даних, інша частина монографії присвячена політичним перипетіям боротьби українського народу за державність [29].

А. Качор у праці "Мужі ідеї і праці" описав особливості соціально-економічних умов, які склалися упродовж періоду функціонування української кооперації на західноукраїнських землях крізь призму діяльності А. Палія та А. Мудрика – визначних діячів західноукраїнського кооперативного руху [30].

У книзі "Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України" А. Качор розкрив участь українського духовенства в економічних процесах, які відбувалися на західноукраїнських землях [31].

У праці анонімного автора "Польська колонізація Східної Галичини" охарактеризовано особливості земельних відносин в українському селі

упродовж перших років польської окупації Східної Галичини (1919–1921 рр.). Безіменний автор називає польські аграрні реформи, які проводилися у цей час, колонізацією Східної Галичини. На його думку, польська влада робила усе можливе, щоб не допустити українців до земельної власності [32].

Особливістю публікацій цієї групи є наявність ретроспективи у цих виданнях, оскільки деякі з них публікувалися через багато років після описаних подій. Проте, через відсутність доступу до архівів, їм бракує фактологічного матеріалу для досягнення якісних та об'єктивних висновків. Позаяк більшість цих авторів мали певне відношення до цих подій, їх праці не можуть претендувати на об'єктивність. Отже, слід констатувати, що праці вказаної групи усе ж є більш публіцистичними, ніж науковими роботами.

Четверта група представлена працями польських дослідників, які у своїх роботах висвітлювали проблематику соціально-економічного розвитку Східної Галичини визначеного періоду [33–36].

Й. Банський у статті "Історія розвитку сільського господарства на польських землях" крізь призму історії польського господарства у розділі "Міжвоєнний період" висвітлив важливі аспекти функціонування польського агропромислового комплексу, особливості його регіонального поділу. Залучено важливий статистичний матеріал [33, с. 39–40].

Й. Шкодлярський та Р. Матера у статті "Світове господарство у 1914–1939 роках" проаналізували місце міжвоєнної Польщі (до складу якої входила Східна Галичина) у світовому господарстві [34, с. 23]. Й. Калінський у монографії "Економічна історія XIX і XX ст." висвітлив особливості та загальні тенденції розвитку польського господарства в означений період [35]. У статті К. Конопки "Необхідність аграрних реформ у II Речі Посполитій" проаналізовано польські аграрні реформи у міжвоєнний період [36, с. 7–19], які, на нашу думку, здійснили значний вплив на український кооперативний рух у Східній Галичині, зокрема і на парцеляційне товариство "Земля". Його трансформація, у кооперативний банк відбулася саме під впливом польської аграрної політики.

Особливість цієї групи полягає у можливості дослідника проаналізувати соціально-економічний розвиток Східної Галичини крізь призму загальнопольської економічної політики та у контексті глобальної економіки як єдиної цілісної системи.

П'ята група представлена працями сучасних українських дослідників. Зі здобуттям Україною незалежності історики почали здійснювати дослідження вказаної тематики. Цю тему в різноманітних аспектах досліджувала ціла низка українських вчених. Однією із найбільш ранніх праць незалежної України, що стосується цієї тематики, є монографія В. Марочка "Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.)". У ній розглянуто теоретичні погляди на це явище М. Туган-Барановського. Також автор висвітлив бачення ролі кооперації з точки зору радянської історичної науки [37]. Після нього ще ціла низка науковців досліджували популярні з того часу і до сьогодні економічні концепції розвитку сільського господарства. Цей напрямок історичних досліджень доцільно виділити в окрему підгрупу. У цій роботі проаналізовано праці Ф. Ковалю [38], Ю. Лузана [39, с. 50–53], В. Анісімова [40, с. 238–240], І. Гавліч [41, с. 68–72] та О. Склярвої [42, с. 100–108] та інших.

Ф. Коваль у монографії "Християнські засади українського кооперативного руху" здійснив аналіз сутності західноукраїнської кооперації та роль у ній ГКЦ і, особливо, її лідера – А. Шептицького [38].

У статті Ю. Лузана "Кооперативні банки – важливий фактор зростання економіки" проаналізовано переваги кредитування і загалом співпраці аграрних підприємств із кооперативними банками. Наведено світові аналоги та здійснено спроби спрогнозувати перспективи розвитку аграрного сектору та кооперативного банкінгу, зокрема [39, с. 50–53].

У статті В. Анісімова "До проблем вивчення історії банківської справи" розглядається стан справ у вивченні історії функціонування банківської системи України. Автор наводить аргументи щодо актуальності вивчення цього

питання. Відповідно, робиться висновок про недостатню кількість історіографічних досліджень цієї теми [40, с. 238–240].

І. Гавліч у статті "Ідеї кооперативного руху у поглядах українських громадсько-політичних діячів Східної Галичини (кінець XIX – початок XX ст.)" розглянула основні ідеї, які стосувалися української кооперації. Автор вважає, що ідеї галицької кооперації зародилися у колах української інтелігенції, які усвідомлювали, що одним із найбільш несприятливих чинників для українського економічного розвитку було лихварство, а саме величезні відсотки за кредити. Тому передусім вони вважали за необхідне утворити кредитні установи, що дали б українським підприємцям доступ до дешевих кредитів [41, с. 69]. Розглянувши ідеї В. Нагірного, В. Барвінського [41, с. 69], А. Жука [41, с. 69–70], К. Паньківського, К. Кульчицького [41, с. 70–71] та інших відомих економістів того часу, автор оминула постать Т. Войнаровського, як одного з ідеологів українського економічного руху і кооперації, зокрема [41, с. 68–72].

У статті О. Склярвої "Соціально-економічні аспекти національного визволення в українській публіцистиці початку XX ст." висвітлено основні напрямки бачення економічного розвитку України та його місця у стратегії боротьби за державність у працях основних українських публіцистів кінця XIX – першої чверті XX ст., таких, як, Л. Цегельського, І. Франка, М. Грушевського та С. Рудницького [42, с. 100–108].

Аналіз цих робіт дозволяє зробити висновок про доволі слабкий і неповний характер досліджень ролі кооперативного руху, зокрема, кредитної кооперації у різних аспектах життя українців Східної Галичини упродовж зазначеного періоду.

Інша група авторів у період незалежності досліджувала історію українського села у комплексі та західноукраїнське село з його особливостями розвитку зокрема. До них відносимо напрацювання С. Злупка та О. Мороза [43], В. Смолея [44], Л. Родіонової [45, с. 213–217], Ф. Стебля та М. Кравця [46, с. 416–424; 47, с. 428–457], О. Реєнта та І. Патера [48, с. 498–519], М. Литвина

[49, с. 597–622], Ю. Сливки і Т. Панфілової [50, с. 225–262], І. Береста [51, с. 61–69], М. Гладун [52, с. 103–110; 53, с. 115–124], Н. Жулканич [54, с. 72–76.] та В. Виздрика [55, с. 150–155] та інших.

С. Злупко та О. Мороз у монографії "Українське селянство першої половини ХХ ст. трагедія і героїзм" спробували комплексно дослідити складну долю українських селян у бурхливому ХХ ст. У розділі, присвяченому західноукраїнським землям [43, с. 128–140], зображено таблицю розмірів земельних господарств та їх кількості станом на 1931 р. [43, с. 129]. Описано політику пацифікації селян, які перебували у складі Польщі [43].

У монографії В. Смоля "Військове і цивільне аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст" розглянуто особливості соціально-економічного розвитку села на західноукраїнських землях та польської аграрної політики, яка проводилася у цій місцевості [44].

У статті Л. Родіонової "Особливості розвитку ринкових відносин у західноукраїнському селі в 20–30-ті рр. ХХ ст." проаналізовано специфіку соціально-економічного розвитку західноукраїнського села у міжвоєнний період [45, с. 213–217].

Ця тема частково висвітлена у двотомній комплексній праці колективу авторів "Історія українського селянства". Автори Ф. Стеблій та М. Кравець [46, с. 416–424] розкрили особливості трансформаційних процесів, які відбувалися в українському селі Східної Галичини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Окреслено основні причини, що зумовили таку соціальну структуру українського села, наявну на початку Першої світової війни. Проте, дослідниками несправедливо не приділено уваги такому важливому процесу на межі ХІХ–ХХ ст., як парцеляція маєтків поміщиків [47, с. 428–457].

О. Реєнт та І. Патер проаналізували становище українського села у роки Першої світової війни, в умовах бойових дій та російської окупації частини східногалицьких земель. Авторами розкрито питання не лише економічного життя, а й інших аспектів життєдіяльності українських селян [48, с. 498–519]. М. Литвин дослідив особливості процесів, що відбувалися в українському

аграрному середовищі у період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Науковець розкрив специфіку проектів земельної реформи ЗУНР, більшовиків та польської влади. Проте, автор не згадав про діяльність українських кооперативів щодо соціального захисту українського населення, питань парцеляції землі та впливу інфляції на земельний ринок [49, с. 597–622].

Ю. Сливка і Т. Панфілова у розділі "Селянство західноукраїнських земель міжвоєнного періоду" розкрили особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнського села у міжвоєнний період. Досліджено особливості взаємодії українських селян із польською владою у проведенні аграрних реформ. Автори проаналізували соціально-економічні перетворення в українському селі у міжвоєнний період, зокрема, вплив на селянство польської аграрної реформи та урядової парцеляції поміщицьких земель, внаслідок чого змінилося співвідношення власності на землю. Зменшилася кількість господарств із земельною площею до 2 га, та збільшилася кількість господарств із площею до 5 га. Проте автори не проаналізували вплив польської податкової системи на розвиток української аграрної галузі [50, с. 225–262].

У статті І. Береста "Сільське господарство Східної Галичини і Західної Волині у роки Першої світової війни" розкрито особливості життя селян західноукраїнських земель у час Першої світової війни. Автор, зокрема, надав статистичний матеріал, що розкривав стан економіки в українському селі у цей час [51, с. 61–69].

М. Гладун досліджувала аграрні реформи на західноукраїнських землях у періоди ЗОУНР та II Речі Посполитої. У статті "Особливості аграрної реформи ЗОУНР" охарактеризовано спроби здійснення аграрної реформи ЗУНР та ЗОУНР. Описано політичні умови діяльності уряду та основні напрямки та ідеї щодо земельної реформи. На нашу думку, автор недостатньо розкрила соціально-економічні умови, у яких здійснювалася реформа, зокрема парцеляційні процеси. Розкриваючи тему соціальної допомоги населенню, дослідниця лише оглядово зазначила, що у цих процесах брали участь деякі

кооперативи, при цьому, не вказавши ролі кооперативів РСУК у соціальній допомозі їх працівникам [52, с. 103–110].

У статті "Політика польського осадництва у Львівському воєводстві міжвоєнного періоду" М. Гладун окреслила відносини між українцями та поляками щодо розподілу та користування землею на західноукраїнських землях [53, с. 115–124].

У статті Н. Жулканич "Аграрні перетворення в регіоні Карпат" досить детально проаналізовано соціально-економічний стан, зокрема, і у Східній Галичині в окреслений період. Автор визначила головні причини безземелля і малоземелля українських селян та слабкості економічного розвитку українського аграрного сектору [54, с. 72–76].

В. Виздрик у статті "Польська аграрна реформа та її реалізація у 20-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях" висвітлював бачення польським урядом проведення аграрної реформи на західноукраїнських землях, концепція якого втілювалася шляхом проведення парцеляції в урядовому варіанті [55, с. 150–155].

Слід зазначити, що незважаючи на те, що деякі праці цієї групи носили досить повний систематичний характер дослідження і вони дійсно стосувалися глибинних, системних проблем розвитку сільського господарства західноукраїнських земель у зазначений час, проте майже усі автори не брали до уваги парцеляційний процес, який тоді відбувався та його значення для аграрного середовища українців. Також недостатньо повно висвітлені аспекти соціального захисту українського населення у роки активної фази бойових дій та вплив польського законодавства на розвиток сільського господарства українців Східної Галичини.

Окремо виділяємо праці, що стосуються кооперативного руху в східногалицькому селі. Низка праць, яка стосується цієї тематики, видана Л. Дрогомирецькою [56–62]. Сільськогосподарську кооперацію досліджувала О. Шміло [63, с. 84–86; 64, с. 48–52]. На цю тему написала дисертаційну роботу

І. Гавліч [65], окремі статті з цієї тематики опублікували В. Футала [66, с. 261–265], Л. Капітан [67, с. 68–73], О. Горовий [68, с. 206–210] та інші.

У статті "Український кооперативний рух в Галичині в 20–30 рр. ХХ ст. Організаційна будова і досвід господарської діяльності" Л. Дрогомирецька проаналізувала особливості організації діяльності системи українського кооперативного руху Східної Галичини у міжвоєнний період. У праці виокремлено особливості діяльності таких кооперативів, як "Маслосоюз", "Центросоюз", "Народна торгівля", "Крайовий молочарський союз" та "Центробанк" [56, с. 173–180].

У праці "Боротьба західноукраїнських політичних партій за впливи в кооперації (1920–1939 рр.)" автор дослідила спроби контролювати кооперативний рух політичними партіями, які діяли на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Розкрито особливості взаємодії політичних та економічних процесів, що відбувалися у зазначений час у Східній Галичині крізь призму взаємовідносин політичних партій та кооперативів [57, с. 71–77].

У статті "Греко-католицьке духовенство Галичини в українському кооперативному русі (1920–1939 рр.)" розглянуто основні напрямки участі греко-католицького духовенства в українському кооперативному русі міжвоєнного періоду. Наведено статистичні дані щодо участі священиків у функціонуванні кооперативів. Зроблено наголос на конкретні напрямки розвитку кооперативного руху, розкрито окремі аспекти у діяльності деяких кооперативів та громадських організацій [58, с. 77–89].

У статті "Проблеми кооперації в документах і діяльності організації українських націоналістів" розкрито особливості економічної політики ОУН та їх спроби долучитися до кооперативного руху Східної Галичини у міжвоєнний період [59, с. 148–154].

У публікації "Економічно-просвітницька діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1920–1939 рр.)" висвітлено діяльність українських кооперативів у культурно-освітньому житті українців у міжвоєнний період. Виокремлено такі основні напрямки діяльності

кооперативного руху: кооперативні курси, видавництво книг і преси, навчання кооперативній справі дітей, організація кооперативних свят. У цих напрямках українська кооперація діяла і як системна одиниця (через РСУК та інші об'єднання кооперативів), і як проекти окремих кооперативних організацій [60, с. 159–173].

У статті "Ідеологія українського кооперативного руху в Західній Україні" проаналізовано основні напрямки ідеологічної концепції українського кооперативного руху першої половини ХХ ст. У роботі проаналізовано погляди А. Ільченка, Ю. Павликовського, А. Гаврилка, К. Коберського, О. Луцького, Д. Коренця, А. Кущинського. Окремо автор виділила зарубіжних ідеологів кооперативного руху, які впливали на свідомість галичан – П. Ворбаса, Ш. Жіда, Дж. Раселя. Таким чином, у статті досить детально проаналізовано різні вектори української економічної думки, яка намагалася визначити роль кооперативів у тодішньому українському суспільстві. Автор не долучила до числа видатних ідеологів українського кооперативного руху ані Т. Войнаровського, ані А. Шептицького, які внесли достатньо вагомий вклад у розвиток української кооперації [61, с. 44–50].

У статті "Досвід діяльності українських політичних партій у сфері кооперації" проаналізовано причини та особливості участі основних українських політичних та суспільних організацій у кооперативному русі українців міжвоєнного періоду. Досліджувалася участь таких партій, організацій і церковних структур, як УНДО, УСРП, ОУН, КПЗУ та ГКЦ. Автор проаналізувала причини співпраці та ворожнечі між різними рухами у цьому аспекті. Подано статистику кількості кооперативів, напрямки їх суспільної діяльності та їх лояльність до певних політичних сил [62, с. 115–132].

Сільськогосподарську кооперацію досліджувала й О. Шміло. У статті "Сільськогосподарська кооперація західноукраїнського селянства у 20–30-х рр. ХХ ст. як форма підприємницької діяльності", вона, на основі статистичних даних, проаналізувала підприємницьку діяльність українських кооперативів у

міжвоєнний період та їх місце в економічній системі західноукраїнських земель [63, с. 84–86].

У статті "Особливості еволюції соціально-економічної структури західноукраїнського села в 20–30-х рр. ХХ ст." автор дослідила економічну та соціальну системи, які склалися у західноукраїнському селі у міжвоєнний період. О. Шміло опрацьовано значний статистичний матеріал, зокрема, щодо масштабів парцеляції землі, польського осадництва тощо [64, с. 48–52].

У дисертаційній роботі "Українська кредитна кооперація у Східній Галичині (остання третина ХІХ ст. – 1914 р.)" І. Гавліч розкрила особливості діяльності української кредитної кооперації у Східній Галичині упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст., згадала про деякі аспекти діяльності парцеляційного товариства "Земля" [65].

В. Футала у статті "Господарсько-кооперативний рух Західної України міжвоєнного періоду ХХ ст.: сучасні дослідження та інтерпретації" окреслив основні тенденції у дослідженнях української кооперації міжвоєнного періоду ХХ ст. сучасними українськими та закордонними істориками [66, с. 261–265].

У статті Л. Капітан "Форми організації виробництва та селянського самоврядування у Західній Україні в першій половині ХХ ст." проаналізовано особливості організації суспільного, культурного, повсякденного та економічного життя селян західноукраїнських земель у першій половині ХХ ст. Досліджено особливості взаємодії селянського самоуправління та офіційної влади Австро-Угорщини та II Речі Посполитої [67, с. 68–73].

О. Горовий у статті "Історико-географічні передумови інвестування господарства Галичини в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст." висвітлив деякі напрямки основних кредитно-фінансових структур Східної Галичини у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у контексті соціальних, географічних та історичних умов існування українського народу на цій території [68, с. 206–210].

Можна констатувати достатньо повне висвітлення особливостей діяльності кооперативного руху українців упродовж означеного періоду. Варто

окреслити деякі прогалини у його діяльності, зокрема, майже не висвітлюється роль А. Шептицького у кооперативному русі українців Східної Галичини та діяльність Т. Войнаровського у цьому напрямку.

Важливим аспектом кооперативної діяльності була кредитно-фінансова справа. Особливості її розвитку стали предметом не лише історичних, а й економічних досліджень. Так, історію банківської справи окресленого періоду досліджували О. Цяпало [69, с. 103–107], З. Комаринська [70, с. 58–61; 71, с. 50–53], Н. Кузьма [72, с. 53–56] та О. Селезньова [73, с. 27–29].

У статті О. Цяпало "Іпотечні банки Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть" проаналізовано діяльність іпотечних кредитних установ на західноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ ст. Автором детально досліджено основні установи, які працювали на цих територіях в означений період та умови, у яких вони співпрацювали із місцевим населенням [69, с. 103–107].

З. Комаринська досліджувала діяльність українських кооперативів у Східній Галичині, виходячи з досвіду підприємництва українців. У статті "Зародження і розвиток банківської справи в Західній Україні (друга половина ХVІІІ – початок ХХ століття)" розглянуто особливості розвитку кредитної системи на західноукраїнських землях з кінця ХVІІІ ст. – до 1939 р. Автор охарактеризувала особливості функціонування кредитного кооперування у Західній Україні міжвоєнного періоду і виокремила основні банківські установи у зазначений час [70, с. 58–61].

У статті "Українські банки Львова в авангарді руху ощадності" проаналізовано діяльність українських кооперативів на західноукраїнських землях кінця ХІХ – до 1939 р. у сфері надання депозитних послуг (діяльності у сфері "ощадності") населенню України [71, с. 50–53].

Н. Кузьма у статті "Ощадний рух: із минулого у сучасність Українські банки Львова в авангарді руху ощадності" розглянула роль свята ощадності у функціонуванні кредитної системи Східної Галичини у міжвоєнний період.

Також вивчалась роль у просуванні ідей ощадності митрополита А. Шептицького [72, с. 53–56].

О. Селезньова у статті "Поява та розвиток кредитно-фінансових установ на Буковині: історико-правовий аспект" розкрила особливості функціонування банківської системи на Буковині у кінці XIX ст. – середині XX ст. [73, с. 27–29].

Отже, хоча у цих статтях достатньо повно розкриті відповідні теми, усе ж комплексних досліджень історії діяльності банківських установ зазначеного періоду не проводилося.

Ще в одну підгрупу виділяємо праці дослідників, які розкривали соціально-економічний розвиток Східної Галичини на прикладі діяльності окремих товариств (установ) та особистостей. Такі особливості простежуються у працях З. Струк [74–75], В. Мицька [76, с. 120–128], М. Вербового [77, с. 129–135], П. Леоненка та О. Бурунової [78, с. 140–149], І. Василик [79, с. 94–99; 80], І. Чуйко [81–83], А. Кліша [84, с. 31–34], М. Чорної [85, с. 177–183], І. Гавліч [86, с. 13–18], Б. Гринюки [87, с. 78–81].

З. Струк у двох монографіях, в основному на прикладі кооперативу "Сільський господар", досліджувала особливості діяльності української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. У монографії "Організація української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)" слід відзначити значний історіографічний доробок автора [74].

У монографії "Діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1921–1939 рр.)" висвітлено особливості діяльності українських кооперативів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Досліджено соціально-економічні умови, в яких діяв український кооперативний рух. Зокрема, висвітлено внесок кооперативів у культурно-просвітницьку діяльність українського народу, при цьому, за основу автор взяла діяльність "Сільського господаря" [75].

В. Мицько у статті "Господарсько-кооперативний часопис – провісник української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період

(1921–1939 рр.)" розкрив особливості функціонування "Господарсько-кооперативного часопису" на західноукраїнських землях міжвоєнного періоду щодо висвітлення ним кооперативних новин, участі у пропагуванні українських кооперативних та громадянських акцій та боротьбі за збереження і популяризацію української мови [76, с. 120–128].

М. Вербовий у статті "Українська традиція кооперативного забезпечення" охарактеризував діяльність страхових товариств "Дністер" і "Карпатія", висвітлив окремі риси соціально-економічного становища західноукраїнських земель у міжвоєнний період [77, с. 129–135].

У статті П. Леоненка та О. Бурунової "Кредитна політика державного земельного банку Другої Речі Посполитої в Західній Україні" досліджено діяльність державного Земельного банку II Речі Посполитої у Західній Україні, висвітлено умови та особливості діяльності інших аналогічних кредитно-фінансових установ, що діяли на західноукраїнських землях в означений період, зокрема, і ЗІБ. Автори розкрили роль українських кооперативів у розвитку українського дрібноземельного аграрного господарювання [78, с. 140–149].

І. Василик дослідила роль діячів галузі права у розвитку українського кооперативного руху, зокрема, відзначила участь у цьому процесі К. Левицького та його роль у заснуванні та діяльності КСК і КСР [79, с. 94–99]. У статті "Участь галицьких правників у створенні українських економічних і фінансових установ в кінці XIX на початку XX століття", автор проаналізувала участь працівників правової сфери у заснуванні й діяльності українських кооперативів у кінці XIX – на початку XX ст. Особливу роль у цих процесах приділено К. Левицькому [80].

І. Чуйко досліджувала життя і діяльність Є. Олесницького. У статті "Визначний український громадсько-політичний діяч Євген Олесницький (1860–1917 рр.): повернення зі забуття і вшанування пам'яті" висвітлено основні етапи життя видатного діяча, діяльність якого безпосередньо стосувалась кооперативного банку "Земля". Виділено його роль в українському

кооперативному русі означеного періоду [81, с. 17–21]. У статті "Визначний український громадсько-політичний діяч Євген Олесницький (1860–1917 рр.): повернення зі забуття і вшанування пам'яті" досліджено політичну діяльність відомого українського адвоката Є. Олесницького, зокрема його погляди, щодо економічної політики Східної Галичини та Австро-Угорщини [82, с. 34–41].

У статті "Роль Є. Олесницького у розвитку українського кооперативного руху" розглянуто особливості українського кооперативного руху у Східній Галичині в окреслений період і значення у ньому Є. Олесницького [83, с. 76–81]. Зокрема, розкрито особливості кредитної кооперації, молочарської кооперації, тваринництва тощо [83, с. 76–81]. Автор, вказуючи, що парцеляційний банк, незважаючи на обіцянку прем'єр-міністра Австро-Угорщини Е. Кербера, так і не був створений, не згадала про заснування у 1907 р. парцеляційного товариства "Земля". Натомість вказано вклад Є. Олесницького у функціонування ЗІБ [83, с. 77].

А. Кліш у статті "Проблеми соціально-економічного розвитку Східної Галичини у діяльності Католицького русько-народного союзу" окреслив соціально-економічний розвиток Східної Галичини упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст. через призму діяльності КРНС. Основними проблемами українського селянства автор вважав малоземелля, відсутність належного кредитування галузі, податковий тиск та супротив аграрним реформам з боку польських дідичів. Саме створення товариств, які змогли б надати дешеві кредити українським селянам автор виділив, як основну мету діяльності КРНС [84, с. 31–34].

М. Чорна у статті "Кооперативна діяльність Іванни Блажкевич у Східній Галичині (1905–1939 рр.)" здійснила аналіз ролі Іванни Блажкевич в українському кооперативному русі. Також у статті описано соціально-економічні умови, що склалися, зокрема, у Східній Галичині упродовж зазначеного часового періоду [85, с. 177–183].

У статті "Роль страхових товариств "Дністра і Карпатії" у кредитному забезпеченні кооперативного руху Східної Галичини" І. Гавліч коротко

охарактеризувала діяльність двох страхових товариств, що діяли на території Східної Галичини упродовж цього періоду. На прикладі товариств "Дністер" та "Карпатія" автор спробувала окреслити основні тенденції розвитку української кооперації і, зокрема, страхової у кінці XIX – на початку XX ст. [86, с. 13–18].

Б. Гринюка проаналізував на прикладі діяльності Підгорецького монастиря купівлю, продаж та обмін землі, а також деякі особливості функціонування ринку землі на західноукраїнських землях напередодні Першої світової війни [87, с. 78–81].

У перерахованих працях достатньо повно висвітлено діяльність зазначених структур, проте значна кількість цих господарських одиниць сприяє перспективності цього виду історичних досліджень. Слід зазначити, що у цих публікаціях немає згадок про парцеляційне товариство "Земля", що частково заважає об'єктивній оцінці ролі та місця цих явищ у господарському розвитку Східної Галичини у зазначений часовий проміжок.

У процесі аналізу доробку українських учених у дослідженні цієї проблематики слід виділити в окрему підгрупу праці, що стосувалися загального соціально-економічного становища Східної Галичини, Західної України та тих держав, до яких у зазначений період входили ці землі. Це роботи Л. Алексієвець [88, с. 184–195], І. Коропецького [89, с. 368–396], В. Саганюка [90–92], К. Федевича [93] та О. Дудяка [94, с. 521–533].

У статті Л. Алексієвець "Особливості соціально-економічного розвитку Польщі у міжвоєнний період (1918–1939 рр.)" розкрито особливості соціально-економічного розвитку II Речі Посполитої. Подано статистичні відомості, які розкривають суть соціально-економічних процесів, що відбувалися у Польщі цього періоду, зокрема, курс валют у різний часовий період. Проаналізовано основні чинники, які мали вагомий вплив на хід соціально-економічних процесів у державі [88, с. 184–195].

І. Коропецький досліджував взаємини українських підприємств із владою Австро-Угорщини. У своїй розвідці "Австрія та українське підприємництво в Галичині" він подав ґрунтовну характеристику особливостей економічної

системи, що склалася на території Східної Галичини у період її перебування у складі Австро-Угорщини і II Речі Посполитої. У статті наголошено на теоретичному підґрунті для аналізу цього аспекту життєдіяльності. Автор подав визначення поняттю "підприємець", проаналізував релігійний, етнічний та політичний чинники, які, на його думку, впливали на економічне життя українців. Проте, характеризуючи економіко-політичні умови, що склалися на території Східної Галичини, дослідник надає перевагу висвітленню стану промисловості у регіоні, практично не згадуючи про кооперацію, зокрема сільськогосподарську, натомість вважає що поступ кооперації міжвоєнного періоду є прикладом, здатності народу до виживання за будь-яких умов [89, с. 368–396].

В. Саганюк досліджував грошовий обіг у міжвоєнній Польщі і, у тому числі, на західноукраїнських землях. У статті "Монетно-грошова справа в Західній Україні в міжвоєнний період" розкрито особливості кредитно-грошової політики Польщі у міжвоєнний період. Виокремлено особливості проведення грошової реформи. Наведено статистичні дані щодо цін на деякі товари, курсів валют, коливання цін на землю у різні періоди. Наведено приклади діяльності деяких кредитно-фінансових підприємств [90, с. 216–222].

У статті "Грошовий обіг у Західній Україні в 30-ті рр. XX ст." В. Саганюк розглянув основні аспекти грошового обігу на західноукраїнських землях у 30-ті рр. XX ст. Також дослідник виокремив особливості банківської системи на цій території у міжвоєнний період, назвав, також, і основні банківські установи, що діяли на цій території у 20-х рр. XX ст. [91, с. 154–157].

У статті "Грошове господарство у Західній Україні в умовах польського панування (1918–1939 рр.)" В. Саганюк розглянув деякі напрямки функціонування грошово-фінансової системи Польщі і, зокрема, Східної Галичини у міжвоєнний період. Також у цій статті розкрито умови та особливості проведення грошових реформ. Надано статистичні показники інфляції та курсів обміну [92, с. 252–260].

К. Федевич у розділі "Українська економіка Східної Галичини і польська держава у 1920-ті рр." монографії "Галицькі українці у Польщі 1920–1939 рр." висвітлив деякі аспекти розвитку українського кооперативного руху у 20-х рр. ХХ ст. Зокрема, автор виокремив як негативні, так і позитивні аспекти співпраці діячів української кооперації із поляками [93, с. 103–107].

О. Дудяк у статті "Львівські підприємці за даними перепису 1931 р.: чисельність, етноконфесійна структура, галузь зайнятості" проаналізував особливості діяльності львівських підприємців у міжвоєнний період. Автором подано характеристику історії львівського підприємництва. На основі даних перепису 1931 р. досліджено національну і релігійну структуру підприємницького класу та класифіковано домінуючі сфери діяльності, [94, с. 521–533].

У процесі поверхового аналізу основних особливостей економічного розвитку західноукраїнських земель крізь призму більш широких економічних процесів, перелічені дослідники надали численний статистичний матеріал, проте не достатньо висвітлили роль та місце української кооперації у макроекономічних процесах.

У контексті дослідження боротьби українського народу за свою державність, І. Лісна [95], М. Вітенко [96–99], І. Монолатій [98, с. 135–141], Н. Коростіль [100, с. 141–148; 101, с. 106–113], М. Сеньків та О. Малярчук [102, с. 50–55], Р. Вепрів та І. Гнип [103, с. 64–71] та М. Шульський [104, с. 291–296], висвітлили окремі аспекти соціально-економічного розвитку цих земель.

У праці "Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.)" І. Лісна характеризує умови, які склалися перед початком цієї боротьби, зокрема й стан економічного розвитку цих земель, в тому числі й українського села. Серед основних проблем, що склалися, автор вважає найбільшими – консервація середньовічних пережитків та колоніальний характер економічної системи Австро-Угорщини [95].

М. Вітенко висвітлив деякі аспекти соціально-економічного життя Східної Галичини перед Першою світовою війною. У статті "Вплив соціально-

економічних протиріч на загострення польсько-українського конфлікту в Галичині напередодні розпаду Австро-Угорщини" автор розкрив характер соціально-економічних умов, що склалися у Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст. на тлі українсько-польського протистояння [96, с. 207–210].

У статті "Польське велике землеволодіння в Галичині (кінець XIX – початку XX ст.)" М. Вітенко дослідив основні аспекти розподілу земельних ресурсів на території Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. Проаналізувавши особливості ведення поміщицького земельного господарства, він дійшов висновків, що основною причиною їх занепаду була неготовність поміщиків до нових економічних реалій. Їх консервативність, марнотратство та зверхність спонукали селян до опору. Селянський страйковий рух прискорив занепад великого землеволодіння у Східній Галичині та пришвидшував парцеляційні процеси [97, с. 72–78]. У роботі "Соціально-економічний аспект польсько-українських відносин у Галичині в 1867–1914 рр. та ідея незалежності України" розглянуто соціально-економічний аспект протистояння українського і польського населення Східної Галичини упродовж періоду від прийняття конституції австрійською монархією – до початку Першої світової війни. В аграрному середовищі основним наріжним каменем конфлікту було соціальне протистояння великих землевласників-поміщиків, якими були в основному поляки та дрібними і середніми господарствами, якими володіли в основному українці [98, с. 135–141].

У праці "Соціально-економічне становище Галичини в останній третині XIX – на початку XX ст." проаналізовано основні процеси соціально-економічного розвитку Східної Галичини в окреслений період. М. Вітенко вважає, що найкраще пристосувалися до нових умов товарно-грошових відносин великі землевласники. Як аргумент наводить статистику, наприклад те, що 90 % млинів належали польським дідичам [99, с. 83]. Надалі дослідник наголошує на небажанні великих землевласників вкладати фінанси у довготермінові проекти та бажанні наживатися на безкоштовній селянській праці та бюджетних асигнуваннях [99, с. 84–85]. Автор навів статистичний

матеріал щодо орієнтації господарства Східної Галичини, національного складу населення та особливостей поділу праці населення за національними та соціальними критеріями [99, с. 82–91].

Н. Коростіль досліджувала польсько-українські відносини крізь призму економічної діяльності. У статті "Український націоналізм і аграрне питання у Східній Галичині міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.)" розкрито особливості соціально-економічного становища українського села у Східній Галичині у міжвоєнний період. Автор спершу розглянула основні економічні концепції щодо перспектив розвитку українського села, розроблені українською інтелігенцією. У статті досліджено причини низької рентабельності українських селянських господарств. Проаналізувавши стан справ у західноукраїнському селі у зазначений період, дослідниця дійшла висновків, що причиною неефективності селянських господарств були відсутність навиків торгівлі у селян, незнання ефективних, передових на той час, методів обробітку землі та практична відсутність механізації господарства [100, с. 141–148].

У статті "Польська влада і українські аграрії Східної Галичини міжвоєнного періоду" автор висвітлила особливості існування села Східної Галичини у міжвоєнний період. Дослідницею проаналізовано вплив польської аграрної політики на економічне функціонування українського сільського господарства та суспільно-політичні процеси, що відбувалися в українському аграрному середовищі. На думку Н. Коростіль, саме політика польської влади сприяла радикалізації українського села і збільшенню симпатії селян, зокрема, до ОУН [101, с. 106–113].

М. Сеньків у статті "Культурно-освітня діяльність української кооперації в галицькому селі в міжвоєнний період" виокремила місце просвітницької діяльності в українському кооперативному русі. Дослідницею наведено численні факти участі українських кооперативів та окремих діячів у різних культурних та освітніх проектах. Незважаючи на те, що чільне місце у статті посідає дослідження діяльності "Сільського господаря", автор не згадує про його багаторічного керівника Т. Войнаровського [102, с. 50–55].

У статті Р. Веприва та І. Гнипа "Греко-католицька церква і організація економічного самозахисту українського населення Східної Галичини у міжвоєнний період" здійснено поверхневий аналіз західноукраїнського економічного життя у міжвоєнний період. Досліджено роль ГКЦ у розвитку кооперативного руху на землях Західної України. Надано коротку характеристику діяльності найбільших українських кооперативів. Розглянуто конфліктні ситуації, які виникали в українських кооперативів із польською владою та кооперативними організаціями інших національностей (поляків, євреїв, тощо) [103, с. 64–71].

М. Шулський аналізує діяльність в економічній сфері таких визначних служителів церкви як А. Шептицький, Т. Войнаровський, І. Наумович, О. Нижанківський, Ю. Дзерович, зокрема, вказав на Т. Войнаровського, як засновника парцеляційного товариства "Земля" та ЗІБ [104, с. 291–296].

Якісний аналіз перелічених робіт сприятиме більш повному висвітленню ролі економічних та соціальних процесів у ході боротьби за державність українського народу.

У деяких монографіях окремо згадується зазначена проблематика. До таких належать праці М. Стрішенця [105] та Й. Шимоновича [106]. М. Стрішенець у монографії "Економічна історія Тернопільщини", через призму економічної історії сучасної Тернопільської області, також висвітлює її економічну історію земель, що входили до Східної Галичини упродовж кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Подається значна кількість статистичних даних. Також у додатках вказані тогочасні міри та деяка термінологія, що вживалася українським населенням того періоду [105].

У монографії Й. Шимоновича "Економічна Україна. Наукові праці" здійснено комплексне дослідження економічної історії України, зокрема і Східної Галичини означеного періоду. Автором зібрано і систематизовано статистичний матеріал, який відображає картину соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель у цей період, окремих кооперативів та загалом умови функціонування українських господарств. Здійснено аналіз

діяльності основних підприємств краю. Розкрито особливості їх взаємодії із державною владою у часи Австро-Угорщини та II Речі Посполитої [106]. Хоча основною темою цих монографій був не соціально-економічний розвиток східногалицького села, усе ж у них досить повно відображена ця проблематика. Слід відзначити статистичний матеріал, зібраний авторами цих досліджень.

Деякі аспекти соціально-економічного розвитку Східної Галичини окресленого періоду досліджував і автор дисертації [107–126]. Зокрема, у статті "Структура і організація управління парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.)", на прикладі товариства "Земля" сформульовано типову структуру управління українськими кооперативами в окреслений період [107, с. 56–60]. У публікації "Основні напрямки діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни (1907–1914 рр.)", на прикладі інституції, висвітлено деякі особливості соціально-економічного розвитку Східної Галичини напередодні Першої світової війни та деякі аспекти участі українських кооперативів у культурно-освітньому житті українців [108 с. 112–116]. У статті "Основні фінансові показники та особливості організації діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові упродовж 1907–1914 рр.", зокрема, на прикладі діяльності інституції висвітлено типові особливості організації діяльності українських кооперативів на західноукраїнських землях у зазначений період [109, с. 50–52].

На прикладі діяльності цього товариства автор досліджував типову організаційну структуру українських кооперативів [110, с. 73–75], особливості соціального захисту їх працівників [111, с. 29–32], характеризував загальні соціально-економічні умови цього часу [112, с. 32–34], особливості кадрової політики українських кооперативів [113, с. 175–178], участь греко-католицького духовенства у заснуванні та діяльності українських кооперативів у кінці XIX – на початку XX ст. [114, с. 98–99], соціально-економічні умови, що склалися на західноукраїнських землях у перші повоєнні роки [115, с. 25–28]. Досліджено й опрацьовано матеріали фонду 845 ЦДІАЛ України [116, с. 31–34]. Розкрито типову ситуацію відновлення роботи українських кооперативів у Східній

Галичині після закінчення Першої світової війни на прикладі парцеляційного товариства "Земля" [117, с. 157–163]. Проаналізовано статті української діаспорної періодики, які стосуються соціально-економічного розвитку східногалицького села у міжвоєнний період [118, с. 43–46]. Виділено діяльність товариства на території сучасної Тернопільської області [119, с. 59–62]. Висвітлено праці сучасних українських істориків [120, с. 36–50], науковий доробок української діаспори [121, с. 120–123], радянської історіографії [122, с. 121–123] та основні наукові доробки учасників українського кооперативного руху з питань дослідження соціально-економічного розвитку Східної Галичини [123, с. 163–165], систематизовано та проаналізовано джерельну базу дисертаційного дослідження [124, с. 114–129], розкрито особливості парцеляційних процесів та роль у них української кредитної кооперації у Східній Галичині початку ХХ ст. [125, с. 26–32], визначено методи здійснення дослідження діяльності окремих господарських інституцій в окреслений часовий проміжок [126, с. 79–84].

Таким чином, соціально-економічний розвиток Східної Галичини початку ХХ ст. – до 1939 р. доволі повно висвітлений у сучасній українській вітчизняній історіографії. У загальному ж ця проблематика була популярною темою наукових досліджень ще для сучасників діяльності українських кооперативів Східної Галичини. Якщо твори сучасників в основному стосувалися можливих перспектив галузі, то доробок української діаспори – це переважного "робота над помилками" у вигляді мемуарів учасників цих подій.

Ідеологічна заангажованість не дозволяє розраховувати на об'єктивний аналіз та критичне осмислення процесів історичного розвитку від радянської історіографії. Праці цього періоду можуть бути цінними для історика лише якісним статистичним матеріалом, який зібрали тогочасні дослідники. Новою сторінкою історичних досліджень став період незалежності України. Сучасні історики отримали доступ до архівів та можливість на вільне творче переосмислення цих подій.

1.2. Джерельна база

Дослідження діяльності парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" у Східній Галичині упродовж 1907–1939 рр. передбачає висвітлення особливостей функціонування установи та розкриття різних аспектів соціально-економічного розвитку середовища існування товариства, тобто аграрної сфери Східної Галичини упродовж цього часу.

У силу того, що жодного спеціального дослідження функціонування кооперативного банку "Земля" ніким не проводилося, то практично уся інформація, що стосується його структури та діяльності може бути проаналізована лише на основі його внутрішньої документації. Джерела, які висвітлюють цей аспект дослідження – це матеріали фонду 845 "Кооперативний банк "Земля", м. Львів" ЦДІАЛ України [127–295].

Джерельну базу роботи можна умовно поділити на такі сім груп: перша група – неопубліковані архівні джерела центральних і обласних державних архівів [127–320]; друга група – українська мемуаристика [321–324]; третя група – матеріали українськомовної преси [325–395]; четверта група – польськомовна періодика [396–436]; п'ята група – польські статистичні матеріали [437–439]; шоста група – збірники документів, видані у радянський період [440–441]; сьома група – електронні ресурси Енциклопедії історії України Інституту історії Національної академії наук України [442–445].

Перша група представлена неопублікованими архівними джерелами центральних і обласних державних архівів. Усього в фонді "Кооперативний банк "Земля", м. Львів" ЦДІАЛ України міститься 186 справ, які висвітлюють найрізноманітнішу інформацію, що розкриває багатоманітну різновекторну діяльність цього кооперативу. За інформаційним вмістом цих справ вважаємо за доцільне умовно поділити їх на декілька підгруп. Одна із таких підгруп формує справи, що відображають організаційно-правовий аспект діяльності

товариства. Сюди входять статuti, справи про реєстрацію товариства, листування з органами державної влади стосовно координації діяльності товариства, протоколи загальних зборів, положення про діяльність окремих відділів товариства, запрошення членів товариства на загальні збори, страхові поліси, звіти ради директорів та оголошення газет і журналів про скликання загальних зборів товариства [127–148; 158; 284; 290; 292].

Статuti "Землі" декілька разів змінювалися, проте суттєво вони коригувалися лише раз, коли у 1924 р. через аграрну політику II Речі Посполитої товариство було змушене змінити рід своєї діяльності і перейменуватися на "кооперативний банк "Земля".

Положення про діяльність окремих відділів доповнюють бачення структури товариства. Зі звітності ради директорів можемо дізнатися про стан справ товариства в цілому та окремі аспекти його діяльності зокрема [127–148; 158; 284; 290; 292].

Наступною підгрупою є архівні справи, що висвітлюють контакти товариства "Земля" із органами державної влади та іншими товариствами. Це листування та статuti інших товариств, співзасновником яких була сама інституція або її керівники. Зокрема, статут товариства "Зілля", ЗІБ, листування з товариством "Просвіта" тощо [127; 293–294].

Окремо виділяємо справи, які відображають діяльність товариства в культурно-освітній сфері, це захист української мови і листи різних громадських та мистецьких діячів із проханнями про допомогу [149; 278–279; 291].

Важливим напрямком діяльності товариства було питання якісного підбору кадрів та їх соціального забезпечення. Це теж виділяємо в окрему підгрупу. До неї входять листи інститутів пенсійного забезпечення громадян, кооперативних об'єднань щодо соціального захисту працівників кооперативів у военний час та листування із кандидатами, бажаючими зайняти вільні вакансії у товаристві. З аналізу документів дізнаємося про умови праці у товаристві "Земля", особливості соціального захисту працівників підприємств в Австро-

Угорщині та міжвоєнній Польщі, а також про становище в соціальній сфері у період польсько-української війни [276; 285–289].

Позаяк основним видом діяльності товариства "Земля" була власне парцеляція маєтків, тобто, поділ великих земельних ділянок на менші із метою їх подальшого продажу, то найбільша підгрупа звичайно стосується парцеляції. Відповідно до матеріалів фонду 845 ЦДІАЛ України, парцеляційне товариство "Земля" у різні роки своєї діяльності проводило парцеляцію маєтків у селах Белелуя [150–154], Гримайлівка [163–176], Іване Золоте [179–203], Хмелівка [218–229], Горбачі [159–162], Черниці [230–234], Загір'я [178], Василівка [155], Волків [156–157], Жирівка [177], Фітнів [215], Монастирок [213–214], Ізбиська [204] та інших населених пунктах [205–211; 216].

Слід зазначити, що парцеляція маєтків у вказаних шести перших селах висвітлюється у кількох справах на кожне село. Це і справи щодо листування між різними юридичними особами, і зразки контрактів купівлі-продажу, і кадастрові карти сіл.

Проаналізувавши ці дані дізнаємося про те, як укладалися договори купівлі-продажу упродовж означеного періоду, за якими цінами реалізувалася земля у цій чи іншій місцевості, особливості поділу земельних ділянок у населених пунктах, стиль написання ділових листів, а також отримуємо можливість сформувати списки економічно-активних жителів цих сіл [150–156; 159–215; 218–228; 230–235].

Динаміку змін, що відбувалися у товаристві та умови, у яких воно працювало відображаються у фінансовій звітності. За цим принципом виділяємо ще одну тематичну підгрупу – фінансову діяльність товариства [229; 236–275].

Проаналізувавши фінансові документи, можемо дослідити усю складність економічних та господарських процесів, які відбувалися у товаристві у зазначений період, якість та ефективність роботи його керівних структур та динаміку розвитку. Саме на основі аналізу фінансової звітності можемо оцінити

успішність діяльності парцеляційного товариства "Земля" упродовж означеного часового періоду.

Особливу увагу слід приділити звітам ревізійних комісій, які достатньо глибоко і детально відображали роботу товариства. Також ревізійні служби аналізували діяльність окремих органів товариства, робили висновки щодо причинно-наслідкового зв'язку деяких процесів та оцінювали якість діяльності парцеляційного товариства "Земля".

Задля більш повного висвітлення діяльності "Землі" потрібно розкрити умови, у яких кооператив проводив свою діяльність, тобто соціально-економічне середовище, у якому він функціонував. Таким середовищем було східногалицьке село періоду діяльності спершу парцеляційного товариства "Земля", а з 1924 р. – кооперативного банку "Земля". Інформація про соціально-економічний розвиток аграрного сектору Східної Галичини висвітлюється в архівних фондах ЦДІАЛ України [296–303].

Зокрема, у фонді 302 "Крайове господарське товариство "Сільський господар", м. Львів" ЦДІАЛ України зберігається інформація про середню заробітну плату в 30-х рр. ХХ ст. в аграрному середовищі, деякі аспекти податкової і страхової системи [296], особливості діяльності сільськогосподарських кооперативів у цей період та деякі аспекти діяльності Т. Войнаровського [297]. Окремо слід виділити зразок звіту товариства "Сільський господар", як пам'ятку форм ведення звітності цього періоду [298]. Його можна порівнювати із аналогічними документами банку "Земля".

У фонді 309 "Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів" ЦДІАЛ України зберігається, зокрема, інформація про співпрацю НТШ із кооперативним банком "Земля". Висвітлюється цей напрямок роботи товариства, розкриваються деякі аспекти парцеляції маєтків на початку міжвоєнного періоду, зокрема, вказуються ціни на землю [299]. Крім того, у цьому фонді зберігаються записи поглядів Т. Войнаровського щодо історії відносин між українцями і поляками та українцями і росіянами, а також про роль парцеляції у відносинах українців і поляків. Опис деяких своїх фінансових операцій [300].

Цікавими є відомості про значення особи Т. Войнаровського у суспільно-культурному житті українців, яке виражається у різних способах увіковічення пам'яті про нього [301].

У фонді 320 "Ревізійний союз українських кооперативів, м. Львів" ЦДІАЛ України, зокрема, міститься інформація про реєстраційні дії парцеляційного товариства "Земля", а також дані про його перший керівний склад [302].

У фонді 428 "Ревізійний союз руських кооперативів, м. Львів" ЦДІАЛ України знаходиться інформація, яка відображає умови у яких діяли та проблеми з якими стикалися українські кооперативи у 30-ті рр. ХХ ст. [303].

Доволі суттєвим джерелом є матеріали державних архівів Львівської [304–308], Тернопільської [309–314] та Івано-Франківської областей [315–320].

У фонді 1 "Львівське воєводське управління" Держархіву Львівської обл. містяться дані, за допомогою яких, можемо порівнювати звітність, яка проводилася у нафтовому промислі в Бориславі зі звітністю кооперативного банку "Земля" [304]. У 1919 р. міністерство фінансів просило відділ громадської безпеки Львівського воєводського управління зібрати детальну інформацію про філії іноземних фінансових установ у Львівському воєводстві, особливо це стосувалося тих, що знаходилися на обліку у дипломатичних установах Австрії. У відповідь, було подано звіт про наявні на той час у Львові іноземні фінансові установи [305]. Отже, йдеться про присутність іноземного капіталу у Східній Галичині на час визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр.

За матеріалами цього фонду дізнаємося про інвентаризацію рахунків громадян, в основному адвокатів, які зберігали гроші в банках. Проводився детальний облік із вказаними точними сумами їхніх рахунків, що дозволяє робити висновки про стан фінансової системи Східної Галичини на час завершення Першої світової війни [306].

У фонді 7 "Львівське повітове староство (1919–1939 рр.)" Держархіву Львівської обл. містяться дані, які дозволяють висвітлити ситуацію, яка склалася на ринку кредитних послуг в середині 30-х рр. ХХ ст., а також

визначити динаміку цін на землю у Львівському воєводстві упродовж 1930–1936 рр. [307]. Важливою є інформація щодо проведення з'їзду РСУК, який відбувся 15 квітня 1934 р. у м. Вербіжі Львівського воєводства. На ньому розглядалися важливі питання, щодо функціонування українських кооперативів у 30-ті рр. ХХ ст. [308].

У фонді 3 "Тернопільське повітове староство Тернопільського воєводства" Держархіву Тернопільської обл. зберігаються відомості щодо регулювання економіки, зокрема сільського господарства. Наприклад, про ліцензування станцій спарювання великої рогатої худоби у 20-х рр. ХХ ст. [309].

У фонді 32 "Тернопільське міське управління" Держархіву Тернопільської обл. є дані про підприємства та їх керівний склад, які діяли на території м. Тернополя орієнтовно у 1930–1931 рр., але "Землі" немає, можна зробити висновок, що товариство не відкривало і не реєструвало своїх філій [310].

У фонді 34 "Тернопільське окружне земське управління" Держархіву Тернопільської обл. містяться відомості про інструкції міністерства земельних реформ щодо упорядкування земельних ділянок, які підлягали парцеляції [311], а також щодо питань дебіторської заборгованості розпарцельованих земельних ділянок, особливості виконання аграрної реформи від 28 грудня 1925 р. та розпорядження президента республіки щодо обміну валют на злотий [312].

У фонді 231 "Тернопільське воєводське управління" Держархіву Тернопільської обл. містяться відомості щодо ціни на земельні ділянки у Тернопільському воєводстві у червні 1922 р. [313]. Також є детальна таблиця щодо цін на земельні ділянки у різних повітах у 1934 р. [314].

У матеріалах фондів Держархіву Івано-Франківської обл. міститься інформація про вартість землі, зокрема ділянок з будівлями у 1926 р. [315], цін на землю у 1928–1929 рр. [316–317], 1932–1933 рр. [318–319] у різних повітах Станиславівського воєводства. Також у фонді 43 "Станиславівське окружне земське управління. Адміністративний відділ." є інформація про виділення

фінансування на різні регіони II Речі Посполитої та частку земель Східної Галичини у цих витратах [320].

Матеріали вказаних фондів є цінним джерелом інформації щодо державної політики (в основному II Речі Посполитої) щодо східногалицького села та деяких аспектів діяльності провідних українських товариств. Ці джерела є документами органів державної влади та деяких українських товариств, їх аналіз надає дослідникам необхідний об'єктивний статистичний матеріал щодо деяких аспектів соціально-економічного розвитку східногалицького села окресленого періоду. Проте, отримана інформація не може бути повною без аналізу матеріалів, які публікувалися у тодішній українській періодиці.

Друга група джерел представлена українською мемуаристикою [321–324]. Зокрема, працями Т. Войнаровського [321, с. 11–78], І. Мартюка [322], М. Сосновського [323] та Д. Попадинця [324]. У розділі "Історичні постаті Галичини XIX–XX ст." записок НТШ 1961 р., опубліковано спогади одного із засновників парцеляційного товариства "Земля" – Т. Войнаровського, де йдеться про основні аспекти його життя. Зокрема, висвітлено бачення економічної політики українців, а також місце у ній парцеляційних процесів. Автор загадав про свої успіхи у парцеляції. Т. Войнаровський розкрив особливості роботи над створенням українських парцеляційних установ та процеси, які відбувалися у взаємодії між собою тодішньої української політичної еліти та тонкощі австрійської національної політики. Окремо автор виділив свою співпрацю із митрополитом А. Шептицьким та його економічну діяльність [321, с. 11–78].

І. Мартюк у брошурі "Центросоюз: союз кооперативних союзів у Львові в роках 1924–1944. Спогади співучасника праці й змагань українського кооперативного руху" висвітлив деякі аспекти соціально-економічного стану у Польщі міжвоєнного періоду крізь призму діяльності "Центросоюзу" [322].

М. Сосновський у нарисі "Українське господарське життя в Тернополі" висвітлив деякі аспекти господарського життя у Східній Галичині у

міжвоєнний період [323, с. 87–98]. Зокрема, розкрив особливості українського кооперативного руху в означений період [323, с. 92–95].

Д. Попадинець у статті "Кооперація в Тернопільщині" висвітлив основні аспекти розвитку кооперативного руху на Тернопільщині. Виділяємо поданий автором список кооперативів, які діяли на означеній території [324, с. 261–266].

До третьої групи джерел належать матеріали українськомовної преси [325–395]. Так, на сторінках газети "Діло" за березень 1917 р. знаходимо оголошення про проведення загальних зборів парцеляційного товариства "Земля" [325–327]. Пізніше, на сторінках цього видання публікувалися згадки про приміщення, у якому скликали загальні збори інші товариства [328], згадка про товариство у некролозі Я. Олесницькому [329]. Окрім товариства "Земля" на сторінках видання часто можна побачити різноманітну інформацію про широкий спектр діяльності ЗІБ [330–358]. У випусках за 1929 р. знаходимо інформацію про порівняння західноукраїнської кредитної системи із американською [359, с. 1] та про переговори українських кредитних установ із американськими [360, с. 7]. Також деякі автори публікували у цьому часописі свої роздуми щодо перспектив сільськогосподарської галузі [361, с. 2]. Важливою для аналізу стану справ у східногалицькому селі цього періоду була інформація про парцеляційні плани на 1930 р. [362, с. 4], національний склад населення Східної Галичини [363, с. 1–2] та загальна характеристика економічного становища сільського господарства цих земель [364, с. 3–4].

Важливу інформацію щодо змін у соціально-економічному становищі західноукраїнських земель у міжвоєнний період та на початку більшовицької окупації можна знайти на сторінках українськомовної періодики. Зокрема, у таких виданнях, як: "Воля" [365, с. 187–191], "Селянська справа" [366, с. 12], "Голос соціаліста" [367, с. 30–33], "Життя і знання" [368, с. 70–73], "Нове життя" [369, с. 4], "Західні вісти" [370, с. 4], "Трудова Україна" [371, с. 24–31], "Українські вісти" [372, с. 2; 373, с. 2], "Український бескид" [374–378], "Наступ" [379–380].

Деякі аспекти соціально-економічного розвитку Східної Галичини у міжвоєнний період висвітлювалися у виданні "Господарсько-кооперативний часопис". Його публікації були своєрідними інструкціями для активних українських селян, які бажали відновити своє господарство після воєнних лихоліть. На сторінках видання публікувалися інструкції щодо вирішення актуальних проблем післявоєнного сільського господарства [381, с. 29]. Розміщена у часописі інформація ставала у пригоді селянам під час стихійних лих [382, с. 29; 383, с. 23]. Безумовно, корисними для аграріїв були статті, присвячені технічним новинкам цієї галузі. Автори часопису були впевнені, що саме технічний прогрес запорука успіху українського сільського господарства, тому вони подавали інструкції щодо найбільш ефективного використання сільськогосподарської техніки [384, с. 3]. Редакція видання була також зацікавлена у заохоченні та розвитку таких позитивних якостей українського селянства, як схильність до взаємодопомоги, адже допомога один одному була основною ціллю та суттю процесів кооперації [385, с. 6].

Закономірно, що видатний український науковець, публіцист та діяч кооперативного руху К. Коберський у статтях на сторінках видання "Кооперативна республіка" саме селянам відводив ключову роль у процесах національного відродження [386, с. 9]. Сільське господарство мало стати економічною основою відродження української державності, а для цього йому потрібно було допомогти розібратися в економічній політиці II Речі Посполитої, зокрема, щодо земельного питання. Із цим блискуче справлявся К. Коберський, публікуючи експертні коментарі у цьому часописі [387, с. 41].

Іншим важливим порадиником для східногалицьких селян було видання товариства "Сільський господар". На його сторінках публікувалися В. Доманицький [388, с. 2], Т. Білоус [389, с. 445], Т. Білько [390, с. 107], А. Адамчук [391, с. 229]. Автори у статтях торкалися максимально широкого спектру проблем різних аспектів життєдіяльності українських селян, при цьому надавали достатньо повну інформацію задля ефективного ведення сільського господарства.

Різноманітні проблеми життєдіяльності українських кооперативів у 30-х рр. ХХ ст. порушувалися на сторінках видання "Кооперативне молочарство". Такими були випадки втрати довіри селян до кооперативів [392, с. 3], пов'язані із втратою поголів'я домашніх тварин страхові випадки [393, с. 3], проблеми гармонійного розвитку кооперативів [394, с. 322]. На сторінках періодичного видання "Хліборобська молодь" описано окремі випадки пацифікації [395, с. 127].

Україномовна преса початку ХХ ст. – 1939 р. досить детально та різноманітно описувала соціально-економічні процеси, які відбувалися у східногалицькому селі в означений період. Періодичні видання були незамінним порадищем для українського селянина, зі сторінок діаспорних газет українські емігранти дізнавалися про стан справ на своїй Батьківщині, а для сучасних науковців ці часописи стали важливим та достатньо об'єктивним історичним джерелом.

Четверта група джерел – польськомовна періодика. На сторінках польського щоденника "Monitor Polski" розміщена важлива інформація щодо соціально-економічного розвитку Польщі, до якої у міжвоєнний період входила територія Східної Галичини [396–436]. Із випусків газети за 1919 р. дізнаємося про страйки, які відбувалися у Польщі на початку 1919 р. [396, с. 2–3], регуляцію земельних взаємовідносин між селянами та землевласниками [397, с. 1], впорядкування правил найму сільських робітників [398, с. 1], соціальний захист дітей, позбавлених батьківської опіки [399, с. 1–2]. На сторінках видання висвітлювалися різноманітні аспекти діяльності польських підприємств [400–403].

Слід окремо виділити парцеляційний план польського уряду на 1929 р., який розміщений на сторінках газети у 1928 р. [404, с. 1–2]. Ці відомості є важливим джерелом щодо особливостей польської аграрної політики, зокрема, і на західноукраїнських землях. Окрім цього, на сторінках видання публікувалася інформація щодо особливостей містобудування [405, с. 1], розвитку птахівництва [406, с. 2–3], особливостей зміни статутів та статутних фондів

деяких товариств [407, с. 3], забезпечення облігацій, клієнтів фінансових установ, список та умови отримання облігацій яких вказувався [408, с. 4], повідомлялося про різноманітні аукціони, які проводили товариства [409, с. 6], розпродажі майна [410, с. 6], державні тендери [411, с. 7], конкурси на заміщення вакантних посад у товариствах [412, с. 7], регулювання щодо іпотеки [413, с. 7].

Зі сторінок видання можна довідатися про різноманітні напрямки функціонування окремих господарських товариств [414–417]. Із інформації, розміщеної на сторінках видання за 1929 р., дізнаємось про деякі особливості митної політики та державну політику щодо безробітних [418, с. 1], деякі особливості аграрної політики Польщі у міжвоєнний період [419, с. 2], бачення тодішніми економічними експертами перспективи розвитку сільського господарства II Речі Посполитої, деякі аспекти ринку цінних паперів означеного періоду [420, с. 3], відомості про сільськогосподарську іпотеку [421, с. 6], інформацію про інші риси соціально-економічного розвитку II Речі Посполитої [422, с. 5]. Із різноманітних оголошень, та оповісток, які публікувалися у виданні можна дізнатися про діяльність польських господарських товариств [423–435]. Також видання публікувало інформацію про ціни на різні товари в означений період [436, с. 3].

Таким чином, аналіз польськомовної періодики дозволяє дослідити задекларовану проблему. Аналіз матеріалів польської преси сприяє об'єктивності дослідження та формує неупереджений погляд на досліджувані події.

П'ятою групою джерел, у якій розміщена важлива статистична інформація щодо функціонування різних товариств Східної Галичини та її соціально-економічного стану є польські статистичні матеріали, розміщені у звіті про життя національних меншин [437] та у статистичних річниках [438–439].

До шостої групи джерел відносимо збірники документів, видані у радянський період [440–441]. Цінним набором статистичних даних та фактів є

видання "Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939 рр. Збірник документів та матеріалів". У цьому збірнику подані основні документи, що стосувалися радянської політики у відношенні до західноукраїнських земель упродовж зазначеного періоду. Це були документи пов'язані з діяльністю комуністичних осередків у Західній Україні [440].

У збірнику документів "Історія Львова в документах і матеріалах" висвітлюються окремі моменти, що характеризують соціально-економічне становище населення Східної Галичини на початку ХХ ст. – 1939 р. [441].

Сьома група – електронні ресурси Енциклопедії історії України Інституту історії Національної академії наук України [442–445], у якій розміщені визначення історичної термінології [442–445].

Отже, джерельна база дослідження складає різноманітні види джерел, які містять інформацію щодо основних аспектів соціально-економічного розвитку східногалицького села упродовж початку ХХ ст. – 1939 р. та працеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля", як невід'ємної складової цих процесів.

Залучення значної кількості неопублікованих матеріалів із центральних та обласних державних архівів дало змогу авторові дисертації якомога комплексніше й системніше та цілісніше проаналізувати досліджувану проблему.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

У сучасній науці присутній досить широкий спектр визначень поняття "методологія". На нашу думку, найбільш повно і точно суть цього поняття розкривається у філософському словнику. У ньому методологія подається як сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети. Такою метою у нашому науковому дослідженні є отримання об'єктивного істинного наукового знання та його логічне обґрунтування [446, с. 374]. У колективній статті В. Бакуменко, В. Князєв та Ю. Сурмін, серед інших, надали таке визначення методології – це деяка сукупність філософських методів пізнання, яка охоплює індуктивний метод Ф. Бекона, раціоналістичний метод Р. Декарта, діалектичний метод Сократа, Г. Гегеля, К. Маркса, феноменологічний метод Е. Гуссереля, системний метод Л. Берталанфі, У. Ешбі, Т. Парсонса та ін. [447, с. 13]. Л. Пісьмаченко зазначає, що на пострадянському просторі склалися два різновиди методології – загальна та спеціальна [448, с. 24]. Усі ці визначення стосуються загальнонаукового поняття "методологія".

З огляду на той факт, що наше дисертаційне дослідження відноситься до історичної галузі наукових знань, у процесі його розробки доцільно використовувати спеціальні наукові методи, які формують методологію історії. За визначенням В. Косминої, методологія історії – це система принципів, прийомів та процедур формування й використання методів історичного пізнання, а також вчення про цю систему [449, с. 3]

Особливістю дисертаційної роботи є те, що для її якісного написання необхідно застосовувати міждисциплінарний підхід і здійснити синтез наукових методів різних наукових галузей. Використання максимально різноманітних методів наукового дослідження, на нашу думку, є цілком

доцільним. Слід зазначити, що Н. Костенко та В. Іванов вважають розмаїття методів здійснення наукових досліджень необхідним компонентом якісної наукової роботи [450, с. 16].

У процесі здійснення цього наукового дослідження вважаємо за доцільне застосувати такі загальнонаукові методи: системного підходу, світоглядного плюралізму, дедукції, індукції, аналізу, синтезу, моделювання, формалізації та діалектичного розуміння історичного процесу.

Аналітичний метод являє собою розкладання об'єкта на складові з метою вивчення елементів його структури [451, с. 37]. Економічну систему, яка склалася на території Східної Галичини, упродовж функціонування "Землі", задля досягнення визначеної мети дослідження потрібно мисленнєво розділити на окремі процеси, суб'єкти та об'єкти, що логічно поєднані у відповідні структури, які умовно прийнято визначати науковою спільнотою, об'єднаною спільними напрямками наукових досліджень або самостійно створені автором у ході дисертаційної роботи задля об'єктивного досягнення її цілей [126, с. 80].

Синтез навпаки зумовлює зворотній процес мисленнєвого з'єднання складових компонентів об'єкта для утворення його загального образу [451, с. 37]. Аналогічно процесам аналізу здійснюють процеси синтезу. Логічне об'єднання у певні загальні процеси або умовно створені структури розрізнених об'єктів і суб'єктів соціально-економічного розвитку Східної Галичини визначеного періоду.

Метод дедукції – це ланцюг логічних умовиводів від загального – до часткового [451, с. 37]. Саме завдяки цьому методу можливо визначити місце об'єкта дослідження (парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля") у соціально-економічній структурі Східної Галичини досліджуваного періоду.

Індуктивний метод дає змогу конструювати ряд логічних умовиводів від конкретного – до загального та на їх основі вивести гіпотезу теоретичного характеру [451, с. 37]. Цей метод, на нашу думку, є ключовим задля якісного інтерпретування результатів дослідження, їх практичного застосування,

актуальності та визначення місця у сучасній українській науковій парадигмі. Адже саме у процесі здійснення розумової обробки логічного ряду від конкретного – до загального вимальовується відображення макроекономічних та соціально-економічних процесів на прикладі діяльності окремо взятого кооперативу. Отримані результати узагальнюються і, за необхідності, переносяться із окремого на цілісне. При цьому активно застосовується уже метод узагальнення як один із різновидів абстрагування, має на меті уможливити класифікацію уявних образів предметів чи явищ з метою їх подальшого групування та надає досліднику можливість на основі певних узагальнень зробити висновки про характерні особливості, властиві усім компонентам визначеного класу [451, с. 37].

Метод абстрагування, заснований на формуванні образу об'єкта, яке здійснюється шляхом уявного виділення низки суттєвих ознак, зв'язків та відношень і відволікання від несуттєвих властивостей [451, с. 37]. Використання цього методу є неодмінним у процесі розумової переробки наявної у джерельній базі інформації щодо об'єкта наукового пізнання. Наприклад, вибір із усієї наявної джерельної бази необхідної досліднику інформації для повного та об'єктивного висвітлення наукового дослідження.

Методи моделювання та формалізації як основні операції концептуального аналізу застосовуються для заміщення реального об'єкту, що є ідеальною, а не матеріальною і не фізичною сутністю, для побудови абстрактної моделі [451, с. 37], задля того щоб у процесі ходу цього наукового дослідження, яке є процесом пізнання та якісної розумової переробки отриманих відомостей, стало можливим здійснення певних аргументованих висновків.

Світоглядний плюралізм – це розуміння об'єктивного існування у реальному світі альтернативних світоглядних вчень [452, с. 92–93]. Без застосування цього методу неможливо здійснити об'єктивне, а отже, якісне наукове дослідження. Тільки усвідомлення відсутності єдиної ідеології, парадигми сприяє адекватному сприйняттю навколишньої дійсності та оцінці

історичних процесів. У конкретному дослідженні застосування цього методу потрібне задля формування раціональної оцінки ролі та місця парцеляції у соціально-економічних процесах Східної Галичини упродовж періоду зародження, розвитку та ліквідації ринкових відносин у східногалицькому селі.

У ході роботи над дисертаційним дослідженням окрім загальнонаукових методів необхідно використати і спеціальні наукові. З огляду на специфіку цього дослідження вирішили застосовувати спеціальні історичні та окремі методи економічного аналізу діяльності господарських установ, якою, безумовно, є "Земля". У процесі здійснення наукового дослідження доцільно застосовувати такі методи історичного дослідження: діалектичне розуміння історичного процесу, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний та історико-системний методи.

Діалектичне розуміння історичного процесу має на увазі пізнання об'єктивної дійсності, надійно встановлених фактів [453, с. 35]. Це наукове дослідження опирається на доконані історичні факти, в основному узяті із першоджерел (часто деякі факти діяльності товариства підтверджуються матеріалами із кількох різних непов'язаних між собою джерел), якими переважно є архівні матеріали.

Історико-порівняльний метод дає можливість розкривати сутність явищ і за подібністю і за розбіжністю притаманних їм властивостей, а також здійснювати порівняння у просторі й часі. Зокрема, порівняння діяльності об'єкту дослідження з діяльністю в аналогічних аспектах із іншими суміжними господарськими організаціями або порівняння ідентичних показників діяльності товариства у різні часові проміжки.

Історико-типологічний метод використовується з метою розчленування цілого на частини, вивчення їх і об'єднання у наукову картину історичної дійсності [454, с. 197]. Метод перегукується із загальнонауковим методом аналізу, тільки при його використанні і поділу об'єктів дослідження на окремі типи необхідно використовувати історичні знання, термінологію та історичну типологію визначених процесів.

Сутність історико-генетичного методу полягає у послідовному розкритті властивостей, функцій і змін реальності, що вивчається, у процесі її історичного руху [454, с. 196–197]. На діяльність "Землі" припав час криз і трансформацій. Із зміною парадигм розвитку ареалу існування товариства змінювалися і способи, форми та умови його діяльності.

Історико-системний метод базується на усвідомленні системного характеру суспільно-історичного розвитку [455, с. 22]. Адже товариство "Земля" за усіх унікальних для нього умов, притаманних лише йому процесів об'єктивного розвитку, усе ж було лише частиною тієї економічної системи (кооперативного руху), у якій воно функціонувало, а сама ця система була продуктом більш глобальних процесів (соціально-економічного розвитку Східної Галичини).

Неодмінною умовою якісного та об'єктивного проведення цього дослідження і виконання поставлених завдань, є застосування методів економічного аналізу господарської структури – у цьому випадку парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля". У процесі написання дисертаційної роботи доцільно застосувати такі методи економічного аналізу: метод динамічних рядів, графічний та табличний методи.

Критерії визначення та способи застосування методів економічного аналізу у своїх роботах висвітлили І. Скрильник та Н. Власенко [456, с. 159–162] і Т. Паламарчук та О. Русак [457, с. 43–53]. І. Скрильник та Н. Власенко описали різноманітні аспекти застосування методу динамічних рядів при дослідженні функціонування конкретного підприємства за визначений часовий проміжок [456, с. 159]. Т. Паламарчук та О. Русак розкрили різні аспекти застосування графічного та табличного методів здійснення економічного аналізу [457, с. 47].

Метод динамічних рядів дозволяє визначити зміни певних показників за визначені часові проміжки. І. Скрильник та Н. Власенко відносять цей метод до класичних економічних методів, при цьому, зазначають, що при його застосуванні необхідно чітко визначити спеціалізацію моделі, яка

конструюється [456, с. 159]. Цей метод дозволяє якісно визначити та підсумувати особливості господарської діяльності кооперативного банку "Земля", а також спробувати дослідити його успішність, як економічного товариства.

Графічний та табличний методи, які відносяться до традиційних засобів економічного аналізу [457, с. 47]. За їх допомогою можна виокремити та якісно подати основні фінансові показники господарської діяльності "Землі", а також розкрити основні тенденції макроекономічного розвитку суспільно-політичних формувань, у середовищі яких функціонувало товариство "Земля".

Отже, задля якісного виконання цього дисертаційного дослідження необхідно використовувати широкий спектр загальнонаукових та спеціально наукових методів різних галузей науки, при цьому, активно застосовувати міждисциплінарні зв'язки.

Історіографічна база цього дисертаційного дослідження є досить повною. Слід зазначити, що найбільш ґрунтовно питання соціально-економічного розвитку східногалицького села упродовж початку ХХ ст. – 1939 р. досліджували сучасні українські історики. Це пояснюється доступністю для них архівних матеріалів, а також відсутністю цензури на наукові дослідження у незалежній Україні. Проте, незважаючи на значну кількість фахових досліджень цієї тематики, жодного спеціального дослідження діяльності кооперативного банку "Земля" здійснено не було.

Джерельна база дослідження також достатньо різноманітна, що дозволяє стверджувати про об'єктивність та різносторонність цієї дисертаційної роботи. У процесі її виконання автором було опрацьовано величезний обсяг історичних праць, залучено та опубліковано значну масу першоджерел, серед яких чільне місце посідають архівні матеріали. Задля якісної інтерпретації отриманого матеріалу були використані сучасні методи проведення наукового, зокрема історичного дослідження.

Методологічні засади дисертаційного дослідження включають у себе широкий спектр загальнонаукових та спеціальних наукових методів. Означене

дисертаційне дослідження виконувалося із застосуванням міждисциплінарних зв'язків. У процесі виконання цієї роботи використовувалися сучасні методичні напрацювання різних галузей науки.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Будзиновський В. Грунтовий податок. Чернівці: Накладом Д. Лукіяновича і В. Будзиновського, 1897. 52 с.
2. Левицький К. Про нові спілки господарські. Львів: З друкарні НТШ, 1904. 37 с.
3. Левицький К. Ідеї масової ощадності та її національне значення. 7 с.
4. Войнаровський Т. Віддовжене селянської посілості Львів: Друкарня народна, 1908. 63 с.
5. Войнаровський Т. Вплив Польщі на економічний розвій України-Русі. Історично-економічна розвідка. Львів: Друкарня НТШ, 1910. 60 с.
6. Войнаровський Т. Суспільне значення охорони селянської власності. Львів: З друкарні НТШ, 1911. 45 с.
7. Данилович С. В справі аграрних реформ. Львів: Дім "Просвіти", 1909. 140 с.
8. Олесницький Є. Яка має бути наша рільнича організація? Львів: Друкарня І. Айхильбергера, 1910. 13 с.
9. Коберський К. Економіка українських земель під Польщею. Львів: Друкарня видавництва "Діло", 1928. 35 с.
10. Коберський К. Економіка українських земель під Польщею. Львів: "Самоосвіта", 1935. 40 с.
11. Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-волинських земель. Львів: "Учітеся брати мої", 1936. 348 с.
12. Луцький О. Сільськогосподарський кредит. Львів: Ревізійний союз українських кооператив, 1939. 46 с.
13. Досвітній О. Завдання галицького та Буковинського робітництва і селянства. Краєвий комітет комуністичної партії Східної Галичини та Буковини, 1920. 8 с.

14. Гольдштейн И. Аграрные отношения в бывшей Польше, Западной Украине и Западной Белорусии. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. 296 с.
15. Богайчук В. Борьба трудящих Тернопільщини проти соціального і національного гніту за возз'єднання з УРСР (1900–1920 рр.). Станіслав: Станіславівське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. 84 с.
16. Цибко О. Г. Революційно-визвольна боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з УРСР 1934–1939 рр. Львів: Видавництво Львівського університету, 1963. 137 с.
17. Зільберман М. Революційна боротьба трудящих Західної України (1924–1928 рр.) Львів: Видавництво Львівського університету, 1968. 46 с.
18. Васюта І. Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. Видавництво Львівського університету, 1971. 221 с.
19. Васюта І. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні 1921–1939 рр. Львів: Вища школа, 1988. 173 с.
20. Васюта І. К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання Львів: Вища школа, 1978. 193 с.
21. Хонігсман Я. Соціальна структура населення Галичини на початку ХХ ст. // Українське слов'янознавство. 1972. № 6. С. 63–73.
22. Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель Київ: Наукова думка, 1988. 252 с.
23. Левицький В. Як живеться українському народові в Австрії Відень: Друкарня Гольцгавзена у Відні, 1915. 29 с.
24. Бородаєвський С. В. Історія кооперації Прага: Український громадський видавничий фонд, 1925. 448 с.
25. Кіцера О. Земельні відносини Східної Галичини Подєбарди: Видання кабінету народного господарства української господарської академії, 1925. 58 с.

26. Коваль В. Соціально-економічна природа сільськогосподарської кооперації Прага, 1927. 46 с.
27. Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква і духовенство українському народові Філадельфія: Видавництво "Америка", 1951. 105 с.
28. Витанович І. Історія українського кооперативного руху Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. 624 с.
29. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Нью-Йорк: Червона Калина, 1970. 228 с.
30. Качор А. Мужі ідеї і праці. Вінніпег-Торонто-Клівленд: Видання "Братства Маслосоюзників" у Канаді та ЗСА, 1974. 343 с.
31. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. Вінніпег: УВАН, 1992. 43 с.
32. Польська колонізація Східної Галичини. Відень: Видання "Українського Прапора", 1921. 22 с.
33. Bański J. Historia rozwoju gospodarki rolnej na ziemiach polskich // Człowiek i rolnictwo. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytet Jagielloński. 2009. S. 33–45.
34. Skodlarski J., Matera R. Gospodarka światowa w latach 1914-1939 // Dzieje Najnowsze. 2003. № 35/1. S. 3–30.
35. Kaliński J. Historia Gospodarcza XIX i XX Wieku. Warszawa: PWE Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. 2008. 436 s.
36. Konopka K. Konieczność reform agrarnych w Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939) // Ekonomia i Zarządzanie. 2009. № 1. S. 7–19.
37. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). Київ: М.Р. Rots Publishing, 1995. 224 с.
38. Коваль Ф. Християнські засади українського кооперативного руху. Ф. Коваль. Львів: Ахіл, 2002. 404 с.
39. Лузан Ю. Я. Кооперативні банки – важливий фактор зростання економіки // Економіка АПК. 2004. № 3. С. 50–53.

40. Анісімов В. В. До проблем вивчення історії банківської справи // Вісник Університету банківської справи Національного банку України, м. Київ. 2010. № 3. С. 238–240.
41. Гавліч І. Ідеї кооперативного руху у поглядах українських громадсько-політичних діячів Східної Галичини (кін. XIX – поч. XX ст.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 68–72.
42. Склярова О. Соціально-економічні аспекти національного визволення в українській публіцистиці початку XX ст. // Українознавство. 2015. № 3. С. 100–108.
43. Злупко С., Мороз О. Українське селянство першої половини XX ст. Трагедія і героїзм. Львів: Універсум, 1997. 164 с.
44. Смолей В. В. Військове і цивільне аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919–1939 рр.) Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 112 с.
45. Родіонова Л. Особливості розвитку ринкових відносин у західноукраїнському селі в 20–30-ті рр. XX ст. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2003. № 3. С. 213–217.
46. Стеблій Ф. І., Кравець М. М. Східна Галичина / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 416–424.
47. Стеблій Ф. І., Кравець М. М. Східна Галичина і Північна Буковина / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 428–457.
48. Реєнт О. П., Патер І. Г. Світова війна 1914–1918 рр. і українське селянство / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 498–519.
49. Литвин М. Р. Західноукраїнське село в період визвольних змагань / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 597–622.

50. Сливка Ю. Ю., Панфілова Т. О. Селянство західноукраїнських земель міжвоєнного періоду / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 2. 2006. С. 225–262.
51. Берест І. Сільське господарство Східної Галичини і Західної Волині у роки Першої світової війни // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2008. № 1. С. 61–69.
52. Гладун М. Особливості аграрної реформи ЗОУНР // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 103–110.
53. Гладун М. Політика польського осадництва у Львівському воєводстві міжвоєнного періоду Військово-науковий вісник. 2011. № 16. С. 115–124.
54. Жулканич Н. Аграрні перетворення в регіоні Карпат // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 72–76.
55. Виздрик В. С. Польська аграрна реформа та її реалізація у 20-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях // Держава та армія. 2013. № 752. С. 150–155.
56. Дрогомирецька Л. Український кооперативний рух в Галичині в 20–30 рр. ХХ ст. Організаційна будова і досвід господарської діяльності // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 1998. № 1 (2). С. 173–180.
57. Дрогомирецька Л. Боротьба західноукраїнських політичних партій за впливи в кооперації (1920–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2001. № 7. С. 71–77.
58. Дрогомирецька Л. Р. Греко-Католицьке духовенство Галичини в українському кооперативному русі (1920–1939 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія 2003. № 7. С. 77–89.
59. Дрогомирецька Л. Проблеми кооперації в документах і діяльності організації українських націоналістів // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2008. № 14. С. 148–154.

60. Дрогомирецька Л. Економічно-просвітницька діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1920–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2010. № 17. С. 159–173.
61. Дрогомирецька Л. Ідеологія українського кооперативного руху в Західній Україні (1920–1939 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2010. № 18. С. 44–50.
62. Дрогомирецька Л. Досвід діяльності українських політичних партій у сфері кооперації // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2015. № 27. С. 115–132.
63. Шміло О. Сільськогосподарська кооперація західноукраїнського селянства у 20–30-х рр. ХХ ст. як форма підприємницької діяльності // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2002. № 1. С. 84–86.
64. Шміло О. Особливості еволюції соціально-економічної структури західноукраїнського села в 20–30-х рр. ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2002. № 2. С. 48–52.
65. Гавліч І. Б. Українська кредитна кооперація у Східній Галичині (остання третина ХІХ ст. – 1914 р.): дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2010. 241 с.
66. Футала В. Господарсько-кооперативний рух Західної України міжвоєнного періоду ХХ ст.: сучасні дослідження та інтерпретації // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 261–265.
67. Капітан Л. Форми організації виробництва та селянського самоврядування у Західній Україні у першій половині ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2014. В. 2. Ч. 3 С. 68–73.

68. Горовий О. Історико-географічні передумови інвестування господарства Галичини в другій половині XIX на початку XX ст. // Часопис соціально-економічної географії. 2014. № 16. С. 206–210.
69. Цяпало О. С. Іпотечні банки Галичини наприкінці XIX на початку XX століть // Фінанси України. 1998. № 5. С. 103–107.
70. Комаринська З. Зародження і розвиток банківської справи в Західній Україні (друга половина XVIII – початок XX століття) // Вісник Національного банку України. 2000. № 11. С. 58–61.
71. Комаринська З. Українські банки Львова в авангарді руху ощадності // Вісник Національного банку України. 2007. №5. С. 50–53.
72. Кузьма Н. Ощадний рух: із минулого у сучасність Українські банки Львова в авангарді руху ощадності // Вісник Національного банку України. 2007. № 5. С. 53–56.
73. Селезньова О. М. Поява та розвиток кредитно-фінансових установ на Буковині: історико-правовий аспект // Економіка. Фінанси. Право. 2007. № 9. С. 27–29.
74. Струк З. Організація української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 138 с.
75. Струк З. Діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1921–1939 рр.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 152 с.
76. Мицько В. Господарсько-кооперативний часопис – провісник української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2003. № 1. С. 120–128.
77. Вербовий М. В. Українська традиція кооперативного забезпечення // Фінанси України. 2004. № 6. С. 129–135.

78. Леоненко П. М. Кредитна політика державного земельного банку Другої Речі Посполитої в Західній Україні // *Фінанси України*. 2007. № 3. С. 140–149.
79. Василик І. Б. Роль економічних товариств і організацій у процесі формуванні української політичної еліти Східної Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2008. № 14. С. 94–99.
80. Василик І. Б. Участь галицьких правників у створенні українських економічних і фінансових установ в кінці XIX на початку XX століття. URL: <http://pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-495/> (дата звернення: 27. 11. 2017).
81. Чуйко І. Визначний український громадсько-політичний діяч Євген Олесницький (1860–1917 рр.): повернення зі забуття і вшанування пам'яті // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. 2007. № 2. С. 17–21.
82. Чуйко І. Визначний український громадсько-політичний діяч Євген Олесницький (1860–1917 рр.): повернення зі забуття і вшанування пам'яті // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. 2008. № 1. С. 34–41.
83. Чуйко І. Роль Є. Олесницького у розвитку українського кооперативного руху // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. 2011. № 1. С. 76–81.
84. Кліш А. Проблеми соціально-економічного розвитку Східної Галичини у діяльності Католицького русько-народного союзу // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. 2011. № 2. С. 31–34.

85. Чорна М. Кооперативна діяльність Іванни Блажкевич у Східній Галичині (1905–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2012. № 1. С. 177–183.
86. Гавліч І. Роль страхових товариств "Дністра і Карпатії" у кредитному забезпеченні кооперативного руху Східної Галичини // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2013. № 1 Ч. 2. С. 13–18.
87. Гринюка Б. Земельна власність Підгорецького монастиря на початку ХХ ст. (1900–1914 рр.) // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 лютого 2017. Тернопіль, Україна) / укладачі В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІШПО, Тернопіль. 2017. С. 78–81.
88. Алексієвець Л. Особливості соціально-економічного розвитку Польщі у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2001. № 2. С. 184–195.
89. Коропецький І. Австрія та українське підприємництво в Галичині // Записки НТШ. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2006. С. 368–396.
90. Саганюк В. Ф. Монетно-грошова справа в Західній Україні в міжвоєнний період // Вісник Прикарпатського університету. Історія 2007. № 12–13. С. 216–222.
91. Саганюк В. Грошовий обіг у Західній Україні в 30-ті рр. ХХ ст. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2008. № 14. С. 154–157.
92. Саганюк В. Грошове господарство у Західній Україні в умовах польського панування (1918–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2009. № 15–16. С. 252–260.

93. Федевич К. К. Галицькі українці у Польщі 1920–1939 рр. Київ: Основа, 2009. 280 с.
94. Дудяк О. Львівські підприємці за даними перепису 1931 р.: чисельність, етноконфесійна структура, галузь зайнятості // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2013. № 48. С. 521–533.
95. Лісна І. С. Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.). Тернопіль: На правах рукопису, 2001. 92 с.
96. Вітенко М. Вплив соціально-економічних протиріч на загострення польсько-українського конфлікту в Галичині напередодні розпаду Австро-Угорщини // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2003. № 3. С. 207–210.
97. Вітенко М. Д. Польське велике землеволодіння в Галичині (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2008. № 14. С. 72–78.
98. Вітенко М., Монолатій І. Соціально-економічний аспект польсько-українських відносин у Галичині в 1867–1914 рр. та ідея незалежності України // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2008. № 14. С. 135–141.
99. Вітенко М. Соціально-економічне становище Галичини в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. № 22. С. 82–91.
100. Коростіль Н. Український націоналізм і аграрне питання у Східній Галичині міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2008. № 14. С. 141–148.
101. Коростіль Н. Польська влада і українські аграрії Східної Галичини міжвоєнного періоду // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2009. № 3. С. 106–113.

102. Сеньків М., Малярчук О. Культурно-освітня діяльність української кооперації в галицькому селі в міжвоєнний період // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2010. № 18. С. 50–55.
103. Вепрів Р., Гнип І. Греко-католицька церква і організація економічного самозахисту українського населення Східної Галичини у міжвоєнний період // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2013. № 2. Ч. 1. С. 64–71.
104. Шульський М. Г. Роль духовенства у розвитку кооперації в Галичині // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Економіка. 2013. № 21. С. 291–296.
105. Стрішенець М. М. Економічна історія Тернопільщини. Тернопіль: Астон, 2001. 309 с.
106. Шимонович Й. Економічна Україна. Наукові праці. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 432 с.
107. Янюк І. Структура і організація управління парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. № 1. Ч. 2 С. 56–60.
108. Янюк І. Основні напрямки діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни (1907–1914 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. № 2. Ч.1 С. 112–116.
109. Янюк І. Основні фінансові показники та особливості організації діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові упродовж 1907–1914 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2016. № 1. Ч. 4. С. 50–52.
110. Янюк І. Організаційна структура парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з

дня народження М. С. Грушевського): матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 21 квітня 2016. Київ, Україна / Редкол.: проф. І. К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська, (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор) Київ. 2016. С. 73–75.

111. Янюк І. Соціальний захист службовців товариства "Земля" (1920–1922 рр.) // Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 листопада 2016. Київ. Україна / ГО "Київська наукова суспільнознавча організація", Київ, 2016. С. 29–32
112. Янюк І. Особливості функціонування парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни. // Актуальні питання історії України у III тисячолітті: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 листопада 2016. Тернопіль, Україна / ТОКІШПО, Тернопіль, 2016. С. 32–34.
113. Янюк І. Кадрова політика парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Перспективи розвитку сучасної науки: Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 грудня 2016. Львів. Україна). Видавничий дім "Гельветика", Херсон, 2016. С. 175–178.
114. Янюк І. Окремі аспекти діяльності греко-католицької церкви у сфері економічного життя українців // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 лютого 2017. Тернопіль, Україна) / укладачі В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІШПО, Тернопіль, 2017. С. 98–99.
115. Янюк І. Особливості функціонування кооперативного банку "Земля" у міжвоєнний період // Наукові дослідження: перспективи інновацій у суспільстві і розвитку технологій: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (14–15 березня 2017. Харків, Україна) Наукове партнерство "Центр наукових технологій", Харків, 2017. С. 25–28.

116. Янюк І. Діяльність кооперативного банку "Земля" (за матеріалами ЦДІАЛ України) // Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 квітня 2017. Вінниця, Україна) Подільське наукове товариство, Вінниця, 2017. С. 31–34.
117. Янюк І. Відновлення функціонування парцеляційного товариства "Земля" Після Першої світової війни // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. № 47. С. 157–163.
118. Янюк І. Діаспорні часописи про східногалицьке село міжвоєнного періоду // Еволюція національного світобачення українців на зламі тисячоліть: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (13 квітня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІППО, Тернопіль. 2017. С. 43–46.
119. Янюк І. Діяльність парцеляційного товариства "Земля" на Тернопільщині // Тернопіль і Тернопільщина в особах, подіях, документах: Збірник наукових статей та тез I Регіональної науково-практичної конференції (25 квітня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, В. С. Мисик, А. Janowski, І. Ф. Янюк, О. А. Ревуцька. ТОКІППО, Тернопіль. 2017. С. 59–62.
120. Янюк І. Соціально-економічний розвиток Східної Галичини кінця XIX ст. – 1939 р. Сучасна українська історіографія // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2017. Випуск 1. Ч. 3 С. 36–50.
121. Янюк І. Соціально-економічний розвиток східногалицького села у міжвоєнний період (історіографічний огляд публікацій української еміграції XX ст.) // Перші Геретівські читання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (6–7 червня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, І. М. Вітенко, А. Janowski, В. С. Мисик, Ф. І. Полянський, О. А. Ревуцька, І. Ф. Янюк // Науковий,

методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. Вип. 1. С. 120–123.

122. Янюк І. Відображення у радянській історіографії соціально-економічних процесів східногалицького села упродовж кінця ХІХ ст. – 1939 р. // ХІ Буковинська Міжнародна історико-краєзнавча конференція присвячена 100-річчю української національної революції. Тези доповідей (20–21 жовтня 2017. Чернівці, Україна) Наук. ред. О. В. Добржанський. Чернівці: Технодрук. 2017. С. 121–123.
123. Янюк І. Соціально-економічний розвиток східногалицького села у кінці ХІХ ст. – 1939 р.: історіографія проблеми // Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції "Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до – сьогодення)" / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: "Вектор", 2017. С. 163–165.
124. Янюк І. Діяльність кооперативного банку "Земля" (1907–1939 рр.): джерельна база дослідження проблеми // Українознавство. 2017. № 3 (64). С. 114–129.
125. Янюк І. Українська кредитна кооперація і парцеляційні процеси у Східній Галичині на початку ХХ ст. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. № 127 (12). С. 26–32.
126. Янюк І. Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності кооперативу "Земля" (1907–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2017. № 2. Ч. 3. С. 79–84.
127. Статути парцеляційного товариства "Земля" // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 1. 124 арк.
128. Справа про реєстрацію товариства в Крайовому і Окружному судах // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 2. 32 арк.

129. Положення про права і обов'язки дирекції товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 3. 3 арк.
130. Листування з адвокатом Олесницьким Ярославом про діяльність товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 4. 79 арк.
131. Обіжник крайового союзу кредитового // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 5. 2 арк.
132. Рішення дирекції 12-х загальних звичайних зборів про зміни статуту і назви товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 6. 9 арк.
133. Положення про права і обов'язки ревізійної комісії товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 7. 21 арк.
134. Листування з окремим особами та установами з організаційно-господарських питань // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 8. 206 арк.
135. Запрошення, надіслані дирекції на засідання ревізійної комісії // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 9. 232 арк.
136. Звіт дирекції на звичайних загальних зборах товариства 11 березня 1909 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 10. 9 арк.
137. Листування з Львівським магістратом та звітування відносно діяльності товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 11. 10 арк.
138. Протокол звичайних загальних зборів товариства 27 квітня 1912 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 12. 4 арк.

139. Листування з Окружним земельним управлінням про парцеляцію окремих маєтків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 13. 116 арк.
140. Листування з Головним земельним управлінням у Варшаві про парцеляцію окремих маєтків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 14. 129 арк.
141. Протокол восьми звичайних загальних зборів товариства від 15 V 1920 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 15. 6 арк.
142. Листування з повітовими і земельними управліннями в м. Бережанах, Тернополі та інших про парцеляцію маєтків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 16. 27 арк.
143. Протокол дев'ятих звичайних загальних зборів від 12. V. 1921 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 17. 22 арк.
144. Протокол десятих звичайних загальних зборів від 29 IV 1922 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 18. 17 арк.
145. Протокол звичайних загальних зборів товариства від 23 грудня 1922 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 19. 5 арк.
146. Протоколи одинадцятих-чотирнадцятих, п'ятнадцятих звичайних зборів товариства від 1923–1927 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 20. 16 арк.
147. Повідомлення про загальні збори товариства в 1924, 1926, 1927 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 21. 9 арк.
148. Запрошення на конференцію кооперативного банку "Земля" // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 22. 7 арк.

149. Справа, внесена до апеляційного суду про порушення прав вживання української мови окремими судами в листуванні з товариством // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 23. 3 арк.
150. Справа про парцеляцію маєтку в с. Белелуя // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 24. 21 арк.
151. Звіти, баланси, рахунки та ін. матеріали про витрату коштів науковим товариством ім. Шевченка на утримання маєтку в с. Белелуя // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 25. 45 арк.
152. Листи жителів с. Белелуя про парцеляцію землі маєтку наукового товариства ім. Шевченка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 26. 27 арк.
153. Списки жителів с. Белелуя, бажаючих купити землю шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 27. 11 арк.
154. Книга реєстрації жителів с. Белелуя, Русів, Снятин, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 28. 95 арк.
155. Справа про парцеляцію маєтку в с. Василівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 29. 59 арк.
156. Справа про парцеляцію маєтку в с. Волків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 30. 143 арк.
157. Справа про парцеляцію маєтку в с. Волків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 31. 81 арк.
158. Поліси страхових товариств на страхування рухомого і нерухомого майна в маєтках с. Волків Горбачі, Гримайлівка та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 845. Оп. 1. Спр. 32. 41 арк.
159. Кадастрові карти земельних ділянок с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 33. 6 арк.

160. Справа про парцеляцію маєтку в с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 34. 49 арк.
161. Справа про парцеляцію маєтку в с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 35. 95 арк.
162. Справа про парцеляцію маєтку в с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 36. 109 арк.
163. Інформаційні дані про маєтки в с. Гримайлівка, Горбачі, Іване Золоте та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 37. 22 арк.
164. Кадастрова карта с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 38. 10 арк.
165. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 39. 127 арк.
166. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 40. 104 арк.
167. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 41. 96 арк.
168. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 42. 115 арк.
169. Інвентарні списки рухомого і нерухомого майна в маєтках с. Гримайлівка, Хмелівка та ін. за 1912 рік // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 43. 33 арк.
170. Контракти купівлі-продажу окремих осіб про придбання земельних ділянок в с. Гримайлівка шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 44. 34 арк.

171. Контракти купівлі-продажу // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 45. 16 арк.
172. Контракти купівлі-продажу окремих осіб про придбання земельних ділянок в с. Гримайлівка шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 46. 24 арк.
173. Книга реєстрації жителів с. Гримайлівка, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 47. 94 арк.
174. Алфавітний показник власників землі с. Гримайлівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 48. 35 арк.
175. Касова книга управління маєтком в с. Гримайлівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 49. 29 арк.
176. Листування з адміністратором маєтку с. Гримайлівка Хлопецьким про управління справами там же // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 50. 75 арк.
177. Справа про парцеляцію маєтку в с. Жирівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 51. 10 арк.
178. Справа про парцеляцію маєтку в с. Загір'я // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 52. 188 арк.
179. Кадастрова карта земельних ділянок с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 53. 2 арк.
180. Опис і оцінка маєтку в с. Іване Золоте для купівлі його товариством // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 54. 26 арк.
181. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 1 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 55. 151 арк.
182. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 2 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 56. 125 арк.
183. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 3 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 57. 137 арк.

184. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте/ Том 4 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 58. 117 арк.
185. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 59. 176 арк.
186. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 60. 103 арк.
187. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 61. 80 арк.
188. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 62. 121 арк.
189. Контракти купівлі-продажу окремих осіб про продаж їм земельних ділянок в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 63. 57 арк.
190. Звіти адміністратора маєтку в с. Іване-Золоте про фінансовий і адміністративний стан маєтку // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 64. 35 арк.
191. Листування з військовою частиною і приватними особами про парцеляцію землі в маєтку с. Іване Золоте і примусове вилучення лісу в інтересах австрійської армії // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 65. 11 арк.
192. Скарга жителів с. Іване Золоте про несправедливий продаж землі польському населенню // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 66. 2 арк.
193. Книга реєстрації жителів с. Іване Золоте, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 67. 454 арк.
194. Копії листів власників землі в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 68. 51 арк.

195. Копії листів до членів товариства в с. Іване Золоте про парцеляцію маєтку // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 69. 52 арк.
196. Копії листів до членів товариства в с. Іване Золоте про парцеляцію маєтку // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 70. 99 арк.
197. Відомості про пошкодження маєтку в с. Іване Золоте внаслідок воєнних дій під час I-ї світової війни // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 71, 8 арк.
198. Листування з окремими особами про продаж лісових і земельних ділянок в с. Іване Золоте // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 72. 115 арк.
199. Повідомлення управляючого маєтком в с. Іване Золоте, про закупівлю коней та інших знарядь праці у місцевих жителів // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 73. 2 арк.
200. Листування з фінансовим установами про погашення взаємних заборгованостей за маєток в с. Іване Золоте // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 74. 16 арк.
201. Поліси на страхування майна маєтку в с. Іване Золоте // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 75. 10 арк.
202. Листування з страховим закладом у Львові про страхування робітників маєтку в с. Іване Золоте від нещасних випадків // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 76. 118 арк.
203. Лист Гринькова Петра з проханням призначити його на посаду адміністратора маєтку в с. Іване Золоте // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 77. 4 арк.
204. Справа про парцеляцію маєтку в с. Ізбиська // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 78. 67 арк.
205. Справа про парцеляцію маєтку в с. Кам'янка // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 79. 77 арк.

206. Справа про парцеляцію маєтку в с. Королівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 80. 14 арк.
207. Справа про парцеляцію маєтку в с. Ласківці, повіт Буданів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 81. 31 арк.
208. Справа про парцеляцію маєтку в с. Лешнів, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 82. 81 арк.
209. Справа про парцеляцію маєтку в с. Лешнів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 83. 80 арк.
210. Список власників парцелі в с. Лешнів, Піски, Гримайлівка, та ін. із зазначенням вартості землі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 84. 20 арк.
211. Справа про парцеляцію маєтку в с. Милятичі, п. Виники // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 85. 82 арк.
212. Справа про парцеляцію маєтку в с. Милятичі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля" м. Львів"). Оп. 1. Спр. 86. 63 арк.
213. Справа про парцеляцію маєтку в с. Монастирок, п. Бучач // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 87. 198 арк.
214. Справа про парцеляцію маєтку в с. Монастирок, п. Бучач // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 88. 122 арк.
215. Справа про парцеляцію маєтку в с. Фітнів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 91. 231 арк.
216. Справа про парцеляцію маєтку в с. Рокшиці, пов. Перемишль // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 93. 82 арк.
217. Відомості про парцеляцію маєтків в с. Гримайлівка, Іване Золоте та ін. (списки власників парцелі) // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 94. 26 арк.

218. Кадастрові карти земельних ділянок с. Хмелівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 95. 19 арк.
219. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 1 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 96. 60 арк.
220. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 2 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 97. 274 арк.
221. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 3 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 98. 149 арк.
222. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 4 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 99. 182 арк.
223. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 5 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 100. 155 арк.
224. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 6 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 101. 76 арк.
225. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 7 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 102. 70 арк.
226. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 103. 139 арк.
227. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 104. 108 арк.
228. Книга реєстрації жителів с. Хмелівка, Брикуля, Романівка, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 105. 334 арк.
229. Списки боржників-власників парцелі в с. Хмелівка, Гримайлівка, Іване Золоте, Кредитним товариством // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 106. 26 арк.
230. Справа про парцеляцію маєтку в с. Черниці, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 107. 171 арк.
231. Справа про парцеляцію маєтку в с. Черниці, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 108. 215 арк.

232. Справа про парцеляцію маєтку в с. Королівка, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 109. 196 арк.
233. Справа про парцеляцію маєтку в с. Черниці, п. броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 110. 53 арк.
234. Листування з адвокатом Михайловським про сплату векселів за парцеляцію лісу "Тудорів" в с. Черниці // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 111. 16 арк.
235. Книга реєстрації жителів с. Лерниця, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 112. 100 арк.
236. Головна книга товариства із зазначенням вартості куплених маєтків // ЦДІАЛ України. Ф. 845. ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 115. 60 арк.
237. Фінансовий звіт за 1908 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 116. 28 арк.
238. Звіт Крайового ревізійного союзу про результати перевірки фінансово-господарської діяльності товариства в 1908 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 117. 6 арк.
239. Звіт ревізійної комісії про діяльність товариства за 1908 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 118. 5 арк.
240. Звіт про діяльність комісії контрольної ради товариства за 1908 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 119. 6 арк.
241. Листи управління гербових зборів у Львові про пред'явлення фінансових звітів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 120. 3 арк.

242. Листування з окремими установами і приватними особами про взаєморозрахунок // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 121. 188 арк.
243. Листи до лікаря Тресньовського з м. Щирця підписання векселів в інтересах парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 122. 14 арк.
244. Лист лікарю Латинському в м. Тереховлі про купівлю маєтку в Рогатинському повіті // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 123. 2 арк.
245. Фінансовий звіт за 1909 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 124. 39 арк.
246. Місячні фінансові звіти товариства за 1909 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 125. 32 арк.
247. Фінансовий звіт за 1910 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 126. 50 арк.
248. Протоколи ревізійної комісії про результати перевірки фінансової діяльності товариства за 1909–1910 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 127. 7 арк.
249. Рішення суду в м. Тернополі про примусове стягнення заборгованості судді Лянла В. з Борщова на користь товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 128. 3 арк.
250. Фінансовий звіт за 1911 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 129. 63 арк.
251. Звіти контрольної комісії про результати перевірки діяльності товариств в 1911–1913 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 130. 6 арк.
252. Книга бухгалтерського обліку членів товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 131. 119 арк.

253. Листування з Крайовим кредитним союзом у Львові про взаєморозрахунки // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 132. 20 арк.
254. Рішення повітового суду в м. Глинянах про стягнення грошей з жительки Львова Бріль Ольги на користь товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 133. 3 арк.
255. Фінансовий звіт за 1912 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 134. 23 арк.
256. Книга бухгалтерського обліку витрат // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 135. 113 арк.
257. Листування з повітовим кредитним товариством в м. Бібірці про надання позики для купівлі землі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 136. 4 арк.
258. Лист Крайового союзу господарсько-торговельних спілок з проханням про продаж зерна для війська // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 137. 2 арк.
259. Фінансовий звіт за 1913 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 138. 71 арк.
260. Звіт контрольної комісії про результати перевірки фінансової діяльності товариства в 1913 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 139. 164 арк.
261. Фінансовий звіт за 1914 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 140. 60 арк.
262. Фінансовий звіт за 1915 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 141. 53 арк.
263. Фінансовий звіт за 1916 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 142. 58 арк.
264. Фінансовий звіт за 1917 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 143. 58 арк.

265. Фінансовий звіт за 1918 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 144, 43 арк.
266. Фінансовий звіт за 1919 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 145, 45 арк.
267. Фінансовий звіт за 1920 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 146. 58 арк.
268. Фінансовий звіт за 1921 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 147. 57 арк.
269. Фінансовий звіт за 1922 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 148. 36 арк.
270. Звіт про перевірку фінансової діяльності товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 149. 3 арк.
271. Фінансовий звіт за 1923 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 150. 37 арк.
272. Фінансовий звіт кооперативного банку "Земля" за 1924 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 151. 37 арк.
273. Квитанції, рахунки, розписки про сплату боргів, взятих у банках для парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 152. 24 арк.
274. Звіт про фінансову діяльність товариства за 1925 рік // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 153. 41 арк.
275. Справа про повернення заборгованості заступником директора товариства Дувалом В. Підгірській О. в м. Ковелі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 154. 20 арк.
276. Звернення до центральних українських установ про надання фінансової допомоги товариству для покращення діяльності // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 155. 5 арк.

277. Поліси страхових товариств для страхування рухомого і нерухомого майна // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 156. 28 арк.
278. Лист Веселовського – члена комітету допомоги ветеранам публіцистики з проханням надати приміщення для Павлика Михайла в маєтках товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 157. 2 арк.
279. Лист скульптора Гаврилка Михайла до товариства з проханням про надання йому приміщення для роботи над проектом пам'ятника Шевченка в Києві // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 158. 1 арк.
280. Заяви осіб з прізвищами на букви Н–О–Ф з проханням вступу до товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 163. 62 арк.
281. Заяви осіб з прізвищами на букви С–Т з проханням вступу до товариства із зазначенням розміру внесеного паю // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 164. 38 арк.
282. Заяви осіб з прізвищами на букви Ф–Я з проханням вступу до товариства із зазначенням розміру внесеного паю // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 165. 56 арк.
283. Алфавітний покажчик прізвищ членів товариства із зазначенням їх місця перебування // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 166. 24 арк.
284. Списки членів правління контрольної і звичайної ради // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 174. 17 арк.
285. Листи окремих осіб з проханням надати їм посади в товаристві // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 176. 119 арк.

286. Списки, відомості та ін. матеріали про виплату платні, надання відпусток, звільнення з роботи працівників товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 177. 60 арк.
287. Листи пенсійного інституту в м. Львів про страхування службовців товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 178. 3 арк.
288. Справа про пенсійне забезпечення працівників товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 179. 86 арк.
289. Звернення союзу приватних урядників Галичини про підвищення платні службовцям товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 180. 4 арк.
290. Довіреність дана Бачинському В. Кооперативним банком "Земля" виступати від його імені перед іншими установами // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 181. 1 арк.
291. Обіжник окружної фінансової дирекції про потребу друкування векселів українською мовою // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 182. 2 арк.
292. Обіжник окружної фінансової дирекції про потребу друкування векселевих бланків українською мовою // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 183. 2 арк.
293. Повідомлення товариства "Просвіта" про відкриття засідання, присвяченого 100-річчю з Дня народження Шевченка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 184. 4 арк.
294. Справа про заснування товариства "Зілля" у Львові // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 185. 14 арк.
295. Список повітових земельних управлінь із зазначенням місцезнаходження, територіальні компетенції і прізвища комісарів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 186. 1 арк.

296. Проект плану фінансування агрономічної роботи в повітах на 1937 р., складений товариством "Українських агрономів" у Львові і листування по питанню його схвалення // ЦДІАЛ України. Ф. 302 ("Крайове господарське товариство "Сільський господар", м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 522. 14 арк
297. Справа про проведення збору у фонд "Хліборобської освіти ім. Войнаровського Тита" // ЦДІАЛ України. Ф. 302 ("Крайове господарське товариство "Сільський господар", м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 525. 112 арк.
298. Звіт контрольної комісії товариства про результати перевірки фінансово-господарської діяльності Головної Ради за 1936 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 302 ("Крайове господарське товариство "Сільський господар", м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 521. 4 арк.
299. Листи товариства "Сільський господар" і "Земля" про організацію комітету допомоги Закарпатській Україні, продаж маєтку в Белелуї та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 309 ("Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 289. 38 арк.
300. Статті Войнаровського Т. "Земельна реформа та українське селянство", "Самостійна українська держава" та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 309 ("Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 1182. 71 арк.
301. Касова книга // ЦДІАЛ України. Ф. 309 ("Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 526. 98 арк.
302. Список кооперативів з зазначенням прізвищ членів надзірних рад та управ, б/д // ЦДІАЛ України. Ф. 320 ("Ревізійний союз українських кооперативів, м. Львів"). Оп. 1. Спр. 6. 172. арк.
303. Листування з правліннями кооперативів про надання матеріальної допомоги і сплату членських внесків тощо // ЦДІАЛ України. Ф. 428 ("Ревізійний союз руських кооперативів, м. Львів"). Оп. 1. Спр. 9. 177 арк.
304. Переписка с Министерством финансов финансовой палатой во Львове и другими учреждениями об установлении надзора над кредитными

- предприємствами міста. Том I // Держархів Львівської обл. Ф. 1 ("Львівське воєводське управління"). Оп. 58. Спр. 63. 79 арк.
305. Переписка с Министерством финансов, финансовой палатой во Львове и другими учреждениями об установлении надзора над кредитными предприятиями города. Том II // Держархів Львівської обл. Ф. 1 ("Львівське воєводське управління"). Оп. 58. Спр. 64. 245 арк.
306. Переписка с Министерством финансов финансовой палатой во Львове и другими учреждениями об установлении надзора над кредитными предприятиями города. Том III // Держархів Львівської обл. Ф. 1 ("Львівське воєводське управління"). Оп. 58. Спр. 65. 299 арк.
307. Дело о выплате компенсации за обобществлённые земельные участки под регуляцию реке Полтва // Держархів Львівської обл. Ф. 7 ("Львівське повітове староство (1919–1939 рр.)»). Оп. 1. Спр. 2046. 83 арк.
308. Отчет делегата поветового староства о съезде ревизионного союза украинских кооперативов в Вербеже // Держархів Львівської обл. Ф. 7 ("Львівське повітове староство (1919–1939 рр.)»). Оп. 3. Спр. 398. 4 арк.
309. Характеристика Тернопольского повета в области промышленности, сельского хозяйства, культуры и отчет о деятельности поветового коммунального союза // Держархів Тернопільської обл. Ф. 3 ("Тернопільське повітове староство Тернопільського воєводства"). Оп. 5. Спр. 5. 8 арк.
310. Список установ, підприємств, товариств на території м. Тернополя і їх керівників // Держархів Тернопільської обл. Ф. 32 ("Тернопільське міське управління"). Оп. 1. Спр. 21. 2 арк.
311. Циркуляри і тимчасова інструкція Міністерства земельних реформ про проведення меліорації земельних ділянок, які підлягають поділу\парцеляції // Держархів Тернопільської обл. Ф. 34 ("Тернопільське окружне земське управління"). Оп. 1. Спр. 405. 46 арк.

312. Инструкция Министерства земледелия и земельных реформ о проведении парцеляции земельных участков // Держархів Тернопільської обл. Ф. 34 ("Тернопільське окружне земське управління"). Оп. 1. Спр. 461. 10 арк.
313. Листування воєводського управління з Львівською генеральною прокуратурою, повітовими староствами про продаж церковних земель на сплату податків, про видачу коштів на будівництво і відбудову будинків для священників // Держархів Тернопільської обл. Ф. 231 ("Тернопільське воєводське управління"). Оп. 6. Спр. 268. 92 арк.
314. Відомості повітових староств про встановлення цін на землю // Держархів Тернопільської обл. Ф. 231 ("Тернопільське воєводське управління"). Оп. 6. Спр. 2134. 45 арк.
315. Переписка з Коломийським повітовим земельним управлінням про парцеляцію земельних ділянок поміщика Істеревича Михайла в селі Підвербиці Городенківського повіту // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 601 ("Львівське окружне земельне управління, м. Львів, Львівського воєводства"). Оп. 1. спр. 152. 32 арк.
316. Отчет инженера Старчевского о работе совещания представителей окружных земельных управлений по вопросу оценки земель, состоявшихся 19 июня 1930 года в Варшаве // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 43 ("Станиславівське окружне земське управління. Адміністративний відділ"). Оп. 1. Спр. 358. 9 арк.
317. Листування з Станиславівським окружним земельним управлінням про парцеляцію земельних ділянок поміщика Домашевського Адама в селі Середнє Калущького повіту // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 38 ("Станиславівське повітове земельне управління, м. Станислав, Станиславівського повіту, Станиславівського воєводства 1918–1933"). Оп. 1. Спр. 19. 288 арк.
318. Переписка со Станиславовским поветовым земским управлением о парцеляции земли помещика Ляндау в селе Конюшки Рогатинского повета // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 2 ("Станиславівське

- воєводське управління, м. Станислав, Станиславівського повіту, Станиславівського воєводства, 1915–1939 рр."). Оп. 16. Спр. 62. 10 арк.
319. Листування з Станиславівським окружним земельним управлінням про парцеляцію гміни Дубівці Станиславівського повіту // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 43 ("Станиславівське окружне земське управління. Адміністративний відділ."). Оп. 1. Спр. 435. 50 арк.
320. Указание Министерства земледелия и земельных реформ о составлении бюджета на 1932/33 год // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 43 ("Станиславівське окружне земське управління. Адміністративний відділ."). Оп. 1. Спр. 97. 15 арк.
321. Спогади Войнаровського // Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Записки НТШ, 1961. С. 11–78.
322. Мартюк І. Центросоюз: союз кооперативних союзів у Львові в роках 1924–1944. Спогади співучасника праці й змагань українського кооперативного руху. Джерзі Ситі: М. П. Коць, 1973. 128 с.
323. Сосновський М. Українське господарське життя в Тернополі // Шляхами Золотого Поділля Т. 1. Філадельфія: В&В Printing Service. 1983. С. 87–98.
324. Попадинець Д. Кооперація в Тернопільщині // Шляхами Золотого Поділля Т. 3. Філадельфія: Регіональне об'єднання ТЕРНОПІЛЬЩИНА, 1983. С. 261–266.
325. Оголошення // Діло. 3 березня 1917. (9303). С. 4.
326. Оголошення // Діло. 6 березня 1917. (9305). С. 4.
327. Оголошення // Діло. 7 березня 1917. (9306). С. 4.
328. Оголошення // Діло. 1 травня 1931. С. 7.
329. Д-р Ярослав Олесницький // Діло. 17 липня 1933. С. 1.
330. Оголошення // Діло. 5 травня 1929. С. 12.
331. Оголошення // Діло. 16 травня 1929. С. 1.
332. Оголошення // Діло. 17 травня 1929. С. 1.
333. Оголошення // Діло. 19 травня 1929. С. 1.
334. Оголошення // Діло. 22 травня 1929. С. 1.

335. Новини // Діло. 5 червня 1929. С. 3.
336. Оголошення // Діло. 11 липня 1929. С. 6.
337. З життя наших установ // Діло. 27 серпня 1929. С. 3.
338. Оголошення // Діло. 7 січня 1930. С. 11.
339. Оголошення // Діло. 14 січня 1930. С. 24.
340. Оголошення // Діло. 22 березня 1930. С. 6.
341. Оголошення // Діло. 20 квітня 1930. С. 15.
342. Оголошення // Діло. 23 травня 1930. С. 6.
343. Оголошення // Діло. 7 січня 1931. С. 14.
344. Оголошення // Діло. 19 березня 1931. С. 6.
345. Оголошення // Діло. 10 квітня 1931. С. 7.
346. Оголошення // Діло. 27 травня 1931. С. 6.
347. Оголошення // Діло. 19 березня 1932. С. 6.
348. Оголошення // Діло. 24 травня 1932. С. 6.
349. Оголошення // Діло. 16 жовтня 1932. С. 6.
350. Оголошення // Діло. 19 жовтня 1932. С. 6.
351. Оголошення // Діло. 7 січня 1933. С. 17.
352. Оголошення // Діло. 29 березня 1933. С. 6.
353. Оголошення // Діло. 15 квітня 1933. С. 6.
354. Оголошення // Діло. 29 квітня 1933. С. 6.
355. Оголошення // Діло. 12 травня 1933. С. 6.
356. Оголошення // Діло. 20 липня 1933. С. 6.
357. Биймо у великий дзвін на тривогу // Діло. 14 серпня 1933. С. 1.
358. Оголошення // Діло. 4 листопада 1933. С. 6.
359. Галан В. Американський кредит і Господарська Рада в краю // Діло. 1 січня 1929. С. 1.
360. Палій А. За розбудову краю. Ще в справі американських кредитів // Діло. 6 січня 1929. С. 7.
361. Творидло М. Чого вимагає нинішнє господарське положення? // Діло. 17 січня 1929. С. 2.

362. Парцеляція // Діло. 20 лютого 1929. С. 4
363. Целевич В. Самоврядування // Діло. 7 квітня 1929. С. 1–2.
364. Творидло М. Критична господарська ситуація // Діло. 11 квітня 1929. С. 3–4.
365. Чижевський П. Аграрне питання на Україні // Воля. 17 вересня 1921. С. 187–191.
366. Селянська спілка в Галичині й на Волині // Селянська справа. 1925. Ч. 5. С. 12.
367. Корський А. Польська криза // Голос соціаліста. 1926. Ч. 2. С. 30–33.
368. Садовський В. Шляхи розвитку народного господарства // Життя і знання. 1927. Ч. 1. С. 70–73.
369. Голос з польського села // Нове життя. 15 квітня 1928. С. 4.
370. Духовський М. Лекції з історії // Західні вісти. 25 січня 1929. С. 4.
371. Тупицький Т. С. Листування редакції // Трудова Україна. 1933. Ч. 10. С. 24–31.
372. Куди жене нужда // Українські вісти. 28 листопада 1934. С. 2.
373. Село борониться перед польським наїздом // Українські вісти. 22 листопада 1938. С. 2.
374. Примусова парцеляція // Український бескид. 22 березня 1936. С. 1.
375. Польська кольонізація // Український бескид. 10 травня 1936. С. 1.
376. Примусова парцеляція // Український бескид. 11 жовтня 1936. С. 5.
377. Відгомін подій в Рудецькому повіті // Український бескид. 20 грудня 1936. С. 1.
378. Филипчак І. Коли скінчиться селянська біда? // Український бескид. 5 січня 1936. С. 8.
379. Священникам залишать поле // Наступ. 28 грудня 1939. С. 2.
380. Здоровий розум українського селянина // Наступ. 28 грудня 1939. С. 2.
381. Гаврилко А. Від чого залежить розвій нашої кооперації // Господарсько-кооперативний часопис. 1921. № 2. С. 29

382. Блажкевич І. В тяжкій горю приходить поміч // Господарсько-кооперативний часопис. 1935. № 15. С. 29
383. Брат братові // Господарсько-кооперативний часопис. 1936. № 16. С. 23
384. Фацієвич О. Якими дорогами повинна іти організація нашого рільництва // Господарсько-кооперативний часопис. 1937. № 25. С. 3
385. Демкович М. Село і місто // Господарсько-кооперативний часопис. 1938. № 47. С. 6
386. Коберський К. Етичні та економічні ідеї в кооперації // Кооперативна республіка. 1929. № 1. С. 9
387. Коберський К. Головна небезпека ще перед нами // Кооперативна республіка. 1930. № 2. С. 41
388. Доманицький В. Як боротися з кризою нашим // Сільський господар. 1930. № 2. С. 2
389. Білоус Т. Чи добре ми господарюємо? // Сільський господар. 1933. № 3. С. 445
390. Білько Т. Кілька порад для наших селян // Сільський господар. 1938. № 7. С. 107.
391. Адамчук А. Який промисел як організувати // Сільський господар. 1938. № 13. С. 229
392. Більше самодіяльності в наших кооперативах // Кооперативне молочарство. 1934. № 2. С. 3
393. Не впадаймо в розпач // Кооперативне молочарство. 1934. № 2. С. 3
394. Важна справа // Кооперативне молочарство. 1934. № 8. С.322.
395. Нечуваний напад //Хліборобська молодь. 1938. № 8. С. 127.
396. Z Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej // Monitor Polski. 15 stycznia 1919. S. 2–3.
397. DZIAŁ RZĘDOWY. ROZPORZĄDZENIE // Monitor Polski. 31 marca 1919. S. 1.
398. DZIAŁ NIEURZĘDOWY. Z Rady Ministrów // Monitor Polski. 31 marca 1919. S. 1.

399. Z Ministerstwa Pracy i Opieki Spoecznej // Monitor Polski. 10 wrzesnia 1919. S. 1–2.
400. Uprzyw. Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny // Monitor Polski. 31 marca 1919. S. 8.
401. Zanzad Towarzystwa akcyjnego Leopold Landau w Lodzi // Monitor Polski. 10 wrzesnia 1919. S. 3.
402. Zalozyciele spolki akcyjnej p. f. Spolka Akcyjna dla hundla przywozowo-wywozowo "EXILIMPORT" // Monitor Polski. 10 wrzesnia 1919. S. 3.
403. Bank Dyskontowy Warszawski // Monitor Polski. 10 wrzesnia 1919. S. 3–4.
404. ROZPORZADZENIE RADY MINISTROW z dnia 13 lutego 1928 r. // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 1–2.
405. DZIAL URZEDOWY // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 1.
406. Z Ministerstwa Rolnictwa // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 2–3.
407. Publikacie urzedowe // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 3.
408. OBWIESZCZENIH Minieteratwa Skarbn // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 4.
409. Licytaje // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 6.
410. Edykt konkursowy // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 6.
411. PRZETARG // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
412. KONKURS // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
413. Z Urzedow ziemskich // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
414. Ogloszenia prywatne // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
415. A Z O T // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
416. Bilans Surowy Polskiego Banku Komunalnego, Sp. Akc // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 8.
417. WALNE ZGROMADZENIE Akcjonarjnszy Spolki Akcyjnej // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 8.
418. TRESC DZIALU URZEDOWEGO // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 1.
419. Uricziste posiedzenie zunifikowanych organizacyj rolnicznych // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 2.
420. Publikacje urzedowe // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 3.

421. Ogłoszenie o przetargu // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 6.
422. ZAWIADOMIENIE // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 5.
423. Ogłoszenie prywatne // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 7.
424. BILANS BANKU PRZEMYSŁOWC W POLSKICH // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 7.
425. Przemysł Włókienniczy "HERMAN FAUST I S-ka" Spółka Akcyjna w Łodzi // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 7.
426. W myśl uchwały Rady Zawiadowczej FABRYKI KAPELUSZY. S. A. W MYSLENICACH // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 7.
427. GENERAL MOTORS W POLSCE // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 8.
428. ZARZĄD Przemysłowo o Budowlanej Spółdzielni Inżynierów Komunikacji // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 8.
429. ZARZĄD Towarzystwa Fabryk Portland-Cementu "WYSOKA", Spółka Akcyjna // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 8.
430. Zarząd Spółki Maszyny Sklepowe – "Uranja" Spółka Akcyjna // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7.
431. OGŁOSZENIE // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7.
432. Zarząd Cukrowni i rafinerji "NIELEDEW" Sp. aks. // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7.
433. Zarząd Spółki Akcyjnej pod firmą: Fabryka Asialtu, Tektury, Boraksu i Przetworów Chemicznych "SAFAT". Sp. Akc // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7.
434. Zarząd Spółki Akcyjnej Towarzystwo akcyjne kłaczewskiej Fabryki Papieru // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7.
435. Zwyczajne Walne Zebranie Spółki Akcyjnej "DRUKARNIA POLSKA" w Poznaniu // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 8.
436. Urzędowa Cedula // Monitor Polski. 14 grudnia 1929. S. 3.
437. Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za październik listopad i grudzień 1929 r. Warszawa: Wydział narodowościowy. 1930. 140 s.

438. Maly Rocznik statystyczny. Warszawa. Nakladem glownego urzedustatystycznego. 1938. 407 s.
439. Maly Rocznik statystyczny. Warszawa. Nakladem glownego urzedustatystycznego. 1939. 424 s.
440. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939 рр. Збірник документів та матеріалів. Київ: Наукова думка. 1979. 560 с.
441. Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. Київ. Наукова думка. 1986. 421 с.
442. Віднянський С. В. Австро-Угорщина // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Avstro_Uhorschyna (дата звернення: 04.11.2017).
443. Огуй О. Д. Австрійська валюта // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Avstrijska_valiuta (дата звернення: 04. 11. 2017).
444. Пашук В. С. Парцеляція URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Partseliatsiia> (дата звернення: 29. 07. 2017).
445. Шуст Р. М. Золота кронова валюта // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е–Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zolota_kronov_valjuta (дата звернення: 04. 11. 2017).
446. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
447. Бакуменко, В., Князєв В., Сурмін. Ю. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку // Вісник національної академії державного управління при Президентіві. 2003. № 2. С. 11–27.

448. Пісьмаченко Л. М. Методологічні основи державного управління зовнішньоторговельними операціями // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. 2009. № 1. С. 24–33.
449. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2011. 310 с.
450. Костенко Н., Іванов В. Досвід конвент-аналізу: Моделі та практики: Монографія. К.: Центр вільної преси. 2003. 200 с.
451. Давидова Т. В. Роль загальнонаукових методів у дослідженні антиконцептів // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія "Філологічні науки". Мовознавство. 2014. № 2. С. 36–39.
452. Сепетий Д. П. Нетерпимість як наслідок есхатологічного розуміння значення світогляду // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. № 32. С. 86–97.
453. Історичне краєзнавство: Підручник Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. К.: Либідь. 2002. 488 с.
454. Семеряга О. П. Аналітичний огляд методів дослідження белігеративний ландшафтів // Геополітика і аеродинаміка регіонів. 2014. № 1. С. 194–200.
455. Стороженко І. С. Теоретико-методологічні проблеми дослідження історії Запорозької Січі // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. 2011. Випуск 9. С. 17–25.
456. Скрильник І. І., Власенко Н. С. Побудова прогностичної моделі чистого доходу підприємства сфери обслуговування в Україні // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. № 15. С. 159–162.
457. Паламарчук Т. М., Русак О. П. Економічний аналіз та методологія його проведення // Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. 2016. № 2 (57). С. 43–53.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ "ЗЕМЛІ" У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (ПОЧАТОК ХХ СТ. – 1939 Р.)

2.1. Кредитна кооперація в системі парцеляційних процесів початку ХХ ст.

На початку ХХ ст. ключовим питанням в аграрному середовищі Східної Галичини була проблема перерозподілу земельних ресурсів між консервативною поміщицькою елітою та новою верствою окремих селянських господарств, які з'явилися після скасування панщини у 1848 р. Слід зазначити, що за різними даними 90–95 % українців проживало на селі (всього селяни склали 75 % від населення краю) [1, с. 5; 2, с. 74], тому для українців питання збільшення земельної власності було надзвичайно актуальним.

І. Гавліч, характеризуючи соціально-економічний розвиток Австро-Угорщини цього періоду, наголошувала на таких явищах, як: феодальне землевпорядкування, аграрне перенаселення, низька оплата праці, високий рівень заборгованості сільських господарств, значний податковий тиск [3, с. 69].

Основною проблемою економічного розвитку аграрного середовища Східної Галичини було те, що переважна більшість землі зосереджувалася у руках земельних магнатів (дідичів), більшість з яких, належали до польської знаті. Українські селянські господарства, в основному, володіли землею у недостатній кількості для забезпечення життя. Н. Жулканич вважає, що суттєво вплинула на розміри селянських землеволодінь комасація, яка проводилася у 60–90 ті рр. ХІХ ст. У її ході поміщиками штучно завищувалася якість землі, внаслідок чого селяни отримували менші ділянки [2, с. 73].

На початку ХХ ст. 80 % селян Східної Галичини були безземельними або володіли незначними земельними ділянками. Через те, що земля стала товаром, на неї зросла ціна. У 1901 р. – вартість 1 га землі у Східній Галичині становила

790 кр., у 1909 р. – 1264 кр. [2, с. 74]. Через це значна частка сільських господарств, яка володіла незначними за розмірами земельними ділянками, взагалі не могла прогодувати свою сім'ю. Це змушувало українців поневірятися у наймах або влязати у боргову кабалу, адже такий стан речей сприяв лихварству – виданню позичок під високі відсотки, які селяни не завжди могли повернути, втрачаючи заставлене майно [4, с. 105].

Продуктивність праці селянських господарств була вкрай низькою (урожайність була у 1,5–2 рази нижчою, ніж у розвинутих європейських країнах) [5, с. 190]. Причиною цього Н. Жулканич вважає те, що українські селяни використовували застарілі методи обробітку землі. У такій ситуації власники малих земельних наділів не могли навіть забезпечити себе мінімальними потребами [2, с. 74]. Погоджуючись із цим твердженням, слід зазначити, що вагомою причиною низької урожайності був натуральний спосіб ведення господарства, який не сприяв виробленню у селян мотивації до інтенсифікації праці.

Крім того, селяни ще й обкладалися низкою поземельних податків. Земля і нерухомість у Східній Галичині була обтяжена податками більше, ніж інші провінції імперії [4, с. 105]. Це пояснюється низьким рівнем розвитку інших секторів економіки, відтак високими податками на чи не єдині відносно розвинуті галузі економіки компенсувався дефіцит податкових надходжень до бюджету. Так, "грунтовий податок" сплачувався зі всіх земель сільськогосподарського призначення [6, с. 3]. Від нього звільнялися ті землі, які втратили родючість [6, с. 20] або могла бути вирахувана різниця, у випадку отримання збитків під час збору врожаю [6, с. 27].

Звичайно, що селянин міг піти у найми. Проте, це не дуже змінювало ситуацію, позаяк, зарплата поденних робітників теж не достатньо забезпечувала селян [7, с. 208]. Низька оплата праці призводила до селянських страйків. М. Вітенко вважає, що селянські страйки, які розпочалися на початку ХХ ст., полегшили доступ українських кооперативів до парцеляції. Наведено приклади страйків у с. Бушова Рогатинського повіту, с. Кончаки і с. Демидів

Станиславівського повіту, які відбулися у 1906 р. [8, с. 76–77]. Ймовірно, що селянські страйки здійснили вплив на зменшення тиску на українські кооперативи, проте більш вагомим чинником їх розвитку, на нашу думку, була діяльність лідерів кооперативного руху, зокрема, їх співпраця із впливовими особами Австро-Угорщини.

Тит Войнаровський зазначав, що у Східній Галичині у другій половині ХІХ ст. частка володінь великих землевласників була удвічі більшою, ніж в інших провінціях Австро-Угорщини і становила 60 % від усього земельного фонду. При цьому близько 80 % табулярних землеволодінь зосередили польські роди [8, с. 73]. Такий стан речей призводив до занепаду великого поміщицького землеволодіння і до розвитку банківсько-лихварської системи на землях Східної Галичини. Самі поміщики часто зверталися не до банківських установ, а до лихварів, які їм позичали гроші під високі відсотки. Зокрема, 74 % іпотечних позик Австро-Угорщини видано у Східній Галичині і Північній Буковині [4, с. 106].

Різні за формою кредитні установи діяли на території Східної Галичини ще з часу її приєднання до Австро-Угорщини. Проте зі скасуванням панщини, а отже і з радикальною зміною соціально-економічної структури східногалицького села, змінилася і форма діяльності кредитних установ. У Рустикальному банку кредит надавався у розмірі не більше 3/5 вартості не обтяженої боргами у заставних листах чи готівкою. Розмір позики готівкою не міг становити більше 20 % від вартості іпотеки. Термін кредиту сягав не більше двох років. Видавалися і кредити на 6–14 років, але лише заставними листами [4, с. 104].

Парцеляційний банк надавав позики на виплату на 5–10 років для купівлі землі [9, с. 59]. Усього в 1900 р. у Львові налічувалося 39 українських фінансово-кредитних і господарських підприємств, які об'єднувалися у КСК [9, с. 60]. Проте більшість українських селян не мала доступу до банківських кредитів, бо в аграрному середовищі було поширене лихварство – надання позичок під 300–400 % річних, за принципом "чим менша сума – тим більший

відсоток". Великі банки давали кредит під 7 % річних, але на значні суми [10, с. 434]. Наприклад, для отримання кредиту в розмірі до 10 млн кр. у крайовому банку Львова потрібно було мати в наявності не менше 10 тис. кр. власного капіталу, а також розвинений вексельний портфель, зразкове фінансове становище і ведення діловодства [11, с. 77].

У той період велике поміщицьке землеволодіння переживало кризу. Великі землевласники – представники польської і австрійської аристократії погано орієнтувалися у нових економічних умовах. Вони здебільшого жили за кордоном, а маєтки (яких часто ніколи не бачили) віддавали на управління найнятим управителям, які мали лише надсилати своїм роботодавцям прибутки від землі [8, с. 74–76].

Через зростання конкуренції, земля приносила усе менше прибутків, а їхній спосіб життя, вимагав більших витрат. Відтак, часте перебування поміщиків серед західноєвропейських аристократів та підприємців призвело до зростання споживацьких запитів у представників багатих верств населення, які неможливо було задовольнити із тих прибутків, що вони отримували зі своїх маєтків. Такий стан речей спонукав поміщиків до змін способу управління землею. Деякі з них усе ж почали цікавитися передовим досвідом і змінювали спосіб управління і функціонування своєї земельної власності [8, с. 75]. Інші продавали частину своєї землі і вкладали отримані з цього кошти у промисловість [12, с. 83–84]. Проте більшість поміщиків використовували екстенсивний шлях розвитку в основному витрачаючи виручені від продажу своєї землі кошти на розваги або придбання дорогих речей. Деякі з них використовували землю у державних концесіях (часто у збиток державі), заставляли у борг, а виручені від цього кошти витрачали на непомірну показну розкіш свого життя. Інколи продавали землю, але дуже рідко змінювали самотужки спосіб її використання, намагаючись перетворити свої масштабні землеволодіння у прибуткове господарство [12, с. 84].

Таким чином, у Східній Галичині на початку ХХ ст. склалася ситуація, коли велике землеволодіння перебувало у кризі через нераціональне

використання земельних ресурсів [12, с. 89]. Селяни ж, які вмiли і хотiли займатися сiльським господарством, не могли це робити через вiдсутнiсть пропозицiї на якiсну землю (помiщики не спiшили продавати родючi землi), а також вiдсутнiсть доступу до дешевого кредиту.

Про будь-який стабiльний розвиток у таких умовах годi було й думати. Тим бiльше, що дiдичiв аж нiяк не можна було назвати ефективними власниками [12, с. 85]. Саме тому для держави велике землеволодiння було проблемою і австро-угорський уряд намагався її вирiшити, враховуючи економiчнi iнтереси аристократiї. Найбiльш прийнятною формою вiдчуження землi став її подiл з метою подальшого продажу [12, с. 89]. Таким чином, замість одного великого маєтку мало б з'явитися багато невеликих господарств, якi мали конкурували мiж собою і таким способом розвиватися. Задля реалiзацiї цiєї програми уряд видавав закони і стимулював продаж великих земельних володiнь шляхом їх подiлу на невеликi (а отже і доступнi) земельнi дiлянки. Вiд латинського слова "parcel" ("подiл") цей процес отримав назву "парцеляцiя" [13].

Українськi iнтелектуальнi кола усвiдомили, що процес парцеляцiї – це шанс для українських селян. Багато українських дiячiв розумiли, що вiдродження нацiї неможливе без належного економiчного пiдґрунтя, оскiльки без фiнансiв неможлива будь-яка нацiонально-просвiтницька дiяльнiсть [14, с. 134–136]. Засновник товариства "Земля" Т. Войнаровський вважав парцеляцiю найефективнiшим способом переведення земельних володiнь iз польсько-австрiйської аристократичної власностi – до української iндивiдуальної, селянської [15, с. 21], а також однiєю iз найважливiших у системi забезпечення економiчної основи життєдiяльностi українського народу. Адже, саме через парцеляцiю українське селянство могло отримати землю для ведення сiльського господарства [16, арк. 2].

Економiчне пiднесення українського народу в якостi альтернативи польським силам, було вигiдне австрiйськiй владi та економiчнiй елiтi, тому iнiцiатива українських iнтелiгентiв отримала пiдтримку у Вiднi. З 1889 р. у

Східній Галичині почали утворюватися спеціальні маленькі банківські відділення – "райфайзенки". Вони видавали дешеві кредити у необхідному для селян розмірі. Таким чином, українські селяни отримали доступ до потрібного для купівлі земельних ділянок капіталу [17, с. 337].

Проте виявилось, що одного бажання працювати на землі недостатньо для того, щоб селянин зміг належно забезпечувати себе і свою сім'ю. Для цього потрібно було отримати належні знання із передових, на той час, аграрних технологій, навички орієнтування у правовому полі Австро-Угорщини та суспільно-політичних процесах, хоча б первинні знання про ринок продукції та особливості його функціонування. Просвітницька робота серед сільського населення Східної Галичини мала б вирішити цю проблему [14, с. 137].

Тодішня східногалицька українська еліта шукала шляхи найбільш гармонійної організації роботи у сільськогосподарському секторі. Учені-економісти видавали праці із політичної економіки. У цьому питанні об'єднано зусилля галицької інтелігенції із наддніпрянською. У результаті спільної роботи зроблено висновки, що найбільш оптимальною формою організації сільського господарства для українців, виступала кооперація [18, с. 45]. На нашу думку, ці висновки стосуються і сфери кредитування сільського господарства, невід'ємним елементом якої була "Земля".

Для організації сільськогосподарської кооперації необхідно було зібрати готових до роботи осіб – найактивніших селян-господарів, які хотіли б працювати на землі. Виявилось, що більшість селян не були готові до ведення економічної діяльності. Селяни вміли працювати в полі, вирощувати худобу, виготовляти деякі знаряддя праці, проте вони не розуміли як з цього отримувати економічний зиск. Навіть більше – в українському селі було чимось непопулярним думати про економічну вигоду. Хороший господар мав думати як зібрати урожай, а не займатися торгівлею. Відповідно, задля розвитку кооперації на селі, потрібно було змінювати господарську свідомість українського селянства. Українська еліта у прагненні реалізувати ці завдання йшла двома шляхами. Інтелігенція і правники організовували зачатки

кооперативного руху в читальнях "Просвіти". Саме з читалень "Просвіти", на думку К. Левицького, розвинулася українська страхова кооперація [19]. Вважаємо, що таке твердження доцільно поставити під сумнів через його суб'єктивність. К. Левицький, таким чином, підвищував свою роль у зародженні українського кооперативного руху, а також сучасні дослідження дозволяють стверджувати, що українська кооперація зароджувалася із декількох центрів, окрім товариства "Просвіта", наприклад, ще активно функціонувало товариство "Дністер" та ін.

Ще однією вагомою соціальною групою в українському суспільстві, яку можна віднести до національної еліти того часу, було греко-католицьке духовенство. Особливо значним став поштовх до його діяльності у сфері економіки після висвячення митрополитом А. Шептицького, яке відбулося у 1899 р. [14, с. 137]. Проте А. Шептицький не був єдиним у своїх поглядах на участь ГКЦ в економічному житті українського народу. Умови участі духовенства, ідея праці священнослужителів у сфері економічного просвітництва визріла ще раніше. Митрополит А. Шептицький лише об'єднав ці окремі ініціативи у цілісну концепцію. На нашу думку, з часом він став ключовою фігурою у функціонуванні східногалицької кооперації.

Активно йому у цьому допомагав його помічник та господарський адміністратор Т. Войнаровський [20, с. 25], нащадок переселенців із Наддніпрянської України [15, с. 15]. Вперше питання сільського господарства зацікавило його тоді, коли він був парохом на Коломийщині у 1885 р. [15, с. 19]. Жителі с. П'ядики через надмірні борги здавали землю за безцінь німецьким орендаторам, а самі поневірялися на заробітках та поступово спивалися [15, с. 20]. Т. Войнаровський допоміг селянам вирішити їх проблеми із банком та орендаторами, налагодив господарство у селі. Саме тоді йому вперше і спала на думку ідея збільшення селянського землеволодіння шляхом парцеляції [15, с. 21]. Т. Войнаровський почав втілювати у життя ідею закупівлі селянами, які не мали вільних фінансів, землі шляхом іпотечного кредитування. Він домовився із крайовим Земельним банком про кредити під заставу землі на

18 років під 4 % річних [15, с. 22]. У с. Топорівці Т. Войнаровський розпочав реалізовувати парцеляцію поміщицьких земель [15, с. 23]. Саме у той час він набув необхідний досвід роботи у цій сфері діяльності, здобув потрібні для підприємницької діяльності на селі навички та уміння.

Він спільно із А. Шептицьким брав активну участь у розробці економічної програми українців та намагався реалізувати її на практиці. Т. Войнаровський вважав, що без економіки не може повноцінно існувати ні держава, ні народ. Посилаючись на досвід історії Європи, ще з часів давнього Риму, він доводив, що саме на основі земельної власності можна будувати успішну економіку та сильну державу. Задля закладення потужного економічного підґрунтя необхідно було збільшити питому вагу українців у земельній власності. Прототипом держави Т. Войнаровський вважав родину [1, с. 38]. Він зауважував, що причиною загибелі цивілізацій минулого було те, що у народу відібрано засоби виробництва і земля стала товаром [1, с. 25]. Він не вважав аграрний сектор спекулятивним виробництвом, яке б давало значний прибуток [1, с. 1]. З цим твердженням важко не погодитися, адже рентабельність аграрного сектору значно менша 100 %, а неодмінною умовою спекуляції, на нашу думку, є рентабельність більше 100 %.

Слід зауважити, що парцеляція маєтків не була визнана єдиним засобом розвитку економіки. Зокрема, його критикував за нерішучість С. Данилович [21]. Відомий український суспільно-політичний діяч Юліан Бачинський створив концепцію відродження Української держави на засадах економічного детермінізму. Відтак, він виступав проти парцеляції поміщицьких маєтків, оскільки вважав, що майбутнє українського аграрного сектору не у дрібноземельному господарстві, а у фермерському господарстві та "мужицьких фільварках" [22, с. 142]. Ці твердження є дискусійними, проте єдиним ефективним способом ненасильницького перерозподілу землі, який отримав практичне втілення була саме парцеляція.

Керівники тогочасних економічних структур дотримувалися ідеї парцеляції [23, с. 32]. Для того, щоб створити для селян максимально

сприятливі умови для купівлі земельних ділянок і подальшого їх обробітку, потрібно було забезпечити селян дешевим кредитом. Переважна більшість тодішніх кредитів видавалися лихварями або банками з іноземним капіталом під високі відсотки (найпоширеніші відсоткові ставки у лихварів становили 100–200 %, хоча бували і винятки, як 500 % так і 24 % річних) [10, с. 434].

Слід зазначити, що робота кредитних установ, що працюють в аграрному секторі, як у досліджувані часи, так і зараз, має певні особливості. Так, банки, які функціонували у аграрному середовищі, не могли діяти за тими ж економічними законами, що й ті, які працювали із промисловістю, через, вказані вище, особливості аграрного господарства. Особливість КБ полягає у тому, що він: не ставив за мету одержати прибуток для себе, а для сільськогосподарського підприємства надавав максимально низькі і зручні кредитні ставки; членами КБ могли бути в основному сільськогосподарські підприємства; працював в інтересах своїх членів; нечлени могли користуватися не більше 20 % від загальних обсягів послуг [24, с. 50–53].

Відтак, простежувалася необхідність створення потужної української аграрної кредитної установи. Із цією метою Т. Войнаровський зустрівся із прем'єр-міністром Австро-Угорщини Ернестом Кербером, який пообіцяв йому надати державні позики та гарантії на цінні папери. Цю установу планувалося назвати "Парцеляційний банк". Е. Кербер намагався отримати його кредитування на 10–15 млн кр. під 4 % річних. Після цього Т. Войнаровський почав вивчати статuti чи не усіх австрійських банків, щоб якісно облаштувати майбутню фінансову установу [15, с. 43–44].

Е. Кербер досить серйозно ставився до цього проекту. Він зазначав, що за допомогою парцеляційного банку, українці нарешті зможуть стати господарями на власній землі. Е. Кербер планував дозволити банку видавати облігації на 1 млрд кр., на час, поки українці не знайдуть капіталу на половину статутного фонду, установою мав управляти представник банку із Відня, який мав кредитувати її на 15 млн кр. [15, с. 45].

Т. Войнаровського Е. Кербер хотів призначити технічним директором банку, адже той мав вже досвід парцеляції. Директором із юридичних питань Т. Войнаровський запропонував Євгена Олесницького – відомого стрийського адвоката (Є. Олесницького Ілля Витанович відносив до передових кооперативних діячів Східної Галичини, аналогічно, як інженера Андрія Корнелю та Т. Войнаровського) [14, с. 159]. Проте ані Т. Войнаровський, ані Є. Олесницький не змогли порозумітися у цьому питанні із К. Левицьким, який вважав занадто недоцільним і ризикованим утворювати парцеляційний банк, а прагнув зосередити сили на розбудові значної кількості дрібних ощадних кас, так званих "райфайзенок" [15, с. 47]. Саме відсутність підтримки у широких колах української еліти і призвела до краху ідеї парцеляційного банку. Т. Войнаровський вважав, що причиною цього було небажання допустити зростання впливу Є. Олесницького. І називав відмову Народного комітету від цього проекту найбільшим ударом у своєму житті [15, с. 48]. Натомість, створено парцеляційний відділ КСК, де певний час працював Т. Войнаровський.

У 1907 р. повноваження парцеляційного відділу КСК делегували новій структурі, яка отримала назву "Парцеляційне товариство "Земля". Основним його завданням було займатися парцеляцією у Східній Галичині та Північній Буковині [25, арк. 40]. Воно, за інформацією газети "Діло", було першим українським парцеляційним товариством [26, с. 1].

Слід наголосити, що свою основну діяльність – парцеляцію маєтків товариство "Земля" здійснювало в умовах бездержавності українського народу. М. Гладун зазначає, що поляки були незадоволені тим, що українці брали під контроль значну кількість земель сільськогосподарського призначення, позаяк у 1902 р. на одному з польських форумів, їхні політичні діячі закликали "не видати українцям ні дюйма нашої землі" [27, с. 116].

8 грудня 1909 р. Т. Войнаровський організував скликання установчих зборів ЗІБ зі статутним капіталом 1 млн кр. [15, с. 60]. Судячи із ресурсів, зосереджених навколо цього кооперативу, стало очевидно, те що саме на нього

робила ставку українська еліта. 90 % із 5 млн статутного капіталу ЗІБ належали греко-католицьким священикам. Вони входили до керівництва банком, зокрема о. Йосиф Сліпий [28, с. 67]. Метою діяльності цього банку було надання селянам довготермінових (до 50 років) кредитів для дрібних господарств [4, с. 107] під 4,5 % річних [29, с. 141]. Такі позики напередодні Першої світової війни становили від 64 – до 71 % від усіх позик, які надавав цей кооператив [4, с. 107]. Таким чином, ЗІБ став основним джерелом кредитів для торговельних та виробничих сфер [14, с. 141]. У 1910 р. він перебрав справи іпотечного кредитування у КСК [30, с. 168].

Заснування ЗІБ дослідники цього періоду вважають важливим аспектом в економічній історії Східної Галичини. Через те, що крупні банки не забезпечували потреб дрібних селянських господарств у кредитуванні, О. Цяпало називає його заснування "економічною самообороною Галичини" [4, с. 107].

На початку ХХ ст. на землях Східної Галичини діяло понад 1 тис. кредитних установ, а вже у 1912 р. – 2974 [31, с. 50]. Кредити дрібним селянським господарствам Східної Галичини надавали саме українські кредитні інституції [29, с. 145].

Отже, до Першої світової війни українцям так і не вдалося добитися суттєвих зрушень у земельному питанні на свою користь. Є. Олесницький у брошурі "Яка має бути наша рільнича організація?" подавав такі статистичні дані: 75 % населення краю – селяни, 90 % українців – селяни [32, с. 5]. О. Реєнт та І. Патер вказують, що у західноукраїнських селах станом на 1914 р. продовжувало проживати 90 % населення, більшість якого була зайнята в аграрному секторі [33, с. 499]. Українці змогли парцелювати упродовж 1852–1912 рр. лише 38 тис. га із 276 тис. га [7, с. 209]. За нашими підрахунками це лише 13,7 %.

Таким чином, українські селяни продовжували залишатися безземельною масою, яка не мала можливості суттєво впливати на суспільно-економічні процеси у Східній Галичині.

2.2. Праця товариства в період Першої світової війни і повоєнного часу

Позаяк бойові дії проходили безпосередньо на території Східної Галичини, яка ще й була окупована російськими військами, восени 1914 р., економічне життя краю переживало стагнацію. Зазнала руйнування інфраструктура. Усе господарство було поставлене на воєнні рейки.

У час окупації земель Східної Галичини російськими військами, військова адміністрація чинила тиск на діячів українського кооперативного руху [14, с. 161]. Окупаційна адміністрація наказала кооперативам взагалі припинити свою діяльність [14, с. 316]. Упродовж періоду бойових дій знищено 506 тис. житлових та господарських будинків, 20 % населення залишилося без даху над головою, всього людські втрати західноукраїнських земель становили близько 0,5 млн осіб [14, с. 319].

Під час Першої світової війни діяльність товариства "Земля" була практично призупинена. Це пояснюється тим, що бойові дії проходили на території діяльності товариства.

Під час війни знищено деякі контракти на продаж землі. Тому, в подальшому, у товариства були проблеми із підтвердженням права власності на землю [34, арк. 56–56 зв.]. Проте товариство функціонувало, про що свідчить те, що воно користувалося послугами юридичних фірм [35, арк. 14] та проводило загальні збори [36, с. 4]

З листопада 1918 р., із проголошенням ЗУНР, нова українська влада намагалася проводити аграрну реформу шляхом силового перерозподілу землі. Проте реалізувати на практиці нічого не вдалося через військову поразку УГА.

Відділ громадської безпеки Львівського воєводського управління у 1918 р. здійснював інвентаризацію рахунків громадян, в основному адвокатів, які тримали гроші у банках, вівся детальний облік із вказаними точними сумами

їхніх рахунків [37, арк. 20 зв. – 21]. Проте це усе одно не убезпечило господарські структури від проблем із відновленням кредитних історій деяких своїх клієнтів.

З 1920 р. на західноукраїнських землях встановлюється польська влада (остаточно у 1921 р.). В обіг введено польські марки. 1 червня 1920 р. відбувся обмін валюти у банківських депозитах населення. Крону на польську марку міняли за курсом 100 кр.: 60 пм. Це не відповідало офіційному курсу. На цьому населення втратило близько 2 млн кр. 29 жовтня 1920 р. сейм прийняв новий кооперативний закон [38, с. 179]. У 1920 р. курс долара США становив 138 пм., 1921 р. – 703 пм. [39, с. 8], тобто за рік пм. знецінилася майже всемеро.

У цей час український кооперативний рух зосередив свої зусилля на забезпеченні виживання його працівників. За умови відсутності державних структур, які могли б зайнятися соціальним захистом населення, українські кооперативи взяли цю функцію на себе (зокрема, РСУК).

До повоєнної відбудови краю найбільше доклався Є. Олесницький, який був головою товариства "Сільський господар", після його смерті цю посаду зайняв Т. Войнаровський [14, с. 318].

Про стан справ господарства та фінансового обліку, а також про деякі види діяльності "Землі" упродовж 1917–1922 рр. дізнаємося зі звітів ревізійних комісій. Дані про стан справ товариства у 1917 р. подано у звіті ревізійної комісії парцеляційного товариства "Земля" на підсумковому засіданні комісії 9 вересня 1918 р. у Львові [40, арк. 1].

У процесі проведення перевірки комісія порівнювала фінансові звіти із книгами та алегатами (сплетені книги), перевіряла банківські квитанції і звіряла їх із бухгалтерськими документами обліку товариства, а також у своєму звіті фіксувала основні фінансові показники за рік. Відповідно зроблено висновок, що звіти відповідали дійсному стану речей, банківські квитанції зійшлися із обліковими книгами, стосовно виплачених, але не "піднятих" уділів, внесків ощадності, кредитів, нерухомості, та відсоткових ставок [40, арк. 1]. Основні фінансові показники такі: резервний фонд збільшено на 855 кр., з яких кошти,

отримані від прибутку, становили 810 кр., а 45 кр. отримано із ваучерного внеску [40, арк. 1].

Цінні папери товариство розміщувало в "Уніон банку", а також мало рахунки в австро-угорському банку [40, арк. 1]. Вартість нерухомості у балансі вказані у відповідності до ціни, за яку вдалося продати землі у маєтках у с. Горбачі (14,5 мрг. за 18,3 тис. кр.), с. Василівка (25 мрг. за 28460 кр.), с. Іване Золоте (100 мрг. за 95 тис. кр.), решта нерухомої власності товариства залишалася без змін [40, арк. 1]. З цього видно, що земля продавалася практично за довоєнними цінами, відповідно, причини падіння прибутків у зменшенні обсягів торгівлі через бойові дії.

Відомості про стан рухомого майна в окремих маєтках подавалися у книгах діловодства, у яких зберігалися дані про стан ведення тваринництва у маєтках товариства, нерухомість та наявне обладнання, запаси в активах і пасивах, а також заборгованість за відсотками кредитів [40, арк. 1].

Внаслідок війни усі маєтки товариства отримали збитки через безпосередні матеріальні втрати від погіршення функціонування в умовах бойових дій. Тому в фінансових звітах вони рахувалися у якості активу претензії товариства до уряду із вимогою компенсації за збитки, завдані війною, на суму 250713,17 кр. [40, арк. 1]. Вартість нерухомості у маєтках товариства зросла, завдяки зростанню вартості землі. Також відзначено точність ведення бухгалтерського обліку [40, арк. 1].

Наступну інвентаризацію майна товариства та бухгалтерських звітів проведено 23 квітня 1920 р. Перевірялися фінансові документи за 1918 р. Дані про стан справ товариства подано у звіті ревізійної комісії "Землі", від 23 квітня 1920 р. [41, арк. 1].

На початку 1918 р. товариство відчувало проблеми із виплатами кредитів тих боржників, що купували землю на виплату [42, арк. 71–72]. Товариство пропонувало оренду пасовища, проте особи, не маючи чим сплатити оренду, випасали свою худобу, нічого не сплачуючи [43, арк. 1]. Певною проблемою була відсутність стабільної ціни на землю [44, арк. 1 зв. – 2]. Полегшити життя

товариства намагався Я. Олесницький, який у березні 1918 р. у Відні зустрічався із цього питання із депутатами австрійського парламенту [45, арк. 28].

У процесі здійснення перевірки порівняно фінансові звіти із книгами та алегатами, відповідно зроблено висновок, що вони є тотожними, тому звіти відповідали дійсному стану речей. Зокрема, вказувалося такі факти: резервний фонд збільшено на 1435 кр., з яких кошти, отримані від прибутку, становили 810 кр., а 635 кр. отримано із вписового [41, арк. 1]. Задля орієнтування у розмірах обороту товариства у часи війни зазначимо, що у 1918 р. 2 коней і упряж коштували 3 тис. кр. [43, арк. 1 зв.].

Цінні папери товариства зберігалися у Галицькому банку, решта – у касах, записи яких свідчать про відповідність даних квот книгам обліку товариства [41, арк. 1]. Вартість нерухомості у балансі вказана у відповідності до ціни, за яку вдалося продати землі у маєтках в с. Горбачі (60 мрг. за 73149,92 кр.) та с. Іване Золоте (340 мрг. за 373051,08 кр.), решта нерухомої власності товариства залишалася без змін [41, арк. 1]. Відомості про стан рухомого майна в окремих маєтках подавалися у касах, де зберігалися дані про інвентар існуючий та "мертвий", запаси в активах і пасивах, не виплачені відсотки за кредитами [41, арк. 1].

У фінансових звітах надалі числилася, у якості активу, претензія товариства до уряду із вимогою компенсації за збитки, завдані війною на суму 250713,17 кр. [41, арк. 1].

У 1918 р. товариство користувалося послугами "Галицької військової кредитної установи" [46, арк. 60]. Зокрема, у травні 1918 р. [47, арк. 98] товариство отримало "військову позичку" на суму 350 тис. кр., терміном на 25 років [47, арк. 97]. Цільовим призначенням кредиту було відновлення господарства у маєтку с. Іване Золоте, контроль за використанням коштів покладалася на КСК [47, арк. 97 зв.], якому за це сплачувалася комісія у розмірі 0,5 % від суми кредиту [47, арк. 98].

Ревізійна комісія констатувала зростання вартості нерухомості у маєтках товариства, пов'язаних зі зростанням вартості землі. Також відзначено точність ведення бухгалтерського обліку [41, арк. 1].

Незважаючи на складну економічну ситуацію у цей час, у Східній Галичині діяло чимало філій іноземних компаній. У 1919 р. Міністерство фінансів просило відділ громадської безпеки Львівського воєводського управління зібрати детальну інформацію про філії іноземних фінансових установ, особливо це стосувалося тих, що знаходилися на обліку у дипломатичних установах Австрії [48, арк. 26]. Подано звіт про наявні на той час у Львові іноземні фінансові установи, переважна більшість яких була зареєстрована у Відні (див. додаток А).

Руйнування, спричинені Першою Світовою війною, призвели до того, що у 1919 р. ділова активність товариства сповільнилася. Сума ваучерного внеску зросла лише на 25 кр. (становила 660 кр.) [49, арк. 1]. Прибуток залишався стабільним упродовж 1917–1919 рр. (810 кр.). Відповідно, резервний фонд зріс на 1470 кр. [49, арк. 1]. Цінні папери стали розміщувати окрім "Галицького банку" і кас ще й у Львівському іпотечному банку [49, арк. 1].

Земля реалізовувалася лише у маєтку в с. Іване Золоте (170 мрг.), яке відносилось до староства Заліщики [50, арк. 1]. Інші маєтки (розміщені у селах Горбачі, Василівка і Гримайлівка) перейшли у пасив [49, арк. 1]. Документи за 1919 р. перевірялися ревізійною комісією 24 квітня 1920 р. [49, арк. 1].

Влітку 1919 р. земля у маєтку Іване Золоте вартувала 1 тис. кр. за 1 мрг. [50, арк. 2]. З кінця жовтня 1919 р. [51, арк. 79] до кінця року вартість землі у с. Іване Золоте становила близько 200 кр. за 1 мрг. [52, арк. 27], тобто восени 1919 р. ціна на землю зменшилася вп'ятеро.

Товариство "Земля" практикувало в с. Горбачі у 1919 р. продавати земельні ділянки за частину суми із обов'язковою подальшою доплатою (8 % річних з дня підписання угоди). Проте були частими випадки, коли доплата не здійснювалася. Тоді товариство спершу надсилало лист-повідомлення, у якому нагадувало про борг і погрожувало судовим позовом, у випадку не сплати

боргу у 14-тиденний термін (у цих листах з 1924 р. парцеляційне товариство подавалося як кооперативний банк "Земля") [53, арк. 51]. У випадку подальшої несплати боргу, була судова тяганина [53, арк. 56].

Діловодство за 1920 р. контрольна комісія "Землі" перевіряла упродовж двох робочих днів (30 березня і 1 квітня 1921 р.). Перевірялися закриті рахунки та фінансовий баланс. Ці документи звірялися із книгами та алегатами. Комісія констатувала належний стан ведення документації [54, арк. 1].

Окрім перевірки звітності здійснювалася ревізія готівки у касах та інших активів товариства, таких як: нерухомість, цінні папери, уділені позички, інша власність, а також пасивні доходи. Відповідно до здійсненої інвентаризації, комісією зроблений висновок про відповідність реального стану речей фінансовій документації, а також про реальність вказаного чистого прибутку у сумі 101629,54 пм. [54, арк. 1].

Комісія констатувала, що вартість окремих земельних ділянок маєтку відповідає даним оцінки, документація велася у відповідності до вказаних норм, а також, що економічний стан товариства був задовільним. Підсумок діяльності комісії підведено на засіданні 1 квітня 1921 р. [54, арк. 1].

У 1920 р. грошові розрахунки вже здійснювалися у польських марках [54, арк. 1]. КСК переводив борги товариства "Земля" із крон на польські марки за курсом 1,42 кр., за одну польську марку [55, арк. 36]. Із наведених комісією відомостей [54, арк. 1] видно, що ціни на товари у польських марках були у декілька разів вищими, ніж в австрійських кронах, тобто мала місце гіперінфляція.

З 1920 р. вже немає інформації про ваучерний внесок, а також не щороку приймалося рішення про перерахування фінансів у резервний фонд. Останнє може пояснюватися тим, що ці перерахунки здійснювалися автоматично, відповідно до рішення перших загальних зборів [56, с. 51].

У зв'язку із інфляційними процесами СУПРУГА закликав підприємства краю піднімати зарплатню своїм працівникам до рівня не нижчого, ніж довоєнний (станом на 1914 р.) [57, арк. 51–51 зв.], а також здійснювати їм

виплати матеріальної допомоги [57, арк. 50]. Про серйозність цього питання свідчать заклики змінювати статuti товариств для спрощення прийняття рішень про соціальну допомогу працівникам [57, арк. 50].

Парцеляційному товариству "Земля" "Крайовим союзом господарсько-торгівельних спілок" запропоновано взяти участь у рекламації до ради директорів державних залізниць. Ініціатором рекламацій виступило товариство "Сільський господар" у Львові [54, арк. 2 зв.].

10 квітня 1921 р. наглядовою радою ухвалено рішення про фіксацію прибутку товариства на суму 101629,63 пм. Цю суму вирішено розділити на виплату дивідендів за 1921 р. (6 % від вартості уділу), на що виділено 2792,53 пм., решту переведено до резервного фонду – 98837,1 пм. [54, арк. 6].

Діловодство за 1921 р. контрольна комісія парцеляційного товариства "Земля" перевіряла упродовж двох робочих днів (27 і 29 березня 1922 р.). Перевірялися закриті рахунки та фінансовий баланс. Ці документи звірялися із книгами та алегатами. Комісія констатувала повну відповідність даних, вказаних у документації, та реального стану речей [58, арк. 1].

Окрім перевірки звітності здійснювалася ревізія готівки у касах та інших активів товариства, таких, як: нерухомість, цінні папери, уділені позички та інша власність, а також пасивні прибутки. Відповідно до здійсненої комісією інвентаризації, зроблено висновок про відповідність реального стану речей фінансовій документації, а також про реальність вказаного "чистого" прибутку у сумі 524471,94 пм., тобто більше ніж уп'ятеро більший, ніж у 1920 р. [58, арк. 1].

Комісія вважала, що вартість окремих частин маєтку відповідала даним оцінки, документація велася у відповідності до вказаних норм, а економічний стан товариства був задовільним. Підсумок діяльності комісії підведено на її останньому засіданні 29 березня 1922 р. [58, арк. 1].

У 1921 р. земля продавалася за ціною 13,5 тис. пм. за 1 мрг. [43, арк. 153], проте ціна, також залежала і від місцезнаходження парцель. Коливання були доволі значними. Так, у 1921 р. товариство продавало землю у с. Іване Золоте за

ціною 850 пм. за 1 мрг. [59, арк. 21], а у с. Ласівці ціна за 1 мрг. коливалася від 4 – до 12 тис. пм. (якщо брали 4 мрг., то можна було придбати за 1500 пм. за 1 мрг.) [60, арк. 1], а у квітні 1921 р. ціна 1 мрг. землі у с. Черниці Бродівського повіту становила 12529,55 пм. [61, арк. 7].

Окрім традиційних відомостей про відсутність порушень зафіксовано зростання прибутку до 524471,94 пм. [58, арк. 1]. Тобто, він у п'ятикратному розмірі перевищував прибуток за 1920 р. На нашу думку, це пов'язано із закінченням бойових дій, а також із гіперінфляцією, яка мала місце у 1920–1921 рр. Підсумок діяльності комісії подано на засіданні 29 березня 1922 р. [58, арк. 1].

У першій половині 1921 р. товариство проводило парцеляцію у маєтку Монастирок Буцацького повіту [62, арк. 70], у повітах Рудки і Самбір [63, арк. 3 зв.]. 3 квітня 1921 р. товариство повідомляло земський уряд у Бережанах про парцеляцію частини земель у с. Заставне, що за 7 км від Монастирська або 11 км від Підгайців. 19 квітня 1921 р. офіційним представником товариства "Земля" у бережанському земському уряді, з приводу цієї парцеляції став агроном товариства Василь Дувало [63, арк. 5]. У ході парцеляції продано 500 мрг. землі. Слід зазначити, що на продаж землю виставлено 19 квітня [63, арк. 5 зв.], а вже 15 червня 1921 р. вона була реалізована, оскільки товариство запевняло земського комісара у Влощівій, що у цьому повіті ним парцеляції не проводилося [63, арк. 8]. Це свідчить про пожвавлення ринку землі у 1921 р.

У листі товариства до повітового уряду в Перемишлянах від 11 липня 1921 р. зазначалося, що проводилася парцеляція маєтку Козодави [63, арк. 12]. За II-ий і III-ій квартали 1921 р. облік не вівся, бо у цьому маєтку не проводилася парцеляція [63, арк. 13]. У 1921 році парцеляційне товариство "Земля" здійснювало парцеляцію маєтку в м. Лукове. З 596 га земельного фонду парцельовано 237 га. Земля закуплялася за ціною 9 тис. пм. За 1 мрг., продавалася за ціною 9,4 тис. пм. за 1 мрг. Дані вказані у звіті, датовані 8 квітня 1921 р. [63, арк. 15]. Остаточну парцеляцію завершено 13 вересня 1921 р. Після цього, товариство не здійснювало жодної діяльності у цій місцевості. Про це

повідомлено окружний земський уряд в Перемишлі [63, арк. 18]. Питання парцеляції перебувало під контролем земського окружного уряду. Про це свідчить те, що товариство детально звітувало про свою діяльність щодо цього питання [63, арк. 16–17]. За цю парцеляцію, єдину в 1921 р., у цьому окрузі, товариство сплатило органам нагляду комісію у розмірі 42463 пм. [63, арк. 22], що, судячи із поданої інформації, становило близько 10 % від прибутку від парцеляції.

Відповідно до звіту товариства перед окружним земським урядом, на його балансі в цей час у повіті Ліско перебувало 1400 мрг. землі. З них 400 – Гошеві, і по 500 у Смільнику і Лукові. Станом на 13 грудня 1921 р., жодних операцій із цими землями не проводилося. Про будь-які свої подальші дії товариство зобов'язувалося повідомляти окружний земський уряд [63, арк. 24].

У справі парцеляції у с. Черниці товариство співпрацювало із ККС [64, арк. 1]. 2 березня 1921 р. товариство звітувало крайовому лісовому інспекторату, що парцеляція маєтності у с. Черниці Бродівського повіту майже завершено. Залишилося розпарцелювати комплекс під назвою "Великий ліс буковий" площею 545 мрг. Позаяк маєток був повністю зруйнований під час війни, то його використання було неможливим у тому вигляді, яким він був, а от поділ його на парцелі, із подальшим продажем, був цілком можливим [65, арк. 4].

Із листування із НТШ дізнаємося, що товариство "Земля" у цей час проводило парцеляцію у маєтку с. Белелуї, при цьому частину виручених коштів планувалося віддати на розвиток НТШ. Товариство "Земля" планувало виділити на побудову книгарні і друкарні 250 ділянок на суму 35 тис. пм., а НТШ мало виділити на ці потреби 2 тис. пм. [66, арк. 13]. З цих даних робимо висновок, що одну ділянку в цій місцевості товариство "Земля" планувало реалізувати за 140 пм.

Парцеляційне товариство "Земля" допомагало НТШ проводити парцеляцію в маєтку с. Белелуї. Із листа товариства "Земля" до НТШ (від 9

листопада 1920 р.) дізнаємося, що попередні роботи із організації парцеляції мали розпочатися 10 листопада 1920 р. [66, арк. 5].

У листі до НТШ від 30 березня 1921 р. дізнаємося, що товариство "Земля" розмістило кошти НТШ порівну у двох банках (ЗІБ та ККС), у кожному по 500 тис. пм. (у документах не вказано валюти, позаяк у 1921 р. на землях Східної Галичини вже встановили польську марку, то вважаємо, що вклади здійснювалися саме у цій валюті) [66, арк. 7]. У листі від 12 квітня 1921 р. йдеться про те, що товариство "Земля" поклато ще 200 тис. пм. на рахунок товариства "Дністер". Таким чином, бухгалтер товариства "Земля" зазначав, що всього розміщено 700 тис. пм. на маєток у Белелуї [66, арк. 8]. У листі від 15 квітня 1921 р. повідомлялося про те, що сума на рахунках збільшилася ще на 500 тис. пм. 300 тис. пм. у ЗІБ і 200 тис. пм. у ККС відповідно [66, арк. 9].

У подальшому за квітень 1921 р. товариство розмістило у різних установах 2,6 млн пм. усього, станом на квітень, було переведено на рахунки НТШ 4,9 млн пм. та ще 600 тис. пм. передавалося готівкою [66, арк. 10–12].

У листі від 18 травня 1921 р. повідомлялося, що товариство "Земля", у відповідності до свого статуту, мало розділити усі землі маєтку на окремі земельні ділянки, щоб потім продати його своїм членам (140 пм. за ділянку). 2 % від вартості маєтку (100 тис. пм.) товариство "Земля" закликала виділити на книгарню і друкарню НТШ, саме ж товариство "Земля" віддавало на книгарню і друкарню НТШ 250 земельних ділянок (або 35 тис. пм.) [66, арк. 13].

Парцеляція маєтку (члени товариства почали купувати земельні ділянки) розпочалася 30 травня 1921 р. [66, арк. 14]. 18 червня 1921 р. товариство "Земля" повідомило НТШ про виплату ще 2,1 млн пм., через рахунок у ЗІБ. Усього за маєток сплачено 9 млн. пм. [66, арк. 15]. З них 2 млн пм. було сплачено готівкою. Переведення таких сум готівкою вказувало на низький рівень довіри до тодішньої банківської системи. У листі від 26 червня 1921 р. товариство "Земля" нагадує НТШ про своє прохання введення друкарні і книгарні НТШ до складу товариства "Земля" у якості його членів [66, арк. 17].

Товариство "Земля" просило НТШ збільшити абсолютну суму виплат на книгарню і друкарню, у зв'язку із збільшенням загальної суми операції. Це було потрібно щоб довести частку НТШ до 2 %. Закликалося зробити це до кінця червня [66, арк. 18]. Із удільних книжок, які товариство "Земля" надіслало НТШ 30 червня 1921 р. дізнаємося що книгарня і друкарня НТШ отримали по 358 уділів і по 50 тис. пм. готівкою, а також передано НТШ 715 уділів і 100 тис. пм. готівкою, тобто разом 200 тис. пм. [66, арк. 19].

10 січня 1922 р. товариство "Земля" звітувало про те, що господарський стан маєтку та завершення польових робіт [66, арк. 20 зв.], а також про переклад делегатом у воєводстві Г. Германом, перших контрактів для складання спеціального звіту товариства [66, арк. 20]. Станом на цей час, на будівництво житлового будинку і стайні у маєтку Белелуя витрачено 2 млн пм. [66, арк. 20 зв.]. 1 лютого 1922 р. розпочалася здача в оренду земельних ділянок терміном на 2 роки [66, арк. 21]. У листі від 9 лютого 1922 р. товариство "Земля" зазначало, що здача землі в оренду має відповідати його інтересам та інтересам НТШ і не рекомендувало здавати землю в оренду місцевим жителям, серед яких також був і війт [66, арк. 22].

24 березня 1922 р. товариство "Земля" перерахувало НТШ через ЗІБ ще 500 тис. пм. [66, арк. 24]. Інтереси товариства у парцеляції маєтку у с. Белелуя представляв адвокат Дмитро Юркевич [67, арк. 4], член ради директорів товариства у 1921 р. [68, арк. 3]. Клієнти парцеляції 22 червня 1921 р. написали до редакції "Українського вісника" у Львові подяку НТШ, "Землі" та особисто Ю. Гаврилюку [69, арк. 12], керівнику громади у с. Белелуя [69, арк. 11]. Подяка за надану можливість купити землю за надзвичайно дешевою ціною [69, арк. 12]. НТШ залишило собі 80 мрг. землі для культурно-освітніх цілей. Упродовж війни були зруйновані усі господарські будинки, також на 65 % житлових приміщень для школи, відбудова яких, коштувала, станом на 1921 р. 2 млн пм. [69, арк. 26].

У списках бажаючих купити землю шляхом парцеляції вказувалося 110 осіб [70, арк. 4–6]. Вони заповнювали спеціальну посвідку "купуючого землю".

Земельна комісія підтверджувала відсутність перепон для бажаного купити земельну ділянку [70, арк. 1]. Також вони записувалися у спеціальну книгу парцелянтів [71].

Отже, під час Першої світової війни економічне життя Східної Галичини практично призупинилося. Це пояснюється окупацією краю та утисками українських кооперативів російською окупаційною адміністрацією. Внаслідок бойових дій різко знизилася ціна на землю, що у сукупності із майже повним призупиненням процесів купівлі-продажу земельних ділянок унеможливило будь-яку ефективну діяльність в аграрному середовищі. Також багато кооперативів зазнало економічних збитків, спричинених руйнуванням інфраструктури. Усе це вкрай негативно позначилося на економічному становищі Східної Галичини.

Перша світова війна та подальші бойові дії спричинили значні збитки товариству. Була зруйнована частина його власності. Значно знизилася обсяги торгівлі землею. Шкодили розвитку інфляційні процеси, які мали місце у часи військових лихоліть. Проте, незважаючи на усі ці труднощі, товариство збереглося і змогло продовжувати свою роботу навіть у таких вкрай складних умовах.

2.3. Вплив аграрної реформи на роботу товариства у міжвоєнний період

Зі встановленням миру на території Східної Галичини у 1921 р. налагодилося й економічне життя. Почав працювати ринок. Продавалися сільськогосподарські товари. Відповідно, зростала вартість землі. Створилися сприятливі умови для парцеляції. Землі, на яких проживали українці, становили 25 % усієї території II Речі Посполитої, 80 % українців становили селяни, на відміну від, власне, польської території, де на селі проживали лише половина жителів [28, с. 65]. Такий стан речей виводив аграрне питання на передній план соціально-економічних процесів, які відбувалися у Східній Галичині у міжвоєнний період.

Із входженням українських земель до складу Польщі змінилися правила ведення підприємництва. Про усі види діяльності товариство мало повідомляти відповідні державні установи, зокрема про транзакції [63, арк. 2], колонізації [63, арк. 27], парцеляції [63, арк. 8]. Окружний уряд ретельно контролював усі процеси, інколи ця установа надсилала запити щодо можливої активності товариства у певних округах. Також вводився спеціальний збір, який сплачувався контролюючим органам [63, арк. 22]. Задля зручності комунікації до земського уряду відправлявся службовець, який виконував функцію делегата установи при уряді [63, арк. 2].

Польська влада мала свій погляд на розподіл земельного фонду. Задля унеможливлення купівлі землі українськими селянами утворено "Земський національний суд". Для проведення земельної реформи утворено "Головний земський уряд" [17, с. 8]. Проте упродовж 1919–1920 рр. польська парцеляція не проводилася. За цей час розпарцельовано лише близько 10 % від державного парцеляційного фонду [72, с. 14].

Проведення аграрної реформи, за польським сценарієм, мало на увазі перерозподіл земельного фонду на користь поляків, зокрема, ветеранів польсько-української війни 1918–1921 рр. Станом на 1921 р. у Польщі 30 тис. поміщиків належало 47,3 % усієї землі, а 2,1 млн дрібним господарствам – 14,8 % землі [72, с. 10]. Така ситуація підтверджує, що аграрна політика II Речі Посполитої спрямовувалася на збереження поміщицького землеволодіння, такого висновку дійшов, зокрема, і М. Стрішенець [73, с. 243].

Внаслідок наділення землею значної кількості поляків у Східній Галичині утворювалися польські колонії. Станом на 1 липня 1921 р. польська влада змогла колонізувати 170 тис. га землі, О. Шміло зазначає, що за 22 місяці 25 % земельного запасу Східної Галичини опинилося у руках поляків. У той час парцеляційне товариство "Земля" змогло парцелювати лише 0,6 % [74, с. 49]. Це яскраво ілюструє, що польська влада створила максимально несприятливі умови для діяльності українських господарських структур.

З 1 вересня 1919 р. українські селяни повинні були купувати землю лише через державний Земельний банк, а не у поміщика. Українцям дозволи на купівлю землі майже не видавалися [30, с. 102]. П. Леоненко та О. Бурунова дійшли висновків, що діяльність державного Земельного банку сприяла колонізації етнічного населення [29, с. 149]. Звичайно, польська влада прикладала усіх зусиль задля зміни етнічного складу Східної Галичини на свою користь, частково це вдалося, проте несприятливі економічні обставини не сприяли заселенню цієї території поляками.

Результати перевірки діловодства парцеляційного товариства "Земля за 1922 р. контрольна комісія виклала на засіданні 4 травня 1923 р. Перевірялися закриті рахунки та фінансовий баланс. Ці документи звірялися із книгами та алегатами. Комісія констатувала повну відповідність даних, вказаних у документації, та реального стану речей [75, арк. 1].

Окрім перевірки звітності здійснювалася ревізія готівки у касах, та інших активів товариства, таких, як: нерухомість, цінні папери, виділені позички та інша власність, а також пасивні доходи. Відповідно до здійсненої

інвентаризації, комісією зроблено висновок, про відповідність реального стану речей фінансовій документації, а також про реальність вказаного чистого прибутку у сумі 146433342 пм. З них від відсотків отримано 61929524 пм., за рахунку провізії колишніх парцеляційних проектів – 697162 пм., за сплату векселів – 2083100 пм. [75, арк. 1].

Комісія резюмувала, що вартість окремих частин маєтку відповідала даним оцінки, документація велася у відповідності до вказаних норм, а економічний стан товариства був задовільним [75, арк. 1].

На околиці Рави Руської у 1922 р. земля реалізовувалася за ціною 500–600 тис. пм. за 1 мрг. [34, арк. 21]. У Загір'ї залишилися невикладеними ділянки на суму 1960884 пм., станом на січень 1923 р. [76, арк. 184].

У 1922 р. товариство вже не приймало за оплату австрійські крони, лише польські марки, проте крони ще були в обігу і люди інколи хотіли ними розплачуватися [77, арк. 38].

Підсумок діяльності за 1923 р. підводився на засіданні комісії 12, 13 і 15 лютого 1924 р. Прибуток склав 135046973 пм. [78, арк. 8]. Для прикладу вартість розміщення оголошення в газеті в цей період становила 500 тис. пм. [78, арк. 3]. Підсумок підведено 15 лютого 1924 р. Уся перевірена документація, зокрема, щодо вартості маєтку, відповідала дійсності [78, арк. 8].

1923 р. парцеляційне товариство "Земля" здійснювало виплати педагогічному товариству в м. Львові, використовуючи платіжну систему поштових урядників. Сума внеску за 1923 р. становила 149405 пм. [78, арк. 2]. Станом на січень 1923 р. КСК оцінював товариство у 3 млрд пм. [79, арк. 17].

Цікава історія про життя заступника директора товариства О. Дувала внесена до архіву документообігу товариства. 20 листопада 1923 р. заступник директора товариства "Земля" О. Дувало позичив гроші в Олександрі Підгірської з м. Ковель [80, арк. 5]. У листі цій особі він накреслив своє бачення повернення боргу. О. Дувало заявив, що виплатив певну суму кількома дрібними траншами О. Підгірській упродовж 20 листопада 1923 р. – 1 квітня 1924 р., а також одну виплату на суму 50 дол. 28 червня 1924 р. Таким чином,

за його підрахунками виявилось, що в загальній кількості О. Дувало сплатив 145 дол. упродовж 20 листопада 1923 – 1 липня 1924 рр., цю суму він вимагав зарахувати, як виплачені відсотки боргу [80, арк. 5].

Надалі він мав намір виплачувати пані О. Підгірській упродовж 1 липня 1924 – 1 червня 1925 рр. суму розміром 2 % від загальної суми боргу щомісяця. Сума боргу станом на 1 червня 1925 р. мала скласти 253,54 дол. [80, арк. 5].

У подальшому О. Дувало мав намір виплатити борг до 1 грудня 1925 р., наступним чином – виплатити одразу 3,23 дол., а решту 250 дол. – виплачувати рівними сумами щомісяця із надбавкою сумою 2 %, оформити це все вексельними зобов'язаннями [80, арк. 5]. З огляду на те, що О. Підгірська заявляла, що позичені гроші були власністю її дитини, то О. Дувало зобов'язувався виплатити їй борг до 1 червня 1928 р., у сумі 250 дол., забезпечити це він мав намір кавційним векселем, складеними третьою особою [80, арк. 5].

Піти на такі кроки він погоджувався лише у випадку прийняття О. Підгірською усіх його пропозицій комплексно. У випадку будь-яких претензій з боку О. Підгірської або її родини О. Дувало заявляв, що буде притримуватися букви закону та офіційної суми боргу, яка, за його словами, становила лише 36,93 дол. станом на 1 червня 1925 р. [80, арк. 5]. О. Дувало зазначав, що у нього складне фінансове становище і що в інший спосіб він, навіть якби хотів, діяти не зміг би, тому ласкаво прощався і надіявся, що усе ж О. Підгірська пристане на його пропозиції [80, арк. 5 зв.]. З документів каси ЗІБ у Львові дізнаємося про сплату останнього траншу кредиту у розмірі 32 дол. аж 20 листопада 1930 р. [80, арк. 12].

З наведеної інформації бачимо, що впродовж 1924–1926 рр. популярністю у розрахунках користувався дол. США. Також, у 1926 р. товариство погашало векселі у дол. США [81, арк. 16], а О. Дувала Т. Різничок просив виплатити парцелянтам суму у дол. США [82, арк. 33]. Розрахунки у дол. США поширювалися навіть у державних установах [83, с. 4]. На нашу думку, це пояснюється нестабільністю грошової валюти та панікою, яка виникла у

населення у зв'язку із постійними грошовими реформами (три упродовж 1920–1924 рр.).

Під час державної парцеляції упродовж 20-х рр. ХХ ст. польський колоніст отримував у середньому 15 мрг. землі, кредити на сільськогосподарську техніку та матеріали для будівництва житлового будинку та господарських приміщень. Примусовій парцеляції піддавалися маєтки площею більшою за 400 га (у західних, тобто "польських воєводствах" – 60–180 га). Українцям та іншим національностям, які не були покарані за злочини проти Польської держави, дозволялося купувати землю лише з 20 червня 1924 р. [84, с. 107]. Це був час, коли приєднання західноукраїнських земель до Польщі було офіційно визнане "великими" державами, а також минули економічні потрясіння, зокрема гіперінфляція.

Діяльності українських кооперативів свідомо створювалися адміністративні ускладнення у роботі. Це, зокрема, призвело до реорганізації парцеляційного товариства "Земля" у кооперативний банк у 1924 р. Найвищий пік парцеляції у Східній Галичині припав на 1923 р., коли парцельовано 53287 га землі. У 1927 р. – 24 тис. га, 1932 р. – 17316 га, 1935 р. – 7840 га. (див. діаграму 1). Н. Коростіль підрахувала, що у міжвоєнний період парцеляцією окрім "Землі" займалося ще близько десяти різних кооперативів [84, с.108].

Згідно із даними перепису 1921 р., 173 тис. господарств у Східній Галичині (24,55 %) були площею менше 1 га. Господарств із площею від 1 – до 4 га було 545 тис. і становили вони 49,13 % від усіх, а займали 18,3 % від усієї земельної площі [85, с. 29] (див. діаграму 2).

Актуальною проблемою залишалася невивплата боргів за відтермінуваннями при купівлі уділів, які видавалися ще до Першої світової війни. Адвокат у Тереховлі, Стефан Мішко, 25 грудня 1922 р. радив товариству подавати до суду не на усі відразу контракти, а по одному, так, на його думку, було б легше виграти справу. Робити це він радив з початку року [86, арк. 2]. Проте ще у серпні 1927 р. товариство намагалось повернути собі кредити,

надсилаючи боржникам попередження про підхід терміну сплати векселів [87, арк. 40] (див. додаток Б).

Польські податкові інспектори керувалися австрійськими даними щодо власності. Про це дізнаємося із листа товариства "Земля" до фінансової інспекції у Львові щодо земельної ділянки у с. Волків, яку товариство продало ще 29 травня 1913 р. [88, арк. 46 зв.]. Станом на 1 вересня 1922 р. воно в інспекції усе ще числилося за товариством "Земля" [88, арк. 47].

З 1923 р. аграрною реформою займалося Міністерство аграрних реформ [72, с. 15]. Упродовж 1921–1925 рр. у Польщі розпарцельовано 690 тис. га землі, що становило лише 5 % площі великих землевласників, з них менше третини припадало на державну парцеляцію, що становило 10 % площі державних маєтків [72, с. 16]. Відповідно до програми реформи, упродовж десяти років держава мала виділяти щороку 200 тис. га для утворення зразкових фермерських господарств площею до 75 га, одне господарство на західноукраїнських землях (у Польщі до 60 га) [72, с. 19]. Станом на 1 січня 1923 р. у Східній Галичині розпарцельовано 200 тис. га землі. Українське населення виключалося із процесів парцеляції будь-якими засобами, зокрема діяло таємне розпорядження, яке забороняло українцям парцелювати більше 5 % від загальної земельної площі. Внаслідок цих процесів парцеляційне товариство "Земля" не отримало концесії і було змушене самоліквідуватися [14, с. 320].

З 1925 р. максимальне землеволодіння могло становити 300 га (на західноукраїнських та західнобілоруських землях), для зразкових господарств могло становити 700 га [89, с. 19]. В. Виздрік зазначав, що упродовж 1921–1925 рр. у Польщі розпарцельовано 690 тис. га сільськогосподарської землі [90, с. 152], отже парцеляційне товариство "Земля" займало менше 1 % ринку парцеляції, але вже у 1928 р. воно залишилося одним із двох підприємств на цьому ринку [91, арк. 1]. Ці показники свідчать про те, що польська влада проводила політику обмеження доступу українських господарських структур

до дешевих кредитів, що мало наслідком ускладнення збільшення української частки у земельній власності Східної Галичини.

Падіння ринку парцеляції землі пов'язано із колонізаційною політикою польського уряду, який ускладнював умови для купівлі земельних ділянок дрібними селянськими господарствами (при купівлі землі на суму 200 зл., податок становив – 20 %, а на суму 2 тис. зл. – 8,7 % від ціни землі) [90, с. 154] – основного суб'єкта парцеляції. Також В. Виздрик зазначав, що парцеляції не сприяла відбудова великих маєтків [90, с. 154] – основного об'єкта парцеляції. Погоджуємося із цим твердженням, адже суть парцеляції полягала у поділі великих земельних володінь на менші ділянки із метою їх подальшого продажу, задля розвитку середнього та малого фермерства. Яскравим прикладом такого стану речей був лист від 22 серпня 1923 р. до громади с. Задарів, у якому товариство жаліється, що у той час, коли землю захоплювали поляки, свідомі громади таких сіл не бажають вступити до товариства і таким чином допомогти українській парцеляції [92, арк. 94–94 зв.].

У цей час у країні продовжувалася гіперінфляція. В. Саганюк подає такі дані: інфляція у 1921 р. становила 450 % пм. знецінилася із 120 пм. за дол. США, у 1921 р. – до 6,4 млн пм. за дол. США у 1923 р. [93, с. 256]. Динаміку курсу валют у 1923 р. (дореформеному) подано у діаграмі 3. Ціни на окупованих територіях не відповідали зарплатні та рівню зайнятості населення. Львів офіційно вважався найдорожчим містом у Польщі [93, с. 258].

Такий стан справ змусив уряд до проведення чергової грошової реформи, яка розпочалася 11 січня 1924 р. [94, с. 30]. 24 березня 1924 р. розпочався обмін австрійських крон на польські марки [95, с. 217]. Польську марку замінено на злотий за курсом 1 зл. за 1,8 млн пм. [94, с. 30]. Проте, вже у грудні 1925 р. розпочалася чергова фінансова криза і цього разу злотий знову знецінився. У різних містах утворилися різні валютні курси від 13–14 зл. за 1 дол. США у Варшаві, до 16 зл. за 1 дол. США у Львові [96, с. 31]. Кредити у першій половині 20-х рр. ХХ ст. видавалися під 120–180 % річних [96, с. 32].

У другій половині 1920-х рр. розмір ставки зменшився. Так, станом на 1927 р., кредитна ставка у Східній Галичині становила від 60 – до 120 % річних [72, с. 63], що було практично удвічі більше, ніж у Польщі, де у цей час можна було отримати кредит під 50–60 % річних [97, с. 4].

Контрольна комісія наглядової ради кооперативного банку "Земля" на засіданнях 9 і 20 травня 1925 р. підвела підсумки діяльності банку за 1924 р. Уся документація, а саме: бухгалтерські та інвентарні книги відповідали дійсності. Сума прибутку за 1924 р. становила 128 зл. [98, арк. 5].

Стан справ у банку за 1925 р. було перевірено на засіданні контрольної комісії упродовж трьох днів 24–26 березня 1926 р. У цей час у касах товариства знаходилася готівка на суму 1559,28 зл. Прибутки за 1925 р. становили 42581,92 зл., а видатки – 42413,43 зл., відтак "чистий" прибуток становив – 168,49 зл. Уся документація відповідала дійсному стану речей. Протокол комісії підписано на її засіданні 27 березня 1926 р. [99, арк. 1].

Влітку 1926 р. знову отримуємо інформацію про звіти щодо контрактів у маєтку С. Белелуї земському уряду з боку кооперативного банку "Земля" [66, арк. 28–31]. Управителем у Белелуї був п. Заремба [66, арк. 33]. Динаміку зміни кількості членів товариства упродовж цього періоду подано у діаграмі 4.

У Львівському центральному банку 25 травня [100, арк. 1] і 23 червня (субота 5 год.) 1928 р. [100, арк. 2] відбувалися конференції щодо кооперативного банку "Земля". 28 червня 1928 р. у четвер о 5 год. відбулися загальні збори кооперативного банку "Земля". Адреса інституції: пл. Ринок, 43, м. Львів [100, арк. 6].

У 1928 р. у товаристві "Земля" виникли проблеми із отриманням концесій із виданих кредитів. Це сталося через загострення політичної ситуації. За допомогою у вирішенні цих проблем товариство змушене було звернутися до земських урядів [91, арк. 1].

Проте, у листі до земського уряду товариство зазначало, що можливостей повернення своїх концесій усе ж більше, ніж в інших аналогічних установ. Але

задля успішного завершення цих фінансових операцій товариство потребувало певних фінансових вливань [91, арк. 1].

Реструктуризацію товариство мало намір проводити у двох основних напрямках. Перше – це збільшення капіталізації окремих фондів товариства до 50 тис. зл. Із цих фондів мало надходити по 15 тис. зл. у резервний фонд товариства, також мав бути утворений спеціальний резерв страхування позичок у розмірі 5,6 тис. зл. [91, арк. 1].

Товариство зазначало, що за останні 10 років (тобто від 1919 р) на ринку парцеляції у Східній Галичині залишилися тільки воно та "Товариство аграрно-осадниче", яке станом на 1922 р., мало 142 маєтки [91, арк. 1]. Причиною такого стану стало те, що впродовж 1919–1925 рр. відбулася значна девальвація, що призвела до нівеляції прибутків та втрати виданих кредитів, оскільки грошової реформи не відбулося [91, арк. 1]. Слід зауважити, що В. Виздрик нарахував більше десяти товариств, які займалися парцеляцією землі у Західній Україні упродовж зазначеного періоду [90, с. 154].

Іншим напрямком реструктуризації була часткова зміна статуту товариства. Пропонувалося збільшити чисельність ради директорів з 3 до 4 осіб, хоча б тимчасово до часу вилучення концесій. Наглядова рада розробила детальний проект зміни формату ради директорів товариства. У листі наголошувалося на тому, що парцеляційна концесія мала бути справою спільною для усіх прибуткових організацій, але передусім це стосувалося центральних установ [91, арк. 1].

Для реалізації цієї мети було потрібно докласти спільних зусиль задля забезпечення втілення у життя певних заходів. Передусім збільшити до певної кількості власність товариства (на 35 тис. зл.). Товариство "Земля" вважало, що така сума досить легко могла бути здобута центральними установами, які мали б за його планом покрити 25 тис. зл., а решту (10 тис. зл.) могли взяти на себе фізичні особи. Передбачалося, що єдиною формою інвестицій у товариство "Земля" могла бути купівля уділів, природнім наслідком чого у подальшому мала б стати зміна правління товариства [91, арк. 1 зв.].

Також зазначалося, що витрати на інвестиції мали б повністю відшкодуватися уже через два роки. Планувалося залучення коштів таких структур: "Земельний банк", "Сільський господар", "Народна гостинниця" (усього – 25 тис. зл.) [91, арк. 1 зв.]. У кінці листа товариство наголосило, що ситуація, яка склалася на той час у державі, вимагала негайних і рішучих дій для урегулювання питань, пов'язаних із концесією [91, арк. 1 зв.].

Проте, подальша ситуація у сільському господарстві лише погіршувалася. Згідно із даними В. Виздрика, ціна на землю упродовж 1929–1933 рр. знизилася у 2,3 рази [90, с. 155], проте після 1933 р. з'явилася тенденція до зростання ціни на землю [101, арк. 27].

Упродовж 1920–1928 рр. ціни на землю зросли із 17 дол. США за 1 га – до 140. Проте з 1913 р. зросли лише утричі [72, с. 21] (це пояснюється зменшенням цін на землю під час ведення на території Східної Галичини бойових дій упродовж 1914–1921 рр.).

Проте, подальша ситуація у сільському господарстві лише погіршувалася. З 1929 р. (початку світової економічної кризи) земля стала дешевшати. Упродовж 1929–1933 рр. ціни на землю у Львівському воєводстві знизилися із 2815 зл. за 1 га – до 1224 зл. за 1 га відповідно [95, с. 220]. У цей час мала місце значна різниця у цінах на сільськогосподарські та промислові товари [95, с. 221]. В. Виздрик пояснює це тим що ціни на землю падали набагато повільніше, ніж на продукцію сільського господарства [90, с. 155]. Значне зниження цін на сільськогосподарські продукти відбулося у 1930–1931 рр. [102, с. 61], незважаючи на той опір заниженню цін на аграрну продукцію, який чинили об'єднання сільськогосподарських кооперативів [103, арк. 4]. У 1932 р. ціни на сільськогосподарську продукцію знизилися на 50–70 % [93, с. 258]. Наслідком економічної кризи стало посилення еміграційних процесів східногалицьких селян у 30-ті рр. ХХ ст. Деякі з них, не маючи змоги виїхати на заробітки, записувалися навіть до лав іноземних армій, зокрема, у Марокко. Так діяли селяни Яворівського та Равського повітів, які записувалися до іноземного легіону в Марокко [104, с. 2].

Не сприяла розвитку економіки й податкова політика, яка заохочувала крупне земельне володіння. Середні господарства (площею від 2 – до 5 га) опинилися у дуже скрутному становищі. Перед світовою фінансовою кризою 1929 р. ціни на сільськогосподарські знаряддя (промислові продукти) були вищими за сільськогосподарську продукцію. Це призводило до збитковості сільського господарства. Ще однією вагомою проблемою була відсутність надійних ринків збуту, адже упродовж усього свого існування II Річ Посполита програвала боротьбу за ринки збуту більш розвиненим державам [105, с. 8].

Упродовж міжвоєнного періоду кількість українських кооперативів на західноукраїнських землях зростає із 580 у 1921 р. – до 2,5 тис. і 4 тис. у 1928 і 1939 рр. відповідно (див. діаграму 5). Цікаво, що у 1939 р. до кооперативів входило 700 тис. осіб, а роботою вони забезпечували лише 15 тис. українців [28, с. 66].

Різними були підходи тодішніх економістів щодо визначення основної мети діяльності кооперативів. Так, С. Бородаєвський висловив думку, що головною метою галицької сільськогосподарської кооперації було надання доступу українським селянам до дешевих кредитів [17, с. 336]. Зважаючи на те, що східногалицьке селянство перебувало у значній залежності від лихварського капіталу, доступ до дешевих кредитів був визначальним чинником діяльності української кооперації.

На з'їзді делегатів українських кооперативів, що відбувся 2 лютого 1934 р., наголошувалося на вагомому внеску кооперативних курсів в економічний розвиток західноукраїнських земель [106, арк. 2–3].

На цьому ж з'їзді сформовано основи тодішньої кооперативної етики, яка, на думку директора гімназії, делегата з'їзду Я. Вербицького, полягала у піднятті матеріально-культурного рівня селян, а також допомозі інтелігенції виховувати українську молодь [106, арк. 3].

І. Витанович вважав, що кооперативами могли вважатися лише ті організації, які частину своїх прибутків вкладали у суспільно-виховну діяльність. Він зазначав, що українські кооперативи із позичковими касами

з змогли зупинити лихварство в українському сільському господарстві [14, с. 158]. Тому кооперативи займалися окрім безпосередньої економічної діяльності ще й культурно-просвітницькою. Однією із форм цієї діяльності "Землі" була боротьба за право користуватися українською мовою [107, с. 161]. 3 вересня 1927 р. у Львові, за ініціативи УНДО, за участі "Землі", відбулася нарада представників українських економічних установ [108, с. 116–117].

Учасники засідання визнали, що закон про мови у торгових спілках суперечив конституції і міжнародним конвенціям. Ухвалено провести спеціальне засідання сейму, на якому здійснити інтерпеляцію закону; написати лист Юзефу Пілсудському, проводити масові заходи та висловлювати протести [108, с. 116–117].

Не було осторонь цих процесів і духовенство, тим більше, що селяни, особливо молодь, активно закликали ГКЦ до участі у кооперативному русі. Тих священників, які проявляли пасивність, нещадно критикували [102, с. 66]. У 1925 р. у кооперативних установах Східної Галичини працювало 626 священників (502 з них входили до наглядових рад, решта – до складу правлінь), вони становили 23,5 % всього духовенства [109, с. 81]. Задля більш ефективного захисту своїх інтересів селяни створювали різноманітні некомерційні організації. Це була форма їх об'єднання. Так, у 1925 р. у Львові зареєстровано селянську спілку [110, с. 12]. 20 грудня 1929 р. Т. Войнаровський очолив "Сільський господар" [28, с. 67]. Усього засновник товариства "Земля" брав у різній мірі участь у роботі 18 різних інституцій у Львові [15, с. 65].

У 1938 р. "Сільський господар" заснував "Фонд хліборобської освіти ім. о. Тита Войнаровського", бо, за словами ініціаторів, Т. Войнаровський усе своє життя займався тим, щоб допомогти молоді здобути належну освіту, зокрема, економічну та за власний рахунок надав освіту багатьом тодішнім представникам інтелігенції. Окремо зазначалося, що на той час (1938 р.) освіта ще більше подорожчала. Потреби фонду мали йти на побудову шкіл та на допомогу в оплаті освіти окремих молодих людей. Здійснювати внески могли лише члени "Сільського господаря".

"Сільський господар" розсилав своїм філіям заклик здійснювати внески, та заохочувати до цього суміжні з ними фірми. Також у цих листах, вказувалося на жахливий стан освіти серед сільської молоді та на необхідність надання можливості для селян здобуття якісної економічної освіти, адже на думку товариства, без якісних фахівців-економістів не можливим є і розвиток будь-яких фірм. Звернення датоване 15 листопада 1938 р. [111, арк. 3]. У кінці листа вказувалося, що за це необхідно було відзвітуватися перед владою [111, арк. 3 зв.]. Збірка коштів проводилася упродовж 1938–1939 рр. на території Львівського та Станиславівського воєводств [111].

Якщо у 1921 р. у Західній Україні налічувалося 560969 господарств [72, с. 36], то на початку 1930-х рр. їх кількість майже подвоїлася і становила 991,8 тис. селянських господарств [112, с. 20]. При цьому, варто зазначити, що хід парцеляційних процесів був далеким від ідеального. Так, станом на 1935 р. у Східній Галичині розпарцельовано 315,6 тис. га землі, що становило лише 23 % від тих площ, які перевищували норму. Це пояснювалося тим, що багато маєтків входили до різноманітних винятків, передбачених чинним, на той час, польським законодавством (наявність лісових площ, садів, будівельних майданчиків на цих землях) [72, с. 20]. Усього упродовж 1919–1935 рр. у результаті парцеляції утворено 21689 господарств площею у середньому 5 га (усього площа цих господарств становила 108244 га) [72, с. 23]. Унаслідок парцеляції маєтків збільшилася кількість господарств площею 5 га, 5–10 га і 10–20, зменшилася – площею до 2 га [72, с. 92]. Тобто, збільшувалася частка "середніх" селянських господарств, які могли бути автономними економічними одиницями, натомість зменшувалася кількість дрібноземельних господарств, які не могли прогодувати своїх власників, через що останні були приречені на життя "у вічних наймах". У цей час заробітна плата селян у середньому становила 80 грошів у день. Такий стан речей призводив до страйків. Наприклад, масові страйки спалахнули в Рудинецькому повіті у червні 1936 р. [113, с. 1].

Польська колонізація, очевидно, була не надто вдалою, адже станом на 1936 р. 40 % землі, проданої полякам, усе ж належала українцям [114, с. 1]. Це означає, що польські колоністи не змогли адаптуватися на щойно освоєних землях, продавали свої наділи українцям і, або поверталися на свою етнічну територію, або переїжджали до міст. Слабкий розвиток трудомістких галузей економіки (наприклад, промислового виробництва) призвів до того, що Східна Галичина була перенаселеним краєм [114, с. 1]. На нашу думку, той факт, що вільний ринок землі слугував не на користь поляків підтверджує те, що 14 квітня 1937 р. прийнято закон, який значно ускладнив продаж землі, зокрема, заборонялося купувати землю з парцеляції для доповнення дрібноселянських господарств [84, с. 110].

Є відомості про примусову парцеляцію (зокрема, у Тернопільському повіті), яка проводилася польською владою у 1936 р. При цьому, пропольськими газетами проводилася агітація не допускати українців до процесів парцеляції. Така аграрна політика польської влади призводила до соціальних напружень та конфліктів українців із поляками [115, с. 1]. Усього упродовж 1936 р. у Східній Галичині парцеляції підлягали 109 маєтків загальною площею 27 тис. га [116, с. 5].

Напруження зростало. Восени 1938 р. політична ситуація у Східній Галичині загострилася через проголошення української автономії у Закарпатті. Українські селяни виступали проти парцеляції маєтків на користь поляків. Доходило до сутичок [117, с. 2].

Внаслідок таких дій польської влади, до краху II Речі Посполитої (1939 р.) 70 % земель належали поміщикам, монастирям і Церкві, українським селянам, відповідно лише 30 %. У ході польської державної парцеляції усі землі отримали польські колоністи [2, с. 75]. Усього у міжвоєнний період розпарцельовано 2654 тис. га [118, с. 188]. Упродовж 1925–1937 рр. лише 88 тис. українців придбали земельні ділянки (у середньому по 2,4 га) [119, с. 215]. Можна констатувати, що земельне питання так і не було вирішене і

сільське господарство Східної Галичини продовжувало перебувати у жахливому дисбалансі.

На долю Східної Галичини станом на 1936 р. припадало 44,5 % усіх членів сільськогосподарської кооперації Польщі. Усього 3272 товариства, до яких входило 597628 членів [120, с. 162]. Упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. на території Східної Галичини діяло близько 80 банківських установ [121, с. 54], але у 1936 р. на цій території налічувалося 1516 кредитних кооперативів, з них 1459 об'єднаних у ревізійні союзи [72, с. 65]. Якщо взяти до уваги, що у 1933 р. лише 6,7 % українців проживали у містах, згідно з матеріалами газети "Трудова Україна" [122, с. 25], то очевидним, стає те, що основним призначенням українських кредитних установ було саме кредитування аграрного сектора (який ще з початку ХХ ст. страждав на нестачу обігових коштів) [123, с. 30], яке й виконували саме кредитні кооперативи. У міжвоєнний період у Східній Галичині спостерігалось розорення селян та зменшення середнього розміру земельних наділів [124, с. 232]. Перелік податків у 1936 р. подано у таблиці 1.

З окупацією Східної Галичини РСЧА, розпочалися процеси згортання приватної власності, зокрема і на землю. Єдине, що залишалося селянам – це боротися із новою владою за свої права [125, с. 2], відтягувати колективізацію і надіятися на швидкий крах більшовицької влади [126, с. 2].

Отже, міжвоєнний період виявився для товариства важчим, ніж часи воєнного лихоліття. Основною причиною такого стану речей, вважаємо зміну державної політики щодо парцеляції. Якщо австрійський уряд ставився здебільшого нейтрально до діяльності українських товариств, то польський справедливо вважав парцеляцію землі українцями явищем, яке мало призвести до переходу земельної власності Східної Галичини на їх користь. Це аж ніяк не відповідало інтересам II Речі Посполитої.

Відповідно, державна політика спрямовувалася на створення несприятливих умов для парцеляції українськими товариствами поміщицької землі як адміністративними, так і економічними методами. Друге особливо відчутно відобразилося на діяльності товариства. Адже до правових норм йому

вдалося пристосуватися (змінювало свій статус на кооперативний банк, при цьому статут залишився практично ідентичним). До важкої економічної ситуації "Землі" (як і іншим) пристосуватися не вдалося.

Кооперативний рух намагався врятувати активність кооперативного банку "Земля". Він і сам просив про концесію. Проте тенденція, яка склалася в економічному житті Східної Галичини, була незворотною. До кінця 20-х рр. ХХ ст. діяльність банку зводиться нанівець. У вже на початку 30-х рр. ХХ ст. інформація про нього зникає із провідних тогочасних часописів (зокрема, газети "Діло").

Таким чином, на початку ХХ ст. більшість українців Східної Галичини проживали у сільській місцевості. Вони володіли переважно дрібними та середніми земельними господарствами. Площа їх земельної власності та технології обробітку землі, яку вони використовували, не давала їм змоги забезпечити собі достатній рівень життя, а часто й прогодувати сім'ю, тому вони часто брали кошти у лихварів під високі відсотки, які не завжди могли повернути. Відчувалася гостра проблема в українських кредитно-фінансових установах, які б на доступних умовах кредитували селян. Крім того, важливим завданням цих установ було забезпечити перехід значних земельних площ у руки українців. З цією метою утворене перше у Східній Галичині парцеляційне товариство "Земля".

Життя селян Східної Галичини від початку ХХ ст. – до 1939 р. мало чим змінилося. Невдача соціально-економічних перетворень у цьому суспільному середовищі, після скасування панщини, має багато як об'єктивних, так і суб'єктивних причини. Серед об'єктивних слід виділити такі: відсутність в українців власної держави, яка дбала б про інтереси своїх громадян (за різними статистичними даними переважна більшість українців була селянами), перенаселеність краю, відсутність достатньої кількості вільного капіталу для здійснення інвестицій у Східній Галичині.

Суб'єктивними причинами незадовільного ходу економічних процесів були: неосвіченість та слабка активність селян, некомпетентність та, часто,

корумпованість адміністративних органів тих держав, до складу яких входила Східна Галичина упродовж досліджуваного періоду, недостатня кваліфікація та розпорошення сил кооперативами, які намагалися діяти не лише, як господарські структури, а й як громадсько-культурні об'єднання (яскравим прикладом цього є діяльність кооперативного банку "Земля").

Список використаних джерел до розділу 2

1. Войнаровський Т. Суспільне значення охорони селянської власності. Львів: З друкарні НТШ, 1911. 45 с.
2. Жулканич Н. Аграрні перетворення в регіоні Карпат // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 72–76.
3. Гавліч І. Б. Українська кредитна кооперація у Східній Галичині (остання третина XIX ст. – 1914 р.): дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2010. 241 с.
4. Цяпало О. С. Іпотечні банки Галичини наприкінці XIX на початку XX століть // Фінанси України. 1998. № 5. С. 103–107.
5. Чижевський П. Аграрне питання на Україні // Воля. 1921. 17 вересня. С. 187–191.
6. Будзиновський В. Ґрунтовий податок. Чернівці: Накладом Д. Лукіяновича і В. Будзиновського, 1897. 52 с.
7. Вітенко М. Вплив соціально-економічних протиріч на загострення польсько-українського конфлікту в Галичині напередодні розпаду Австро-Угорщини // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2003. № 3. С. 207–210.
8. Вітенко М. Д. Польське велике землеволодіння в Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2008. № 14. С. 72–78.

9. Комаринська З. Зародження і розвиток банківської справи в Західній Україні (друга половина XVIII – початок XX століття) // Вісник Національного банку України. 2000. № 11. С. 58–61.
10. Стеблій Ф. І., Кравець М. М. Східна Галичина і Північна Буковина / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 428–457.
11. Чуйко І. Роль Є. Олесницького у розвитку українського кооперативного руху // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 76–81.
12. Вітенко М. Соціально-економічне становище Галичини в останній третині XIX – на початку XX ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. № 22. С. 82–91.
13. Пашук В. С. Парцеляція URL:
<http://www.history.org.ua/?termin=Partseliatsiia> (дата звернення: 29.07.2017).
14. Витанович І. Історія українського кооперативного руху Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. 624 с.
15. Спогади Войнаровського // Історичні постаті Галичини XIX – XX ст. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Записки НТШ, 1961. С. 11–78.
16. Статті Войнаровського Т. "Земельна реформа та українське селянство", "Самостійна українська держава" та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 309 ("Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 1182. 71 арк.
17. Бородаєвський С. В. Історія кооперації Прага: Український громадський видавничий фонд, 1925. 448 с.
18. Дрогомирецька Л. Ідеологія українського кооперативного руху в Західній Україні (1920–1939 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2010. № 18. С. 44–50.
19. Левицький К. Про нові спілки господарські. Львів: З друкарні НТШ, 1904. 37 с.
20. Янюк І. Особливості функціонування кооперативного банку "Земля" у міжвоєнний період // Наукові дослідження: перспективи інновацій у

суспільстві і розвитку технологій: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (14–15 березня 2017. Харків, Україна) Наукове партнерство "Центр наукових технологій", Харків, 2017. С. 25–28.

21. Данилович С. В справі аграрних реформ. Львів: Дім "Просвіти", 1909. 140 с.
22. Коростіль Н. Український націоналізм і аграрне питання у Східній Галичині міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2008. № 14. С. 141–148.
23. Кліш А. Проблеми соціально-економічного розвитку Східної Галичини у діяльності Католицького русько-народного союзу // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 2. С. 31–34.
24. Лузан Ю. Я. Кооперативні банки – важливий фактор зростання економіки // Економіка АПК. 2004. № 3. С. 50–53.
25. Листування з адміністратором маєтку с. Гримайлівка Хлопецьким про управління справами там же // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 50. 75 арк.
26. Д-р Ярослав Олесницький // Діло. 17 липня 1933. С. 1.
27. Гладун М. Політика польського осадництва у Львівському воєводстві міжвоєнного періоду Військово-науковий вісник. 2011. № 16. С. 115–124.
28. Вепрів Р., Гнип І. Греко-католицька церква і організація економічного самозахисту українського населення Східної Галичини у міжвоєнний період // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2013. № 2. Ч. 1. С. 64–71.
29. Леоненко П. М. Кредитна політика державного земельного банку Другої Речі Посполитої в Західній Україні // Фінанси України. 2007. № 3. С. 140–149.
30. Шимонович Й. Економічна Україна. Наукові праці. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 432 с.

31. Комаринська З. Українські банки Львова в авангарді руху ощадності // Вісник Національного банку України. 2007. № 5. С. 50–53.
32. Олесницький Є. Яка має бути наша рільнича організація? Львів: Друкарня І. Айхильбергера, 1910. 13 с.
33. Реєнт О. П., Патер І. Г. Світова війна 1914–1918 рр. і українське селянство / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 498–519.
34. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 61. 80 арк.
35. Листування з фінансовим установами про погашення взаємних заборгованостей за маєток в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 74. 16 арк.
36. Оголошення // Діло. 3 березня 1917. (9303). С. 4.
37. Переписка с Министерством финансов, финансовой палатой во Львове и другими учреждениями об установлении надзора над кредитными предприятиями города. Том II // Держархів Львівської обл. Ф. 1 ("Львівське воєводське управління"). Оп. 58. Спр. 64. 245 арк.
38. Чорна М. Кооперативна діяльність Іванни Блажкевич у Східній Галичині (1905–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2012. № 1. С. 177–183.
39. Зільберман М. Революційна боротьба трудящих Західної України (1924–1928 рр.) Львів: Видавництво Львівського університету, 1968. 46 с.
40. Фінансовий звіт за 1917 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 143. 58 арк.
41. Фінансовий звіт за 1918 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 144. 43 арк.
42. Справа про парцеляцію маєтку в с. Рокшиці, пов. Перемишль // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 93. 82 арк.

43. Справа про парцеляцію маєтку в с. Фітнів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 91. 231 арк.
44. Книга реєстрації жителів с. Іване Золоте, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 67. 454 арк.
45. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте/ Том 4 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 58. 117 арк.
46. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 59. 176 арк.
47. Листування з окремими особами про продаж лісових і земельних ділянок в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 72. 115 арк.
48. Переписка с Министерством финансов, финансовой палатой во Львове и другими учреждениями об установлении надзора над кредитными предприятиями города. Том II // Держархів Львівської обл. Ф. 1 ("Львівське воєводське управління"). Оп. 58. Спр. 64. 245 арк.
49. Фінансовий звіт за 1919 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 145, 45 арк.
50. Повідомлення управляючого маєтком в с. Іване Золоте, про закупівлю коней та інших знарядь праці у місцевих жителів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 73. 2 арк.
51. Копії листів до членів товариства в с. Іване Золоте про парцеляцію маєтку // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 70. 99 арк.
52. Копії листів до членів товариства в с. Іване Золоте про парцеляцію маєтку // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 69. 99 арк.
53. Справа про парцеляцію маєтку в с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 36. 109 арк.

54. Фінансовий звіт за 1920 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 146. 58 арк.
55. Справа про парцеляцію маєтку в с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 35. 95 арк.
56. Янюк І. Основні фінансові показники та особливості організації діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові упродовж 1907–1914 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2016. № 1. Ч. 4. С. 50–52.
57. Списки, відомості та ін. матеріали про виплату платні, надання відпусток, звільнення з роботи працівників товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 177. 60 арк.
58. Фінансовий звіт за 1921 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 147. 57 арк.
59. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 60. 103 арк.
60. Справа про парцеляцію маєтку в с. Ласківці, повіт Буданів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 81. 31 арк.
61. Справа про парцеляцію маєтку в с. Черниці, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 107. 171 арк.
62. Справа про парцеляцію маєтку в с. Монастирок, п. Бучач // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 87. 198 арк.
63. Листування з повітовими і земельними управліннями в м. Бережанах, Тернополі та інших про парцеляцію маєтків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 16. 27 арк.
64. Справа про парцеляцію маєтку в с. Черниці, п. броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 110. 53 арк.

65. Справа про парцеляцію маєтку в с. Черниці, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 108. 215 арк.
66. Листи товариства "Сільський господар" і "Земля" про організацію комітету допомоги Закарпатській Україні, продаж маєтку в Белелуї та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 309 ("Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 289. 38 арк.
67. Справа про парцеляцію маєтку в с. Белелуя // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 24. 21 арк.
68. Звіти, баланси, рахунки та ін. матеріали про витрату коштів науковим товариством ім. Шевченка на утримання маєтку в с. Белелуя // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 25. 45 арк.
69. Листи жителів с. Белелуя про парцеляцію землі маєтку наукового товариства ім. Шевченка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 26. 27 арк.
70. Списки жителів с. Белелуя, бажаючих купити землю шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 27. 11 арк.
71. Книга реєстрації жителів с. Белелуя, Русів, Снятин, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 28. 95 арк.
72. Васюта І. К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання Львів: Вища школа, 1978. 193 с.
73. Стрішенець М. М. Економічна історія Тернопільщини. Тернопіль: Астон, 2001. 309 с.
74. Шміло О. Особливості еволюції соціально-економічної структури західноукраїнського села в 20–30-х рр. ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2002. № 2. С. 48–52.

75. Фінансовий звіт за 1922 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 148. 36 арк.
76. Справа про парцеляцію маєтку в с. Загір'я // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 52. 188 арк.
77. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 42. 115 арк.
78. Фінансовий звіт за 1923 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 150. 37 арк.
79. Книга реєстрації жителів с. Черниці, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845. ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 112. 100 арк.
80. Справа про повернення заборгованості заступником директора товариства Дувалом В. Підгірській О. в м. Ковелі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 154. 20 арк.
81. Листування з адвокатом Михайловським про сплату векселів за парцеляцію лісу "Тудорів" в с. Черниці // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 111. 16 арк.
82. Справа про парцеляцію маєтку в с. Кам'янка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 79. 77 арк.
83. Духовський М. Лекції з історії // Західні вісти. 25 січня 1929. С. 4.
84. Коростіль Н. Польська влада і українські аграрії Східної Галичини міжвоєнного періоду // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2009. № 3. С. 106–113.
85. Цибко О. Г. Революційно-визвольна боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з УРСР 1934–1939 рр. Львів: Видавництво Львівського університету, 1963. 137 с.
86. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845. ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 104. 108 арк.

87. Справа про парцеляцію маєтку в с. Ізбиська // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 78. 67 арк.
88. Справа про парцеляцію маєтку в с. Волків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 31. 81 арк.
89. Смолей В. В. Військове і цивільне аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919–1939 рр.) Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 112 с.
90. Виздрик В. С. Польська аграрна реформа та її реалізація у 20-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях // Держава та армія. 2013. № 752. С. 150–155.
91. Звернення до центральних українських установ про надання фінансової допомоги товариству для покращення діяльності // ЦДІАЛ України. Ф. 845. ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 155. 5 арк.
92. Справа про парцеляцію маєтку в с. Монастирок, п. Бучач // ЦДІАЛ України. Ф. 845. ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 88. 122 арк.
93. Саганюк В. Грошове господарство у Західній Україні в умовах польського панування (1918–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2009. № 15–16. С. 252–260.
94. Мартюк І. Центросоюз: союз кооперативних союзів у Львові в роках 1924–1944. Спогади співучасника праці й змагань українського кооперативного руху. Джерзі Ситі: М. П. Коць, 1973. 128 с.
95. Саганюк В. Ф. Монетно-грошова справа в Західній Україні в міжвоєнний період // Вісник Прикарпатського університету. Історія 2007. № 12–13. С. 216–222.
96. Корський А. Польська криза // Голос соціаліста. 1926. Ч. 2. С. 30–33.
97. Голос з польського села // Нове життя. 15 квітня 1928. С. 4.
98. Фінансовий звіт кооперативного банку "Земля" за 1924 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845. ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 151. 37 арк.

99. Звіт про фінансову діяльність товариства за 1925 рік // ЦДІАЛ України. Ф. 845. ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 153. 41 арк.
100. Запрошення на конференцію кооперативного банку "Земля" // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 22. 7 арк.
101. Дело о выплате компенсации за обобществлённые земельные участки под регуляцию реке Полтва // Держархів Львівської обл. Ф. 7 ("Львівське повітове староство (1919–1939 рр.)"). Оп. 1. Спр. 2046. 83 арк.
102. Струк З. Організація української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 138 с.
103. Отчет делегата поветового староства о съезде ревизионного союза украинских кооперативов в Вербеже // Держархів Львівської обл. Ф. 7 ("Львівське повітове староство (1919–1939 рр.)»). Оп. 3. Спр. 398. 4 арк.
104. Куди жене нужда // Українські вісти. 1934. 28 листопада. С. 2.
105. Филипчак І. Коли скінчиться селянська біда? // Український бескид. 1936. 5 січня. С. 8.
106. Листування з правліннями кооперативів про надання матеріальної допомоги і сплату членських внесків тощо // ЦДІАЛ України. Ф. 428 ("Ревізійний союз руських кооперативів, м. Львів"). Оп. 1. Спр. 9. 177 арк.
107. Янюк І. Відновлення функціонування парцеляційного товариства "Земля" Після Першої світової війни // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. № 47. С. 157–163.
108. Дрогомирецька Л. Досвід діяльності українських політичних партій у сфері кооперації // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2015. № 27. С. 115–132.
109. Дрогомирецька Л. Р. Греко-Католицьке духовенство Галичини в українському кооперативному русі (1920–1939 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія 2003. № 7. С. 77–89.

110. Селянська спілка в Галичині й на Волині // Селянська справа. 1925. Ч. 5. С. 12.
111. Справа про проведення збору у фонд "Хліборобської освіти ім. Войнаровського Тита" // ЦДІАЛ України. Ф. 302 ("Крайове господарське товариство "Сільський господар", м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 525. 112 арк.
112. Васюта І. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні 1921–1939 рр. Львів: Вища школа, 1988. 173 с.
113. Відгомін подій в Рудецькому повіті // Український бескид. 20 грудня 1936. С. 1.
114. Польська колонізація // Український бескид. 10 травня 1936. С. 1.
115. Примусова парцеляція // Український бескид. 22 березня 1936. С. 1.
116. Примусова парцеляція // Український бескид. 11 жовтня 1936. С. 5.
117. Село борониться перед польським наїздом // Українські вісти. 22 листопада 1938. С. 2.
118. Алексієвець Л. Особливості соціально-економічного розвитку Польщі у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2001. № 2. С. 184–195.
119. Родіонова Л. Особливості розвитку ринкових відносин у західноукраїнському селі в 20–30-ті рр. ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2003. № 3. С. 213–217.
120. Васюта І. Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. Видавництво Львівського університету, 1971. 221 с.
121. Кузьма Н. Ощадний рух: із минулого у сучасність Українські банки Львова в авангарді руху ощадності // Вісник Національного банку України. 2007. № 5. С. 53–56.

122. Тупицький Т. С. Листування редакції // Трудова Україна. 1933. Ч. 10. С. 24–31.
123. Янюк І. Українська кредитна кооперація і парцеляційні процеси у Східній Галичині на початку ХХ ст. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. № 127 (12). С. 26–32.
124. Сливка Ю. Ю., Панфілова Т. О. Селянство західноукраїнських земель міжвоєнного періоду / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 2. 2006. С. 225–262.
125. Священникам залишать поле // Наступ. 28 грудня 1939. С. 2.
126. Здоровий розум українського селянина // Наступ. 28 грудня 1939. С. 2.

РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

3.1. Статут товариства

Парцеляційне товариство "Земля" зареєстроване у четвертому відділі крайового торгового суду м. Львова 27 серпня 1907 р., як фірма за № 677, а 10 червня 1908 р. отримало реєстрацію, як фірма ч. 581 [1, арк. 3]. Товариство "Земля" мало схожу структуру із багатьма іншими товариствами, які діяли на території Східної Галичини в означений період. Консалтингові послуги, щодо розробки статутних документів, кооперативу надавав РСУК [2, арк. 1].

Статути та регламенти "Землі" використовувалися для наукових досліджень за кордоном. Так, 21 жовтня 1921 р. РСУК повідомив інституцію, що президент шведського кооперативного союзу в Фінляндії, професор університету в Гельсінгфорсі, доктор філософії і медицини Юрій фон Вендт просив задля порівняння різних кооперативних організацій надіслати йому німецькою, англійською та французькою мовами статuti "Землі", однієї із дружніх спілок та інформацію про подальший розвиток [3, арк. 26–26 зв.].

Ключові рішення у товаристві приймалися більшістю голосів власників уділів. Саме в їх інтересах воно діяло, відтак їх рішення було найважливішим і обов'язковим для виконання. Безпосереднім управлінням процесами роботи у товаристві "Земля" займалася рада директорів. Роботу якої контролювала наглядова рада [4]. Таким чином, забезпечувався баланс управління в інтересах усіх власників уділів товариства.

Структура і управління парцеляційним товариством "Земля", за винятком незначних змін, залишалися сталими впродовж 1907–1923 рр. [5, с. 56]. Інституція утворила фірму "Парцеляційне товариство "Земля" [6, с. 73], основним місцем дислокації якої було м. Львів, з часу свого заснування воно розташовувалося на вул. Сикстуска, ч. 38 (II поверх) [7, арк. 49; 8, арк. 1], з 24

серпня 1909 р. переїхало на площу Ринок, 43 [9, арк. 247] (де змінювало поверх, на якому розміщувалося під час Першої світової війни) [10, арк. 69]. "Земля" володіла телефоном, воно подавало його номер на своїх реквізитах – 1645 [11, арк. 48].

За організаційно-правовою формою "Земля" – товариство з обмеженою відповідальністю. Основна мета діяльності якого полягала в отриманні матеріальної вигоди його членами шляхом об'єднання їх економічних зусиль [4, арк. 1]. У параграфі 4 статуту товариства зазначалося, що воно мало бути спілкою парцеляційних кооперативів, які забажають вступити до товариства. Також інституція мала виконувати функції кредитної спілки для усіх фізичних та юридичних осіб, які до неї вступили [4, арк. 81].

Задля реалізації головної мети своєї діяльності, товариство мало виконувати такі завдання: показувати своїм членам, які мають намір купити землю, відповідні земельні ділянки та майно для здійснення торгових операцій; сприяти тим членам, які мають намір продати свої земельні ділянки і майно шляхом парцеляції; бути посередником між продавцями та покупцями і членами товариства; надавати усім сторонами торгівельних операцій належну правову та технічну допомогу, а також здійснювати будь-яке інше сприяння у здійсненні операцій, пов'язаних із парцеляцією; надавати кредити членам товариства та допомагати їм отримувати позички в інших фінансових установах на закупівлю землі, будівництво, заснування та розвиток рільничих, промислових та торгівельних господарств; купувати, у відповідності до приписів, маєтки на кошти товариства, а потім продавати їх своїм членам шляхом парцеляції; винаймати земельні ділянки і будинки, віддані в оренду товариству для парцеляції або після вступу набутих уділів, здійснювати адміністрування майном, яке ще не було парцельовано або продано; формувати, у випадку потреби, місцеві парцеляційні спілки для певного інтересу; здійснювати будь-які дії в інтересах збільшення добробуту членів товариства; видавати у будь-якій формі кредити та приймати вклади під обумовлені відсотки, піддавати промисловій переробці господарські продукти на користь

своїх членів, з цією метою працювати з відповідними фабриками та іншими підприємствами; будувати будинки та купляти або брати в оренду фабрики, будинки, землі на користь своїх членів; купувати та брати в оренду ліси і здійснювати у них господарську діяльність в інтересах своїх членів; виконувати посередницькі функції у закупівлі матеріалів та знарядь праці, необхідних для ведення сільськогосподарських робіт, здійснення підприємницької діяльності, реалізації різноманітних продуктів та товарів членів товариства; видавати книжки, забезпечувати роботу періодичних та інших видань [4, арк. 17–18].

У третьому розділі статуту інституції вказувався час існування парцеляційного товариства "Земля". Відповідно до цих положень час його існування не обмежувався [4, арк. 3].

У четвертому розділі зазначалися умови вступу (вибуття) із членів товариства [4, арк. 57 зв.]. Відповідно членом могла бути кожна дієздатна особа. Для того, щоб стати членом товариства, потрібно було подати відповідну заяву на вступ, після цього здійснювався внесок до резервного фонду інституції, сума якого визначалася наглядовою радою. Також, потрібно було придбати хоча б один уділ, вартість якого у 1908 р. становила 200 кр. [3, арк. 1 зв.]. У 1923 р. вартість уділу становила 5 тис. пм. [4, арк. 3]. Кількість уділів для одного члена не обмежувалася [3, арк. 1 зв.].

У випадку виконання кандидатом у члени цих пунктів, його затверджувала рада директорів. При цьому вона мала право, без пояснення причини, згідно з рішенням голови ради та одного з директорів, відхилити заяву на вступ. У такому випадку остаточне рішення було за наглядовою радою [4, арк. 18].

Для того, щоб вийти з членів товариства, необхідно було здати всі уділи, якими володів бажаючий вийти, не раніше, ніж за три місяці до закінчення адміністративного року. Після цього відповідне подання надходило до ради директорів [4, арк. 3].

У випадку смерті члена товариства його майно вилучалося лише після закінчення адміністративного року. До того усі прибутки від уділів надходили

спадкоємцеві померлого. У випадку, якщо він був не один, то усі спадкоємці ділили між собою усі прибутки [4, арк. 58].

Спадкоємці померлих членів товариства та виключені особи мали право лише на квоти своїх уділів і дивіденди, отримані у кінці певного адміністративного року, внесені до реєстраційних книг "Землі", але не мали прав на іншу власність товариства [4, арк. 19].

Виплати за зобов'язаннями здійснювалися лише через рік від часу здійснення внеску. Термін давності оголошення претензій щодо виплати зобов'язань становив п'ять років. Після закінчення цього терміну всі не виплачені кошти передавалися до резервного фонду [4, арк. 4].

У п'ятому розділі регулювалися основні операції, які можуть здійснювати члени товариства зі своїми уділами [4, арк. 4]. Уділи членів товариства відповідали за зобов'язання дотичних членів перед товариством, а також товариства перед третіми особами. Член кооперативу не міг передати свій уділ третій особі або заставити його. Будь-які такі дії вважалися образою для товариства. Прибутки від уділів не могли бути отримані у формі відсоткових ставок, а лише у якості дивідендів, отриманих від прибутків інституції, у межах зафіксованих загальними зборами, але не більше 2 % від виплат державного банку за певний рік [4, арк. 20].

У шостому розділі описувалися способи зведення річного балансу [4, арк. 5]. Адміністративний рік числився від 1 січня – до 31 грудня кожного року. У параграфі 21 подавалася детальна інструкція щодо того, як мав виглядати річний звіт: можна було подавати вартість окремих маєтків, а також їх окремих частин, але при цьому загальна сума не мала перевищувати загальної вартості певного маєтку; для забезпечення належного функціонування предметів нерухомості або сталого вжитку дозволялося витратити не більше 2 % від їх вартості у рік; цінні папери і товари оцінювалися за їх вартістю на кінець адміністративного року, але не дорожче від ціни, за яку вони були придбані; довіреності оцінювалися лише на такі суми, які від них можна було отримати на той час, ті ж довіреності, з яких упродовж двох років, після закінчення їх

терміну не було отримано жодних дивідендів, потрібно було записувати, як втрати; уділи вказувалися лише у тих сумах, які дійсно були за них оплачені; невиконані зобов'язання і прибутки, які планувалося отримати наступного року, потрібно було чітко вписати до балансу окремими рядками [4, арк. 5].

Безпосереднє керівництво товариством здійснювала рада директорів [4, арк. 8]. Основні положення щодо діяльності та функцій якої затверджено 18 червня 1908 р. [12, арк. 3 зв.]. Рада директорів складалася з трьох осіб та трьох їх заступників [4, арк. 23]. За напрямками діяльності директори виконували технічні, керівні та адміністративні функції [12, арк. 1].

Функції керуючого директора були такими: ведення протоколів засідання, поштові операції товариства, скликання і проведення засідань, головування на засіданнях, оформлення звітності та внутрішньої і зовнішньої документації, візування векселів, призначення відпусток, проведення інвентаризації, виконання функції загального нагляду і фінансового контролю [12, арк. 2].

Функції технічного директора: аудит об'єктів власності, які надавалися до парцеляції (перевірка якості ґрунтів, контроль за документацією тощо), звітування перед наглядовою радою про стан ведення господарства та управління власністю [12, арк. 2 зв.].

Функції адміністративного директора: управління бухгалтерією, облік окремих актів товариства: сервітутів, кореспонденції, контрактів, подань до різних органів влади, робота з клієнтурою [12, арк. 3], подання податкових декларацій, взаємодія із державними органами [12, арк. 3 зв.].

Директорів на засіданні призначала наглядова рада, вибираючи їх із середовища товариства. Повноваження дирекції обмежувалися функціями наглядової ради та загальних зборів [4, арк. 64 зв.]. Функції між директорами розподілялися наглядовою радою [12, арк. 1]. З 1923 р. рада директорів також мала виконувати управління парцеляційними інститутами, до часу утворення відповідних агенцій [4, арк. 59]. Рішення загальних зборів або наглядової ради були обов'язковими для виконання радою директорів [4, арк. 8].

Для прийняття рішення потрібна була присутність трьох членів ради директорів [4, арк. 23]. Для цього вони мали поставити свої підписи під протоколом [12, арк. 1], зазначивши свою присутність. Для прийняття рішення була необхідна більшість голосів від кількості присутніх на засіданні членів ради директорів, а для того, щоб будь-яке зобов'язання товариства набрало юридичної сили, потрібні були підписи двох членів ради директорів [4, арк. 8].

Рада директорів призначала керуючих товариством, визначала суми їх заробітної плати, а також, за потреби звільняла їх. Вона була матеріально відповідальною у відповідності до норм статуту товариства та діючого, на той час, законодавства [4, арк. 59].

Засідання ради директорів відбувалося, зазвичай, раз на тиждень. Якщо потрібно було провести позапланове засідання, то це можна було зробити на прохання будь-кого з членів ради директорів. Головував на засіданнях та призначав їх позачергове проведення керуючий директор. У випадку його відсутності або неможливості виконувати з якоїсь причини свої функції, його заступав технічний директор, який перебирав на себе функції керуючого директора, у випадку нездатності останнім виконувати свої функції більше чотирнадцяти днів [12, арк. 1].

На засіданнях ради директорів заслуховувалися звіти про роботу, проведену з часу останнього засідання. Звіти подавалися у письмовій формі кожному присутньому на засіданні. Кожен з них виконував такі функції: встановлював кількість робочих годин для персоналу, контролював діловодство, наглядав за змінами правил видачі кредитів, дотриманням працівниками свого відділу службової інструкції, оцінював вартість векселів та інші функції, передбачені нормами статуту [12, арк. 1 зв.].

Наглядова рада могла дозволити директорам брати майно товариства у якості парцеляції, надавати позики, призначати адміністрацію у маєтках, приймати керуючих і визначати розпорядок їх роботи, укладати договори з членами товариства, оцінювати майно, яке передавалося під заставу товариству, визначати терміни повернення кредитів [12, арк. 1–2].

Не пізніше, як через три місяці, після завершення адміністративного року, рада директорів мала подавати річний звіт наглядовій раді. У ньому подавалися усі фінансові надходження та видатки, які здійснювалися касами товариства упродовж підзвітного періоду; розрахунок прибутків та видатків; фінансовий баланс маєтків, які належали інституції; облік загальної кількості членів товариства та їх уділів, а також виплати дивідендів з прибутків [12, арк. 6].

Наглядова рада обиралася на загальних зборах товариства терміном на три роки. Цей орган здійснював контроль за роботою системи управління кооперативом і складався із дев'яти членів і трьох заступників, які обиралися з членів ради [12, арк. 9].

Термін повноважень членів наглядової ради становив 3 роки. Перші два роки частину ради переобирали за допомогою жеребкування. Кількість термінів перебування у складі наглядової ради одного члена товариства не обмежувалася [12, арк. 65].

Члени наглядової ради обирали зі свого складу голову, першого і другого містоголів, секретаря і заступника секретаря. Керував на засіданнях ради її голова. Для набуття юридичної сили рішень ради потрібна була присутність не менше п'яти членів [4, арк. 59]. Рішення наглядової ради приймалися шляхом голосування. Для набуття чинності потрібні були голоси більшості присутніх на засіданні [4, арк. 65 зв.].

Наглядова рада могла бути розпущена рішенням трьох чвертей від присутніх на загальних зборах товариства. Таким способом міг бути відкликаний кожен член наглядової ради [4, арк. 9]. Наглядова рада виконувала такі функції: ведення звітності, нагородження та покарання директорів та управляючих, визначення відсотків на кредити, а також на оборотний капітал, ухвалення регламентів [4, арк. 65 зв.], прийняття нових членів, відкриття філій, нагляд за веденням діловодства, скликання загальних зборів, вибір часопису для публікації повідомлень про діяльність товариства [4, арк. 11].

Наглядова рада перевіряла річний звіт, закриття рахунків, відповідно до результатів передавала загальним зборам інформацію щодо поділу прибутків.

Загальні збори ухвалювали рішення щодо розподілу прибутків між резервним фондом та пожертвами на культурно-освітні програми, при цьому на резервний фонд мало йти не менше 10 % прибутків аж поки він не сягне суми удвічі вищої від загальної вартості усіх уділів [4, арк. 58 зв.].

Основним завданням резервного фонду було забезпечення витрат товариства у випадку збитковості адміністративного року. Він утворювався із початкових внесків, відповідно до параграфу 6, із призначених квот (параграф 23), незапланованих прибутків, відсотків від резервного фонду із невиплачених і протермінованих сум уділів і дивідендів. Резервний фонд був власністю товариства і ті особи, які раніше з нього вийшли, не мали до фонду жодного відношення. У випадку, якби на погашення збитків "Землі" коштів резервного фонду не вистачало б, то вони виплачувалися за рахунок членів, за рішенням загальних зборів, відповідно до частки своїх уділів у загальному фонді [4, арк. 58 зв.]. Між членами товариства прибуток розподілявся у відповідності до розмірів та загальної ваги їх уділів у загальному фонді. Дивіденди, не отримані до кінця адміністративного року, записувалися на окремий листок і мали бути виплачені наступного року. Термін їх ліквідності – 5 років, ті дивіденди, які перевищили цей термін, передавалися до резервного фонду [4, арк. 58 зв.].

Наглядова рада встановлювала осіб, які мали доступ до каси товариства [12, арк. 3 зв.]. Члени наглядової ради несли особисту відповідальність за збитки, завдані ними інституції [4, арк. 11]. З 1923 р. на засіданні наглядової ради могли бути присутні представники органів державної влади [4, арк. 59 зв.]. Наглядова рада могла виключити будь-якого члена товариства за поданням ради директорів, у випадку завдання ними збитків. Це рішення було незворотнім і кінцевим [3, арк. 1].

За потреби наглядова рада могла скликати надзвичайні збори. Для цього було необхідне письмове звернення дирекції або не менше 10 % членів РСУК. У такому випадку збори мали бути проведені не пізніше, ніж через шість тижнів після звернення [4, арк. 79].

Вищим органом управління товариства "Земля" були загальні збори, які скликалися не рідше, ніж раз на рік і в них брали участь усі члени [4, арк. 18]. Проте, під час Першої світової війни, інституції довелося коректувати статутні вимоги і загальні збори не скликалися. Дозвіл на це надав РСУК, який дозволив товариствам Східної Галичини приймати деякі рішення без ухвали загальних зборів [13, арк. 50]. Кожен член товариства мав право одного голосу, незалежно від кількості уділів, які він мав у власності [4, арк. 12].

Скликала загальні збори наглядова рада. З 1923 р. право скликати надзвичайні збори мала рада директорів або група не менше десяти членів товариства. Для цього потрібно було не пізніше, як за шість тижнів, повідомити про це у відповідному часописі [4, арк. 60].

Запрошення на засідання розсилалися на спеціальних бланках, на яких, з одного боку, подавалися реквізити товариства, прізвище та місцезнаходження особи, що його надсилала, а з іншої – запрошення на збори із зазначенням часу і місця проведення загальних зборів [14, арк. 43–43 зв.] (див. додаток В). Запрошення на засідання ревізійної комісії, які надсилалися представникам Галицького намісництва писалися на звичайному папері для листів [15, арк. 22] (див. додаток Г).

У розділі XI описувалося як мають повідомлятися члени товариства, про події, які відбувалися в товаристві [4, арк. 13]. Оголошення річного звіту та рахунків необхідно було розмістити на території товариства не пізніше, ніж за 14 днів до проведення загальних зборів. Повідомлення, передбачені законом, розміщувалися на спеціальних стендах на території товариства та кожного його окремого органу. Також розміщувалися на сторінках часопису "РСУК", органом якого був "Господарсько-кооперативний часопис" [4, арк. 13–14].

Річні звіти, баланси і рахунки мали підписати усі члени правління та наглядової ради, також окрім оголошень, що виставлялися відповідно до закону, вивішувалися повідомлення на території кооперативів не пізніше, як за 2 тижні перед проведенням загальних зборів. Відмова від підпису окремо занотовувалася із зазначенням причини відмови [4, арк. 14].

До функцій загальних зборів належали вибори наглядової ради, затвердження її окремих ухвал, розподіл прибутку товариства, визначення максимальної суми зобов'язань, максимального кредиту, який міг бути виділений одному членові, визначення суми внесків, ухвалення змін і доповнень до статуту, що не вважалося його зміною, прийняття рішень щодо проведення ревізій, ухвала рішення про ліквідацію. Голосування на загальних зборах відбувалися таємно, картками [4, арк. 18 зв.].

Контроль за діловодством товариства від імені його ради, у відповідності до статуту та закону від 9 квітня 1875 р., здійснювала ревізійна комісія [16, арк. 7]. Її діяльність регламентувалася окремим положенням [16].

Керівником комісії та його заступником були, відповідно керівник та заступник голови наглядової ради товариства. Їх обирали щороку на першому, після загальних зборів, засіданні. Референта комісії вибирали серед себе її члени [16, арк. 13]. Голова ревізійної комісії відповідав за виконання регламенту її роботи [16, арк. 11]. У разі відсутності когось із керівників комісії, його заступали у відповідності до ієрархії посад. Для її дієздатності на засіданні комісії було достатньо присутності когось із керівництва (керівника, заступника або референта) та одного члена комісії [16, арк. 16]. У разі необхідності для здійснення ревізії могли бути залучені члени ради товариства [16, арк. 11]. Якщо хтось з членів комісії без причини не брав участі у її роботі більше двох місяців, то він позбавлявся повноважень згідно із рішенням наглядової ради товариства, відповідно до подання керівника ревізійної комісії [16, арк. 16 зв.].

Упродовж року, не рідше одинадцяти разів, ревізійна комісія перевіряла діловодство товариства. Нею проводилося не менше двох позапланових комплексних перевірок [16, арк. 10]. До 31 грудня кожного року комісія здійснювала інвентаризацію каси та інших об'єктів. Упродовж січня проводилася ревізія всіх рахунків товариства [16, арк. 19].

До обов'язків ревізійної комісії входив нагляд за знаходженням у доступному для читання членами товариства місці таких документів, як:

вартість відсоткової ставки від позичок та ощадних вкладень, а також способи нарахування відсотків; повідомлення про уповноважених до управління фінансами товариства та візування його рішень; точно вказаний час прийому та інструкцій, що забороняли здійснювати прийом готівки в інший час, ніж вказаний у певному документі, а також поза межами товариства [16, арк. 10 зв.]. Ревізійна комісія слідкувала за належним веденням документації, яку видавала рада директорів. Особливий контроль здійснювався за введеними в обіг ощадними книжками, реєстрами уділів, облігаціями, векселями тощо [16, арк. 16 зв.].

Діяльність членів ревізійної комісії оплачувалася відповідно до рішення наглядової ради, окремо за кожне її засідання, що тривало більше двох годин [16, арк. 8]. На нашу думку, обмеження, що накладалися на час роботи комісії, негативно відображалися на ефективності використання часу цим контролюючим органом. Є у цій системі і позитив, це явище, яке полягало у тому, що задля економії коштів товариства усі проблеми намагалися обговорити за дві години.

Рішення щодо повідомлення ради директорів про планову ревізію комісія приймала на свій розсуд, у залежності від обставин. У процесі її здійснення ревізійна комісія вилучала усі облікові книги, касові чеки, звіти про окремі акти парцеляції. Рада директорів мала представити точний фінансовий звіт за поточний місяць [16, арк. 8].

Особливості діяльності комісії детально розписувалася у спеціальній інструкції. Свою роботу в ході фінансової ревізії вона мала розпочати із перерахування усієї готівки, наявної у касі. Будь-які невідповідності між реальним станом речей та фінансовим звітом мали бути записані у спеціальній ліквідаційній книзі. У разі виявлення недостачі, ревізійна комісія мала стягнути збитки із касира. Усі інші матеріальні цінності, які могли знаходитися у касі (бони, страхові купони, поштові марки) комісії не рекомендувалося перераховувати, а лише облікувати наявні звіти [16, арк. 17].

Наступним був етап перевірки векселів та об'єктів, наданих під заставу. Ревізійна комісія мала перевірити якість виконання радою директорів своїх функцій; рада директорів мала прозвітувати щодо вартості цих об'єктів та надати детальну характеристику поручителів [16, арк. 17].

Останніми перевірялися касові операції. В інструкції було чітке застереження, що перед початком перевірки необхідно пересвідчитися, що усі касові звіти перевірені бухгалтером. У випадку, якщо якусь касову книгу або її частину не перевірено, то за це негайно потрібно було покарати відповідальну особу. Відповідно рекомендувалося чітко визначити право доступу до документації певних службових осіб, щоб виразно окреслити коло відповідальності за ведення кожного документу [16, арк. 30 зв.]. Такий підхід сприяв якісному веденню діловодства, а також встановленню належного рівня дисципліни у роботі товариства та запобігав можливим зловживанням окремими управлінцями.

Усі етапи перевірки відбувалися на одному засіданні ревізійної комісії. Інші напрямки діяльності органів управління товариством можна було ділити на окремі розділи і встановити такий графік перевірки для кожного із них, щоб інспектувати кожен розділ щомісячно [16, арк. 14 зв.].

Ревізія річного фінансового балансу мала тривати не менше декількох днів. Головним завданням комісії була перевірка відповідності між звітами ради директорів та реальним станом речей у господарстві товариства. Основними об'єктами ревізії фінансового балансу були облікові книги, інвентар, управління маєтками, вартість активів, якими володіла інституція. Про результати усіх видів перевірок складався відповідний протокол, який спершу представлявся раді директорів з тим, щоб надати можливість їй внести свої зауваження та, за необхідності, надати роз'яснення щодо тих чи інших аспектів роботи адміністративного апарату "Землі". Після цього звіт передавався на розгляд наглядової ради, яка приймала остаточне рішення щодо покарання або стимулювання директорів [16, арк. 12].

Остаточне рішення щодо відповідальності того чи іншого службовця або директора приймалося наглядовою радою. До цього часу ніхто не мав права висловлювати будь-які власні думки щодо можливого порушення. Честь і гідність кожного з директорів, а також ради директорів захищалися, оскільки цей орган вважався таким, що представляв усе товариство, репутація якого мала важливе значення [16, арк. 15].

Усі річні звіти, рахунки та ухвали, підписували члени правління і наглядової ради. Вони публікувалися за два тижні перед загальними зборами. У випадку відмови якогось члена наглядової ради або правління підписувати документ, складався окремий відповідний акт [4, арк. 15]. У відповідності із законом, повідомлення про діяльність товариства, мало розміщуватися у спеціальному місці, на території приміщення, у якому розташовувалося товариство, а також на сторінках "Господарсько-кооперативного часопису" – видавництва КСР [4, арк. 15].

У розділі 12 визначалася міра та спосіб відповідальності членів товариства [4, арк. 14]. За зобов'язання інституції його члени відповідали своїми уділами та квотами, що дорівнювало прибутку, який отримувався з уділу. На випадок розформування або ліквідації товариства усі фонди, після виконання зобов'язань перед третіми особами, передавалися на баланс "Просвіти", якщо іншого рішення не приймали загальні збори. Після зміни статуту передбачалося, що на перших загальних зборах зі складу наглядової ради мали вийти шість членів. Їх мали визначити жеребкуванням. Після цього на засіданні загальних зборів мали бути обрані три члени наглядової ради та три заступники [4, арк. 14]. Статут товариства подано у додатку Г.

Отже, особливості діяльності товариства "Земля" чітко регламентувалися внутрішніми розпорядженнями, положеннями та статутом. Функції окремих підрозділів товариства були добре прописані та поділені. Діяла система взаємного контролю та противаг, що дозволяло уникнути зловживань окремими особами управління інституції. Зокрема, жоден директор не міг прийняти будь-яке самостійне рішення, яке стосувалося матеріального становища усього

кооперативу або будь-якого його члена. Усі стратегічні рішення приймала наглядова рада – колегіальний орган, який складався із відомих та поважних у суспільстві осіб.

Відповідальність певних структур та окремих керівних осіб була чітко прописана. Зокрема, усе товариство за функціями поділено на три відділи, кожен з яких управлявся директором відповідного напрямку. Найважливіше, що усі рішення приймалися колегіально, а рішення розподілу фінансів та кредитної політики (найбільш ризикованої сфери діяльності кооперативу) приймалися на загальних зборах, тобто за безпосередньої участі усіх членів товариства.

3.2. Статуту споріднених господарських структур

Власники та засновники парцеляційного товариства "Земля" володіли й іншими фінансовими установами. Власне "Земля" було співзасновником товариства "Зілля". Такі структури називаємо "спорідненими" із "Землею" [17, арк. 4]. Зокрема, Т. Войнаровський та Є. Олесницький були співзасновниками ЗІБ. Також ці дві структури були партнерами упродовж усієї своєї діяльності на аграрному та фінансовому ринках спершу Австро-Угорщини, а згодом і Польщі. Початково цей банк був основним кредитором товариства [18, арк. 4].

У першому розділі статуту ЗІБ – акціонерного товариства, вказували основні положення і місце розташування організації [4, арк. 25]. ЗІБ був акціонерним товариством, основним завданням якого, згідно статуту, було ведення справ певних осіб [4, арк. 25] (див. додаток Д).

Місцем розташування товариства був Львів [4, арк. 25] за адресою вул. Підвале, 7 [19, арк. 8]. У випадку дозволу свого керівництва воно мало право засновувати відділи і агенції в Польщі і за кордоном [4, арк. 25].

Правом підпису від імені товариства наділялися два члени ради директорів (директори або заступники директорів). Працівник, що наділявся таким правом, рішенням наглядової ради називався "прокурисом". Правом підпису в окремих відділах або з питань, що вони вирішували, володіли два члени ради директорів, прокурис або голова певного відділу [4, арк. 25 зв.].

Відповідно, члени ради директорів підписували документи без додатків, прокуриси із додатком, що надавав право підпису, а керівники відділів – із додатком, що вказував на їх статус і повноваження [4, арк. 25 зв.].

Спілка мала право видавати позики на іпотеку, записану в іпотечних книгах у вигляді готівки або заставних листів; видавати у відповідності до інструкцій кредити під чітко вказані відсотки у формі заставних листів, які мали бути розіграні; видавати кредити під заставу нерухомості, реалізовувати, за потреби, заставлену нерухомість; змінювати, у залежності від потреби, оцінку крайових та іноземних векселів [4, арк. 25 зв.] При цьому дійсними векселі, асигнати, купони та інші платіжні та боргові документи могли бути, лише, коли на них були завірені підписи не менше, як двох осіб-поручителів [4, арк. 26]. Купувати і продавати: державні папери, заставні листи (документи, відповідно до яких спілка зобов'язувалася здійснювати виплати у відповідності до умов, вказаних у цих листах) [4, арк. 40], облігації, акції, інші цінні папери, а також торгувати валютою, дівізами і грошовими переказами. При цьому, вони мали бути відповідно правильно оформлені та завірені [4, арк. 26]; перепродувати третім особам товари та нерухомість (лише повністю забезпечені) [4, арк. 26]. Банк міг купувати дивідендові папери (на суму не більшу, ніж статутний капітал), але не міг давати у кредит або продавати свої акції [4, арк. 26]; давати кредити під заставу урядових цінних паперів або інших "популярних" цінних паперів, при цьому, оцінюючи їх не вище 80 % від їх

біржової вартості. Інші дозволялося оцінювати не більше ніж $2/3$ від їх біржової вартості.

Деякі кредити дозволялося віддавати під заставу векселів відомих фірм; не дозволялося видавати кредит одній особі у розмірі більше 10 % від основного капіталу банку; надання кредитів під заставу векселів із одним підписом дозволялося лише з дозволу наглядової ради банку [4, арк. 26]; у випадку прийому грошових внесків на поточний рахунок потрібно було видати асигнації або вкладові книжечки вкладнику або довірній особі, вказаній вкладником. Ці вкладові книжечки не могли бути меншими, за суму 50 зл., а асигнації на суму не менше 5 тис. зл.

Норми видачі асигнацій і вкладових книжечок мали відповідати правилам, визначеним міністерством фінансів. Загальна сума, на яку вони видавалися, не могла перевищувати трикратної суми капіталізації банку. Книжечки, видані у відповідності до вказаних правил і норм, могли використовуватися при здійсненні грошових операцій на рівні із готівкою [4, арк. 26]; розміщувати капітал в інших банках, а також брати у них кредити; підтримувати і засновувати хліборобські, промислові та торгові підприємства.

Брати участь у концесіях, видавати та приймати патенти; утворювати та вступати в акціонерні товариства, кооперативи, але при цьому, сума внеску не мала перевищувати половини суми основного капіталу та запасних фондів банку [4, арк. 26 зв.]; видавати кредити під заставу товарів, що добре зберігаються, при цьому сума кредиту не мала перевищувати $2/3$ від їх ринкової вартості. Ці товари мали бути передані банку на зберігання зі всією супровідною документацією [4, арк. 26 зв.]; надавати фінансові послуги із переказу коштів державним установам, при цьому банк гарантував збереження коштів [4, арк. 26 зв.]; видавати банківські гарантії, чеки; здійснювати грошові перекази; здійснювати обмін валют; приймати на зберігання папери, цінності та здійснювати інші банківські операції, у відповідності до норм тодішніх законів; виключалася участь банку у спекулятивних біржових операціях [4, арк. 26 зв.].

Банк не мав права на володіння нерухомістю, окрім необхідної для його функціонування. Нерухомість, яка втратила актуальність для функціонування банку, негайно продавалася [4, арк. 27]. Загальна сума заставних листів, що перебували в обігу, не мала перевищувати загальної суми іпотечних довіреностей, що були їх забезпеченням, а також мала бути не більшою, ніж у десять разів від загальної суми капіталу банку та усіх його резервів [4, арк. 27].

Станом на 1910 р. капіталізація банку становила 1 млн кр. У подальшому мало відбутися дві емісії і капіталізація мала сягнути 5 млн кр., які мали бути розділені на 12,5 тис. акцій, відповідно вартістю 400 кр. кожна. У 1923 р. відбулася емісія акцій. Випущено 250 тис. акцій номінальною вартістю по 1 тис. пм., переведено 9 млн пм. із запасного фонду до резервного, таким чином, капіталізація банку сягнула 262,5 млн пм. [4, арк. 27].

У відповідності до розпорядження президента II Речі Посполитої від 25 червня 1924 р. [4, арк. 27], ці кошти переведено у злоті, суму основного капіталу банку встановлено у розмірі 262,5 тис. зл. Випущено 10,5 тис. акцій номінальною вартістю 25 зл. кожна [4, арк. 27 зв.]. На загальних зборах, що відбулися 22 травня 1925 р., ухвалено збільшити суму основного капіталу до 1 млн зл. (раніше він становив суму в розмірі 737,5 тис. зл.). Збільшення капіталу відбувалося шляхом емісії нових акцій, яких випущено номіналом 25 зл. у кількості 29,5 тис. [4, арк. 27 зв.].

У відповідності до розпорядження президента II Речі Посполитої від 17 березня 1928 р., усі акції номіналом менше 100 зл. замінювалися на акції відповідного номіналу. Таким чином, кількість акцій товариства становила 10 тис. У зв'язку з цим 5 жовтня 1928 р. відбулися загальні збори банку, на яких ухвалено збільшити основний капітал на 4 млн зл., тобто, до 5 млн зл. Для цього вирішено випустити 40 тис. акцій номіналом по 100 зл. кожна [4, арк. 27 зв.]. Кожна наступна зміна основного капіталу інституції потребувала, окрім рішення загальних зборів, затвердження органами державної влади. Першочергове право купівлі нових акцій у випадку емісій мали акціонери товариства. Загальні збори могли позбавити будь-якого акціонера права купівлі

емісованих акцій. Особливості впровадження нових акцій затверджували загальні збори за поданням наглядової ради [4, арк. 27 зв.].

Вартість емісійної акції мала бути не нижче номінальної. Усі кошти, вилучені з емісії, мали передаватися до запасного капіталу. Акція могла бути продана лише після повної оплати її вартості [4, арк. 28]. Майнова частка акціонера у товаристві відповідала кількості акцій, якою він володів [4, арк. 28].

За зобов'язання перед третіми особами товариство відповідало усім своїм майном, запасним та основним фондами. При цьому, не мало змінюватися цільове призначення маєтків, відданих товариству під заставу. Акціонери відповідали лише своїми акціям. Кожне збільшення акційного капіталу мало бути записане до торгового реєстру та вказане у статуті [4, арк. 28]. Акції були іменними та на одержувача. Могли продаватися номіналом в 1 акцію, а також 5, 10, 25 і 50 штук. На них була печатка товариства і підпис хоча б одного члена наглядової ради. Підписи могли бути відтворені механічно [4, арк. 28]. Акції можна було отримати у касах товариства після сплати необхідної суми [4, арк. 28 зв.]. Кількість акцій була різною упродовж існування кооперативу у залежності від економічної кон'юнктури.

Акції не могли ділитися у подальшому, окрім акцій попередніх номіналів, що суперечило правилам фінансової діяльності. Їх можна було здавати у каси товариства, за це отримувати посвідчення власності, завірені фірмовим підписом інституції. Акції на отримувача могли, на його вимогу, переписатися на іменні. Спілка мала право провести розслідування щодо кінцевого власника таких акцій [4, арк. 28 зв.]. Усі іменні акції зберігалися в акційній книзі банку, в якій вказувалися імена і місця проживання їх власників [4, арк. 28 зв.].

На продаж іменних акцій дозвіл надавала рада директорів спілки. У випадку здійснення продажу, перепис акцій мав відбутися у 14-тиденний термін. Продаж міг відбуватися лише за ринковою вартістю акцій [4, арк. 28 зв.]. Зміна іменних акцій на інший статус була можлива лише з дозволу наглядової ради спілки. Акціонером вважалася лише та особа, яка була записана в акційній книзі банку, або власник акції на одержувача [4, арк. 29].

Діловий рік спілки відповідав календарному. За підсумками кожного ділового року, рада директорів товариства мала складати баланс, підраховувати усі витрати та прибутки, а також звітувати щодо використання та стану обладнання, яке перебувало у власності інституції [4, арк. 29].

Усю цю документацію перевіряла та, за потреби, коректувала наглядова рада. У подальшому, вона представлялася загальним зборам спілки для затвердження [4, арк. 29]. Не пізніше, як за 8 днів до засідання загальних зборів, уся фінансова документація мала бути оприлюднена та подана на ознайомлення акціонерам спілки. Оприлюднення здійснювалося шляхом розміщення документів у приміщенні товариства. Кожних півроку здійснювався поточний перегляд документації [4, арк. 29].

Прибуток інституції розподілявся таким чином: у першу чергу 15 % від прибутку переводилося до запасного капіталу; якщо залишок становив більше 8 % основного капіталу, то надлишок розподілявся у такий спосіб: не менше 15 % також передавалося у запасний фонд; не менше 5 % на рахунок спеціального резерву для забезпечення прав власників заставних листів. Ці перерахунки мали здійснюватися поки сума спеціального фонду не сягне 10 % від загальної суми сукупності усіх заставних листів, що знаходилися в обороті. Сума прибутку, що дорівнювала 8 % від суми основного капіталу розподілялася у вигляді дивідендів між акціонерами товариства.

Сума, видана на дивіденди, могла бути змінена загальними зборами, у разі надходження відповідного подання наглядовою радою. Загальні збори приймали рішення, щодо можливого використання залишків прибутку [4, арк. 29 зв.]. Виплата дивідендів відбувалася не пізніше 1 липня кожного року. У випадку, якщо акціонер не отримував виплати одразу, то ці гроші зберігалися упродовж наступних п'яти років, а у подальшому передавалися у надзвичайний резервний фонд [4, арк. 29 зв.].

Запасний капітал використовувався виключно для покриття можливих витрат кооперативом. Перерахування коштів на рахунок запасного капіталу мало припинитися, у випадку, якщо його кількість стане рівною половині суми

основного капіталу товариства [4, арк. 29 зв.]. Не менше половини суми запасного капіталу мала зберігатися у надійних цінних паперах [4, арк. 30].

Окрім запасного капіталу спілка мала право створювати інші "надзвичайні резервні фонди", які мали служити певним цілям. Усі ці фонди і розміщений в них капітал був власністю спілки і мав використовуватися для забезпечення виконання положень статуту [4, арк. 30]. Спілка створила надзвичайний резервний фонд, який мав наповнюватися невикористаними дивідендами та залишками із прибутків банку, якщо було відповідне рішення загальних зборів. На покриття непередбачених витрат із балансу товариства використовувалися кошти надзвичайного резервного фонду. У випадку, якщо б розмір прибутку був менший, ніж 5 % акційного капіталу, на виплати мали йти кошти надзвичайного резервного фонду, але це рішення мали схвалити загальні збори [4, арк. 30]. Основними органами управління спілкою визначалися рада директорів, наглядова рада та загальні збори [4, арк. 30].

У відповідності до інструкцій про акціонерні товариства, головним виконавчим органом товариства та органом, що безпосередню управляв ним, була рада директорів [4, арк. 30]. Вона мала право приймати будь-які рішення, окрім тих, які належали до виключної прерогативи наглядової ради та загальних зборів. Особливим обов'язком наглядової ради вважалося скликання звичайних та позачергових надзвичайних загальних зборів. Вибирати час і місце їх скликання, встановлювати порядок денний та інше, передбачене тодішнім законодавством. Відповідальність ради директорів визначалася законодавством [4, арк. 30 зв.]. Рада директорів складалася з трьох директорів. Їх і головного директора призначала наглядова рада. За потреби, наглядова рада могла призначати заступників директорів [4, арк. 30 зв.].

Наглядова рада визначала розмір заробітної платні директорів та їх кількість (але не менше трьох). Директори працювали на контрактній основі. Кожен директор зобов'язувався придбати пакет акцій (не менше 20). Ці акції разом із платіжними купонами служили заставою директора перед спілкою. Вони могли бути віддані лише після затвердження усіх рахунків товариства [4,

арк. 30 зв.]. Рішення приймалися більшістю голосів [4, арк. 31]. Рада директорів представляла спілку у відносинах зі всіма органами державної влади, юридичними особами, у судах та у відносинах з усіма третіми сторонами. Будь-який лист органів державної влади був легітимним після того, як його прийняв один директор у приміщенні товариства [4, арк. 31]. Директори не мали права суміщати свою посаду у спілці з будь-якими іншими посадами в інших товариствах, окрім випадків виконання доручень банку [4, арк. 31].

Рада директорів приймала на службу і звільняла усіх працівників. Призначення та звільнення прокуристів, повновласників та штатних управлінців потребувало затвердження наглядовою радою [4, арк. 31 зв.]. Рада директорів зобов'язувалася подавати на розгляд наглядової ради справи, що перебували у її компетенції. Кожен директор міг бути викликаним на засідання наглядової ради із правом дорадчого голосу [4, арк. 31 зв.].

Обов'язки членів ради директорів визначала наглядова рада. До її рішення рада директорів мала право передавати повноваження на виконання окремих справ іншим управлінцям або взагалі третім особам [4, арк. 31 зв.]. Наглядова рада мала право достроково припиняти повноваження директорів або усувати їх від виконання обов'язків. Рада директорів повинна була чотири рази на рік (31 березня, 30 червня, 30 вересня і 31 грудня) подавати проект річного балансу. Він мав бути опублікований у передбачених статутом товариства часописах не пізніше, ніж упродовж місяця, після подання [4, арк. 31 зв.].

Кожне півріччя (після червня) рада директорів подавала зведений звіт закриття рахунків наглядовій раді [4, арк. 32]. Щороку рада директорів подавала наглядовій раді звіти про доходи, видатки, фінансовий баланс товариства за рік, а також звіт про стан обладнання товариства [4, арк. 32].

Наглядова рада складалася із дванадцяти членів. Термін повноважень члена наглядової ради становив три роки. Кожен член наглядової ради упродовж 14 днів, після свого обрання, мав придбати пакет акцій кількості 20 штук із відповідними купонами і талонами [4, арк. 32]. Упродовж повноважень

члена наглядової ради (член наглядової ради призупиняв повноваження після перевірки останнього звіту про фінансовий стан, що стосувався періоду його діяльності на посаді) цей пакет акцій не міг бути ні проданий, ні заставлений, із ним не могло відбуватися жодних інших маніпуляцій. У випадку порушення цих настанов член наглядової ради позбавлявся посади [4, арк. 32].

Повноваження члена наглядової ради розпочиналися лише з часу придбання пакету акцій із супроводжуваними його документами, вказаними вище. У випадку відмови це зробити у вказаний термін, вважалося, що даний кандидат відмовлявся від посади [4, арк. 32]. Щороку четверо членів наглядової ради мали оновлюватися. У перші три роки задля забезпечення оновлення складу, частина наглядової ради втрачала повноваження достроково (4 – після одного року і ще 4 роки після двох років). Цих членів наглядової ради визначали жеребкуванням або шляхом домовленостей [4, арк. 32].

Члени наглядової ради, що втрачали свої повноваження, могли бути обрані заново [4, арк. 32 зв.]. На один рік наглядова рада обирала головуючого та його заступника. Вони могли переобиратися. Якщо ж з якоїсь причини не вдавалося затвердити осіб на ці посади, тоді наглядова рада зі свого складу тимчасово обирала голову [4, арк. 32 зв.].

Наглядова рада призначала і звільняла директорів спілки. Усунення з посади директорів не передбачало зміни винагородження, записаного у їх контракті. Також наглядова рада ухвалювала регламент, який діяв у спілці, затверджувала кандидатури прокурислів, які їй на розгляд подавала рада директорів спілки. Наглядова рада, за поданням ради директорів, призначала та звільняла керівників банку, визначала їх функції, створювала регламент для себе та для ради директорів [4, арк. 32 зв.].

Наглядова рада мала право оштрафувати та усунути будь-якого працівника спілки. Наглядова рада звітувала перед загальними зборами про стан справ у спілці [4, арк. 32 зв.]; перевірку рахунків товариства; річних звітів та обладнання спілки; скликала загальні збори товариства у випадках, передбачених законом і статутом; могла вносити питання щодо розподілу

прибутків, зміни статутного фонду, а також регламентів роботи відділів спілки і методики визначення вартості земель, під заставу яких, банк видавав позики, рішення про розпуск спілки; створення окремих відділів у товаристві та його агентств; делегувати членів наглядової ради до ради директорів, у випадку, якщо хтось із директорів не міг виконувати свої функції [4, арк. 33].

З цією метою наглядова рада утворювала контрольний комітет, метою якого була ревізія фінансових документів, управлінських актів, документів кас та загалом всього документообігу інституції. Не менше одного разу на місяць ревізійний комітет мав звітувати про результати своєї діяльності наглядовій раді [4, арк. 33]. Наглядова рада уклала регламент у відповідності до якого, вона мала здійснювати свої функції [4, арк. 33 зв.]. Також наглядова рада мала підготувати регламент, у відповідності до якого, мали вестися справи банку, а також чіткі правила видачі кредитів. Цей документ мав бути основною інструкцією для керівників банку та його службовців [4, арк. 33 зв.].

При видачі іпотечних позик, оцінюванні вартості земель, які давалися під заставу, викупі іпотечних доручень, продажі нерухомості та встановленні частки спілки у підприємствах, заснованих банком, був потрібен дозвіл наглядової ради [4, арк. 33 зв.]. Також наглядова рада могла окремо вказувати у регламенті, на які справи потрібна її згода [4, арк. 33 зв.]. Відповідальність за голосування на засіданнях членів наглядової ради була аналогічною із відповідальністю інших уповноважених осіб спілки. Усі члени ради зобов'язувалися дотримуватися комерційної таємниці, не мали права володіти будь-якою іншою власністю у банківській справі, а також займати будь-які посади у банківських установах чи якимось іншим способом долучатися до їх діяльності. За участь у засіданнях наглядової ради вони отримували платню. Підставою для отримання коштів була відвідуваність ними засідань [4, арк. 34].

Акціонери були репрезентовані загальними зборами товариства. Загальні збори могли бути звичайними (черговими) або надзвичайними (позачерговими), скликалися радою директорів [4, арк. 34]. У випадку необхідності або не виконання обов'язків радою директорів, скликати загальні

збори могла наглядова рада. Звичайні загальні збори скликалися щороку не пізніше квітня [4, арк. 34 зв.]. Надзвичайні загальні збори могли скликатися радою директорів, наглядовою радою або рішенням звичайних загальних зборів. Ініціювати скликання надзвичайних загальних зборів могли акціонери спілки, якщо загальна сума вартості їх акцій становила не менше 10 % від вартості усіх акцій банку. Вони мали це довести, а також надати свої підписи і мотивацію скликання надзвичайних загальних зборів для того, щоб надати легітимності своїй ініціативі. Надзвичайні загальні збори мали бути скликані у чотирнадцятиденний термін після надходження подання [4, арк. 34 зв.].

Повідомлення про скликання загальних зборів мало бути розміщене у відповідних часописах, бюлетенях та опубліковане в інший, передбачений законом, спосіб. У повідомленні мало бути точно вказане місце і час проведення зборів (до години), місце, де можна зареєструвати акції для отримання права голосу та інші, передбачені законодавством, дані [4, арк. 34 зв.]. Для кожного засідання укладався список тих акціонерів, які зареєстрували свої акції. У списках позначалася кількість акцій, якою володів акціонер, а також кількість голосів, право на які, йому надано [4, арк. 35]. Акціонери могли особисто брати участь у засіданні або надати це право довіреним особам. При цьому доручення мало бути складене в управлінні товариства або при головуєчому на засіданні загальних зборів. Воно мало бути обов'язково долучене до протоколу [4, арк. 35].

У випадку наявності кількох співвласників акційних пакетів, вони мали виробити спільно узгоджену позицію, щодо голосування і виставити свого представника. Через приватних заступників голосували неправомочні або частково неправомочні особи [4, арк. 35].

Сфера повноважень загальних зборів була такою: прийняття звітів наглядової ради про стан справ у товаристві, його управління, особливо щодо зведення рахунків за минулий рік. Розподіл отриманих прибутків та виділення фінансування на наглядову раду та раду директорів. У випадку неможливості винесення ухвали щодо зведення рахунків або виділення фінансування, загальні

збори могли прийняти рішення про створення ревізійного віділу, який міг повторно перевірити звіти та винести їх на обговорення на засідання наступних загальних зборів. Цей вибраний ревізійний віділ мав широкі повноваження щодо здійснення перевірки у всіх напрямках діяльності товариства, мав доступ до всіх видів документів, також він мав право допитати усіх управлінців та членів ради директорів; вирішення поділу прибутку спілки у відповідності до норм статуту; обрання членів наглядової ради; прийняття рішення про притягнення до відповідальності членів ради директорів та наглядової ради, визначати алгоритм дій щодо них, призначати для цих дій спеціально уповноважених осіб; затвердження рішень наглядової ради щодо збільшення статутного фонду, шляхом емісії нових акцій, а також його зменшення; ухвалення змін статуту спілки; ухвалення регламентів щодо методики визначення ціни за нерухомість, що служила заставою для видачі кредитів спілки [4, арк. 35 зв.]; прийняття рішення про саморозпуск або об'єднання спілки з іншим підприємством; про звільнення керівництва спілки [4, арк. 36].

Рішення щодо зміни суми статутного фонду, статутів, розпуску та об'єднання з іншою спілкою, ухвалення регламентів щодо методики визначення ціни за нерухомість, що служила заставою для видачі кредитів спілки, потребували затвердження органами державної влади [4, арк. 36].

Загальні збори могли приймати рішення лише із питань, винесених на порядок денний. Із питань, що не винесені на порядок денний, могли прийматися рішення лише щодо скликання надзвичайних загальних зборів, проведення ревізії діяльності спілки, інші схожі рішення. Справи не внесені до порядку денного могли розглядатися, але без прийняття рішень [4, арк. 36].

Для того, щоб засідання було визнано правочинним необхідною була присутність не менше 20 акціонерів, які володіли пакетом акцій на суму не меншою третини від суми статутного фонду, окрім випадків, передбачених статутом та чинним, на той час, законодавством [4, арк. 36]. У випадку відсутності належної кількості голосів, скликалося повторне засідання загальних зборів. Це повторне засідання загальних зборів вже не мало жодних

обмежень щодо кворуму, але могло розглядати лише ті питання, які були винесені на порядок денний першого засідання. Про ці особливості повторного засідання мало бути оголошено перед його початком [4, арк. 36].

Рішення на загальних зборах приймалися більшістю голосів, окрім рішень щодо: звільнення керівництва спілки; змін статуту спілки; зміни статутного фонду, шляхом емісії нових акцій; саморозпуску спілки або її об'єднання з іншим підприємством; рішення щодо способу ліквідації спілки. Рішення з цих питань приймалося трьома чвертями голосів. У разі відсутності у будь-якої кандидатури підтримки абсолютної більшості голосів проводився другий тур голосування ("тісніше голосування"). До нього виходили два найуспішніші кандидати. Для перемоги була потрібна звичайна більшість голосів. У випадку рівної кількості голосів, переможця визначав жереб. Таємне голосування практикувалося на виборах, при звільненні або притягненні до відповідальності керівництва спілки, ліквідаторів, а також в особистих справах або за проханням хоча б одного із присутніх на засіданні [4, арк. 36 зв.].

На прохання акціонерів, що репрезентували не менше 20 % від статутного капіталу, вибори членів наглядової ради могли відбутися шляхом голосування окремими групами, тобто кожна група акціонерів (її мали скласти акціонери, що в сукупності володіли пакетом акцій на суму не менше 20 % від суми статутного фонду) могла висувати одного члена наглядової ради [4, арк. 36 зв.]. Рішення загальних зборів, прийняті у відповідності до статуту спілки, були обов'язковими до виконання для всіх акціонерів [4, арк. 37].

Після затвердження рішенням загальних зборів оголошувався фінансовий баланс інституції та стан її рахунків. Публікація здійснювалася у відповідності до норм тодішнього законодавства [4, арк. 37]. Оголошення товариства розміщувалися у часописі "Monitor Polski" [20, с. 8], а також у місцевому виданні [21–49], яке затверджувалося загальними зборами за поданнями наглядової ради [4, арк. 37 зв.].

Спілка надавала такі види кредитів: іпотечні на нерухомість, записану в іпотечних книгах; на забезпечені іпотекою довіреності; на виплату

довготермінові та короткотермінові кредити із повною оплатою та амортизацією. Іпотечні позички вимірювалися у золотому еквіваленті незалежно від того чи вони видавалися готівкою, чи заставними листами, відповідно виплата кредиту також вираховувалася відносно золотого еквіваленту [4, арк. 37 зв.].

Банк міг видавати кредити і золотом, і в іноземній валюті, але відповідно кредити мали бути повернені у тій же формі у якій вони бралися. На кожен із чотирьох форм видачі кредитів (золотом, заставними листами, готівкою у національній або іноземній валюті) виставлялися чіткі відсотки та умови виплати [4, арк. 37 зв.]. Сума, на яку виділявся кредит, встановлювалася радою директорів, а затверджувала її наглядова рада. Відсоток, під який видавався кредит, комісія за порушення термінів повернення, розмір адміністративного податку та побічних евентуальних виплат встановлювала наглядова рада за поданням ради директорів [4, арк. 38].

Передбачалася комісія у розмірі 1 % від суми кредиту, яку сплачував клієнт банку. Частина із цієї суми йшла на витрати, пов'язані із оцінкою нерухомості [4, арк. 38]. Майно, яке заставлялося під кредити, могло заставлятися і під інші кредити, але так, щоб загальна сума тих інших кредитів не перевищувала половини від його вартості. Також поручителі та поручителі поручителів мали надати згоду на першочергове право ЗІБ на відшкодування у разі невиконання боржником умов кредитування. Також сума такого кредиту не могла перевищувати половину від вартості нерухомості [4, арк. 38]. Таким чином кредити ЗІБ були повністю забезпечені від невиконання.

Кредитні угоди мали бути так складені, що у випадку, якщо приватні будинки або господарські приміщення або інша заставлена нерухомість була застрахована від пожежі і згоріла, то першочергове право на виплату страхової компенсації отримував банк. Виняток становили лише установи, які входили до відповідного переліку міністерства фінансів [4, арк. 38].

Під заставу не підлягала нерухомість, яка з будь-яких причин не могла вже виконувати свого цільового призначення або була знята з експлуатації [4,

арк. 38]. На ліси та іншу нерухомість аграрного сектору кредит міг бути виданий лише на суму, що дорівнювала третині їх вартості [4, арк. 38–38 зв.].

Вартість іпотеки визначала рада директорів. Нерухомість оцінювали експерти банку або залучені фахівці з цього напрямку. Оцінка нерухомості здійснювалася у відповідності до тогочасних стандартів [4, арк. 38 зв.]. У якості допоміжних засобів для оцінки нерухомості могли служити: судові оцінки; розмір податку на землю у даній місцевості; контракти оренди і продажу; спадкові поділи; кадастрові операції; звичайні у цій місцевості розміри вартості оренди та продажу землі [4, арк. 38 зв.].

Кредит міг видаватися лише після виконання усіх умов, зокрема, здійснення усіх необхідних записів в іпотечних книгах [4, арк. 38 зв.]. Спілка залишала за собою право на відмову у видачі кредиту якщо: вартість заставленого майна різко знизиться; не отримання бажаним отримати кредит валюти у тридцятиденний термін після отримання ним відповідного повідомлення; смерті бажаного взяти кредит; зміни умов угоди з боку бажаного взяти кредит; іпотеку бажаного отримати кредит виставленого на аукціон майна [4, арк. 38 зв. – 39]. Бажаний отримати кредит мав повністю розкрити стан своїх рахунків, надати інформацію щодо своїх фінансових зобов'язань, а також щодо податків, накладених на іпотеку. Спілка могла взяти на себе виплати податків, а також вести переговори щодо вирішення суперечок з приводу страхових зобов'язань, які стосувалися іпотеки [4, арк. 39].

У випадку порушення боржником терміну здійснення виплат, банк мав право вимагати негайного повернення усієї суми кредиту, також спілка мала право вимагати дострокове повернення усієї суми кредиту або частини кредитної суми на три місяці швидше у випадках, якщо спеціальна комісія виявила зниження вартості заставленої нерухомості, що вона вже не забезпечувала виданого кредиту; порушення угоди з боку боржника [4, арк. 39]; заставлене майно стало об'єктом інших угод [4, арк. 39 зв.].

Бажаний отримати кредит обов'язково мав надати письмову згоду на ці умови, а також на погашення усіх збитків, що могло отримати товариство у

зазначених випадках. Також у договорі прописувалося, що у випадку суперечок, вони мали вирішуватися у львівському суді [4, арк. 39 зв.].

Боржник мав право достроково виплатити кредит, але при цьому, він мав виплатити відсоток за увесь кредит (тобто за час встановлений контрактом, а не реальний час дії кредиту). Задля дострокового погашення потрібно було про це заздалегідь повідомити спілку. У випадку порушення термінів погашення, боржник втрачав право на дострокове погашення кредиту [4, арк. 39 зв.].

Окрім випадків, передбачених тодішнім законодавством, спілка могла бути розпущена за пропозицією наглядової ради або групи акціонерів, які представляли інтереси власників не менше, як 50 % акцій. У такому випадку скликалося засідання загальних зборів. На ньому мали бути присутні власники (або їх представники) не менше 50 % акцій. Рішення про саморозпуск мало прийматися не менше як $\frac{3}{4}$ від відданих голосів [4, арк. 41 зв.]. У випадку ліквідації інституції, загальні збори обирали форму ліквідації та склад ліквідаційної комісії, окрім випадку ліквідації рішенням міністерства фінансів. Якщо загальні збори не визначали форми ліквідації, то вона відбувалася на загальних підставах. Рішення про ліквідацію приймалося за вказаною процедурою і затверджувалося урядовою владою. Усі права і зобов'язання спілки мали передаватися іншій спілці. Її ліквідація у жодному разі не мала порушувати інтереси третіх сторін. Спілка могла бути розпущена у випадку, якщо статутний фонд став меншим, ніж це було передбачено законом або більш ніж на 50 % відносно його стартової суми. У такому випадку скликалися загальні збори. Окрім розпуску, вони могли прийняти рішення про збільшення статутного фонду шляхом емісії нових акцій або зміни статусу товариства. У випадку, якщо загальні збори не були б скликані, то ліквідацію мало право розпочати міністерство фінансів. У такому разі ліквідаційну комісію призначав суд. Якщо ліквідаційна комісія не була призначена загальними зборами, але рішення про ліквідацію прийняли вони, то ліквідацією спілки займалася рада директорів [4, арк. 42].

Спілка перебувала під урядовим наглядом у відповідності до тодішніх правових норм. Будь-які суперечки між акціонерами та керівними органами інституції або між структурами керівництва спілки мали вирішуватися у львівських судах [4, арк. 42 зв.]. Деякі австро-угорські закони продовжували діяти на її колишній території. Деякими з них продовжував керуватися у своїй діяльності банк, зокрема, закон від 10 липня 1865 р., постанова Міністерства фінансів від 13 січня 1876 р., закон від 1 грудня 1866 р. про деякі зміни до законодавчих актів, які регулювали кредитно-фінансову політику Австро-Угорщини, постанова Міністерства справедливості від 23 жовтня 1865 р. щодо регулювання процесуального кодексу, закон від 20 липня 1868 р., щодо деяких аспектів регулювання обігу заставних листів [4, арк. 42 зв.].

Статут ЗІБ у Львові був підписаний К. Левицьким та Михайлом Волошиним [4, арк. 43]. Ревізії у банку мав право проводити КСР, уповноважений проводити ревізії українських кооперативів у Східній Галичині. Його ревізії прирівнювалися, у випадках, передбачених тодішніми правовими нормами, до урядових перевірок [4, арк. 44].

Спілка мала у своїй діяльності користуватися такими інструкціями: не переводити статуту банку до його затвердження КСР; вести своє діловодство у відповідності до зразків, виданих КСР, а при потребі запропонувати свої варіанти змін до них. Затвердити ці зміни міг КСР; передавати зі своєю резолюцією КСР протоколи загальних зборів у 14-тиденний термін по їх завершенні; стримувати виконання ухвал спілки і їх корекція, у відповідності до вказівок та рекомендація КСР; утворювати і ліквідовувати органи управління у відповідності до вимог КСР. Також спілка зобов'язувалася вступити до тих кооперативів, до яких рекомендував КСР, зокрема "Сільський господар" та "Просвіта", відповідно вона зобов'язувалася виконувати їх норми та налагоджувати свою співпрацю із ними у відповідності до їх статутів. Документацію вести у відповідності до інструкцій КСР [4, арк. 44].

1 травня 1922 р. у Львові засновано товариство "Зілля", основним завданням якого мали стати збирання і продаж лікарських трав [50, с. 98].

Серед його засновників було і парцеляційне товариство "Земля" [17, арк. 4]. Список інших співзасновників подано у додатку Е.

Установча конференція відбулася у приміщенні "Народної торгівлі" у Львові. Головуючим був доктор Лесь Кульчицький. На ній вирішено доручити обраному комітетові скласти контракт товариства, що його юридичний статус буде частина консорціуму у складі СУКГ. Статутний капітал передбачався у розмірі 10 млн пм. [17, арк. 1]. Управління фірмою мала здійснювати СУКГ на умовах підписаного контракту. Основним завданням діяльності товариства "Зілля" було забезпечення отримання матеріального прибутку для його засновників, від імені яких, підписувався контракт [17, арк. 4].

Мінімальна сума можливого внеску становила 250 тис. пм. Фінанси товариства розміщувалися на кількох рахунках [17, арк. 4-4 зв.]. Відомості про розміри внесків подані у таблиці 2. Усі внески здійснювалися готівкою. Усі 5 млн пм. покладено на рахунок у ЗІБ. Відповідальність кожного вкладника була пропорційною сумі його внеску [17, арк. 4 зв.].

Час існування спілки був необмежений. Юридичний статус – товариство з обмеженою відповідальністю. Спілка мала діяти на основі австрійського закону від 6 березня 1906 р.. Головним органом управління і контролю за діяльністю спілки мав бути виділ, який складався із п'яти осіб, вибраних засновниками спілки. Основними завданнями якого був: контроль за укладеними угодами, за касою, перевірка закриття рахунків, перевірка річного балансу, виплат дивідендів і добробуту та злагодженої роботи спілки [17, арк. 4 зв.].

Члени товариства мали право поділитися на окремі групи, кожна з яких могла делегувати одного члена виділу. Відповідно, сума внесків цієї групи могла становити не менше 20 % від статутного фонду інституції. У випадку, якщо в такий спосіб повністю укомплектувати виділ не вдавалося, то решту членів обирали на загальному голосуванні [17, арк. 4 зв.]. Відповідно з цього положення видно, що СУКГ одноосібно призначав одного із членів виділу.

Вибрані члени виділу обирали зі свого складу голову, заступника та секретаря. До повноважень голови виділу входило: скликання засідань виділу

та загальних зборів і головування на них. У випадку його відсутності із поважної причини, його міг замінити його заступник. У випадку відсутності обох – збори вибирали головуючого. Для прийняття рішення були необхідні голоси не менше трьох членів виділу або більшості від присутніх на загальних зборах. У випадку рівної кількості голосів, голос голови виділу мав пріоритет (тобто, приймалося те рішення за яке голосував голова виділу) [17, арк. 4 зв.].

Загальні збори товариства мали скликатися раз на рік не раніше, ніж за три місяці перед закінченням фінансового року. Вони мали скликатися головою виділу у випадку якихось важливих подій або ситуацій, що вимагали прийняття важливих рішень, для яких була потрібна участь усіх членів товариства. Голова виділу був зобов'язаний скликати загальні збори на вимогу акціонерів, сумарна сума внесків яких становила не менше 10 % від статутного фонду. У випадку відсутності відповіді від голови виділу більше, ніж упродовж двох тижнів, акціонер самостійно міг скликати загальні збори. Для цього він мав розіслати усім іншим акціонерам запрошення не раніше ніж, за десять днів від дати проведення зборів. Цю інформацію потрібно було надати і дирекції СУКГ [17, арк. 5]. Загальні збори вибирали виділ та представника товариства у дирекції СУКГ. Голосувати мав право акціонер, який вніс не менше 250 тис. пм. Своє право голосу він міг передати довірній особі, при цьому це доручення мало бути письмовим і нотаріально завіреним. Кожен учасник загальних зборів мав один голос. Також вони могли бути особисто представлені виділу перед засіданням. Порядок денний формував виділ. Кожен учасник зборів міг вносити свої питання до порядку денного. Для цього він мав повідомити про них перед початком зборів голову виділу. Щороку виділ мав звітувати про виконану роботу перед зборами, а також подавати річний баланс спілки [17, арк. 5].

Збори вважалися правочинними, якщо на них були присутні акціонери, загальна сума внеску яких становила не менше 50 % від статутного фонду. Рішення приймалися вказаним вище способом. Лише у двох випадках потрібне було одностайне рішення усіх присутніх на зборах – це виключення когось із членів товариства або зміна його цільового призначення [17, арк. 5].

Безпосереднє управління справами інституції мала вести СУКГ. Для цього загальні збори обирали представника та його заступника до цієї організації. Вони повинні бути присутні на засіданнях ради директорів СУКГ щодо питань, пов'язаних із товариством "Зілля". У випадку спірного рішення – останнє слово було за головуючим на засіданні ради директорів. Зарплатню представникам "Зілля" у раді директорів СУКГ встановлював віділ товариства "Зілля" [17, арк. 5 зв.].

Представник товариства у СУКГ мав доносити до ради директорів рішення загальних зборів, а також, вести документи, пов'язані із взаємовідносинами між товариством "Зілля" та СУКГ [17, арк. 5 зв.]. У всіх важливих справах щодо своєї діяльності представник товариства у раді директорів СУКГ був повинен радитися із віділом. Він був зобов'язаний узгоджувати свої рішення з віділом у випадку укладання контрактів довше, ніж на рік або контрактів, які несуть зобов'язання більш як у два рази більші, ніж статутний фонд товариства. Також, він мав детально звітувати віділу про свою діяльність [17, арк. 5 зв.]. Кожен акціонер міг подати свій проект діяльності товариства, яке зобов'язаний був розглянути віділ. Жоден акціонер не мав права вести будь-яку іншу діяльність у галузі тотожній до діяльності товариства "Зілля" [17, арк. 5 зв.].

У разі порушення цієї норми акціонер виключався із товариства. Його внесок повертався йому із кінцем фінансового року. Товариство мало право вирахувати із суми його внеску в якості компенсації суму збитків, яких зазнало товариство внаслідок його протиправної діяльності. Усі дивіденди акціонерам мали бути виплачені не пізніше, ніж через два місяці по завершенні фінансового року (тобто не пізніше кінця лютого). Суму дивідендів підраховувала управа. Виплата здійснювалася щорічно. Продаж своєї частки не членам "Зілля" міг бути можливим лише з дозволу віділу. Продаж усередині товариства був вільний, лише про це потрібно було повідомити раду директорів та віділ. Продаж у середині інституції міг бути заборонений спеціальним умотивованим рішенням віділу і не мав прецедентного значення; така заборона

могла мати місце виключно у випадку, якби продаж даного уділу загрожував би спільним інтересам усього товариства "Зілля" [17, арк. 6].

СУКГ мав вести усі справи інституції, для цього мав бути створений окремий відділ, який би займався управлінням майном "Зілля". Із нерухомого майна були задекларовані приміщення магазину та бюро. Цей відділ мав мати окремий рахунок і бути підзвітним віділу. За послуги із ведення управління СУКГ отримував оплату, яка мала становити піввідсотка від бруто ціни продажів товарів. Виплата мала здійснюватися готівкою [17, арк. 6]. Додатково виплачувалася сума у розмірі 5 % від "чистого" прибутку "Зілля" [17, арк. 6 зв.].

Угода між товариством "Зілля" та СУКГ могла бути розірваною за згодою сторін або за рішенням кожної сторони, при цьому від імені "Зілля" мав виступати його відділ, а від імені СУКГ її рада директорів. Після цього мала розпочатися процедура ліквідації товариства "Зілля". Ліквідаційна комісія мала складатися із делегатів інституції до складу правління товариством у СУКГ [17, арк. 6 зв.]. Планувалося, що через десять років діяльності ця спілка мала перетворитися у повноцінне торгівельне підприємство, при цьому кожен її член ніс матеріальну відповідальність у випадку невдачі у відповідності до частки свого уділу [17, арк. 8].

Товариство "Земля" разом із ще кількома акціонерами представило делегата до віділу. Представник "Землі" Я. Олесницький запропонував делегувати право вибору заступника до СУКГ (відповідно до пункту XII контракту) віділу. Його пропозицію було прийнято і на цьому перші загальні збори товариства "Зілля" було закрито [17, арк. 14 зв.].

Отже, засновники парцеляційного товариства "Земля", окрім цього кооперативу брали участь і в інших фінансово-господарських проектах, які функціонували у цей період на території Східної Галичини. Найбільшим з них був ЗІБ, у який вкладалися набагато більші фінансові ресурси, ніж у "Землю", що наштотує на думку, що саме ЗІБ був основним проектом Т. Войнаровського. При цьому, подальший аналіз функціонування товариства "Земля" дозволяє стверджувати, що діяльність цих фінансово-господарських

одиниць була спорідненою, оскільки їх власники реалізовували чимало проектів, у яких залучали одночасно ці два кооперативи.

Зовсім іншою сферою діяльності було функціонування товариства "Зілля", яке займалося реалізацією лікарських рослин. Проте спільною рисою цих трьох утворень було те, що його інвесторами була українська інтелігенція. Особливість діяльності цих товариств та й усього кооперативного руху Східної Галичини дає підстави стверджувати, що основним завданням цих кооперативів було забезпечення матеріального достатку представників культурно-освітніх кіл українців і одержання прибутку аж ніяк не було їх основним завданням, а лише допоміжним аспектом, який мав надати фінансування на проекти представників східногалицької української еліти та забезпечити їх існування. Це відповідало основним засадам західноукраїнського кооперативного руху, які були визначені І. Витановичем.

Якщо порівнювати статuti цих трьох споріднених товариств, то очевидно, що вони є дуже схожими між собою. Проте були і певні відмінності у їх структурі та деяких інших аспектах організації діяльності. Зокрема, статuti ЗІБ набагато детальніше розписують правила функціонування інституції. У них фігурують більші суми вартості уділів, можливих операцій. Поле діяльності ЗІБ значно ширше, ніж товариства "Земля" і більш чітко спрямоване на кредитно-фінансову сферу, (навіть після зміни назви на "кооперативний банк "Земля", цей кооператив був більш зорієнтований на діяльність в аграрній галузі). На нашу думку, причини цієї різниці полягають у більших ризиках роботи ЗІБ, через більший фінансовий обіг банку. Тому необхідно було детальніше розписати робочі моменти, щоб перестраховатися від можливої невдачі.

Схожими у цих організацій була структура і механізм прийняття рішень. Ідентичність деяких позицій статутів пояснюються, вже зазначеною спорідненістю цих установ та нормами австро-угорського законодавства, яке досить детально регулювало деякі аспекти діяльності кооперативів.

Статут товариства "Зілля" суттєво відрізнявся від статуту ЗІБ і товариства "Земля". На нашу думку, причина у значно менших запланованих масштабах

діяльності цього кооперативу. Крім того, він утворювався вже за часів II Речі Посполитої. Відмінність структури управління пояснюється тим, що товариство "Зілля" було частиною СУКГ, що зумовило неактуальність утворення наглядовою ради (її функцію виконував СУКГ), функцію ради директорів виконував віділ, основним органом же ж були загальні збори.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Листування з Львівським магістратом та звітування відносно діяльності товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 11. 10 арк.
2. Обіжник крайового союзу кредитового // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 5. 2 арк.
3. Справа про реєстрацію товариства в Крайовому і Окружному судах // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 2. 32 арк.
4. Статути парцеляційного товариства "Земля" // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 1. 124 арк.
5. Янюк І. Структура і організація управління парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. № 1. Ч. 2. С. 56–60.
6. Янюк І. Організаційна структура парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського): матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 21 квітня 2016. Київ, Україна / Редкол.: проф. І. К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська, (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор) Київ. 2016. С. 73–75.
7. Листування з окремим особами та установами з організаційно-господарських питань // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 8. 206 арк.

8. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 1 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 55. 151 арк.
9. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 2 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 97. 274 арк.
10. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 6 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 101. 76 арк.
11. Справа про парцеляцію маєтку в с. Волків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 30. 143 арк.
12. Положення про права і обов'язки дирекції товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 3. 3 арк.
13. Списки, відомості та ін. матеріали про виплату платні, надання відпусток, звільнення з роботи працівників товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 177. 60 арк.
14. Листування з адвокатом Олесницьким Ярославом про діяльність товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 4. 79 арк.
15. Запрошення, надіслані дирекції на засідання ревізійної комісії // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 9. 23 арк.
16. Положення про права і обов'язки ревізійної комісії товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 7. 21 арк.
17. Справа про заснування товариства "Зілля" у Львові // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 185. 14 арк.
18. Звіт дирекції на звичайних загальних зборах товариства 11 березня 1909 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 10. 9 арк.
19. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 103. 139 арк.

20. Uprzyw. Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny // Monitor Polski. 31 Marca. 1919. S. 8.
21. Оголошення // Діло. 5 травня 1929. С. 12.
22. Оголошення // Діло. 16 травня 1929. С. 1.
23. Оголошення // Діло. 17 травня 1929. С. 1.
24. Оголошення // Діло. 19 травня 1929. С. 1.
25. Оголошення // Діло. 22 травня 1929. С. 1.
26. Новини // Діло. 5 червня 1929. С. 3.
27. Оголошення // Діло. 11 липня 1929. С. 6.
28. З життя наших установ // Діло. 27 серпня 1929. С. 3.
29. Оголошення // Діло. 7 січня 1930. С. 11.
30. Оголошення // Діло. 14 січня 1930. С. 24.
31. Оголошення // Діло. 22 березня 1930. С. 6.
32. Оголошення // Діло. 20 квітня 1930. С. 15.
33. Оголошення // Діло. 23 травня 1930. С. 6.
34. Оголошення // Діло. 7 січня 1931. С. 14.
35. Оголошення // Діло. 19 березня 1931. С. 6.
36. Оголошення // Діло. 10 квітня 1931. С. 7.
37. Оголошення // Діло. 27 травня 1931. С. 6.
38. Оголошення // Діло. 19 березня 1932. С. 6.
39. Оголошення // Діло. 24 травня 1932. С. 6.
40. Оголошення // Діло. 16 жовтня 1932. С. 6.
41. Оголошення // Діло. 19 жовтня 1932. С. 6.
42. Оголошення // Діло. 7 січня 1933. С. 17.
43. Оголошення // Діло. 29 березня 1933. С. 6.
44. Оголошення // Діло. 15 квітня 1933. С. 6.
45. Оголошення // Діло. 29 квітня 1933. С. 6.
46. Оголошення // Діло. 12 травня 1933. С. 6.
47. Оголошення // Діло. 20 липня 1933. С. 6.
48. Биймо у великий дзвін на тривогу // Діло. 14 серпня 1933. С. 1.

49. Оголошення // Діло. 4 листопада 1933. С. 6.
50. Янюк І. Окремі аспекти діяльності греко-католицької церкви у сфері економічного життя українців // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 лютого 2017. Тернопіль, Україна) / укладачі В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІШПО, Тернопіль, 2017. С. 98–99.

РОЗДІЛ 4

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Парцеляція землі

Найефективнішим способом збільшення частки українців у землеволодіння Східної Галичини був перепродаж великих маєтків селянам, шляхом їх поділу на дрібні частини (парцеляції). Саме з цією метою і засновувалося товариство "Земля". У своїй діяльності воно керувалося австро-угорським законодавством та традиціями, прийнятими в українському кооперативному середовищі. Економічний рік відповідав календарному, тому цілісне ведення діяльності і здійснення елементарного економічного аналізу товариства було можливе вже за 1908 р. [1, арк. 1 зв.]. Персональний склад керівних органів у 1908 р. подано у додатку Є.

Для того, щоб стати членом товариства потрібно було придбати хоча б один уділ [2, с. 73]. Станом на осінь 1908 р. мінімальна сума ваучеру становила 5 кр., мінімальна вартість уділу – 200 кр. [3, арк. 1]. Усі землі маєтків, що підлягали парцеляції, ділилися на визначені ділянки – парцелі, кожна з яких мала свій номер у реєстрі. У випадку, якщо товариство "Земля" хотіло самостійно змінити площу визначених парцель, на це був потрібен дозвіл місцевої влади [4, арк. 46].

При сплаті вартості уділу, можна було отримати відтермінування оплати, але не більше, ніж на 20 місяців (виплата складала 10 кр. щомісяця) [3, арк. 1]. Сума первинного внеску для купівлі землі могла становити і близько 1,5 % від загальної вартості купленого уділу [5, арк. 3], сума внесків становила від 3 кр. Для порівняння: вартість млинка з січкарнею, молотильнею та іншим реманентом становила 800 кр. [6, арк. 4 зв.]. У селах Лешнів і Піски у 1908 р. землю продавали за ціною 500–900 кр. за 1 мрг. [7, арк. 2–6], у 1913 р. ціна зросла до 1000–1100 кр. [7, арк. 15].

Надзвичайними загальними зборами 25 березня 1909 р. прийнято рішення про зменшення обов'язкового членського вступного внеску з 500 кр. – до 200 кр. [1, арк. 1]. Також рішенням цих зборів у статуті змінено параграфи 6, 8, 13, 16, 32, 38. Проте фінансова адміністрація через постанову суду від 10 червня 1909 р. вимагала внести зміни до параграфів 16, 18, 25, 27 [8, арк. 3]. Зокрема, у параграфі 16 передбачалося дозволити виплачувати одразу весь уділ (попередня версія – не більше 10 кр. в місяць). У параграфі 18 вимагалося встановити максимальну суму виплати ощадних дивідендів тільки у відповідності до рішення загальних зборів, але не більше, ніж на 1 % від розміру виплат ощадних вкладів. У параграфі 25 вказати, що дивідендами не були квоти, виплачені у сумі менше 25 кр., починаючи від уділів вартістю 1 кр. У параграфі 27 мали зазначити, що у резервний фонд товариства необхідно сплачувати комісію із актів передачі та дарування уділів [8, арк. 3]. Ці зміни мали зробити відносини товариства із клієнтами більш гнучкими, а також мали сприяти залученню більшої кількості членів. Така лібералізація збільшувала ризики, тому було потрібно укріпити резервний фонд додатковими виплатами.

Земельні ділянки продавали змішано – ліс і рілля [9, арк. 98] або город [10, арк. 1]. Громадяни інколи надсилали листи до товариства із уточненнями ціни на землю, наявності лісу поблизу чи будинків на території [11, арк. 2].

За гуртову купівлю землі надавалася знижка [12, арк. 416]. Товариство працювало щодня, крім неділі і святкових днів з 10 ранку – до 17–19 год. [13, арк. 34]. Про стан справ парцеляції в окремих маєтках товариство повідомляло КСК [14, арк. 5], оскільки брало в нього кредити під ставку 5,5 % [14, арк. 3].

Станом на 31 грудня 1908 р. товариство "Земля" задекларувало 150 уділів на суму 41 тис. кр. Усього в товаристві на той час зареєстровано 138 членів (найбільше уділів в однієї особи – 5). Статутний фонд товариства становив 82 тис. кр. [1, арк. 1].

Соціальний стан членів товариства: світська інтелігенція – 58 осіб, священики – 22, селяни – 47, юридичних осіб – 11, усього – 138 членів [1, арк. 1]. Станом на цей час членами інституції за отримані уділи виплачено

лише 22096 кр. [15, арк. 3 зв.], що становило 53,3 %. Усього станом на 2 березня 1909 р. до товариства входили 158 членів [15, арк. 3 зв.].

Вартість задекларованих уділів становила 40 по 500 кр. та 110 по 200 кр. Сума, яка знаходилася на рахунку резервного фонду, станом на 31 грудня 1908 р. становила 690 кр. і була внесена зі статутного фонду [1, арк. 1].

Обігові видатки становили за 1908 р. 87753,74 кр. і були розміщені на 26 книжечках. Витрати на адміністрування у 1908 р. становили 7177,74 кр. [1, арк. 1]. За рік діяльності товариства надіслано й отримано 1329 листів. Загальний касовий обіг становив 391894,15 кр. Виплата відсотків за кредитами становила 190443 кр. у 1908 р., – за іпотекою складала 247282,26 кр., решта виплат – 70983,74 кр., разом – 318266 кр. [1, арк. 1]. Станом на 1 березня 1909 р. у власності товариства перебувало 3 маєтки, площею 1741 мрг. "Чистий" прибуток за адміністративний 1908 р. становив 12115,92 кр. [1, арк. 1]. Баланс видатків та доходів затверджено наглядовою радою товариства "Земля" на засіданні 17 лютого 1909 р. [1, арк. 1 зв.].

Перші звичайні загальні збори відбулися 11 березня 1909 р. Їх відкрив голова наглядової ради Р. Залозецький. Заявлено, що збори відбувалися відповідно до параграфу 47 статуту товариства та була присутня достатня кількість членів товариства для забезпечення кворуму. Секретарями зборів призначено Олександра Бариляка та Альфреда Говиковича [1, арк. 2]. Після заслуховування протоколів з попередніх зборів прийнято звіти ради директорів та наглядової ради за перший адміністративний рік. Заслухано звіт ревізії РСУК, яка проводилася упродовж 6–7 червня 1908 р. [1, арк. 2]. Від імені ревізійної комісії виступив Клим Волянський. Збори затвердили звіти одностайно, а також передали питання зведення річних балансів на розсуд наглядової ради та ради директорів товариства "Земля" [1, арк. 2]. Наглядова рада запропонувала з "чистого" прибутку виплатити дивіденди членам у сумі, що дорівнювала 6 % від вартості уділу. Решту суми пропонувалося перерахувати на рахунок резервного фонду. Загальні збори підтримали цю пропозицію [1, арк. 2 зв.].

Після цього розпочалися вибори п'яти членів наглядової ради та трьох членів ревізійної комісії. Голосування відбувалося картками [1, арк. 2 зв.]. Список членів наглядової ради та ревізійної комісії, обраних на цьому засіданні, подано у додатку Ж.

Склад правління парцеляційного товариства "Земля" у Львові станом на 11 березня 1909 р. (після перших звичайних загальних зборів) подано у додатку З. Станом на 31 грудня 1909 р, товариство налічувало 248 членів, які заявили 178 уділів на суму 84200 кр. Таким чином, приріст за 1909 р. становив суму 43200 кр. Статутний фонд становив 168400 кр. Із зареєстрованих уділів 32 були вартістю 500 кр. та 341 вартістю 200 кр. 234 члени товариства були фізичними особами, а 14 – юридичними [16, арк. 2].

Станом на 31 грудня 1909 р. додано 7 уділів на суму 2300 кр. Резервний фонд збільшено на 885,02 кр. – до 1575,02 кр. [16, арк. 2]. Таким чином, загальна вартість власності товариства зросла на 27950,28 кр. до суми 50706,95 кр. [16, арк. 2]. Вклади фінансів товариства за 1909 р. зберігалися на 42 ощадних книжечках (на 16 більше, ніж за 1908 р.), становили 106989,97 кр. У 1909 р. парцеляційне товариство "Земля" користувалося кредитними послугами КСК, "Дністер", "Центрального банку чеських щадниць" та "Руської щадниці". Іпотечний кредит на 1909 р. зменшився на 72796,47 кр. [16, арк. 2].

За 1909 р. піддано парцеляції маєтки, загальна площа яких становила 2529 мрг. [16, арк. 2]. Загальний обіг товариства у 1909 р. склав 5375832,82 кр, з них прибутки – 2682388,54 кр., видатки – 2693444,28 кр. [16, арк. 2 зв.]. Власник дібров у с. Гримайлівка Вільгельмн Шмід у травні 1909 р. вказував на взаємовигідні відносини між радою директорів та наглядовою радою у ділових питаннях [17, арк. 123].

4 квітня 1910 р. у приміщенні товариства відбулися другі загальні звичайні збори [16, арк. 4 зв.], які відкрив голова наглядової ради Р. Залозецький. Він заявив, що збори відкриті відповідно до положень статуту і що на них зафіксований кворум, необхідний для визнання їх легітимності. Секретарями зборів призначено Ю. Савчака та І. Туркевича [16, арк. 4 зв.].

Першим в порядку денному зборів були звіти ради директорів та наглядової ради за другий адміністративний рік [16, арк. 4 зв.]. Після чого О. Барияк запропонував до уваги учасників зборів звіт ревізійної комісії. Зборами одноставно прийнято усі звіти, а також затверджено закриття рахунків та баланси за 1909 р. і президію ради директорів і наглядової ради [16, арк. 4 зв.].

Відповідно до подання наглядової ради збори проголосували виділення 6 % від "чистого" прибутку на дивіденди від уділів на суму 1440,59 кр., а решту, 565,5 кр. передати до резервного фонду товариства [16, арк. 4 зв.]. Наступним питанням, винесеним на розгляд загальних зборів, були вибори двох членів наглядової ради (замість І. Кивелюка та І. Раставецького) та одного заступника і трьох членів ревізійної комісії [16, арк. 4 зв.].

До лічильної комісії входили В. Дидинський та С. Герасимович. Шляхом таємного голосування картками, членами наглядової ради обрано радника І. Кивелюка (повторно) та депутата парламенту, отця Й. Фолиса. Заступником члена наглядової ради став інженер В. Дидинський. Членами ревізійної комісії стали О. Барияк, К. Волянський і А. Гладиновський, який був управителем "Галицького іпотечного банку" в м. Львові [16, арк. 4 зв.].

Станом на 31 грудня 1910 р. парцеляційне товариство "Земля" налічувало 358 членів, які заявили 496 уділів на суму 106,7 тис. кр. За рік кількість уділів зросла на 318, а сума внесків на 22,5 тис. кр. Статутний фонд становив 213,4 тис. кр. Із зареєстрованих уділів 25 були вартістю 500 кр. та 471 вартістю 200 кр. Приріст за 1909 р. становив суму 43,2 тис. кр. [18, арк. 2]. Соціальний склад членів товариства:, селяни – 222, інші стани – 121, юридичних осіб – 15, разом – 358 членів [18, арк. 2].

Станом на 31 грудня 1910 р. додано 6 уділів на суму 2,3 тис. кр. Резервний фонд збільшено на 1115,5 кр. – до 2690,52 кр. [18, арк. 2]. Загальна вартість власності товариства зросла на більше як 5 тис. кр. до суми 56442,3 кр. [18, арк. 2]. Вклади фінансів товариства за 1910 р. зберігалися на 55 ощадних книжечках (на 13 більше, ніж за 1909 р.), становили 131996,34 кр. У 1910 р. парцеляційне товариство "Земля" користувалося кредитними послугами КСК,

"Дністер", ЗІБ, "Центрального банку чеських щадниць" та "Руської щадниці" [18, арк. 2]. За 1910 р. піддано парцеляції 5 маєтків, загальна площа яких становила 3233 мрг. [18, арк. 2].

Загальний обіг товариства у 1910 р. склав 9137329,6 кр., з них прибутки – 4572240,94 кр., видатки – 4565088,66 кр. [18, арк. 2 зв.]. Суми первинних внесків варіювалися від 60 – до 200 кр. Деякі контракти вступали в силу до кінця 1910 р., а деякі – до кінця 1911 р. Усі вони уклалися 25 листопада 1910 р. Контракти уклалися, зазвичай, у Лешневі, інколи у Гримайлівці. Площа земельних ділянок становила кілька мрг., найчастіше 2 або 4 мрг. Суми контрактів були різними, в діапазоні 2–3 тис. кр. [19]. КСК отримав, як сторона, що продавала земельну ділянку в с. Хмелівка, яка була зареєстрована у Тернопільському окружному суді, першу проплату на суму 300 кр., у випадку, коли загальна сума становила 2,1 тис. кр. Контракт набував чинності з 1 січня 1910 р., з цього часу парцеляційне товариство "Земля" отримало право власності та обов'язки, пов'язані з ними. Площа ділянки становила 2 мрг. (тобто вартість 1 мрг. становила 900 кр., з комісією РСУК – 1050 кр.). Усі витрати на укладання цього контракту брало на себе парцеляційне товариство "Земля". Контракт укладено влітку 1910 р. [19, арк. 15–15 зв. – 16]. Для вирішення судових спорів товариство користувалося послугами юристів з інших міст, Як-от нотаріуса Констянтина Телішевського з Коломиї у 1909–1910 рр. [20, арк. 129].

13 квітня 1911 р. відбулися треті загальні звичайні збори парцеляційного товариства "Земля". Збори відкрив голова наглядової ради товариства Р. Залозецький. Він заявив, що збори відкриті відповідно до положень статуту товариства і що на них зафіксовано кворум, необхідний для визнання легітимності цих зборів. Секретарями зборів призначено М. Заячківського та А. Гладишовського [18, арк. 5]. Першим у порядку денному на цих зборах був звіт ревізійної комісії, який від її імені представив О. Барияк. Після цього збори одноголосним рішенням прийняли цей звіт, а також, затвердили річний

баланс за 1910 р. та зведення рахунків, крім цього, виділили президію ради директорів і наглядової ради [18, арк. 2].

Наглядова рада внесла пропозицію виділити 6 % від "чистого" прибутку товариства (2970,93 кр. на дивіденди, а решту (2366,37 кр.) – на резервний фонд). Після цього відбулися вибори двох членів наглядової ради на місце Т. Кормоша та Ю. Мудрака [18, арк. 5].

Секрутаторами на цих виборах виступили голова зборів В. Грозика та О. Барияк. Таємним голосуванням переобрано членами наглядової ради Ю. Мудрака та Т. Кормоша. Членами ревізійної комісії стали М. Заячківський, інспектор "Народної торгівлі" у Львові, К. Волянський, А. Гладіновський, переобрані на ці посади [18, арк. 5].

Товариство "Земля" продовжувало користуватися послугами друкарні І. Айхельберга, яка з 1912 р. ставила помітку "Дім Просвіти" [21, арк. 1]. Голова наглядової ради – Р. Залозецький став власником нерухомості у Львові, при цьому продовжував викладати у Львівській політехніці [21, арк. 1 зв.].

Станом на 31 грудня 1911 р., парцеляційне товариство "Земля" налічувало 449 членів, які заявили 600 уділів на суму 126,3 тис. кр. Таким чином, кількість уділів зросла на 104, а сума внесків на 19,6 тис. кр. Статутний фонд складав 252,6 тис. кр. Із зареєстрованих уділів 21 були вартістю 500 кр. та 579 вартістю 200 кр. 434 членів товариства були фізичними особами, а 15 – юридичними; 310 були селянами, а 124 особи інших станів. Приріст за 1910 р. становив суму 19,6 тис. кр. [21, арк. 2]. Станом на 31 грудня 1911 р. додано 3 уділи на суму 700 кр. Резервний фонд збільшено на 2826,37 кр. до 5516,89 кр. [21, арк. 2]. Отже, загальна вартість власності товариства зросла на 6738,55 кр. до суми 63180,85 кр. [21, арк. 2]. Вклади фінансів товариства за 1911 р. зберігалися на 74 ощадних книжечках (на 19 більше, ніж за 1910 р.) і становили 174747,56 кр. У 1911 р. парцеляційне товариство "Земля" користувалося кредитними послугами КСК, "Дністер", ЗІБ, "Центрального банку чеських щадниць" та "Руської щадниці" [21, арк. 2].

Загальний обіг товариства у 1911 р. склав 9779599,46 кр., з них прибутки – 4887802,72 кр., видатки – 4891796,74 кр. [21, арк. 2 зв.]. У с. Хмелівка Тербовлянського повіту [22, арк. 159] у 1911 р. 1 мрг. землі коштував близько 1050 кр. [23, арк. 10]. У парцеляції маєтку в цьому селі брав участь ЗІБ [24, арк. 55]. За перші 5 місяців парцеляції у маєтках Лешнів і Королівка із 11600 кр. лише 540 кр. сплачено готівкою, 40 кр. узято в борг, решта 11020 кр. оплачено вексями [25, арк. 26]. У с. Лешнів борги не виплачено до 1921 р. [26, арк. 77].

З юридичними особами існувала спеціальна форма підписання контракту. Наприклад, 6 липня 1911 р. у Львові підписано контракт із РСУК [19, арк. 16]. Задля оформлення договору між собою члени товариства делегували право діяти від їх імені своїм довіреним особам [19, арк. 15]. Тернопільська філія КСК продавала свою частку власності у с. Хмелівка [19, арк. 16].

Четверті [20, арк. 5] загальні звичайні збори товариства відбулися 27 квітня 1912 р. у приміщенні парцеляційного товариства "Земля" [27, арк. 1]. Збори відкрив голова наглядової ради товариства Р. Залозецький. Він заявив, що збори відкриті відповідно до положень статуту товариства і що на них зафіксовано кворум, необхідний для визнання їх легітимності. Секретарями зборів призначено Ю. Мудрака та А. Гладишовського. Р. Залозецький склав повноваження. Його місце зайняв Ю. Федусевич [21, арк. 5].

Станом на 14 липня 1912 р. товариство "Земля" реалізовувало ділянки за ціною 1100 кр. за 1 мрг. у с. Василівка, при цьому допускалася знижка за оптові закупки [21, арк. 12]. Найбільшим кредитором товариства у 1912 р. був КСК [28, арк. 1]. Задля реклами кооператив повідомляв про свої послуги у пресі. Прикладом є стаття у газеті "Свобода" у номері від 5 вересня 1912 р., де був заклик до емігрантів із різних країн купувати землі в Україні, користуючись послугами товариства "Земля", де, як вказувалося у статті, були найвигідніші відсотки (41,5 %) річних, а також найкращі землі [29, с. 112]. Відповідно до матеріалів газети, станом на вересень 1912 р. товариство володіло земельними ділянками у селах Гримайлівці – 933 мрг., Загір'ї – 103 мрг., Хмелівці 710 мрг.,

Горбачі – 707 мрг., Вікторівка – 170 мрг., Рокшицях – 200 мрг. [29, с. 112]. У с. Іване Золоте земля продавалася, у залежності від призначення, за цінами від 710 кр. (ліс) – до 993 кр. за 1 мрг. (земля сільськогосподарського призначення) за оцінками експертів товариства "Земля" [30, арк. 6].

Контракти на купівлю землі у с. Горбачі підписувалися у Львові [19, арк. 58–59] упродовж листопада 1910 р. – літа 1912 р. Останній контракт вступив у силу 1 січня 1913 р. [19]. Парцеляція маєтків у с. Горбачі здійснювалася за тим же контрактом, що товариство "Земля" купило земельну ділянку в КСК. Ці контракти уклалися на місці 5 квітня 1911 р., деякі 30 липня 1912 р. [19]. Уже з першого січня 1913 р. "Земля" купила за 2040 кр. 2 мрг. землі за посередництва КСК у маєтку в с. Хмелівка, який був зареєстрований у Тереховлянському повітовому суді (земельна книга) [19, арк. 42–43].

"Земля" купила за 6487 кр. 6 мрг. землі у КСК у маєтку в с. Хмелівка. Перший платіж становив 1661 кр. На решту суми формувався вексель із відсотками у розмірі 7 %, який мав виплачуватися упродовж 1 квітня 1911 р. – 1 січня 1912 р. і виконувався у формі декларації від 9 грудня 1912 р. [19, арк. 50–51]. Контракти у с. Горбачі, підписані 30 липня 1912 р., різнилися пропорцією перших внесків, які зросли, а також підвищувалися відсоткові ставки за векселями (до 7,5 %) [19, арк. 58–59]. Товариство проводило парцеляцію земель у с. Гримайлівка спільно із ЗІБ [31, арк. 30] та КСК [32, арк. 42].

У процесі парцеляції маєтностей у с. Гримайлівка Бродівського повіту між товариством "Земля" та покупцями земельних ділянок укладався контракт купівлі-продажу, який завірявся податковою адміністрацією краю [19, арк. 1]. У контракті зазначалося, що право власності на землю реєструвалося у Золочівському окружному суді. "Земля" продавала окремі земельні ділянки маєтків фізичним особам, без жодних зобов'язань з боку останніх. При цьому утворювалася нова самостійна іпотечна одиниця. У контракті вказувалося, що покупець набував прав власності на землю на другий день після укладання договору, при цьому наголошувалося, що новий власник разом із правами на

земельну ділянку також отримував і відповідні обов'язки щодо цих ділянок, зокрема, щодо виплати податків та інших стягнень [19, арк. 3].

Оплата здійснювалася шляхом оформлення кредитного договору. Покупець підписував вексель на відповідну суму. Термін виплати становив 4 місяці. Нараховувалися відсотки у сумі 7 % (інколи 7,5 %) за весь період виплат. Якщо сума виплати становила 1 тис. кр. або більше, то у день підписання контракту вносився завдаток розмір якого становив, у залежності від загальної суми (не більше 100 кр.) [19].

Витрати, пов'язані із оцінкою майна, здійснювало товариство, а витрати на оформлення договору, проводилися за рахунок покупця [19, арк. 1 зв.]. Товариство зобов'язувалося до кінця поточного адміністративного року провести повну інтабуляцію (закріпити усі права за покупцем) цієї земельної ділянки, а також сплатити усі борги та інші фінансові виплати, які були на рахунку цього маєтку [19, арк. 1 зв.].

У випадку недотримання покупцем термінів виплати суми вартості земельної ділянки, товариство могло позбавити його прав власності, а також, передати свої фінансові зобов'язання за цією земельною ділянкою на покупця, проте не більше, ніж на непогашений залишок, але продана земельна ділянка одразу набувала статусу окремого маєтку, право власності, на який, належало покупцеві [19, арк. 1 зв.]. Цей контракт неможливо було скасувати після сплати більшої половини суми вартості земельної ділянки [19, арк. 1 зв.].

Деякі договори писалися від руки покупцями [19, арк. 4–4 зв.], а у випадку, якщо покупець не вмів писати, то за нього підписувалася інша особа, із обов'язковим зазначенням свого імені і прізвища [19, арк. 2 зв.]. Договори укладалися безпосередньо у Гримайлівці або в інших населених пунктах [19]. Кошти можна було переводити, користуючись послугами задаткових кас, позаяк бажаючі купити землі товариства у Тисмениці, здійснювали перекази через касу "Віра" (1912 р.) [33, арк. 3].

Станом на 31 грудня 1912 р. парцеляційне товариство "Земля" налічувало 570 членів, які заявили 728 уділів на суму 151,3 тис. кр. За рік кількість уділів

зросла на 232, а сума внесків на 44,6 тис. кр. Статутний фонд становив 302,6 тис. кр. (збільшився на 50 тис. кр.). Із зареєстрованих уділів 19 були вартістю 500 кр. та 709 вартістю 200 кр. У 1912 р. до складу товариства вступили три громади, відповідно соціальний склад членів товариства виглядав так: селяни – 437 осіб, інші стани – 115, юридичних осіб – 15, 3 громади, разом – 570 членів [34, арк. 2].

Отже, приріст за 1912 р. становив суму 25 тис. кр. [34, арк. 2]. Станом на 31 грудня 1912 р. додано 3 уділи на суму 1200 кр. Резервний фонд збільшено з 5516,89 кр. до 11555,4 кр., тобто на 6038,51 кр. [34, арк. 2]. Дохід маєтку зріс на 5024,41 кр. до 68205,26 кр. Вклади товариства зберігалися на 72 книжечках, тобто обіг зменшився на 13796,5 кр. (2 книжечки) [34, арк. 2].

У 1912 р. парцеляційне товариство "Земля" користувалося кредитними послугами КСК, "Дністер", ЗІБ та "Руської щадниці", припинило користуватися послугами "Центрального банку чеських щадниць" [34, арк. 2].

У 1912 р. товариство отримало до парцеляції 4523 мрг. [34, арк. 2]. Окрім своєї основної діяльності – парцеляції маєтків, воно займалося й культурно-освітньою діяльністю, допомогою діячам української культури. Так, 17 липня 1912 р. до товариства "Земля" звернувся член комітету допомоги ветеранам публіцистики Я. Веселовський із проханням надати літнє приміщення для проживання письменника Михайла Павлика, який був хворий. Для лікування йому було приписано приймати сонячні ванни і з цією метою йому було потрібне приміщення у сільській місцевості, яке йому могла надати інституція [35, арк.1–2 зв.].

11 липня 1912 р. до товариства "Земля" звернувся із проханням про виділення йому літнього приміщення скульптор М. Гаврилко. Своє прохання він пояснював тим, що в нього самого немає належних коштів, щоб самостійно винаймати приміщення, де б він зміг працювати над пам'ятником Т. Шевченкові, а оскільки ця справа мала суспільне значення (невдовзі мало відзначатися століття від Дня народження поета), то він просив товариство посприяти йому в цьому, за що він би був безмежно вдячний [36, арк.1].

У зв'язку із загостренням геополітичної ситуації у світі, Австро-Угорщина почала готуватися до війни. Не оминули ці процеси і товариство "Земля". 7 вересня 1912 р., СГТСГ надіслав листа "Землі", у якому вказувалося, що цей союз займався посередництвом щодо доставки продовольства для війська. У листі зазначалося, що інженер А. Корнеля відзвітував про можливість товариством постачати на армійські потреби близько 4 ваг жита та пів ваг вівса. СГТСГ зобов'язувався прийняти це продовольство. "Землі" пропонувалося надіслати платіжний лист, у якому вказати точну кількість товару, надісланого на потреби армії [37, арк. 1].

У листі, датованому 30 вересня 1912 р., СГТСГ повідомляв парцеляційне товариство "Земля" про те, що на засіданні правління вирішено виділити суму 5 тис. кр. на закупівлю сіна у "Землі". Розрахунок мав проводитися шляхом оплати векселя через Земельний банк у Львові, а відсотки мав погасити П. Ставиршене [37, арк. 2].

СГТСГ просив товариство "Земля" зарезервувати відповідне збіжжя, сіно та солону для нього, доки союз не отримав відповіді із міністерства з підтвердженням оплати [37, арк. 2]. Також вимагалася письмова заява, із зобов'язанням забезпечити збіжжя на суму завдатку – 5 тис. кр., які вже були заплачені, навіть у випадку відмови міністерства профінансувати закупівлю решти товару [37, арк. 2 зв.].

26 березня 1913 р. у приміщенні товариства відбулися п'яті загальні звичайні збори парцеляційного товариства "Земля" [38, с. 51]. Збори відкрив голова наглядової ради товариства Р. Залозецький. Він заявив, що збори відкриті відповідно до положень статуту товариства і що на них зафіксовано кворум, необхідний для визнання їх легітимності. Секретарями зборів призначено В. Дидинського та В. Мацькевича [39, арк. 4 зв.]. Першим у порядку денному на цих зборах був звіт ревізійної комісії, який від її імені представив А. Гладишовський. Після цього, збори одностайним рішенням прийняли звіт, а також затвердили річний баланс за 1912 р. та зведення рахунків, після цього, обрали президію ради директорів і наглядової ради [34,

арк. 4 зв.]. Наглядова рада внесла пропозицію виділити 6 % від "чистого" прибутку товариства (8646,29 кр.) на дивіденди, а решту (5377,31 кр.) – на резервний фонд. Після цього, відбулися вибори двох членів наглядової ради на місце В. Нагірного та Ю. Федусевича [34, арк. 4 зв.]. Секрутаторами на цих виборах були В. Лиско та І. Туркевич [34, арк. 4 зв.]. Зміни у складі наглядової ради та новий склад ревізійної комісії подано у додатку І.

З 1913 р. парцеляційне товариство "Земля" користувалися послугами друкарні "Діло", яка розташовувалася у приміщенні "Просвіти" [34, арк. 1].

Станом на 31 грудня 1913 р., парцеляційне товариство "Земля" налічувало 637 членів, які заявили 807 уділів на суму 165,6 тис. кр., таким чином, за рік часу кількість уділів зросла на 79, а сума внесків на 14,3 тис. кр. Статутний фонд становив 331,2 тис. кр. (збільшився на 28,6 тис. кр.). Із зареєстрованих уділів, 14 були вартістю 500 кр. та 793 вартістю 200 кр. Соціальний склад членів товариства виглядав так: селяни – 506 осіб, інші стани – 114, юридичних осіб – 14, три громади, разом – 637 членів [39, арк. 3].

Приріст за 1913 р. становив суму 14,3 тис. кр. [39, арк. 3]. Станом на 31 грудня 1913 р., додано 7 уділів на суму 5,3 тис. кр. Резервний фонд збільшено на 6544,44 кр. до 18099,84 кр. [39, арк. 3]. Доходи з власного маєтку у 1913 р. становили 77187,07 кр., тобто на 18981,81 кр. більші, ніж у 1912 р. Внески з обігу на кінець 1913 р. становили 159257 кр. і були розміщені на 67 книжечках. Це на 1694,06 кр. менше (5 книжечок) [39, арк. 3]. Спостерігається тенденція падіння обсягів вкладів з 1912 р.

У 1913 р. "Земля" користувалася кредитними послугами КСК, "Дністер", ЗІБ та "Руської щадниці" [39, арк. 3]. У 1913 р. товариство мало до парцеляції 4523 мрг. землі [38, арк. 3]. Загальний оборот товариства у 1913 р. склав 8684200,08 кр., з них прибутки – 4341222,18 кр., видатки – 4342977,9 кр. [39, арк. 3 зв.]. Цього року товариство видавало кредити під 7,5 % річних, а також 2 % комісії за адміністративні витрати, а також, усі інші можливі витрати клієнт зобов'язувався брати на себе [40, арк. 9].

Упродовж 5–6 і 10–14 листопада 1913 р. у товаристві проходила ревізія отоварення. Її проведено на основі закону від 10 червня 1903 р. та постанови Галицького намісництва від 10 червня 1904 р. Ревізію здійснював ревізор РСУК [8, арк. 1–2]. Слід зазначити, що ревізійні звіти у товаристві "Земля" завжди відзначалися супроводжуючим аналізом стану ведення справ у товаристві, що практикувалося далеко не в усіх підприємствах Східної Галичини [41, арк. 25]. Дані фінансового балансу на 31 жовтня 1913 р. подано у таблиці 3.

Усього на обліку, за результатами ревізії, заявлено 570 членів товариства, у власності яких перебувало 766 уділів по 200 кр. кожен, відповідно сумарна вартість уділів становила 153,2 тис. кр. [8, арк. 3]. При цьому, сплачено було лише 37 % квот (57426,09 кр.), це пояснюється тим, що більшість членів товариства не повністю виплатили свою частку [8, арк. 3]. Ті парцелянти, які затягували з отоваренням, платили лише по 5 кр. на уділ вписового. Таких на час проведення ревізії, налічувалося близько ста осіб. Ревізор у звіті закликав якнайшвидше вирішити цю проблему, оскільки невдовзі товариство мало збільшити свою капіталізацію удвічі [8, арк. 3].

Ревізією впорядковано та перевірено заяви на вступ у члени товариства. Виявлено неточності у 25 заявах, на більшості з них був дуже нечіткий підпис. Виплати за відповідними уділами здійснювалися у встановленим законом та статутами порядку [8, арк. 3]. Констатовано незначний приріст резервного фонду, а також те, що за 5 років діяльності не утворено ієрархію та структуру резервних фондів товариства. 31 грудня 1912 р. сума резерву становила 11555,4 кр. З метою покращення становища на наступні 10 років вирішено збільшити квоту резервного фонду [8, арк. 3]. У висновках ревізорів зафіксовано невиправдано високий рівень видатків резервного фонду. Висловлювався сумнів щодо можливості компенсації цих витрат, оскільки виплата за квотами за уділами на час ревізії знаходилася на досить низькому рівні і на найближчу перспективу не було підстав вважати, що ситуація могла змінитися. Відповідно, ревізор рекомендував раді директорів та наглядовій раді

усі кошти, отримані від поточних парцеляцій (села Гримайлівка і Хмелівка), перераховувати у резервний фонд [8, арк. 4].

Ревізією зафіксовано зменшення суми, що знаходилися на ощадних вкладах товариства у порівнянні із 1912 р. На час ревізії ця сума становила 145054,72 кр. Усього вкладників було 67. Серед них були особи зі Львова та провінції, Церкви, приватні структури та фізичні особи. Найбільша сума вкладу становила 25622,46 кр., але переважна більшість становили суму менше 1 тис. кр. Відсоток за вклади становив 5–6 % для тих, хто розмістив кошти на довший термін [8, арк. 4].

Сума банківського кредиту збільшилася у порівнянні з минулорічним балансом на 77170,43 кр. і склала 628156,24 кр. Кредит здійснював величезне навантаження на фінансовий портфель товариства. Вільних коштів ледве вистачало для здійснення виплат за векселями. Причина нестабільних виплат полягала, на думку ревізорів, у поганій організації роботи із векселями і неякісній звітності з цього питання, зокрема, у платіжних книгах подавалися неправдиві дані. Через це, директори товариства часто були змушені самотійно виїжджати на місця парцеляції і власноруч підписувати векселі. Ревізійна комісія рекомендувала перерозподілити банківські кредити за маєтками, якими управляло товариство, щоб сформувавши чіткий план дій щодо ліквідації заборгованості. Діючий, на той час, стан речей, на думку ревізорів, не дозволяв залучати інвестиції у солідних організаціях [8, арк. 4].

Ревізійна комісія звернула окрему увагу на стан ведення книговодства у товаристві, яке, на думку ревізорів, відіграло важливу роль у залученні інвестицій, оскільки тоді вкладники та кредитори змогли б точно оцінити усі ризики та переваги від співпраці із товариством "Земля" [8, арк. 4]. Ревізійна комісія радила задля залучення кредитних коштів крайового банку здійснювати калькуляцію усіх земельних ділянок у маєтках, що піддавалися парцеляції, щоб забезпечити відкритий облік фінансових потоків та належно оцінити власність товариства [8, арк. 5].

Стан заборгованості за іпотекою на 31 жовтня 1913 р. подано у таблиці 4. Закупівельні ціни на: маєток у с. Горбачі (закуповувало товариство "Дністер") – 30 тис. кр.; маєток в с. Іване Золоте – 120 тис. кр.; державний скарб – 10089,04 кр.; рухоме майно – 13810 кр.; Народний дім у Дрогобичі – 100 тис. кр. [8, арк. 5]. Квоти "Дністра" і "Народного дому" (відповідно 50 і 100 тис. кр.) були власністю кредиторів, яка була закладена ще у часи купівлі цих маєтків товариством "Земля". Ревізійна комісія зазначала, що документів за зобов'язаннями не було. Єдиним очікуваним готівковим траншем у тій ситуації міг бути внесок В. Лукасевича, проте він затягував це питання, що, за словами ревізорів, ускладнювало ситуацію із готівкою [8, арк. 5].

Виділені членам товариства позики зменшилися з червня – до грудня 1913 р. з 1118589,19 кр. до 709679,21 кр. Розподіл часток позик у маєтках (станом на 30 червня 1913 р.) подано у таблиці 5. Ревізійна комісія констатувала факт несвоєчасних виплат за запозиченнями боржниками товариства. Зазначено, що прибуток від кредитів у 1913 р., який склав 174612,27 кр., став можливим лише завдяки тому, що свої зобов'язання виконали два найбільш крупні позичальники. З іншими ситуація була вкрай поганою. Ревізійна комісія пояснила такий стан речей непродуманою кредитною політикою товариства, зокрема тим, що часто парцелянти позичали гроші один одному, а на векселях інституції підписувалися обоє, це сприяло погіршенню стану забезпечення боргу. Часто сума кредиту, виданого парцелянтам, перевищувала суму закупівлі землі [8, арк. 6].

Ревізійна комісія піддала жорсткій критиці кредитну політику товариства. Кредитні договори, за словами ревізорів, оформлялися неналежно – у них не вказувалося чітких термінів здійснення виплат, також вони видавалися необдуманно, без здійснення будь-яких прогнозів щодо платоспроможності боржників. Така політика керівництва товариства призвела до того, що більшість боржників не могли вже сплачувати навіть відсотків за кредитами, не говорячи вже про тіло боргу [8, арк. 6].

Розподіл невиконаних кредитів у маєтках: Хмелівка – 96477 кр.; Гримайлівка – 101334 кр.; Горбачі – 31615 кр.; інші – 2,4 тис. кр.; усього – 231826 кр. Ревізійна комісія зазначила, що таким чином, виплачено лише 32 % від всіх обсягів виданих в кредит коштів [8, арк. 6].

Ревізійна комісія зафіксувала порушення термінів виплат за векселями. На час проведення ревізії не відновили векселів 137 боржників з них: Хмелівка 87 осіб – 63047 кр.; Горбачі – 36 – 32477 кр.; Гримайлівка – 14 – 17931 кр.; усього – 113455 кр. [8, арк. 6]. На думку ревізорів, такий стан неповернення кредитів спричинив дефіцит капіталу в товаристві, наслідком цього стало пригальмовування парцеляційної діяльності, що несло шкоду кооперативу. Задля вирішення цієї проблеми, ревізійна комісія рекомендувала товариству зайнятися пошуком кредитів для окремо взятих парцелянтів, щоб вони могли здійснювати закупівлю земель і, таким чином, налагодити роботу [8, арк. 7].

Ревізійна комісія зазначала, що станом на час проведення ревізії, парцелянти через відсутність капіталізації самостійно брали кредити, заставляючи свої земельні ділянки, через що втрачали можливість отримувати прибуток з обігу, а також, не могли продати свої ділянки, таким чином, залишалися у боргах і втрачали своє джерело прибутку [8, арк. 7]. Прикладом неякісно проведеної парцеляції у кредит був маєток у с. Гримайлівка, придбаний ще у 1907 р., але станом на 31 грудня 1912 р. продано лише 6 з 84 мрг. землі, отже залишилася нереалізованою частка площею 78 мрг. При цьому, виявилось, що векселі за вже продані землі досі не виплачено і боржники виставляли за них нові квоти, в середньому вдвічі менші, ніж початкова сума боргу. Деякі боржники відмовлялися від своїх земель. Зафіксовані й такі, що виїхали у невідомому напрямку, не сплативши при цьому, жодного відсотка, деякі не сплачували відсотків і відмовлялися від своїх земель. Такий стан речей, на думку ревізорів, свідчив, що парцеляція, яка проводилася у такий спосіб, могла затягнутися на довгі роки [8, арк. 7].

У своєму звіті ревізійна комісія вказувала, що "Землі" не слід видавати кредити товариствам та фізичним особам, які не мають відношення до

парцеляції. Ці кредити у фінансових звітах зазначалися, як "інші". Прикладом була заплутана ситуація з ощадною спілкою, якій у липні 1913 р. позичено 1900 кр., із відсотками, станом на 31 грудня, заборгованість мала становити 1940 кр., натомість спілка вказала 1040 кр., що було абсолютно незрозумілим [8, арк. 7]. Повітовим кредитовим товариством у Бібірці не відновлено векселів з 14 січня 1913 р. на суму 1400 кр. Яцеві Мазуру виділено позику ще у листопаді 1910 р. і з того часу до кінця 1913 р. він не сплатив жодного відсотка. Через це товариство було змушене вимагати від органів влади покарати цього боржника. Видано у якості компенсації на парцеляційні витрати у с. Гримайлівка, Миколі Герасимовичеві земель на суму 10,8 тис. кр., з яких він не сплатив жодного відсотка. Ревізійна комісія зробила висновок, що ці та інші кошти, витрачені на ризикові кредити, більшість з яких не були повернуті, а з деяких (як зазначалося вище) навіть не було виплачено жодного відсотка, було вигідніше використати на цілі, зазначені у статуті "Землі" [8, арк. 7–8].

Ревізійна комісія зазначала, що у товаристві не сформовано чітких умов відсоткової ставки за кредитами. Усього було три види ставки (7 %, 7,5 %, 8 %). Вони повністю регулювалися радою директорів на її розсуд [8, арк. 8]. Рада директорів зазначала, що умови видачі кредитів визначалися індивідуальними угодами окремо із кожним позичальником. Ревізійна комісія констатувала, що умови видачі кредитів мали бути зафіксованими і чітко вказаними, а цей стан речей призвів до маніпуляцій і можливих зловживань [8, арк. 8].

Ревізійна комісія радила при зведеннях річного балансу вказувати і давніші відсотки за кредитами, оскільки в іншому разі, річний баланс не відповідатиме дійсності. Як приклад, наводився баланс за 1912 р., коли "чистий" прибуток без відсотків становив 8649,29 кр., натомість із задавненими кредитами він би мав становити 18245,07 кр. [8, арк. 8]. Такий спосіб зведення рахунків призвів до того, що вже річний баланс за 1913 р. виявився негативним. У ньому спершу не враховано видатки на оплату відсотків за кредитами, які становили 31210,5 кр. Разом із адміністративними видатками (21855,05 кр.) сума витрат становила 53065,55 кр., що спричинило б негативний баланс на

1913 р. Тому для вирішення цієї проблеми, товариство, за словами ревізійної комісії, вдалося до звичного способу – приховування видатків, зокрема, і виплат відсотків за кредитами, а також, маніпуляцій із вартістю нерухомості. Це, в свою чергу, негативно впливало на увесь процес парцеляції маєтків. Ревізійна комісія сумнівалася в об'єктивності оцінки зисків із фінансових операцій товариства [8, арк. 9].

Заявлена вартість майна, яким володіло парцеляційне товариство "Земля" станом на 31 грудня 1913 р., подано у таблиці 6. Ревізійна комісія зробила висновок, що з цього переліку до річного закриття рахунків не вистачило близько 60 кр., а причина нераціонального річного зведення полягала у неналежному заповненні балансових книжечок. Ревізорів рекомендували переглянути вказаний перелік і вирішити з ким варто надалі співпрацювати, а чий уділ слід замінити [8, арк. 9].

Список маєтностей, які закупило парцеляційне товариство "Земля" з метою подальшої парцеляції подано у таблиці 7. Вартість маєтку в с. Гримайлівка становила у 1913 р. – 24944,29 кр., вартість боргових зобов'язань – 12690,71 кр. Ревізійна комісія вирахувала, що очікуваний прибуток разом при врахуванні 78 мрг. землі, вартістю 400 кр. за 1 мрг., мав становити 43890,71 кр. [8, арк. 10]. Отже, ревізійна комісія зазначала, що ціна 400 кр. за 1 мрг. є ненадійною, допускалася ймовірність, що ці землі будуть продані дешевше. Пропонувалося врахувати витрати на адміністрування, а також відсотки від кредитів, які взяло товариство. Крім того, ці землі товариству ще потрібно було взагалі зможти продати, а також погасити частину позички розміром у 10,8 тис. кр., [8, арк. 10] (див. таблицю 8).

Ревізійна комісія зазначала, що станом на 31 грудня 1912 р. різниця між вартістю закупки (666286,75 кр.) та вартістю реалізованої землі (632383,78 кр.) становила понад 33 тис. кр., а також те, що нереалізованими залишалися 84 мрг. землі [8, арк. 11].

При порівняльному аналізі вартості земельних ділянок стає очевидно, що за 5 років витрат на утримання маєтків у процесі парцеляції вартість земельної

ділянки зростала у середньому на 148 кр. за 1 мрг. Відповідно за 5 років парцеляції 1 мрг. землі слід було продавати за ціною, яка визначалася за формулою 590 кр. + 148 кр., при тому, що ринкова вартість становила 638 кр. за 1 мрг. [8, арк. 11]. Відповідно, ревізорами зроблено висновок, що ціна одного мрг. землі зростала щорічно на 30 кр. При цьому ревізійна комісія зазначала, що ця ціна на 1 мрг. землі могла бути і вищою, позаяк, при цих розрахунках, не враховувалися витрати на адміністративні послуги та видатки на виплату відсотків за кредити. Такий дисбаланс спричинено, на думку ревізорів, неефективною та вкрай неякісною господарською діяльністю [8, арк. 11].

Це твердження ревізійна комісія аргументувала, наводячи такі приклади: невиправдані видатки спричинило вирубування лісу в цьому маєтку, на яке витрачено 23885,61 кр., а деревину продано лише за 9272,05 кр., таким чином, "чисті" збитки становили 14613,56 кр.; ідентична ситуація із веденням господарства на земельних угіддях, де на засіви витрачено 8340 кр., а натомість нічого не отримано. Окремо зазначалися витрати на зобов'язання за спалену гуральню, що становили суму 16547 кр., [8, арк. 11], кошти витрачені на посередництва у торгових операціях (22389 кр.). Ревізійною комісією поставлено питання чому посередникам з Липневого, які продали лише 160 мрг. землі, сплачено аж 186044,8 кр. Ревізори зробили висновок, що ці витрати є явно завищеними [8, арк. 12]. Дані з парцеляції маєтку в с. Горбачі подано у таблиці 9.

Ведення господарства товариством у маєтках, призначених до парцеляції, було економічно недоцільним, оскільки вимагало значних видатків, які збільшували собівартість цих земель. Ревізори ще раз нагадали, що вважають недоцільним такі видатки, позаяк сумніваються, що у випадку збереження таких темпів зростання собівартості, вдасться отримати прибуток від продажу земельних ділянок [8, арк. 13]. Дані про парцеляцію маєтку у с. Василівка подано у таблиці 10.

Ревізійна комісія дійшла висновку про недоцільність витратити будь-які кошти на маєтки, призначені для продажу, оскільки перші 80 мрг. продано за ту

ж ціну, яку вартують 93 мрг. що залишилися (у перерахунку за один мрг.), тобто ринкова ціна була сталою, а видатки на маєтки збільшили собівартість землі, зменшуючи "чистий" прибуток [8, арк. 14]. Дані про парцеляцію у с. Іване Золоте подано у табилці 11.

Відповідно, нереалізованою залишилася земля площею 874 мрг. і вартістю 632523,3 кр. Ревізійна комісія розраховувала продати цю землю за ціною 724 кр. за 1 мрг. [8, арк. 15]. На думку ревізорів, цей маєток знаходився у не дуже вигідному становищі, що зумовило подальшу тривалість парцеляції цього маєтку не менше як на 5 років. Якщо динаміка видатків у с. Іване Золоте була б тотожною аналогічній динаміці у с. Гримайлівка, то, на думку ревізійної комісії, собівартість землі мала б зрости на 150 кр. за 1 мрг. Вартість одного мрг. становила б 861 кр., що значно перевищувало ринкову ціну, відповідно реалізувати землі за такою ціною видавалося неможливим. Тому ревізійна комісія рекомендувала якомога швидше продати цей маєток. Задля пришвидшення процесу продажу пропонувалося продавати маєток великими частками [8, арк. 15].

Ревізійна комісія зазначала, що звіт ради директорів щодо оцінки маєтку в с. Іване Золоте не відповідав реальному стану справ [8, арк. 15]. Аргументувала свою позицію ревізійна комісія тим, що в оцінці дирекції вказана вартість одного мрг. землі з перших 38 проданих – 1400 кр., наступних 206 мрг. – 1200 кр. за 1 мрг., 144 мрг. – 1 тис. кр. за 1 мрг., Відповідно, сукупна вартість землі маєтку (944 мрг.) оцінювалася в суму – 822 тис. кр. [8, арк. 15]. З огляду на таку, свідомо завищену ціну, ревізійна комісія вимагала провести переоцінку майна у маєтку Іване Золоте. Як аргумент, подала відомості з продажу перших 37 мрг. за ціною 1020 кр. за 1 мрг. [8, арк. 15].

Ревізійна комісія пояснювала деякі невідповідності оцінки вартості маєтків тим, що, наприклад, у с. Горбачі до вартості маєтку (793690,6 кр.) закладено 237 мрг. землі, але 17 мрг. – це площа дороги, а земля сільськогосподарського призначення становила лише 220 мрг. [8, арк. 15].

Рухоме майно у річному звіті від 31 грудня 1913 р., вказане разом із нерухомістю, що також сприяло маніпуляціям із оцінкою його реальної вартості (вказана у звіті – 250085,4 кр.) [8, арк. 15]. Аналогічна ситуація і у маєтках с. Василівка, де вартість рухомого і нерухомого майна, на думку ревізійної комісії, була завищеною. У цьому маєтку за 1913 р. продано земель площею 48 мрг. [8, арк. 15]. За оцінками ревізійної комісії, собівартість майна у с. Іване Золоте вища, ніж зазначена у таблиці ради директорів, оскільки витрати у 1913 р. на цей маєток здійснювалися, але нічого не продавалося [8, арк. 15].

Маєтки у с. Хмелівка також прийнято до парцеляції. Захищати прибутки товариства були зобов'язані чотири особи, що виступали гарантами [8, арк. 15]. На час проведення ревізій на балансі у цьому маєтку знаходилося ще 86 мрг. землі. З цього залишку очікувався прибуток на суму 35457,56 кр., оскільки на той час у цьому селі за один мрг. землі з останніх 26 давали лише 460 кр. Загальний прибуток очікувався у сумі 45857,56 кр. [8, арк. 16].

Прибутки з утримання маєтків у с. Хмелівка: 1909 р. – 1530 кр., 1910 р. – 3165 кр., 1911 р. – 12304,5 кр., усього – 16999,5 кр. Відповідно, за весь цей час прибутки від парцеляції цього маєтку становили 65357,08 кр. [8, арк. 16]. Ревізійна комісія сподівалася, що у подальшому реалізація нерухомості сприятиме покриттю усіх видатків на парцеляцію цих маєтків [8, арк. 16].

Ревізійна комісія зазначала, що товариство "Земля" отримало в комісію нерухомість у с. Рокшиця, проте жодної діяльності у цьому маєтку не проводило, хоча угода не була розірвана і усі домовленості залишалися у силі до часу проведення ревізії [8, арк. 16]. Зазначалося, що документація, пов'язана із парцеляцією маєтку у с. Загір'я, на час проведення ревізії не була оформлена, тому ревізори вимагали закінчити оформлення документації до кінця зведення рахунків за 1913 р. [8, арк. 16]. Дані річного звіту, не дають точної інформації по жодному маєтку, оскільки часто вони були неточними, не відображали дійсного стану речей, надавався лише приблизний прогноз на можливі прибутки із цих земельних ділянок, який базувався лише на суб'єктивному

погляді ради директорів, натомість подавалися лише витрати на ренту та адміністрування, що, на думку ревізорів, лише шкодило процесу парцеляції. Такий стан речей складав небезпеку для розвитку товариства, а подача недостовірних даних, взагалі була порушенням. Це, також, призводило до викривлення інформації про стан справ у товаристві у кредитних установ [8, арк. 16].

Резюмуючи стан перевірки цього сегменту діяльності товариства, ревізійна комісія радила створити резервний фонд, який би мав покривати видатки, спричинені таким способом ведення парцеляції. Наповнюватися він мав з прибутків, одержаних з наступних, більш вдалих парцеляцій. Річний звіт у подальшому належало подавати чітко, із зазначенням вартості нерухомості за ціною її придбання, без жодних дорахувань. Позаяк будь-яка господарська діяльність, яка велася у маєтках, призначених до парцеляції, була збитковою (про це свідчать матеріали перевірки сіл, вказаних вище). Ревізійна комісія радила взагалі відмовитися від цієї діяльності, а поки землю не вдавалося продати, потрібно віддавати її в оренду під пасовисько. При цьому, ревізори послалися на відповідні пропозиції члена наглядової ради О. Бойнаровського на засіданні ради 15 листопада 1913 р. [8, арк. 16].

Ревізійна комісія виявила недбалість у заповненні та веденні обліку контрактів. Так, у с.Гримайлівка на час проведення ревізії оформлено контрактів на 858 мрг., з них не внесено до інтабуляції 249 мрг. [42, с. 61], не оформлено контрактів на 77 мрг. [8, арк. 17]. У с. Хмелівка оформлено контрактів на 499 мрг., внесено до інтабуляції – на 365 мрг., залишилося виготовити станом на час проведення ревізії контрактів на 166 мрг. [8, арк. 17] (парцеляція у цих маєтках закінчилася весною 1914 р.) [41, арк. 69]. У с. Горбачі оформлено на – 448 мрг., внесено на – 400 мрг., залишилося на 18 мрг. [8, арк. 17]. У с. Василівка оформлено на 110 мрг., внесено на – 33 мрг., залишилося на – 27 мрг. [8, арк. 17]. У с. Іване Золоте усі контракти (на 70 мрг. землі) вилучені ревізором і відбувався процес дооформлення [8, арк. 17].

Контракти укладали такі члени ради директорів: Я. Олесницький на маєтки у с. Горбачі, Гримайлівка і частину с. Іване Золоте; А. Говикович – с. Василівка, Хмелівка та інша частина с. Іване Золоте [8, арк. 17]. Оплата за укладення контрактів надходила від перших двох мрг. у розмірі 18 кр. за кожні наступні морги по 2 кр. оплачували покупці [8, арк. 17].

Ревізійна комісія зазначала, що книговодство у товаристві було точним і старанним, але хибною була сама система ведення звітності. Ревізорів рекомендували змінити цю систему так, щоб звітність про господарський стан у кожному маєтку велася окремо [8, арк. 17].

Видатки на адміністрування, на думку ревізорів, були в межах норми, але вони призводили до зростання собівартості на парцельовані маєтки [8, арк. 17]. Комісія зазначала, що наглядова рада, відповідно до правил, проводила свої засідання 4 рази на рік, на яких рада директорів звітувала про свою діяльність і подавала річні баланси та документи фінансового обліку [8, арк. 18].

Ревізійна комісія зазначала, що контролююча комісія, яка підпорядковувалася наглядовій раді, контролювала каси і перевіряла рахункові звіти достатньо часто – лише у 1913 р. таких перевірок було три. На думку ревізорів, контролююча комісія не могла виконувати, визначені у параграфах 15–17 і 19 відповідного регламенту функції, через те, що вони дублювалися ревізійною комісією наглядової ради, яка складалася з трьох її членів, що обиралися на засіданнях загальних зборах щороку [8, арк. 18]. Ревізорів зазначали, що у статуті нічого не вказано про ревізійну комісію – про її функції, формування, не було для неї й окремо розробленого регламенту. Тому вона, як би того не хотіла, не могла офіційно подати звіти на засідання наглядової ради. Ревізійна комісія рекомендувала внести зміни до статуту товариства, які б врегулювали цей напрямок роботи [8, арк. 18].

Ревізійна комісія вважала стан ведення господарства у товаристві "Земля" задовільним, ті неточності, які мали місце у звітності, ревізори списали на те, що процес отоварення був новим для цієї місцевості і це зумовило складнощі в оформленні [43, с. 33]. Заради мінімізації недоліків пропонувалося взяти до

уваги і виконати ті зауваження, які ревізори висловлювали щодо цих процесів. Рекомендувалося проводити наради із представниками акредитаційних інституцій і надалі діяти відповідно до рішень та висновків, які на них вдавалося отримати. Такий акт складено у Львові 18 лютого 1914 р. [8, арк. 18].

Парцеляційне товариство "Земля" брало активну участь у просвітницьких заходах українських організацій гуманітарного спрямування. Так, у 1914 р. товариство стало одним із 28 підприємств, яких товариство "Просвіта" просило долучитися до відзначення 100-річного ювілею від дня народження Т. Шевченка. Програму акцій розробляв В. Шухевич. Усім підприємствам пропонувалася до розгляду відповідна анкета [44, арк. 1].

Пропонувалося заснувати у Львові театр та академію ім. Т. Г. Шевченка, запровадити шевченківські дні, упродовж яких, школярі мали звільнитися від занять, видати брошури із творчістю великого поета, також у День народження Т. Шевченка організувати культурну програму із концертами, виставами, та народними зборами у цей день, зібрати кошти на пам'ятник та музей Кобзарю, організувати збір речей для цього музею [44, арк. 1–1 зв.].

Передбачалося запросити культурних діячів інших слов'янських народів, організувати шкільні конгреси, на яких учні мали показувати свої знання із життя та творчості Кобзаря, організувати конкурси до Дня народження поета, видавати збірки його творів українською мовою та перекласти їх на інші мови, запросити до Львова українських та іноземних учених, створити та розвивати фонд ім. Т. Шевченка при товаристві [44, арк. 1 зв. – 2].

Підготовка до організації відзначення ювілею Т. Г. Шевченка розпочалася майже, за рік до його ювілею. Перше засідання оргкомітету відбулося 3 травня 1913 р. у приміщенні проводу "Просвіти" [44, арк. 1]. Упродовж травня тривало листування товариства із культурними, педагогічними та фінансовими установами Східної Галичини [44, арк. 1].

Саме товариство "Земля" у цей час безкоштовно надавало в оренду приміщення скульпторові М. Гаврилку, який працював над пам'ятником Тарасові Шевченку [29, с. 115]. Співпраця з іншими товариствами полягала у

фінансуванні культурно-освітніх програм українських товариств відповідного спрямування. Часто різні громадські діячі були одночасно керівниками, власниками і засновниками інституцій, різного спрямування. Тому контакти між ними теж можна вважати спорідненими. Загалом, український кооперативний рух був єдиною цілісною системою товариств та організацій, які мали чіткий розподіл за функціями. Відповідно, завданням парцеляційного товариства "Земля" був не лише перерозподіл шляхом парцеляції земельної власності на користь українців, а й акумулювання фінансових ресурсів задля їх використання для задоволення культурно-освітніх потреб українського народу.

Таким чином, перші сім років діяльності "Землі" виявилися загалом вдалими, проте доволі важкими. Парцеляція маєтків проходила у багатьох селах Східної Галичини. Функціонерам товариства вдалося залучити бажаючих укласти кошти у перерозподіл маєтків. Задля реклами товариство широко використовувало місцеву пресу. Парцеляційне товариство "Земля" брало участь у національному відродженні українців, до нього за допомогою зверталися діячі української культури та літератури. Важким фінансовим тягарем лягла на товариство підготовка до війни, оскільки, судячи із документів, уряд не завжди відшкодував понесені затрати на забезпечення австрійської армії. Товариство втрачало прибуток через певні недоліки в організації своєї діяльності (зокрема, у веденні звітності), що призводило до зловживань, і, як наслідок, зміни тенденції фінансово-економічних здобутків, починаючи з 1913 р.

4.2. Соціальне забезпечення працівників інституції

Умови ведення господарства у Східній Галичині на початку ХХ ст. були складними. Саме кооперативні організації намагалися соціально забезпечити українських працівників, зокрема, і у товаристві "Земля". Крайове бюро "Загального пенсійного зведення для пенсіонерів" з метою покращення взаємовідносин, надсилало підприємствам Східної Галичини пояснення щодо нарахування своїм співробітникам премій та пенсій [45, арк. 1]. Із цього пояснення формувалися такі твердження: кожен роботодавець мав виплачувати службовцям премії; обов'язок із виплати премії наступав одразу після початку трудових відносин між роботодавцем та робітником; навіть якщо робітник пропрацював лише півмісяця, йому мали виплатити премію за увесь місяць; премія мала виплачуватися без затримки, першого дня кожного місяця; станом на 1 січня 1909 р. мали надсилатися звіти підприємств Галичини, щодо стану виплати премій за 1908 р.; у випадку, якщо б дані не відповідали дійсності, то це означало б, що підприємство недостатньо часто звітувало про свою діяльність, або, що недостатньо якісно працюють служби фінансового контролю; звіти за подальші виплати з 1909 р. слід було подавати окремою відомістю, окрім цих звітів потрібно було подавати і стандартні бухгалтерські звіти до відповідних державних установ (які потім і звірялися); звіти слід було посилати поштою [45, арк. 1], наприкінці необхідно було вказувати причину зміни виплат (як, наприклад, заміна службовців і т. п.) [45, арк. 1 зв.].

Суму слід було переказувати на рахунок крайового бюро і так робити і в наступні роки. Щороку, на початку січня, у відповідності з інструкціями, слід було звітувати про стан техніки безпеки, а також сплачувати членські внески [45, арк. 1 зв.]. З 1 січня 1909 р. внески слід було сплачувати щомісяця. При цьому, застерігалось не плутати річні внески від місячних. На ці види внесків видавалися різні облікові картки [45, арк. 1 зв.].

Допускалася можливість введення додаткового збору в розмірі 4 % від зазначеного обороту. Ці кошти мали скеровуватися на "судові" або "політичні" потреби [45, арк. 1 зв.].

У листі парцеляційному товариству "Земля" від крайового бюро "Загального пенсійного зведення для пенсіонерів" у Львові від 11 червня 1909 р. вказувався список осіб, які, у відповідності до закону про пенсійне забезпечення (ст. 6 третього параграфу), мали отримувати відповідне пенсійне забезпечення та премії. Інформація запозичена зі звітів товариства від 31 грудня 1908 р. Ці соціальні гарантії надавалися особам, для яких робота у парцеляційному товариству "Земля" була основним місцем зайнятості [45, арк. 2]. Такими у штаті були А. Говикович [45, арк. 2], керівник товариства [29, с. 1], Т. Різник [45, арк. 2], адміністратор бюро товариства [45, арк. 57–58]. Варто зазначити, що А. Говикович отримував платню V класу, а Т. Різник – III класу [45, арк. 2]. Ці працівники не відповідали вимогам про соціальне забезпечення (у них не було підтвердження, що робота у товаристві була основним місцем їх праці) упродовж лютого-червня 1909 р., тобто цим листом повідомлялося про те, що їх знову прийняли у члени крайового бюро "Загального пенсійного зведення для пенсіонерів" у Львові Відтак, вони наново отримували права на соціальні гарантії, вказані вище [45, арк. 2 зв.].

Для підтвердження цього рішення було необхідно подати відповідні матеріали до таких органів влади та установ: відомості про сплату податків із заробітної плати – до магістрату м. Львова; інформацію про місце проживання – до окружної адміністрації; повну інформацію про податки, заробітну плату та преміальні – до Галицького намісництва. Дані мали податися не пізніше 14 днів з часу отримання листа [45, арк. 2 зв.]. У кінці листа йшлося про те, що у вчасному заповненні документів і належному обліку фінансових документів мав зацікавленість працівник, тому рекомендувалося все правильно оформляти і вчасно подавати [45, арк. 2 зв.]. У листі від 17 грудня 1910 р. бюро повідомляло, що "Земля" не подала вчасно звітності за відведений період часу, тому відповідно із законом "Про безпеку функціонерів на державній та

приватній службі" від 16 грудня 1906 р. (пр. 34–36), товариство оштрафували на суму 180 кр. Попереджалося, що якщо товариство не внесе суму за 14 днів, то це буде виконано примусово [45, арк. 3].

У листі від 31 липня 1911 р. "Землі" повідомлялося, що відбулися зміни у визначенні класів робіт працівників товариства. Відповідно, єдиним працівником, який підпадав під соціальне страхування, залишався А. Говикович [45, арк. 4]. 9 жовтня 1912 р. товариство подало дані на зміни класифікації оплати праці Т. Різнику. У листі від 5 листопада поточного року бюро повідомило товариство, що зміни набрали чинності і відтоді у Т. Різника оплату праці піднято до рангу п'ятого класу [45, арк. 6].

Задля затвердження цих змін товариство "Земля" мало подати звернення у такі органи державної влади: зміна класу оплати праці – до повітової влади; для зміни основного місця роботи – до представників адміністрації округу в певному повіті.; інші зміни – до Галицького намісництва; звернення подавалися упродовж 14 днів від отримання даного листа [45, арк. 6 зв.].

Усього в базі соціального страхування у крайовому бюро "Загального пенсійного зведення для пенсіонерів" за 1907–1918 рр., перебувало вісім штатних працівників товариства "Земля". Це, А. Говикович, Т. Різник [45], В. Бабій [45, арк. 7], працював юристом [45, арк. 27 зв.], І. Дуткевич [45, арк. 8], працювала помічницею бухгалтера [45, арк. 2], О. Рачинська, В. Фезак [45, арк. 13], Л. Натіз [45, арк. 15], О. Голубець [45, арк. 34], яка замінила І. Барияк на посаді бухгалтера [45, арк. 44].

У матеріалах "Землі" подається пояснення до заявок на отримання соціального забезпечення від крайового бюро "Загального пенсійного зведення для пенсіонерів". У ньому чітко зазначалося, що подача заявки не означала гарантованого соціального забезпечення, а лише розгляд стану заявника та можливий позитивний висновок щодо цього питання [45, арк. 82].

Кожен керівник управління, який мав підлеглих, на яких поширювалися умови соціального страхування, мав відзвітувати про них [45, арк. 82]. Далі подавалися критерії, за якими визначалося хто підпадав під обов'язкове

страхування: усі фізичні та юридичні особи, метою діяльності яких було одержання прибутку (до них входили робітники підприємств, а також самостійні підприємці, так звані "вільні" працівники); підприємства, у яких були наймані робітники, незалежно від виду діяльності (увага зверталася на характер робіт, які виконували найняті працівники); господарські структури державних органів, працівники, яких не мали статусу державних службовців та жодних інших форм страхування, відповідно їм могла загрозувати втрата засобів для існування, у випадку втрати працездатності через хвороби, виробничі травми або настання похилого віку [45, арк. 82]. Отже, "Земля" підпадала під другий пункт (підприємства, у яких були наймані робітники).

Вказувалося, що при оформленні соціального страхування не враховувалися ні вік, ні стать, ні його юридичний статус (найманий працівник, чи вільний підприємець), мали значення його прибуток та вид діяльності. Право на страхування також мали іноземці та мешканці автономних адміністративних одиниць та одиниць із особливим статусом (Боснія, Угорщина) Австро-Угорщини, аналогічно застрахуватися могли і службовці, які тимчасово перебували за кордоном [45, арк. 82].

При подачі заявок на страхування обов'язково мали вказуватися роботодавець (опікун) фізичної або юридичної особи, що була об'єктом подання [45, арк. 82]. Обов'язково було потрібно подати на соціальне страхування у бюро всіх управителів, які працювали у товаристві, а також тих, кому виповнилося 18 років, які отримували прибуток, рівний сумі 600 кр. на рік і тих, які щомісяця отримували преміальні [45, арк. 82 зв.].

У відповідності до цього роз'яснення, управитель (чиновник) – це особа, службовець, який займав певну посаду на підприємстві, його обов'язки чітко регламентовані та обмежені сферою його роботи, а характер його роботи виключно розумовий [45, арк. 82 зв.]. Роз'ясненню підлягали правила ведення розумової роботи. Зокрема, вказувалося, що цей тип праці є особливим, що відрізняється від звичайної фізичної роботи, тому бажано, щоб перед

кандидатом на цю посаду стояла вимога мати відповідну освіту та рівень кваліфікації у цьому виді діяльності [45, арк. 82 зв.].

Якщо вимоги мати відповідну освіту підприємство не виставляло, то бажано, щоб відповідна особа мала хоча б досвід роботи на аналогічній посаді (або хоча б дотичній до неї). Також вказувалося, що розумова праця є синонімом до поняття "інтелектуальна" [45, арк. 82 зв.]. Рекомендувалося переводити працівників-робітників на інтелектуальну працю, якщо у них були відповідні здібності, а також, при призначенні на посаду управлінця, наймати особу, яка мала навички відповідної роботи [45, арк. 82 зв.]. Рекомендувалося набирати осіб, які народилися між 1854 і 1891 роками [45, арк. 82 зв.], тобто найоптимальнішим віком для роботи вважався проміжок 18–55 років.

Оптимальною заробітною платою вважалася 600 кр. на рік [45, арк. 82 зв.] (тобто, 50 кр. щомісяця). Також наголошувалося, що у випадку, якщо роботодавцем була фірма, а не її власники, і якщо б якийсь підприємство управлялося декількома особами, то все одно воно вважалося б одним роботодавцем [45, арк. 82 зв.].

При цьому, якщо одна і та сама особа, працюючи у різних місцях, отримувала оплату за роботу, але жодна окрема з них на становила хоча б 600 кр., то цей працівник не підпадав під обов'язкове соціальне страхування. Під обов'язкове страхування підлягали лише працівники, які на одному місці роботи щорічно заробляли 600 кр. і більше. Якщо ж якийсь службовець заробляв на декількох місцях роботи більше 600 кр., то внески він сплачував тільки з тієї зарплатні, яку отримував за основним місцем роботи [45, арк. 82 зв.]. До речі, основним місцем роботи було те, на якому службовець отримував найвищу заробітну плату [45, арк. 82 зв.].

Відповідно роботодавець мав так чи інакше зробити подання на свого працівника, який отримував більше 600 кр. за рік. Але у випадку, якщо цей службовець працював ще й за іншим місцем роботи, то роботодавець мав про це повідомити, заповнивши відповідну форму [45, арк. 82 зв. – 83]. Вказувалося, що річним прибутком (а отже і сума від якої обчислювалися різні

виплати, внески і податки) була не лише "чистою" заробітною платою, а й інші гарантії, які надавалися роботодавцем своїм працівникам [45, арк. 83]. Подавалися найактуальніші частки витрат зарплати на різні потреби працівників (помешкання – 15 %, помешкання зі світлом і опаленням – 20 %, помешкання зі світлом, опаленням і харчуванням – 33 %), але поправку треба вносити із урахуванням цін у певній місцевості [45, арк. 83].

При обрахунку реальних доходів службовців, у випадку надання цих зручностей роботодавцем, коректуванню підлягали підсумкові річні доходи службовців, враховуючи надання цих послуг. Обов'язковим для внесення коштів до крайового бюро "Загального пенсійного зведення для пенсіонерів" ставала така квота річного доходу у відповідність із іншим забезпеченням своїх працівників: надання квартири – 522 кр. щорічно; надання квартири із світлом та опаленням – 500 кр. щорічно; надання квартири зі світлом, опаленням і харчуванням – 450 кр. щорічно [45, арк. 83].

Надані роботодавцем послуги узагальнювалися під визначенням "природні побори" ("in natura") [45, арк. 83]. Обов'язковими були внески лише у випадку, коли працівник отримував допомогу від роботодавця у мінімальній квоті, що залежало від успішності підприємства, коли ж "природні побори" становили половину і більше від зарплатні працівника (готівкою він отримував менше половини від заробленого) і такий стан речей відбувався упродовж останніх п'яти років, то соціальні внески не були обов'язковими [45, арк. 83]. Ці види "поборів" вважалися єдиними, які бралися до уваги при обчисленні реальних прибутків працівників підприємства. Усі інші види виплат, як-от, добові, витрати на транспорт (для кур'єрів які здійснювали доставку) не були такими, що збільшували реальну заробітну плату працівникам. Також до уваги не бралися премії та інші додаткові виплати за заслуги, нагороди та інші можливі прибутки у поза робочий час, за додаткові години роботи або якісне виконання робіт [45, арк. 83].

У відповідності до усталених традицій, була щомісячна виплата зарплати працівникам [45, арк. 83]. Будь-яка інша угода оплати праці, яка могла бути

укладеною між працівником і роботодавцем не могла мати жодних юридичних наслідків, оскільки суперечила відповідним традиціям і законодавству [45, арк. 83]. У випадку конфлікту щодо питання, який саме спосіб оплати праці найбільше відповідав звичаям, рекомендувалося брати до уваги оплату праці в інших аналогічних установах працівникам, які займали ідентичні посади та виконували аналогічну роботу [45, арк. 83].

Окремо визначалися категорії осіб, що незалежно від того, яку отримували зарплату, не підлягали обов'язковому соціальному страхуванню. До таких належали: особи, які отримували пенсію за віком або виплати за інвалідністю [45, арк. 83]. Але лише ті, хто отримували ці виплати не менше мінімальної (такою була 225 кр. за рік пенсія за віком (мінімальний стаж – 15 років) та на аналогічну суму – виплата по інвалідності) [45, арк. 83 зв.]; особи, які працювали у сфері діяльності, на яку закон про обов'язкове соціальне страхування не розповсюджувався; працівники деяких залізничних підприємств. Не входили у систему страхування крайового бюро "Загального пенсійного зведення для пенсіонерів" такі види професій: працівники, які виконували фізичну працю (лісники, шахтарі, стажери); слуги [45, арк. 83 зв.].

Різнилися форми заявок для жінок і чоловіків. Вони були навіть різного кольору (відповідно сині та білі). Потрібно було подавати заявку в двох екземплярах. Підприємства мали подавати одночасно заявки на усіх своїх працівників до першого рівня органів влади цієї місцевості, де вони функціонували. Якщо ж один роботодавець мав декілька підприємств, які територіально відносилися до одного бюро, то потрібно було подати одну загальну заявку на усі підприємства. За бажанням дозволялося подавати заявки окремо з різних підприємств, але тоді було потрібно розділити, відповідно й платежі із виплат преміальних. Якщо ж підприємства знаходилися у різних округах, то для кожного писалася окрема заявка. Кожен окремий документ нумерувався і за тим номером вони упорядковувалися у загальній заявці [45, арк. 83 зв.].

Службовцям рекомендувалося брати розписку за формою "pro domo" у державних установах, яким подавалися заявки. У листі йшлося про детальне пояснення для заповнення деяких окремих пунктів заявки, зокрема, щодо роду занять службовців. Працівники офісу мали надавати детальну характеристику їх виду діяльності. Потрібно було вказати точне місце локації їх службової діяльності, а у випадку, коли така точно не визначена (як-от, в агентів або кур'єрів), то вказувався офіс, за яким вони були зареєстровані [45, арк. 84].

Наголошувалося, що усі прибутки мали обчислюватися у річному еквіваленті, але рекомендувалося у додатках до заявки подавати і більш детальні розрахунки, у випадках, якщо сума річного прибутку становила менше 7,2 тис. кр. [45, арк. 84]. Вказувався сімейний стан працівників та матеріальне становище їх близьких родичів. Окрема процедура обліку стосувалася неповнолітніх працівників. У їх заявці було необхідно вказати особисті дані опікуна (роботу, адресу, вік) [45, арк. 84].

У випадку сумніву роботодавця, чи певна категорія службовців підлягала соціальному страхуванню рекомендувалося усе ж подавати заявку на розгляд бюро, яке вже мало точно визначити приналежність цього виду праці до цієї процедури. Таким чином, роботодавець уникав ризику бути покараним за неподання звіту. В такому випадку, працівник мав отримати компенсацію за рахунок роботодавця. Працедавець втрачав би дотацію на премію своїм працівникам. Крім того, працівники або їх родичі могли б подати до суду при настанні страхового випадку, оскільки працівник був, позбавлений права на страхування через неподання заявки роботодавцем із вимогою виплатити їм компенсацію відповідно до прийнятих умов страхування [45, арк. 84 зв.].

У випадку сумніву в заявці передбачувався спеціальний пункт, у якому роботодавець міг викласти свої аргументи чому певний працівник міг не підлягати обов'язковому страхуванню (наприклад, через те, що окрім роботи в офісі виконував ще й фізичну роботу) [45, арк. 84 зв.]. Якщо роботодавець відмовлявся вказати працівнику деякі дані щодо його прибутків, то останній міг заповнити заявку самостійно, без відомостей, які мав подати його роботодавець

[45, арк. 84 зв.]. У випадку неможливості працівником вчасно заповнити заявку із поважної причини, то її можна було заповнити пізніше [45, арк. 84 зв.]. У заявці подавалися такі дані щодо юридичних осіб: назва, адреса, імена та прізвища їх представників відповідно до статуту. Якщо роботодавцем була фірма, то необхідно було зазначити назву, у відповідності до її реєстрації у торговельному суді [45, арк. 84 зв.].

Якщо після подачі заявки відбулися якісь зміни, що стосувалися її змісту, то про це необхідно було повідомити упродовж чотирьох тижнів. Йшлося про зміни такого характеру: зміна річних прибутків працівника, що змінювали клас оплати праці; звільнення працівника; інші зміни, що суттєво впливали на зміст поданих у заявці даних. Бланк для подачі повідомлення про зміни видавало бюро "Загального пенсійного зведення для пенсіонерів". Вони подавалися до органів державної влади першої інстанції. За подання неправдивих даних працівниками передбачалося покарання у вигляді штрафів від 10 – до 1 тис. кр. У випадку неплатоспроможності порушників, передбачалося ув'язнення до 20 днів у залежності від розміру штрафу. Каратися могли працівники, які писали заявку за інших працівників і при цьому, внесли неправдиві дані. Виконувати покарання мали органи державної влади на місцях [45, арк. 85]. Зразки бланків подано у додатку К.

Отже, питання соціального захисту працівників підприємств чітко регламентувалося і контролювалося відповідними органами. Сума виплат у разі нещасного випадку залежала від суми внесків, тому цей процес більш доцільно кваліфікувати як страхування, ніж соціальне забезпечення. Додатковим аргументом цьому твердженню слугує той факт, що під це страхування не підпадали найбільш "вразливі" категорії – ті, які виконували фізичну роботу. Це пояснюється бажанням страхового бюро убезпечити себе від можливих ризиків, адже ймовірність отримання виробничих травм працівниками офісу украй низька.

4.3. Кадрова політика парцеляційного товариства "Земля"

Земельні наділи не дозволяли селянам Східної Галичини прогодувати себе і свою сім'ю і тому вони були змушені шукати собі заробіток на прожиття деінде, часто, за кордоном. Українські товариства намагалися вирішити це питання, зокрема, товариство "Земля" намагалося забезпечувати у міру своїх можливостей робочими місцями українців. На деякі посади кандидатів пропонував РСУК [46, арк. 69].

Після заснування "Парцеляційного товариства "Земля", українці стали надсилати до нього листи із проханням прийняти їх на роботу. При цьому, особи та бажані посади були максимально різноманітними. При прийомі на роботу в адміністрацію товариства, кандидати подавали характеристики на себе, які називалися свідоцтвами. У них містилася інформація про попередні місця праці кандидатів та відгуки, щодо якості виконання ними своїх службових обов'язків. Такі рекомендаційні листи підписували керівники підприємств, на яких раніше працювали кандидати або поважні люди, чие слово та заступництво мало у тодішньому суспільстві вагу [46, арк. 2]. Яскравим прикладом таких характеристик було свідоцтво, видане кандидату в адміністрацію товариства П. Дармолінському, керівництвом Лопатинського маєтку 29 червня 1905 р. У цьому свідоцтві вказаний рік народження вказаного громадянина (1855 р.), а також його трудовий стаж. На роботі він працював з 1883 р. Починав дозорним лісничим, потім через всі роки став підлісничим, а з лютого 1901 р. – економом. Увесь свій кар'єрний шлях пройшов у маєтку "Добрі лопатинські". Причиною звільнення було скорочення штату, у зв'язку із поділом маєтку на три частини. У кінці характеристики вказується, що увесь цей час П. Дармолінський себе проявив, як хороший службовець і нічим негативним не відзначався. Це свідоцтво підписане директором маєтку, професором Р. Базленом та керівником лісового господарства Лопатинського маєтку П. Кудельським [46, арк. 2].

Іншим варіантом зарекомендувати себе було подання власноручного резюме [47, с.176]. Так вчинив один із кандидатів на посаду юриста товариства – Т. Різник. У листі вказувалося, що кандидат дізнався про заснування товариства в одному із номерів газети "Діло", зрозумів, що йому знадобляться послуги нотаріуса. Т. Різник працював у різних тернопільських нотаріальних конторах із 1888 р. (лист датується 1907 р.). Останнім місцем його роботи, упродовж попередніх трьох років, була праця в адвокатській канцелярії м. Тернополя. Зважаючи на такий тривалий поважний досвід роботи, Т. Різник заявляв, що здатен цілком конкретно допомогти молодому товариству у нотаріальних справах. Себе він бачив на посаді помічника голови канцелярії, очевидно, із юридичних питань. На доказ своїх заслуг він надсилав свідоцтва та грамоти, які заслужив за свою юридичну кар'єру [46, арк. 3].

Бувало, що до товариства надходили листи із запитом про наявність вакансій на робочі місця від малозабезпечених верств населення, які, проте, вміли писати і могли надіслати листа, як-от, Кирило Криницький із Волині, що звернувся із відповідним запитом до товариства "Земля" у своєму листі. На що йому відписано на його ж листі, що прохання було взято до уваги і його кандидатуру внесли у відповідний реєстр кандидатів на посаду [46, арк. 6–7 зв.]. Цікаво, що К. Криницький щиро очікував, що товариство усе ж виділить йому посаду, тому повідомляв його про зміну своєї поштової адреси, щоб у разі виникнення вакансії, товариство "Земля" змогло з ним зв'язатися [46, арк. 8]. К. Криницький продовжував писати товариству "Земля". Він погоджувався на будь-яку роботу від помічника лісничого – до писаря у канцелярії, при цьому, наголошував, що вміє писати, аби лише "руська інституція" дала йому роботу [46, арк. 12]. Це листування тривало близько року [46, арк. 6–12].

Ще в одному листі батько трьох дітей, Василь Салогуб скаржився, що один з його синів через поганий зір та нервові розлади не зміг закінчити школу і здобути хорошу освіту. Не закінчивши школу, він займався самостійно і таки зміг здати державний іспит з математики, після цього влаштувався працівником у місцевій управі. Проте, батько не впевнений чи син там довго зможе

працювати, оскільки шкільної освіти він не мав і вже не міг мати, оскільки на той час йому вже було 22 роки. Тому В. Салогуб уклінно просив товариство "Земля" знайти вакансію для його сина [46, арк. 21–22].

Дехто надсилав короткі відомості про себе. Зокрема, Роман Елюс, який хотів влаштуватися практикантом у товаристві "Земля". Подав про себе короткі відомості – народився у 1883 р., закінчив гімназію у Перемишлі, торговельну академію у Граці, володів трьома мовами – українською, польською та німецькою [46, арк. 36–37].

Інколи приходили листи без будь-яких підтверджень, наведених у них фактів. Як-от, лист Пилипа Боднарчука, який просився на роботу гуральником. Він у якості аргументів на свою користь заявляв, що має трирічний досвід роботи гуральником, а також, у свій час, закінчував відповідні курси [46, арк. 37–37 зв.]. Не отримавши згоди, трохи більше, ніж через рік після першого свого листа, він восени 1910 р. знову надіслав своє резюме. Цього разу П. Боднарчук більш розлого описав свої можливості та побажання щодо місця своєї роботи. Зокрема, він вказував, що дуже хотів отримати роботу в Галичині або Росії. Володів трьома мовами – російською, польською та німецькою. Достатньо часу працював на гуральнях. Прекрасно володів технікою виробництва та мав управлінські навички. Два роки управляв схожим підприємством. Зарплатню собі просив у розмірі 400–500 кр. на місяць, в залежності від прибутків гуральні. У кінці листа він просив, що якщо роботу дадуть не йому, то щоб її надали хоча б комусь із його оточення [46, арк. 50–52 зв.].

Набором кадрів на важливі місця у товаристві займалися особисто керівники. Так, А. Говикович, заступник одного із членів ради директорів товариства "Земля", запросив на роботу Романа Гуцуляка. Саме запрошення члена ради директорів Р. Гуцуляк і вважав основним своїм аргументом. На відміну від більшості кандидатів він не сам просився, а навпаки, погоджувався на запрошення на роботу. У листі до ради директорів він вказував і заробітну плату, обіцяну за роботу управителем парцеляції – це 4 кр. від кожного

проданого моргу землі, а також службове помешкання у Львові [46, арк. 43–43 зв.]. Отже, товариство "Земля" практикувало відрядну форму оплати праці, яку, очевидно, вважало найефективнішою за такий вид робіт.

Степан Морженовський у листі до ради директорів заявляв, що його найнято на посаду торгового посередника у с. Новосільці (звідки він і писав). С. Морженовський у листі вказував, що він відкликався на прохання одного із членів ради директорів, який запросив його на цю посаду. Він запевняв, що вірою і правдою служив останній рік інтересам товариства і от, напередодні 1 липня він просився продовжити йому контракт на службу торговим посередником ще на один рік. Маючи на увазі позитивний досвід попередньої співпраці, С. Морженовський надіявся, що рада директорів йому не відмовить, оскільки у неї не було до нього жодних претензій, відповідно і підстав відмовлятися працювати з ним у подальшому [46, арк. 47–48].

Роман Омельок, який просився на вакансію технічного працівника, називав раду директорів «милостивим меценатом». Основною своєю заслугою він вважав той чинник, що він добре знав місцевість, оскільки жив неподалік (с. Рокшиці). Він пропонував перед початком робіт замовникам детально ознайомитися із особливостями виконання завдання. Погоджувався виконувати роботи при них. Р. Омельок просив лише 1400 кр. у якості компенсації за інвентар, який він уже придбав [46, арк. 49–49 зв.].

Святослав Гриневецький у листі детально описав свої навчальні досягнення, при чому робив це чітко і лаконічно – навчався у школі, закінчив гімназію, поступив у Краківський університет, де вивчав право. Навчання не зміг закінчити через раптову смерть батька. Після цього займався господарством. Раду директорів парцеляційного товариства "Земля" просив призначити його управителем дібров [46, арк. 55–55 зв.].

Цікавий лист написаний Петром Сметаною, який просив взяти його на роботу, аргументуючи це тим, що вже чотири місяці він не може працювати, тож заробітку не мав, тому навіть подумував про самогубство. До родичів їхати не бачив сенсу, бо вони, за його словами, теж

жили бідно і він не хотів бути зайвим ротом, оскільки працевлаштуватися у тому місці, де вони жили, було ще важче. Тому робота у товаристві "Земля" була для нього чи не останнім шансом вижити. Цікаво, що просився він на вакансію члена ради директорів [46, арк. 53–54]. Також до листа додано свідоцтво, у якому вказувалося, що П. Сметана дійсно працював у товаристві взаємодопомоги "Дністер" упродовж 14 липня 1909 р. – до кінця листопада 1910 р. у якості виконавця тимчасових робіт. З товариства його звільнили у зв'язку із закінченням ним виконання цієї роботи [46, арк. 62].

Зовсім по-іншому підійшов до справи Василь Бабій, який просився на роботу помічника діловода товариства. Він, у якості аргументів, наводив свою біографію. Він вказував, що родом з-під Коломиї, де закінчив гімназію. Після служби у війську поступив у Віденську торгову академію, після якої відбував практику у Перемишлянській філії "Руської щадниці". Водночас вів справи позикової каси у рідному селі. На основі цього резюме він надівся, що його візьмуть на роботу [46, арк. 63]. Те що ті місця у листі, де він вказував свої попередні місця роботи підкреслені, дає нам підставу вважати, що його резюме детально розглядалося, а отже значна ймовірність того, що відповідь була позитивною.

Василь Фенюк у листі до ради директорів парцеляційного товариства "Земля" просився на вакансію бухгалтера. Він зазначав, що у 1910 р. закінчив Віденську торгову академію, навчався добре, але до кінця навчання йому забракло коштів, тому свідоцтва про освіту він так і не отримав. Тому В. Фенюк надіявся, що товариство його візьме на роботу, без відповідного документа про освіту, повіривши у його хороші знання, як доказ того, що він навчався В. Фенюк наводив свідчення двох працівників РСУК, які теж з ним навчалися у зазначений період [46, арк. 75].

З листа Григорія Іваніва дізнаємося, що товариство "Земля" весною 1912 р. проводило конкурс на посаду бухгалтера. Автор листа вважав, що він не зміг пройти конкурс, оскільки не мав документу про відповідну освіту. Проте, він просив раду директорів звернути увагу на його високу кваліфікацію і досвід

відповідної роботи. Раніше він займав аналогічні посади на залізниці та деяких автомобільних фірмах, зокрема, у Кракові. Також, як аргумент на свою користь, Г. Іванів просив зарахувати свідоцтва й характеристики, підписані поважними особами, в тому числі й депутатів австрійського парламенту. При позитивному вирішенні його питання, Г. Іванів обіцяв віддячити за це раді директорів та всьому товариству [46, арк. 80–81].

Загалом, конкурс на посаду бухгалтера "Землі" тривав упродовж весни – осені 1912 р. Його можна вважати цілком успішним. Заявки на участь у ньому подавали багато кандидатур із хорошою освітою та досвідом роботи з усіх кутків Західної України [46, арк. 80–89].

Траплялися випадки, коли за поручителів брали осіб, які навіть не підозрювали про використання їх імен. Так сталося із братами Николяками. Молодший з них – Марко пішов працювати візничим у товариство, при цьому, у резюме вказував, що за нього ручається старший брат. Також, Марко заявив, що його брат Іван згодився закласти за нього 500 кр., бо він сам начебто не мав їх, але Яків заявив, що одна майка Марка коштувала більше. Його дядько Яків зазначив, що він за те, щоб Марко працював візничим, проте гарантувати його сумлінність не може, оскільки вже давно з ним не жив. Ніяких інших родичів у Марка не було, бо його батько виїхав до Бразилії, відтак брати залишилися самі в Галичині [46, арк. 91–91 зв.].

У лютому 1913 р. до товариства надійшов лист від Йосифа Бублика, який просився на роботу адміністратора. Він вказував, що у 37 років мав профільну освіту – закінчив торговельну академію. З 14 років вів власну торгівлю. Працював на різних фірмах. На той час мав свою торгову контору за адресою вул. Городецька, 71 а. Проте, надалі самостійно працювати не мав змоги через хворобу тітки. Зарплатню він просив у розмірі 2–3 тис. кр. [46, арк. 98].

Деякі члени товариства займалися рекрутинговими послугами. Вони намагалися влаштовувати різних осіб, які через відсутність профільної освіти, не змогли проходити конкурсний відбір на посади у різних товариствах. Вартість послуг становила 100–200 кр. [46, арк. 99].

Після війни та національно-визвольних змагань частими стали листи від колишніх військових УГА [46, арк. 108–110]. Так, Євген Бородиневич – інженер-землемір, який служив в УГА, просився на будь-яку вакансію у товаристві, при цьому вказував, що має досвід роботи у цукроварінні. У часи національно-визвольних змагань планував працювати у Міністерстві УНР спеціалістом у цій галузі, проте на час написання листа перебував у таборі для інтернованих у Честохові [46, арк. 110].

Іван Стракон звертався до інституції у лютому 1921 р. із проханням надати йому посаду завідувача ґрунтових книг. Як аргумент, він подавав той факт, що вже працював на цій посаді ще упродовж 1878–1880 рр. [46, арк. 111–111 зв.].

Михайло Грицин у листопаді 1922 р. цікавився у товариства "Земля", чи немає вакансії у юридичному відділі для нього. У листі вказував, що він мав повну гімназійну освіту та протягом 4 семестрів навчався на правничих курсах у Відні. На листі видно напис маленьким шрифтом, з якого зрозуміло, що у товаристві на той час не було вільних вакансій, проте, якби вони з'явилися, то рада директорів не проти була б узяти його на роботу [46, арк. 113].

Петро Вишневський просився на будь-яку управлінську посаду. Нарікав на своє бідне життя, оскільки важко було прожити у той час із зарплатнею 600 зл. на місяць, тому він вказував, що ледь не помирає з голоду. П. Вишневський заявляв у своєму листі, що якщо рада директорів хоче врятувати його від голодної смерті, то хай візьме на роботу. Також, він нарікав, що на проїзд на співбесіду потратив 40 зл., відтак, ще більше погіршив свою і так не просту матеріальну ситуацію [46, арк. 114–114 зв.].

Наступний свій лист П. Вишневський відправив, очевидно, Т. Войнаровському. З цього листа дізнаємося про те, де проживав у той час П. Вишневський – містечко Миколаїв над Дністром. У листі він просив, щоб Войнаровський вплинув на директора товариства А. Говиковича, який ніяк не хотів брати його на посаду, а вже чотири місяці П. Вишневський чекав на відповідь, у цей час перебуваючи у надзвичайно скрутному становищі.

П. Вишневський просив надати точну відповідь йому і клявся ніколи не забути про надану йому послугу у такий скрутний час [46, арк. 116–116 зв.].

Олександр Стецько аргументував необхідність саме йому надати посаду канцелярського помічника тим, що він корінний русин, який проживав у Кракові, де закінчив гімназію. Він мав профільну освіту і досвід відповідної роботи. Певний час він працював на аналогічній посаді у Львівському окружному суді [46, арк. 118–119].

Зазначені листи є важливим джерелом. З них дізнаємося про особливості ділового стилю, поширеного у Східній Галичині понад сто років тому. Бачимо, як складалися резюме, яка аргументація була вагомою у той період, а також особливості проведення співбесіди та пріоритети, які розставляло у своїй кадровій політиці парцеляційне товариство "Земля".

Аналіз цих листів дозволяє нам побачити географію поширення популярності "Землі" та його значення у соціальній структурі суспільства Східної Галичини та інших українських земель (адже деякі листи надходили і з території тодішньої Російської імперії).

У листах повоєнного періоду відчувається важкість ситуації та розгубленість людей, які раніше займали поважні посади у суспільстві, а в подальшому не знали що робити і у відчаї зверталися, у тому числі, і до товариства "Земля" [46].

15 грудня 1909 р. здійснено виплату практикантці, яка перебувала на службі у бухгалтерії товариства. Сума виплати дорівнювала 50 кр. за місяць роботи. Після проходження практики, при прийомі на роботу, 3 вересня 1910 р. Іванна Дуткевич просила раду директорів підняти їй платню, оскільки, за її словами, на таку зарплатню у тодішньому Львові прожити було неможливо [48, арк. 1]. Цього ж числа її прийнято на роботу. Перед тим, як отримати посаду у штаті "Землі", І. Дуткевич проходила практику у КСК, також для прийому на роботу, вона подала документи про здачу іспиту з товарознавства, іспиту знання банківської справи, а також закінчення торгівельних курсів [48, арк. 16].

Зі службової записки товариства дізнаємося, що І. Дуткевич взято на роботу помічника бухгалтера із зарплатнею 840 кр. за рік (70 кр. у місяць). Також, у цьому документі вказано інші можливі виплати службовцям приватних фірм, передбачених формою. Зокрема, такі види надбавок: за оренду житла, за вислуги, за якісне виконання своїх функцій [48, арк. 2].

Товариство могло надавати помешкання для проживання. Були три рівні надання помешкання працівникам – звичайне помешкання, помешкання із оплатою світла та опалення, помешкання із оплатою світла, опалення, а також харчування. При цьому надавалися чіткі обмеження щодо вартості цих послуг, так, вартість оренди помешкання не мала перевищувати 15 % від ставки, опалення – 20 %, а харчування – 38,3 %. Також, могли бути передбачені інші види утримання, які мали бути вказані у формі. Із зазначеного документу можна зробити висновок, що "Земля" практикувала виплату заробітної платні, а не забезпечувати своїх працівників матеріальними вигодами [48, арк. 2].

У службових анкетах товариства подавалася така інформація: дата і місце народження, дата прийняття на роботу, сімейний стан, відомості про членів сім'ї (якщо такі були), інформація про отримання матеріальної допомоги, примітки [48, арк. 3] (див додаток Л).

У випадку смерті високопоставлених членів товариства рада директорів займалася похоронами, висловлювала співчуття рідним (як у випадку із бухгалтером Йосипом Максимовичем), а також здійснювала одноразову виплату у якості матеріальної допомоги, у розмірі трьох посадових окладів померлого [48, арк. 4].

У листі до ради директорів, від 10 травня 1911 р., І. Дуткевич вказувала на недоліки 8 параграфу положення про роботу ради директорів парцеляційного товариства "Земля". Вона вказувала на недоліки, які виникли у бухгалтерському обліку інституції через положення цього параграфу. За її словами, у цьому параграфі неправильно розподілили години між службовцями, що сприяло дублюванню роботи одними працівниками бюро інших та непотрібній роботі з паперами, тобто надмірній бюрократизації

діяльності бюро [48, арк. 5]. Через це виникало явище подвійного урядування, відповідно затягувалося прийняття рішень, виникали проблеми із оплатою праці на затрачені години праці різних працівників бюро, які виконували одну і ту ж роботу [48, арк. 5 зв.].

І. Дуткевич стверджувала, що такий стан речей шкодив ефективності роботи кооперативу і суттєво зменшував продуктивність праці у бюро [48, арк. 5 зв.]. Відтак І. Дуткевич радила, від імені колективу канцелярії, змінити особливості виконання робіт, а також встановити чіткий графік роботи працівників бюро товариства – шестиденний робочий тиждень з 8 – до 14 год. (тобто шестигодинний робочий день), вихідним днем пропонувалося встановити неділю та свята [48, арк. 6].

23 грудня 1911 р. канцелярія просила раду директорів надати їй форму із оплатою праці керівництва ради директорів. Вважалося логічним надати документ не пізніше 28 грудня, оскільки в іншому разі кошти товариства могли "зависнути" на рахунках в інших касах. Також, у цьому листі додавалася інформація про заробітну плату членів ради директорів, зокрема, директор А. Говикович отримував 400 кр. за місяць, управлінці отримували від 110 до 200 кр. за місяць, практиканти – 60 кр. за місяць [48, арк. 7].

Сюди ж додавався зразок заповнення форми, де мали бути присутні такі пункти: посада, місячна зарплатня, наявність виплат за хворобою, преміальні виплати, доплати товариства, доплати департаментів, примітки [48, арк. 8].

І. Дуткевич – працівник, яка намагалася реформувати товариство "Земля", максимально оптимізувати його роботу, упровадити новітні способи управління та бухгалтерського обліку, які були відомі на той час. Вона прийшла на роботу практиканткою і вже через рік отримала посаду бухгалтера. Її кар'єра у складі "Землі" тривала упродовж 15 грудня 1909 р. – 20 квітня 1912 р., коли вона надіслала лист раді директорів, у якому скаржилася на неможливість продовжувати роботу, в зв'язку із станом здоров'я [48, арк. 16–16 зв.].

За щирю службу, товариством надано І. Дуткевич рекомендаційний лист із позитивною характеристикою, її як сумлінного службовця та якісного професіонала. Її розраховано до початку травня 1912 р. [48, арк. 16 зв. – 17]. Проте, вже 28 червня вона написала листа, що видужала і готова знову взятися до роботи у бюро товариства, у зв'язку з цим, вона просила скасувати її прохання про хворобу, відповідно, її звільнення мало втратити чинність [48, арк. 20].

У своєму листі від 12 липня 1912 р. І. Дуткевич просила видати їй позику задля сплати боргу, що виник у зв'язку з її лікуванням. Вона зобов'язувалася його повертати поступово, сплачуючи щомісяця по 20 кр. [48, арк. 25].

У своєму листі від 15 травня 1912 р. Василь Бабій повідомляв раду директорів про те, що з 1 червня він змушений через особисті причини покинути товариство, тому просив до цього часу видати йому документи про проходження практики на базі інституції [48, арк. 18].

Через два місяці він вже просив раду директорів відпустити його на здачу іспиту з історії та права, при цьому він заявляв, що йому необхідно зберегти платню для того, щоб він зміг себе забезпечити на час здачі іспиту. На документі олівцем вказано рішення ради директорів – виділити йому половину його окладу. Відпустка мала розпочатися через три дні, тобто з 5 вересня [48, арк. 27].

У грудні В. Бабію видано свідоцтво для Віденського університету, про те, що він дійсно проходив практику на базі парцеляційного товариства "Земля" [48, арк. 27 зв.].

Узимку 1911–1912 рр. приміщення товариства погано опалювалися. Саме це стало причиною захворювань багатьох працівників. Тому в липні 1912 р. працівники канцелярії скаржилися на цю ситуацію і наполягали, щоб радою директорів було вжито відповідних заходів задля запобігання подібних ситуацій у майбутньому, зокрема, як варіант, пропонувалося змінити приміщення, у якому перебувало товариство на більш придатне для роботи [48, арк. 23–23 зв.].

5 листопада 1912 р. І. Дуткевич та Т. Різничок просили наглядову раду "Землі" впровадити додаткову премію для усіх своїх службовців, у відповідності з новим пенсійним законом. Вони аргументували свою позицію тим, що, по-перше, це не суттєво збільшувало видатки товариства, натомість значно покращувало матеріальне становище його працівників; по-друге, усі інші кредитні товариства таку надбавку на той час вже ввели, тож вказані особи від імені усіх інших службовців просили наглядову раду "не пасти задніх" і покращити фінансове становище своїх робітників [48, арк. 30–30 зв.].

І. Барияк (до заміжжя І. Дуткевич) [48, арк. 38.] просила наглядову раду покращити їй матеріальне становище, а зокрема, виплатити премію за додаткові години роботи, які вона виконала ще попереднього року. Ця виплата за аналогією із виплатами в інших установах, на її думку, мала становити 50 кр. З листа дізнаємося, що у 1913 р. товариство готувалося до ревізії крайового банку. Готувала документи до ревізії І. Барияк, яка для цього працювала понаднормово, через, що вона підірвала своє здоров'я, оскільки приміщення не опалювалися і тому температура повітря була низькою. Вона була змушена затратити на лікування 200 кр. І. Барияк нагадувала, що ці витрати теж не покривалися товариством. Цей лист написано 11 червня 1914 р. [48, арк. 32–32 зв.].

6 грудня 1915 р. Олександра Голубець просила через ЗІБ видати їй документи – метрику та свідоцтво про освіту, які їй у той же день були видані [48, арк. 34–34 зв.]. Її найняли на роботу бухгалтером замість І. Барияк.

І. Барияк у 1916 р. подала на товариство "Земля" позов до Львівського цивільного крайового суду з вимогою виплатити їй заробітну плату в розмірі 2480 кр., як компенсацію за серпень 1914 р. – червень 1916 р. [48, арк. 44].

З матеріалів судової справи дізнаємося, що за увесь час роботи товариства І. Дуткевич тільки раз брала відпустку – 4 червня 1914 р. на один місяць [48, арк. 44 зв.]. У серпні 1914 р. бойові дії перейшли на територію Східної Галичини. Тому І. Барияк не повернулася на роботу, а виїхала разом із сім'єю спершу до Славека, а потім до Відня [48, арк. 44 зв.].

У цей же час, багато працівників товариства не залишили свого службового місця, незважаючи на небезпеку, пов'язану із бойовими діями. Член ради директорів Я. Олесницький був мобілізований до австрійської армії, де відбував службу. А. Говикович, один із керівників товариства, упродовж 1912–1914 рр. виконував обов'язки адвоката у Терєбовлі, а з початком війни виїхав до Відня. Тож, у раді директорів у Львові, фактично замість трьох директорів перебував лише інженер А. Корнеля [48, арк. 44 зв.].

Адвокат товариства І. Голубович [48, арк. 44.] наголошував, що будь-які службові відносини із І. Барияк припинено із 14 серпня 1914 р., коли вона не вийшла на роботу. Тобто, жодних зобов'язань перед нею товариство за цей період нести не могло. Члени ради директорів, зокрема, А. Говикович, який перебував у Відні, неодноразово зустрічався з нею, як приватна особа і жодного разу вона не висловлювала претензій на це робоче місце [48, арк. 44 зв.].

У 1915 р. І. Барияк разом із чоловіком повернулася до Львова і отримала у товаристві свою попередню роботу із аналогічною зарплатою. Але 14 травня 1916 р. вона самовільно покинула службу і більше не з'являлася на робочому місці. Вона це аргументувала тим, що вимагала виплати їй компенсації у вигляді повної оплати праці за ті місяці, що вона втратила через окупацію Львова російськими військами. Товариство вказувало, що воно погоджувалося їй надати одноразову допомогу в розмірі 800 кр., щоб компенсувати виплати, пов'язані із переїздами, переселенням тощо, проте вона відмовлялася від цього і вимагала лише повної компенсації та не погоджувалася на жодні компроміси, запропоновані радою директорів [48, арк. 45]. Із прохань О. Голубець, надісланих раді директорів товариства "Земля" 19 травня 1920 р. дізнаємося, що зарплата бухгалтера у цей період становила 1 тис. пм. О. Голубець просила виплатити їй допомогу у розмірі трьох окладів, тобто 3 тис. пм. [48, арк. 49].

12 липня 1920 р. до товариства "Земля" у Львові звернулася головна рада СУПРУГА у Львові із повідомленням про те, що на засіданні 1 липня 1920 р. союзом прийняті такі рішення: закликати усі приватні структури Східної Галичини перевести своїх працівників на зарплату у польських марках за

курсом, у відношенні до австрійської крони, один до одного; виплатити їм одноразову допомогу у розмірі тримісячних окладів; здійснювати виплати зарплати своїм працівникам кожні 20 робочих днів, починаючи із липня 1920 р. (такі стандарти діяли у державних установах). Такі заходи пояснювалися високим рівнем інфляції та падінням матеріального забезпечення найнятих працівників [49, с. 29].

Головна рада СУПРУГА закликала спростити процедуру прийняття рішень з цього питання, оскільки, у відповідності до статуту більшості товариств Галичини, таке рішення могли прийняти лише загальні збори або наглядові ради, а скликання їх в умовах війни не виглядало можливим, то пропонувалося тимчасово відхилитися від цих статутних вимог [48, арк. 50]. Також, у зверненні наголошувалося, що будь-яке затягування часу у вирішенні цього питання, унеможливить подальше виживання українського народу [48, арк. 50 зв.]. 19 липня 1920 р. відбулося спільне засідання правління СУПРУГА та ради КСР, які видали директиви до виконання галицьким підприємствам. Через 2 дні – 21 липня 1920 р. їх підписано і товариством "Земля". У директивах вказувалося, що обов'язковим був перехід до оплати праці на польські марки, відповідно до заданого курсу. Винятком становили ті підприємства, які це вже зробили раніше, в них ставки вже не мали змінюватися [48, арк. 51].

Усі підприємства мали виплатити своїм працівникам матеріальну допомогу в розмірі тримісячної зарплати, ті ж, хто вже здійснював раніше виплати матеріальної допомоги, могли зменшити суму, але вона мала становити не менше двох місячних зарплат. Для тих працівників, які влаштувалися на роботу після 1 січня 1920 р., сума виплат могла бути меншою [48, арк. 51]. Також, підприємства зобов'язували підвищити ті зарплати, які при перерахунку на новий курс валют виходили нижчими, ніж у 1914 р., тобто перед початком війни [48, арк. 51–51 зв.]. На введення цих директив у дію давалося десять днів [48, арк. 51 зв.]. Посадові оклади "Землі" станом на 1 липня 1920 р. подані у таблиці 12.

На засіданні 13 вересня 1920 р. головна рада СУПРУГА прийняла рішення звернутися до усіх підприємств Галичини із закликом удвічі підвищити зарплатню усім своїм працівникам, а також, здійснити разову виплату усім у розмірі місячної зарплати для закупівлі необхідних речей на зиму. Виконати це рішення вимагалось до 20 вересня. До парцеляційного товариства "Земля" відповідний лист надійшов 18 вересня [48, арк. 55].

1 жовтня 1920 р. до "Землі" звернувся представник СУПРУГА із проханням надати йому такі дані: кількість вдівців, неодружених та бездітних службовців, кількість одружених, скільки службовців мало дітей, відсоток місячних витрат на дружину та дітей, скільки працівників товариства належали до СУПРУГА, чи здійснювало товариство виплати матеріальної допомоги на закупівлю одягу для своїх працівників. Ці дані збиралися відповідно до публікації СУПРУГА від 14 вересня 1920 р. [48, арк. 56]. 21 лютого 1921 р. КСР на своєму засіданні вирішив віддати питання матеріальної допомоги службовцям на розсуд самих підприємств, у відповідності до їхньої фінансової спроможності [48, арк. 57].

Отже, різниця у зарплатні між звичайними працівниками бюро та директорами становила один до двох. Особи, незадоволені умовами роботи могли вільно скаржитися на це і за те не нести ніяких штрафних санкцій. Важливою є інформація про те, у яких складних умовах перебувало парцеляційне товариство "Земля" та інші підприємства під час Першої світової війни та національно-визвольних змагань українського народу 1914–1921 рр. Перехід на польську валюту, а отже входження їх до польської економічної системи відбулося в середині 1920 р.

Таким чином, упродовж свого функціонування основним завданням "Землі" була парцеляція великих земельних володінь. Проте у ході своєї діяльності товариство задля якісного виконання свого основного завдання було змушене займатися й іншими напрямками. Зокрема, соціальним захистом своїх працівників та проводити виважену кадрову політику. Ці напрями діяльності кооперативу були типовим для такого типу інституцій у визначений час.

Список використаних джерел до розділу 4

1. Фінансовий звіт за 1908 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 116. 28 арк.
2. Янюк І. Організаційна структура парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського): матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 21 квітня 2016. Київ, Україна / Редкол.: проф. І. К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська, (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор) Київ. 2016. С. 73–75.
3. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 1 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 55. 151 арк.
4. Справа про парцеляцію маєтку в с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 34. 49 арк.
5. Справа про парцеляцію маєтку в с. Королівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 80. 14 арк.
6. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 2 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 56. 125 арк.
7. Справа про парцеляцію маєтку в с. Лешнів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 83. 80 арк.
8. Інформаційні дані про маєтки в с. Гримайлівка, Горбачі, Іване Золоте та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 37. 22 арк.
9. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 3 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 57 137 арк.
10. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 7 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 102. 70 арк.
11. Листування з військовою частиною і приватними особами про парцеляцію землі в маєтку с. Іване Золоте і примусове вилучення лісу в інтересах австрійської армії // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 65. 11 арк.

12. Книга реєстрації жителів с. Іване Золоте, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 67. 454 арк.
13. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 1 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 96. 60 арк.
14. Листування з Крайовим кредитним союзом у Львові про взаєморозрахунки // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 132. 20 арк.
15. Звіт дирекції на звичайних загальних зборах товариства 11 березня 1909 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 10. 9 арк.
16. Фінансовий звіт за 1909 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 124. 39 арк.
17. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 39. 127 арк.
18. Фінансовий звіт за 1910 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 126. 50 арк.
19. Контракти купівлі-продажу окремих осіб про придбання земельних ділянок в с. Гримайлівка шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 44. 34 арк.
20. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 3 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 98. 149 арк.
21. Фінансовий звіт за 1911 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 129. 63 арк.
22. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 4 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 99. 182 арк.
23. Книга реєстрації жителів с. Хмелівка, Брикуля, Романівка, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 105. 334 арк.

24. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 5 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 100. 155 арк.
25. Відомості про парцеляцію маєтків в с. Гримайлівка, Іване Золоте та ін. (списки власників парцелі) // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 94. 26 арк.
26. Справа про парцеляцію маєтку в с. Лешнів, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 82. 81 арк.
27. Протокол звичайних загальних зборів товариства 27 квітня 1912 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 12. 4 арк.
28. Списки боржників-власників парцелі в с. Хмелівка, Гримайлівка, Іване Золоте, Кредитним товариствам // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 106. 26 арк.
29. Янюк І. Основні напрямки діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни (1907–1914 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. № 2. Ч.1 С. 112–116.
30. Опис і оцінка маєтку в с. Іване Золоте для купівлі його товариством // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 54. 26 арк.
31. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 41. 96 арк.
32. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 42. 115 арк.
33. Список власників парцелі в с. Лешнів, Піски, Гримайлівка, та ін. із зазначенням вартості землі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 84. 20 арк.

34. Фінансовий звіт за 1912 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 134. 23 арк.
35. Лист Веселовського – члена комітету допомоги ветеранам публіцистики з проханням надати приміщення для Павлика Михайла в маєтках товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 157. 2 арк.
36. Лист скульптора Гаврилка Михайла до товариства з проханням про надання йому приміщення для роботи над проектом пам'ятника Шевченка в Києві // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 158. 1 арк.
37. Лист Крайового союзу господарсько-торговельних спілок з проханням про продаж зерна для війська // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 137. 2 арк.
38. Янюк І. Основні фінансові показники та особливості організації діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові упродовж 1907–1914 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2016. № 1. Ч. 4. С. 50–52.
39. Фінансовий звіт за 1913 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 138. 71 арк.
40. Справа про парцеляцію маєтку в с. Жирівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 51. 10 арк.
41. Переписка с Министерством финансов финансовой палатой во Львове и другими учреждениями об установлении надзора над кредитными предприятиями города. Том I // Держархів Львівської обл. Ф. 1 ("Львівське воєводське управління"). Оп. 58. Спр. 63. 79 арк.
42. Янюк І. Діяльність парцеляційного товариства "Земля" на Тернопільщині // Тернопіль і Тернопільщина в особах, подіях, документах: Збірник наукових статей та тез I Регіональної науково-практичної конференції (25 квітня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія:

О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, В. С. Мисик, А. Janowski, І. Ф. Янюк, О. А. Ревуцька. ТОКІШПО, Тернопіль. 2017. С. 59–62.

43. Янюк І. Особливості функціонування парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни // Актуальні питання історії України у III тисячолітті: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 листопада 2016. Тернопіль, Україна / ТОКІШПО, Тернопіль, 2016. С. 32–34.
44. Повідомлення товариства "Просвіта" про відкриття засідання, присвяченого 100-річчю з Дня народження Шевченка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 184. 4 арк.
45. Справа про пенсійне забезпечення працівників товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 179. 86 арк.
46. Листи окремих осіб з проханням надати їм посади в товаристві // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 176. 119 арк.
47. Янюк І. Кадрова політика парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Перспективи розвитку сучасної науки: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 грудня 2016. Львів. Україна). Видавничий дім "Гельветика", Херсон, 2016. С. 175–178.
48. Списки, відомості та ін. матеріали про виплату платні, надання відпусток, звільнення з роботи працівників товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 177. 60 арк.
49. Янюк І. Соціальний захист службовців товариства "Земля" (1920–1922 рр.) // Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 листопада 2016. Київ. Україна / ГО "Київська наукова суспільнознавча організація", Київ, 2016. С. 29–32.

ВИСНОВКИ

Підготовка кандидатської дисертації вимагала опрацювання значної кількості робіт українських науковців початку ХХ ст., радянських та польських дослідників, діячів української діаспори та сучасних українських фахівців. У їх працях достатньо повно висвітлено соціально-економічний розвиток Східної Галичини початку ХХ ст. – 1939 р. Усю історіографію та джерельну базу дослідження поділено на умовні групи та підгрупи у відповідності до їх типу.

Проаналізовано історіографічну та джерельну базу дисертації. Чимало положень та висновків дослідження базуються на вивченні масиву архівних документів фондів ЦДІАЛ України і державних архівів Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей. Особливо слід виділити фонд 845 ЦДІАЛ України "Кооперативний банк "Земля", у якому міститься документація товариства "Земля". Достовірність висновків також підтверджуються матеріалами тогочасної української та польської періодики.

Окреслено теоретико-методологічні засади роботи, які ґрунтуються на широкому спектрі сучасних загальнонаукових та спеціальнонаукових методів здійснення наукового дослідження. У процесі написання дисертації застосовувалися міждисциплінарні зв'язки.

Охарактеризовано соціально-економічні умови, у яких засновано та функціонувало парцеляційне товариство (кооперативний банк) "Земля". У процесі написання дисертації виявлено, що станом на початок ХХ ст. українці, які проживали на території Східної Галичини, перебували у складному політичному та соціально-економічному становищі. Незважаючи на те, що вони становили переважну більшість від населення краю, українці практично були усунені від управління провінцією. Їх переважна більшість були сільськими мешканцями. Кількість землі, якою вони володіли часто не давала їм можливості навіть прогодувати сім'ю, не кажучи уже про достойний рівень

життя. Основною масою земельних площ володіла аристократія, переважно польського походження.

З'ясовано, що суттєвими проблемами для українців, окрім обмеженості земельного фонду, було невміння проводити якісну економічну політику, навіть у власних господарствах, відсутність передових технологій обробітку землі, низький рівень грамотності населення (зокрема, фінансової), що в умовах відсутності доступу до дешевих кредитів призводило до поширення лихварства у Східній Галичині.

Досліджено, що чимало громадсько-культурних діячів стали лідерами української кооперації у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст. Долучалася до цих процесів і ГКЦ. Її активність у кооперативному русі значно зросла, коли митрополитом став А. Шептицький у 1899 р.

Керівництво українського кооперативного руху розуміло, що позаяк, більшість українців проживає саме у сільській місцевості, то діяльність кооперативів має носити аграрне спрямування. Тому основним завданням кооперативного руху було збільшення земельних площ, які перебували б у власності українських селян.

Дослідження свідчить про те, що у цьому українську еліту підтримував і австрійський уряд, якому було вигідне посилення українців у Східній Галичині на противагу полякам. Найоптимальнішим способом трансформації земельної власності вважалася парцеляція – розділ великих маєтків на маленькі частини та перепродаж їх українським господарствам. Це було потрібно в умовах тотального дефіциту капіталу серед українського аграрного середовища.

Висвітлено чинники соціально-економічного становища Східної Галичини, які у зазначений період здійснювали вплив на умови існування об'єкта дослідження. Задля реалізації задуманого потрібно було створювати установи банківського типу, які мали б забезпечувати українські господарства дешевим кредитним капіталом. Такі товариства не лише видавали кредити селянам, а й самі шукали, купували і розділювали великі земельні площі (маєтки дідичів). Тому вони називалися "парцеляційні товариства".

У ході здійснення дисертаційного дослідження встановлено, що парцеляційне товариство "Земля", засноване у Львові у 1907 р. Т. Войнаровським, помічником із господарських питань митрополита А. Шептицького. До діяльності інституції долучився відомий адвокат і соратник Т. Войнаровського – Є. Олесницький. Його племінник Ярослав довгий час був членом ради директорів "Землі".

Досліджено структуру парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля". Виявлено, що кооперативом управляла трирівнева, стандартна для того часу система адміністрування – найвищим органом були загальні збори, які формували наглядову раду, що призначала раду директорів, яка і здійснювала безпосереднє керівництво процесом. Окремою гілкою була ревізійна комісія.

З'ясовано рівень ефективності діяльності парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля". Виявлено, що хоча функціонування інституції мало певні недоліки, усе ж вона справлялася зі своєю основною функцією – перерозподілом земельної власності на користь українців.

Визначено місце парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" в українському економічному русі упродовж початку ХХ ст. – до 1939 р. Після заснування, товариство "Земля" розпочало парцеляцію земельної власності на території Східної Галичини. Його структура була типовою для кооперативів краю. Селяни, які бажали вступити до товариства, купували за певними цінами діли землі, які інституція розділила у певних маєтках. За ці гроші купувалися нові маєтки, виплачувалися зарплати працівникам та акумулювалися кошти на культурно-освітні потреби східногалицьких українців. Грошовий обіг "Землі" становив декілька мільйонів австрійських крон. До Першої світової війни парцельовано кілька тисяч га землі.

У ході проведення дослідження здійснено аналіз діяльності "Землі" напередодні Першої світової війни. Відповідно встановлено, що за перші шість років функціонування основні показники діяльності парцеляційного товариства "Земля" значно змінилися. Станом на 31 грудня 1908 р. товариство "Земля"

задекларувало 150 уділів на суму 41 тис. кр. Усього у кооперативі на той момент було зареєстровано 138 членів. До 1913 р. кількість членів зростає до 637 осіб, а уділів до 807. Вартість земельних ділянок інституції у 1913 р. становила 165,6 тис. кр.

Статутний фонд зріс із 82 тис. кр. у 1908 р. до 331,2 тис. кр. у 1913 р. У 1908 р. до товариства входили 58 представників інтелігенції, 22 священика, 47 селян та 11 юридичних осіб. Усього налічувалося 138 членів кооперативу.

У 1913 р. серед 637 членів товариства кількість селян збільшилася до 506, юридичних осіб до 14. У 1912 р. до "Землі" приєдналися три сільські громади.

Вартість уділів залишалася стабільною. Змінилася лише їх кількість. Зокрема, дорогі уділи (вартістю 500 кр.) зменшилися із 40 у 1908 р. до 14 у 1913 р., натомість зростає кількість дешевших уділів (200 кр.) із 110 у 1908 р. до 793 у 1913 р.

Резервний фонд із 690 кр. у 1908 р. досяг у 1913 р. 18,1 тис. кр. Це пояснюється тим, що з 11 березня 1909 р., до нього перераховувався увесь чистий прибуток, що перевищував 6 % від вартості уділів (ця сума йшла на виплати дивідендів).

Станом на 1 березня 1909 р. у власності "Землі" перебували 3 маєтки, площею 1741 мрґ. Чистий прибуток за адміністративний 1908 р. становив 12115,92 кр. У 1913 р. видатки кооперативу переважали прибутки.

Перша світова війна стала важким періодом існування товариства. Не менш складним був і період польсько-української війни 1918–1921 рр. У цей час зруйновано багато маєтків, які належали кооперативу. Різко знизився обсяг торгівлі землею. Населення було поставлено на межу виживання, тому для товариства більш актуальним став захист від голодної смерті своїх працівників, ніж отримання прибутків від парцеляції. Певне відродження настало у 1921 р.

У результаті дослідження, з'ясовано, що після окупації земель Східної Галичини II Річчю Посполитою, саме існування інституції опинилося під загрозою. Адже його основним завданням була трансформація земельної власності Східної Галичини на користь українців. У польської адміністрації

були протилежні плани – колонізація західноукраїнських земель, шляхом колонізації села польськими переселенцями. Внаслідок цього, діяльність парцеляційного товариства "Земля" (як і українська парцеляція) опинилася поза польським правовим полем. Тому воно реорганізувалося у банк у 1924 р. Після цього товариство усюди вже виступало під найменуванням "кооперативний банк "Земля". При цьому, його статутні положення практично не змінилися.

Набагато важчим для діяльності установи була економічна політика польського уряду. Постійні девальвація валюти та інфляція не сприяли розвитку підприємництва у міжвоєнній Польщі. Діяльність середніх і дрібних господарств, а також, товариств, які з ними працювали опинилися у скрутному становищі.

У процесі здійснення дослідження виявлено, що упродовж 1921–1925 рр. у Польщі розпарцельовано 690 тис. га сільськогосподарської землі, отже парцеляційне товариство (кооперативний банк) "Земля" займало менше 1 % ринку парцеляції, але уже в 1928 р. воно залишилося одним із двох підприємств на цьому ринку.

Його обіг та кількість членів знизилися у кілька десятків разів у порівнянні із довоєнним. Йому нічого не залишалось, як звертатися по допомогу до українського кооперативного руху, таким чином із прибуткового підприємства ставши дотаційним. Остаточо його зруйнувала світова фінансова криза 1929–1933 рр. (ціна на землю упродовж 1929–1933 рр. знизилася у 2,3 рази). У кінці 30-х рр. ХХ ст. інформація про банк "Земля" зникла зі сторінок провідних українських часописів.

Отже, дисертаційне дослідження дозволяє стверджувати, що діяльність парцеляційного товариства (кооперативного банку) "Земля" виступала закономірним і об'єктивним виявом української історії і однією із рушійних сил господарсько-економічного поступу Східної Галичини в окреслений період, котре захищало національні інтереси й прагнення українства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будзиновський В. Грунтовий податок. Чернівці: Накладом Д. Лукіяновича і В. Будзиновського, 1897. 52 с.
2. Левицький К. Про нові спілки господарські. Львів: З друкарні НТШ, 1904. 37 с.
3. Левицький К. Ідеї масової ощадності та її національне значення. 7 с.
4. Войнаровський Т. Віддовжене селянської посілості Львів: Друкарня народна, 1908. 63 с.
5. Войнаровський Т. Вплив Польщі на економічний розвій України-Русі. Історично-економічна розвідка. Львів: Друкарня НТШ, 1910. 60 с.
6. Войнаровський Т. Суспільне значення охорони селянської власності. Львів: З друкарні НТШ, 1911. 45 с.
7. Данилович С. В справі аграрних реформ. Львів: Дім "Просвіти", 1909. 140 с.
8. Олесницький Є. Яка має бути наша рільнича організація? Львів: Друкарня І. Айхильбергера, 1910. 13 с.
9. Коберський К. Економіка українських земель під Польщею. Львів: Друкарня видавництва "Діло", 1928. 35 с.
10. Коберський К. Економіка українських земель під Польщею. Львів: "Самоосвіта", 1935. 40 с.
11. Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-волинських земель. Львів: "Учітеся брати мої", 1936. 348 с.
12. Луцький О. Сільськогосподарський кредит. Львів: Ревізійний союз українських кооператив, 1939. 46 с.
13. Досвітній О. Завдання галицького та Буковинського робітництва і селянства. Краєвий комітет комуністичної партії Східної Галичини та Буковини, 1920. 8 с.

14. Гольдштейн И. Аграрные отношения в бывшей Польше, Западной Украине и Западной Белорусии. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. 165 с.
15. Богайчук В. Борьба трудящих Тернопільщини проти соціального і національного гніту за возз'єднання з УРСР (1900–1920 рр.). Станіслав: Станиславівське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. 84 с.
16. Цибко О. Г. Революційно-визвольна боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з УРСР 1934–1939 рр. Львів: Видавництво Львівського університету, 1963. 137 с.
17. Зільберман М. Революційна боротьба трудящих Західної України (1924–1928 рр.) Львів: Видавництво Львівського університету, 1968. 46 с.
18. Васюта І. Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. Видавництво Львівського університету, 1971. 221 с.
19. Васюта І. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні 1921–1939 рр. Львів: Вища школа, 1988. 173 с.
20. Васюта І. К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання Львів: Вища школа, 1978. 193 с.
21. Хонігсман Я. Соціальна структура населення Галичини на початку ХХ ст. // Українське слов'янознавство. 1972. № 6. С. 63–73.
22. Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель Київ: Наукова думка, 1988. 252 с.
23. Левицький В. Як живеться українському народові в Австрії Відень: Друкарня Гольцгавзена у Відні, 1915. 29 с.
24. Бородаєвський С. В. Історія кооперації Прага: Український громадський видавничий фонд, 1925. 448 с.
25. Кіцера О. Земельні відносини Східної Галичини Подєбарди: Видання кабінету народного господарства української господарської академії, 1925. 58 с.

26. Коваль В. Соціально-економічна природа сільськогосподарської кооперації Прага, 1927. 46 с.
27. Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква і духовенство українському народові Філадельфія: Видавництво "Америка", 1951. 105 с.
28. Витанович І. Історія українського кооперативного руху Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. 624 с.
29. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Нью-Йорк: Червона Калина, 1970. 228 с.
30. Качор А. Мужі ідеї і праці. Вінніпег-Торонто-Клівленд: Видання "Братства Маслосоюзників" у Канаді та ЗСА, 1974. 343 с.
31. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. Вінніпег: УВАН, 1992. 43 с.
32. Польська колонізація Східної Галичини. Відень: Видання "Українського Прапора", 1921. 22 с.
33. Bański J. Historia rozwoju gospodarki rolnej na ziemiach polskich // Człowiek i rolnictwo Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytet Jagielloński. 2009. S. 33–45.
34. Skodlarski J., Matera R. Gospodarka światowa w latach 1914–1939 // DZIEJE NAJNOWSZE. 2003. № 35/1. S. 3–30.
35. Kaliński J. Historia Gospodarcza XIX i XX Wieku. Warszawa: PWE Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. 2008. 436 s.
36. Konopka K. Konieczność reform agrarnych w Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939) // Ekonomia i Zarządzanie. 2009. № 1. S. 7–19.
37. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). Київ: М.Р. Rots Publishing, 1995. 224 с.
38. Коваль Ф. Християнські засади українського кооперативного руху. Ф. Коваль. Львів: Ахіл, 2002. 404 с.
39. Лузан Ю. Я. Кооперативні банки – важливий фактор зростання економіки // Економіка АПК. 2004. № 3. С. 50–53.

40. Анісімов В. В. До проблем вивчення історії банківської справи // Вісник Університету банківської справи Національного банку України, м. Київ. 2010. № 3. С. 238–240.
41. Гавліч І. Ідеї кооперативного руху у поглядах українських громадсько-політичних діячів Східної Галичини (кін. XIX – поч. XX ст.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 68–72.
42. Склярова О. Соціально-економічні аспекти національного визволення в українській публіцистиці початку XX ст. // Українознавство. 2015. № 3. С. 100–108.
43. Злупко С., Мороз О. Українське селянство першої половини XX ст. Трагедія і героїзм. Львів: Універсум, 1997. 164 с.
44. Смолей В. В. Військове і цивільне аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919–1939 рр.) Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 112 с.
45. Родіонова Л. Особливості розвитку ринкових відносин у західноукраїнському селі в 20–30-ті рр. XX ст. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2003. № 3. С. 213–217.
46. Стеблій Ф. І., Кравець М. М. Східна Галичина / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 416–424.
47. Стеблій Ф. І., Кравець М. М. Східна Галичина і Північна Буковина / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 428–457.
48. Реєнт О. П., Патер І. Г. Світова війна 1914–1918 рр. і українське селянство / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 498–519.
49. Литвин М. Р. Західноукраїнське село в період визвольних змагань / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 1. 2006. С. 597–622.

50. Сливка Ю. Ю., Панфілова Т. О. Селянство західноукраїнських земель міжвоєнного періоду / Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, Т. 2. 2006. С. 225–262.
51. Берест І. Сільське господарство Східної Галичини і Західної Волині у роки Першої світової війни // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2008. № 1. С. 61–69.
52. Гладун М. Особливості аграрної реформи ЗОУНР // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 103–110.
53. Гладун М. Політика польського осадництва у Львівському воєводстві міжвоєнного періоду Військово-науковий вісник. 2011. № 16. С. 115–124.
54. Жулканич Н. Аграрні перетворення в регіоні Карпат // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 72–76.
55. Виздрик В. С. Польська аграрна реформа та її реалізація у 20-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях // Держава та армія. 2013. № 752. С. 150–155.
56. Дрогомирецька Л. Український кооперативний рух в Галичині в 20–30 рр. ХХ ст. Організаційна будова і досвід господарської діяльності // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 1998. № 1 (2). С. 173–180.
57. Дрогомирецька Л. Боротьба західноукраїнських політичних партій за впливи в кооперації (1920–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2001. № 7. С. 71–77.
58. Дрогомирецька Л. Р. Греко-Католицьке духовенство Галичини в українському кооперативному русі (1920–1939 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія 2003. № 7. С. 77–89.
59. Дрогомирецька Л. Проблеми кооперації в документах і діяльності організації українських націоналістів // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2008. № 14. С. 148–154.

60. Дрогомирецька Л. Економічно-просвітницька діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1920–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2010. № 17. С. 159–173.
61. Дрогомирецька Л. Ідеологія українського кооперативного руху в Західній Україні (1920–1939 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2010. № 18. С. 44–50.
62. Дрогомирецька Л. Досвід діяльності українських політичних партій у сфері кооперації // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2015. № 27. С. 115–132.
63. Шміло О. Сільськогосподарська кооперація західноукраїнського селянства у 20–30-х рр. ХХ ст. як форма підприємницької діяльності // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2002. № 1. С. 84–86.
64. Шміло О. Особливості еволюції соціально-економічної структури західноукраїнського села в 20–30-х рр. ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2002. № 2. С. 48–52.
65. Гавліч І. Б. Українська кредитна кооперація у Східній Галичині (остання третина ХІХ ст. – 1914 р.): дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2010. 241 с.
66. Футала В. Господарсько-кооперативний рух Західної України міжвоєнного періоду ХХ ст.: сучасні дослідження та інтерпретації // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2011. № 1. С. 261–265.
67. Капітан Л. Форми організації виробництва та селянського самоврядування у Західній Україні у першій половині ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2014. В. 2. Ч. 3 С. 68–73.

68. Горовий О. Історико-географічні передумови інвестування господарства Галичини в другій половині XIX на початку XX ст. // Часопис соціально-економічної географії. 2014. № 16. С. 206–210.
69. Цяпало О. С. Іпотечні банки Галичини наприкінці XIX на початку XX століть // Фінанси України. 1998. № 5. С. 103–107.
70. Комаринська З. Зародження і розвиток банківської справи в Західній Україні (друга половина XVIII – початок XX століття) // Вісник Національного банку України. 2000. № 11. С. 58–61.
71. Комаринська З. Українські банки Львова в авангарді руху ощадності // Вісник Національного банку України. 2007. № 5. С. 50–53.
72. Кузьма Н. Ощадний рух: із минулого у сучасність Українські банки Львова в авангарді руху ощадності // Вісник Національного банку України. 2007. № 5. С. 53–56.
73. Селезньова О. М. Поява та розвиток кредитно-фінансових установ на Буковині: історико-правовий аспект // Економіка. Фінанси. Право. 2007. № 9. С. 27–29.
74. Струк З. Організація української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 138 с.
75. Струк З. Діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1921–1939 рр.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 152 с.
76. Мицько В. Господарсько-кооперативний часопис – провісник української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2003. № 1. С. 120–128.
77. Вербовий М. В. Українська традиція кооперативного забезпечення // Фінанси України. 2004. № 6. С. 129–135.

78. Леоненко П. М. Кредитна політика державного земельного банку Другої Речі Посполитої в Західній Україні // *Фінанси України*. 2007. № 3. С. 140–149.
79. Василик І. Б. Роль економічних товариств і організацій у процесі формуванні української політичної еліти Східної Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2008. № 14. С. 94–99.
80. Василик І. Б. Участь галицьких правників у створенні українських економічних і фінансових установ в кінці XIX на початку XX століття. URL: <http://pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-495/> (дата звернення: 27.11.2017).
81. Чуйко І. Визначний український громадсько-політичний діяч Євген Олесницький (1860–1917 рр.): повернення зі забуття і вшанування пам'яті // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. 2007. № 2. С. 17–21.
82. Чуйко І. Визначний український громадсько-політичний діяч Євген Олесницький (1860–1917 рр.): повернення зі забуття і вшанування пам'яті // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. 2008. № 1. С. 34–41.
83. Чуйко І. Роль Є. Олесницького у розвитку українського кооперативного руху // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. 2011. № 1. С. 76–81.
84. Кліш А. Проблеми соціально-економічного розвитку Східної Галичини у діяльності Католицького русько-народного союзу // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. 2011. № 2. С. 31–34.

85. Чорна М. Кооперативна діяльність Іванни Блажкевич у Східній Галичині (1905–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2012. № 1. С. 177–183.
86. Гавліч І. Роль страхових товариств "Дністра і Карпатії" у кредитному забезпеченні кооперативного руху Східної Галичини // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2013. № 1 Ч. 2. С. 13–18.
87. Гринюка Б. Земельна власність Підгорецького монастиря на початку ХХ ст. (1900–1914 рр.) // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 лютого 2017. Тернопіль, Україна) / укладачі В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІШПО, Тернопіль. 2017. С. 98–99.
88. Алексієвець Л. Особливості соціально-економічного розвитку Польщі у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2001. № 2. С. 184–195.
89. Коропецький І. Австрія та українське підприємництво в Галичині // Записки НТШ. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2006. С. 368–396.
90. Саганюк В. Ф. Монетно-грошова справа в Західній Україні в міжвоєнний період // Вісник Прикарпатського університету. Історія 2007. № 12–13. С. 216–222.
91. Саганюк В. Грошовий обіг у Західній Україні в 30-ті рр. ХХ ст. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2008. № 14. С. 154–157.
92. Саганюк В. Грошове господарство у Західній Україні в умовах польського панування (1918–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2009. № 15–16. С. 252–260.

93. Федевич К. К. Галицькі українці у Польщі 1920–1939 рр. Київ: Основа, 2009. 280 с.
94. Дудяк О. Львівські підприємці за даними перепису 1931 р.: чисельність, етноконфесійна структура, галузь зайнятості // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2013. № 48. С. 521–533.
95. Лісна І. С. Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.). Тернопіль: На правах рукопису, 2001. 92 с.
96. Вітенко М. Вплив соціально-економічних протиріч на загострення польсько-українського конфлікту в Галичині напередодні розпаду Австро-Угорщини // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2003. № 3. С. 207–210.
97. Вітенко М. Д. Польське велике землеволодіння в Галичині (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2008. № 14. С. 72–78.
98. Вітенко М., Монолатій І. Соціально-економічний аспект польсько-українських відносин у Галичині в 1867–1914 рр. та ідея незалежності України // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2008. № 14. С. 135–141.
99. Вітенко М. Соціально-економічне становище Галичини в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. № 22. С. 82–91.
100. Коростіль Н. Український націоналізм і аграрне питання у Східній Галичині міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. 2008. № 14. С. 141–148.
101. Коростіль Н. Польська влада і українські аграрії Східної Галичини міжвоєнного періоду // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2009. № 3. С. 106–113.

102. Сеньків М., Малярчук О. Культурно-освітня діяльність української кооперації в галицькому селі в міжвоєнний період // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2010. № 18. С. 50–55.
103. Вепрів Р., Гнип І. Греко-католицька церква і організація економічного самозахисту українського населення Східної Галичини у міжвоєнний період // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2013. № 2. Ч. 1. С. 64–71.
104. Шульський М. Г. Роль духовенства у розвитку кооперації в Галичині // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Економіка. 2013. № 21. С. 291–296.
105. Стрішенець М. М. Економічна історія Тернопільщини. Тернопіль: Астон, 2001. 309 с.
106. Шимонович Й. Економічна Україна. Наукові праці. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 432 с.
107. Янюк І. Структура і організація управління парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. № 1. Ч. 2 С. 56–59.
108. Янюк І. Основні напрямки діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни (1907–1914 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. № 2. Ч.1 С. 112–116.
109. Янюк І. Основні фінансові показники та особливості організації діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові упродовж 1907–1914 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2016. № 1. Ч. 4. С. 50–52.
110. Янюк І. Організаційна структура парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з

дня народження М. С. Грушевського): матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 21 квітня 2016. Київ, Україна / Редкол.: проф. І. К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська, (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор) Київ. 2016. С. 73–75.

111. Янюк І. Соціальний захист службовців товариства "Земля" (1920–1922 рр.) // Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 листопада 2016. Київ. Україна / ГО "Київська наукова суспільнознавча організація", Київ, 2016. С. 29–32
112. Янюк І. Особливості функціонування парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни. // Актуальні питання історії України у III тисячолітті: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 листопада 2016. Тернопіль, Україна / ТОКІППО, Тернопіль, 2016. С. 32–34.
113. Янюк І. Кадрова політика парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Перспективи розвитку сучасної науки: Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 грудня 2016. Львів. Україна). Видавничий дім "Гельветика", Херсон, 2016. С. 175–178.
114. Янюк І. Окремі аспекти діяльності греко-католицької церкви у сфері економічного життя українців // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 лютого 2017. Тернопіль, Україна) / укладачі В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІППО, Тернопіль, 2017. С. 98–99.
115. Янюк І. Особливості функціонування кооперативного банку "Земля" у міжвоєнний період // Наукові дослідження: перспективи інновацій у суспільстві і розвитку технологій: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (14–15 березня 2017. Харків, Україна) Наукове партнерство "Центр наукових технологій", Харків, 2017. С. 25–28.

116. Янюк І. Діяльність кооперативного банку "Земля" (за матеріалами ЦДІАЛ України) // Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 квітня 2017. Вінниця, Україна) Подільське наукове товариство, Вінниця, 2017. С. 31–34.
117. Янюк І. Відновлення функціонування парцеляційного товариства "Земля" Після Першої світової війни // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. № 47. С. 157–163.
118. Янюк І. Діаспорні часописи про східногалицьке село міжвоєнного періоду // Еволюція національного світобачення українців на зламі тисячоліть: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (13 квітня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІППО, Тернопіль. 2017. С. 43–46.
119. Янюк І. Діяльність парцеляційного товариства "Земля" на Тернопільщині // Тернопіль і Тернопільщина в особах, подіях, документах: Збірник наукових статей та тез I Регіональної науково-практичної конференції (25 квітня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, В. С. Мисик, А. Janowski, І. Ф. Янюк, О. А. Ревуцька. ТОКІППО, Тернопіль. 2017. С. 59–62.
120. Янюк І. Соціально-економічний розвиток Східної Галичини кінця ХІХ ст. – 1939 р. Сучасна українська історіографія // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2017. Випуск 1. Ч. 3 С. 36–50.
121. Янюк І. Соціально-економічний розвиток східногалицького села у міжвоєнний період (історіографічний огляд публікацій української еміграції ХХ ст.) // Перші Геретівські читання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (6–7 червня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, І. М. Вітенко, А. Janowski, В. С. Мисик, Ф. І. Полянський, О. А. Ревуцька, І. Ф. Янюк // Науковий,

методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. Вип. 1. С. 120–123.

122. Янюк І. Відображення у радянській історіографії соціально-економічних процесів східногалицького села упродовж кінця ХІХ ст. – 1939 р. // ХІ Буковинська Міжнародна історико-краєзнавча конференція присвячена 100-річчю української національної революції. Тези доповідей (20–21 жовтня 2017. Чернівці, Україна) Наук. ред. О. В. Добржанський. Чернівці: Технодрук. 2017. С. 121–123.
123. Янюк І. Соціально-економічний розвиток східногалицького села у кінці ХІХ ст. – 1939 р.: історіографія проблеми // Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції "Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до – сьогодення)" / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: "Вектор", 2017. С. 163–165.
124. Янюк І. Діяльність кооперативного банку "Земля" (1907–1939 рр.): джерельна база дослідження проблеми // Українознавство. 2017. № 3 (64). С. 114–129.
125. Янюк І. Українська кредитна кооперація і парцеляційні процеси у Східній Галичині на початку ХХ ст. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. № 127 (12). С. 26–32.
126. Янюк І. Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності кооперативу "Земля" (1907–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2017. № 2. Ч. 3 С. 79–84.
127. Статути парцеляційного товариства "Земля" // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 1. 124 арк.
128. Справа про реєстрацію товариства в Крайовому і Окружному судах // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 2. 32 арк.

129. Положення про права і обов'язки дирекції товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 3. 3 арк.
130. Листування з адвокатом Олесницьким Ярославом про діяльність товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 4. 79 арк.
131. Обіжник крайового союзу кредитового // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 5. 2 арк.
132. Рішення дирекції 12-х загальних звичайних зборів про зміни статуту і назви товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 6. 9 арк.
133. Положення про права і обов'язки ревізійної комісії товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 7. 21 арк.
134. Листування з окремим особами та установами з організаційно-господарських питань // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 8. 206 арк.
135. Запрошення, надіслані дирекції на засідання ревізійної комісії // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 9. 232 арк.
136. Звіт дирекції на звичайних загальних зборах товариства 11 березня 1909 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 10. 9 арк.
137. Листування з Львівським магістратом та звітування відносно діяльності товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 11. 10 арк.
138. Протокол звичайних загальних зборів товариства 27 квітня 1912 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 12. 4 арк.

139. Листування з Окружним земельним управлінням про парцеляцію окремих маєтків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 13. 116 арк.
140. Листування з Головним земельним управлінням у Варшаві про парцеляцію окремих маєтків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 14. 129 арк.
141. Протокол восьми звичайних загальних зборів товариства від 15 V 1920 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 15. 6 арк.
142. Листування з повітовими і земельними управліннями в м. Бережанах, Тернополі та інших про парцеляцію маєтків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 16. 27 арк.
143. Протокол дев'ятих звичайних загальних зборів від 12. V. 1921 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 17. 22 арк.
144. Протокол десятих звичайних загальних зборів від 29 IV 1922 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 18. 17 арк.
145. Протокол звичайних загальних зборів товариства від 23 грудня 1922 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 19. 5 арк.
146. Протоколи одинадцятих-чотирнадцятих, п'ятнадцятих звичайних зборів товариства від 1923–1927 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 20. 16 арк.
147. Повідомлення про загальні збори товариства в 1924, 1926, 1927 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 21. 9 арк.
148. Запрошення на конференцію кооперативного банку "Земля" // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 22. 7 арк.

149. Справа, внесена до апеляційного суду про порушення прав вживання української мови окремими судами в листуванні з товариством // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 23. 3 арк.
150. Справа про парцеляцію маєтку в с. Белелуя // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 24. 21 арк.
151. Звіти, баланси, рахунки та ін. матеріали про витрату коштів науковим товариством ім. Шевченка на утримання маєтку в с. Белелуя // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 25. 45 арк.
152. Листи жителів с. Белелуя про парцеляцію землі маєтку наукового товариства ім. Шевченка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 26. 27 арк.
153. Списки жителів с. Белелуя, бажаючих купити землю шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 27. 11 арк.
154. Книга реєстрації жителів с. Белелуя, Русів, Снятин, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 28. 95 арк.
155. Справа про парцеляцію маєтку в с. Василівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 29. 59 арк.
156. Справа про парцеляцію маєтку в с. Волків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 30. 143 арк.
157. Справа про парцеляцію маєтку в с. Волків // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 31. 81 арк.
158. Поліси страхових товариств на страхування рухомого і нерухомого майна в маєтках с. Волків Горбачі, Гримайлівка та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 845. Оп. 1. Спр. 32. 41 арк.
159. Кадастрові карти земельних ділянок с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 33. 6 арк.

160. Справа про парцеляцію маєтку в с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 34. 49 арк.
161. Справа про парцеляцію маєтку в с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 35. 95 арк.
162. Справа про парцеляцію маєтку в с. Горбачі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 36. 109 арк.
163. Інформаційні дані про маєтки в с. Гримайлівка, Горбачі, Іване Золоте та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 37. 22 арк.
164. Кадастрова карта с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 38. 10 арк.
165. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 39. 127 арк.
166. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 40. 104 арк.
167. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 41. 96 арк.
168. Справа про парцеляцію маєтку в с. Гримайлівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 42. 115 арк.
169. Інвентарні списки рухомого і нерухомого майна в маєтках с. Гримайлівка, Хмелівка та ін. за 1912 рік // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 43. 33 арк.
170. Контракти купівлі-продажу окремих осіб про придбання земельних ділянок в с. Гримайлівка шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 44. 34 арк.

171. Контракти купівлі-продажу // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 45. 16 арк.
172. Контракти купівлі-продажу окремих осіб про придбання земельних ділянок в с. Гримайлівка шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 46. 24 арк.
173. Книга реєстрації жителів с. Гримайлівка, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 47. 94 арк.
174. Алфавітний показник власників землі с. Гримайлівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 48. 35 арк.
175. Касова книга управління маєтком в с. Гримайлівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 49. 29 арк.
176. Листування з адміністратором маєтку с. Гримайлівка Хлопецьким про управління справами там же // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 50. 75 арк.
177. Справа про парцеляцію маєтку в с. Жирівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 51. 10 арк.
178. Справа про парцеляцію маєтку в с. Загір'я // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 52. 188 арк.
179. Кадастрова карта земельних ділянок с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 53. 2 арк.
180. Опис і оцінка маєтку в с. Іване Золоте для купівлі його товариством // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 54. 26 арк.
181. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 1 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 55. 151 арк.
182. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 2 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 56. 125 арк.
183. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте Том 3 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 57. 137 арк.

184. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте/ Том 4 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 58. 117 арк.
185. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 59. 176 арк.
186. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 60. 103 арк.
187. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 61. 80 арк.
188. Справа про парцеляцію маєтку в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 62. 121 арк.
189. Контракти купівлі-продажу окремих осіб про продаж їм земельних ділянок в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 63. 57 арк.
190. Звіти адміністратора маєтку в с. Іване-Золоте про фінансовий і адміністративний стан маєтку // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 64. 35 арк.
191. Листування з військовою частиною і приватними особами про парцеляцію землі в маєтку с. Іване Золоте і примусове вилучення лісу в інтересах австрійської армії // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 65. 11 арк.
192. Скарга жителів с. Іване Золоте про несправедливий продаж землі польському населенню // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 66. 2 арк.
193. Книга реєстрації жителів с. Іване Золоте, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 67. 454 арк.
194. Копії листів власників землі в с. Іване Золоте // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 68. 51 арк.

195. Копії листів до членів товариства в с. Іване Золоте про парцеляцію маєтку // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 69. 52 арк.
196. Копії листів до членів товариства в с. Іване Золоте про парцеляцію маєтку // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 70. 99 арк.
197. Відомості про пошкодження маєтку в с. Іване Золоте внаслідок воєнних дій під час I-ї світової війни // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 71, 8 арк.
198. Листування з окремими особами про продаж лісових і земельних ділянок в с. Іване Золоте // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 72. 115 арк.
199. Повідомлення управляючого маєтком в с. Іване Золоте, про закупівлю коней та інших знарядь праці у місцевих жителів // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 73. 2 арк.
200. Листування з фінансовим установами про погашення взаємних заборгованостей за маєток в с. Іване Золоте // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 74. 16 арк.
201. Поліси на страхування майна маєтку в с. Іване Золоте // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 75. 10 арк.
202. Листування з страховим закладом у Львові про страхування робітників маєтку в с. Іване Золоте від нещасних випадків // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 76. 118 арк.
203. Лист Гринькова Петра з проханням призначити його на посаду адміністратора маєтку в с. Іване Золоте // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 77. 4 арк.
204. Справа про парцеляцію маєтку в с. Ізбиська // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 78. 67 арк.
205. Справа про парцеляцію маєтку в с. Кам'янка // ЦДАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 79. 77 арк.

206. Справа про парцеляцію маєтку в с. Королівка, п. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 80. 14 арк.
207. Справа про парцеляцію маєтку в с. Ласківці, повіт Буданів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 81. 31 арк.
208. Справа про парцеляцію маєтку в с. Лешнів, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 82. 81 арк.
209. Справа про парцеляцію маєтку в с. Лешнів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 83. 80 арк.
210. Список власників парцелі в с. Лешнів, Піски, Гримайлівка, та ін. із зазначенням вартості землі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 84. 20 арк.
211. Справа про парцеляцію маєтку в с. Милятичі, п. Виники // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 85. 82 арк.
212. Справа про парцеляцію маєтку в с. Милятичі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля" м. Львів"). Оп. 1. Спр. 86. 63 арк.
213. Справа про парцеляцію маєтку в с. Монастирок, п. Бучач // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 87. 198 арк.
214. Справа про парцеляцію маєтку в с. Монастирок, п. Бучач // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 88. 122 арк.
215. Справа про парцеляцію маєтку в с. Фітнів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 91. 231 арк.
216. Справа про парцеляцію маєтку в с. Рокшиці, пов. Перемишль // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 93. 82 арк.
217. Відомості про парцеляцію маєтків в с. Гримайлівка, Іване Золоте та ін. (списки власників парцелі) // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 94. 26 арк.

218. Кадастрові карти земельних ділянок с. Хмелівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 95. 19 арк.
219. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 1 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 96. 60 арк.
220. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 2 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 97. 274 арк.
221. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 3 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 98. 149 арк.
222. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 4 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 99. 182 арк.
223. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 5 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 100. 155 арк.
224. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 6 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 101. 76 арк.
225. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка. Том 7 // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 102. 70 арк.
226. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 103. 139 арк.
227. Справа про парцеляцію маєтку в с. Хмелівка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 104. 108 арк.
228. Книга реєстрації жителів с. Хмелівка, Брикуля, Романівка, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 105. 334 арк.
229. Списки боржників-власників парцелі в с. Хмелівка, Гримайлівка, Іване Золоте, Кредитним товариством // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 106. 26 арк.
230. Справа про парцеляцію маєтку в с. Черниці, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 107. 171 арк.
231. Справа про парцеляцію маєтку в с. Черниці, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 108. 215 арк.

232. Справа про парцеляцію маєтку в с. Королівка, пов. Броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 109. 196 арк.
233. Справа про парцеляцію маєтку в с. Черниці, п. броди // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 110. 53 арк.
234. Листування з адвокатом Михайловським про сплату векселів за парцеляцію лісу "Тудорів" в с. Черниці // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 111. 16 арк.
235. Книга реєстрації жителів с. Лерниця, які купили земельні ділянки шляхом парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 112. 100 арк.
236. Головна книга товариства із зазначенням вартості куплених маєтків // ЦДІАЛ України. Ф. 845. ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 115. 60 арк.
237. Фінансовий звіт за 1908 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 116. 28 арк.
238. Звіт Крайового ревізійного союзу про результати перевірки фінансово-господарської діяльності товариства в 1908 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 117. 6 арк.
239. Звіт ревізійної комісії про діяльність товариства за 1908 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 118. 5 арк.
240. Звіт про діяльність комісії контрольної ради товариства за 1908 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 119. 6 арк.
241. Листи управління гербових зборів у Львові про пред'явлення фінансових звітів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 120. 3 арк.

242. Листування з окремими установами і приватними особами про взаєморозрахунок // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 121. 188 арк.
243. Листи до лікаря Тресньовського з м. Щирця підписання векселів в інтересах парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 122. 14 арк.
244. Лист лікарю Латинському в м. Тереховлі про купівлю маєтку в Рогатинському повіті // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 123. 2 арк.
245. Фінансовий звіт за 1909 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 124. 39 арк.
246. Місячні фінансові звіти товариства за 1909 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 125. 32 арк.
247. Фінансовий звіт за 1910 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 126. 50 арк.
248. Протоколи ревізійної комісії про результати перевірки фінансової діяльності товариства за 1909–1910 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 127. 7 арк.
249. Рішення суду в м. Тернополі про примусове стягнення заборгованості судді Лянла В. з Борщова на користь товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 128. 3 арк.
250. Фінансовий звіт за 1911 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 129. 63 арк.
251. Звіти контрольної комісії про результати перевірки діяльності товариств в 1911–1913 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 130. 6 арк.
252. Книга бухгалтерського обліку членів товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 131. 119 арк.

253. Листування з Крайовим кредитним союзом у Львові про взаєморозрахунки // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 132. 20 арк.
254. Рішення повітового суду в м. Глинянах про стягнення грошей з жительки Львова Бріль Ольги на користь товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 133. 3 арк.
255. Фінансовий звіт за 1912 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 134. 23 арк.
256. Книга бухгалтерського обліку витрат // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 135. 113 арк.
257. Листування з повітовим кредитним товариством в м. Бібірці про надання позики для купівлі землі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 136. 4 арк.
258. Лист Крайового союзу господарсько-торговельних спілок з проханням про продаж зерна для війська // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 137. 2 арк.
259. Фінансовий звіт за 1913 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 138. 71 арк.
260. Звіт контрольної комісії про результати перевірки фінансової діяльності товариства в 1913 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 139. 164 арк.
261. Фінансовий звіт за 1914 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 140. 60 арк.
262. Фінансовий звіт за 1915 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 141. 53 арк.
263. Фінансовий звіт за 1916 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 142. 58 арк.
264. Фінансовий звіт за 1917 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 143. 58 арк.

265. Фінансовий звіт за 1918 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 144, 43 арк.
266. Фінансовий звіт за 1919 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 145, 45 арк.
267. Фінансовий звіт за 1920 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 146. 58 арк.
268. Фінансовий звіт за 1921 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 147. 57 арк.
269. Фінансовий звіт за 1922 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 148. 36 арк.
270. Звіт про перевірку фінансової діяльності товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 149. 3 арк.
271. Фінансовий звіт за 1923 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 150. 37 арк.
272. Фінансовий звіт кооперативного банку "Земля" за 1924 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 151. 37 арк.
273. Квитанції, рахунки, розписки про сплату боргів, взятих у банках для парцеляції // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 152. 24 арк.
274. Звіт про фінансову діяльність товариства за 1925 рік // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 153. 41 арк.
275. Справа про повернення заборгованості заступником директора товариства Дувалом В. Підгірській О. в м. Ковелі // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 154. 20 арк.
276. Звернення до центральних українських установ про надання фінансової допомоги товариству для покращення діяльності // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 155. 5 арк.

277. Поліси страхових товариств для страхування рухомого і нерухомого майна // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 156. 28 арк.
278. Лист Веселовського – члена комітету допомоги ветеранам публіцистики з проханням надати приміщення для Павлика Михайла в маєтках товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 157. 2 арк.
279. Лист скульптора Гаврилка Михайла до товариства з проханням про надання йому приміщення для роботи над проектом пам'ятника Шевченка в Києві // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 158. 1 арк.
280. Заяви осіб з прізвищами на букви Н–О–Ф з проханням вступу до товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 163. 62 арк.
281. Заяви осіб з прізвищами на букви С–Т з проханням вступу до товариства із зазначенням розміру внесеного паю // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 164. 38 арк.
282. Заяви осіб з прізвищами на букви Ф–Я з проханням вступу до товариства із зазначенням розміру внесеного паю // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 165. 56 арк.
283. Алфавітний покажчик прізвищ членів товариства із зазначенням їх місця перебування // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 166. 24 арк.
284. Списки членів правління контрольної і звичайної ради // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 174. 17 арк.
285. Листи окремих осіб з проханням надати їм посади в товаристві // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 176. 119 арк.

286. Списки, відомості та ін. матеріали про виплату платні, надання відпусток, звільнення з роботи працівників товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 177. 60 арк.
287. Листи пенсійного інституту в м. Львів про страхування службовців товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 178. 3 арк.
288. Справа про пенсійне забезпечення працівників товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 179. 86 арк.
289. Звернення союзу приватних урядників Галичини про підвищення платні службовцям товариства // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 180. 4 арк.
290. Довіреність дана Бачинському В. Кооперативним банком "Земля" виступати від його імені перед іншими установами // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 181. 1 арк.
291. Обіжник окружної фінансової дирекції про потребу друкування векселів українською мовою // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 182. 2 арк.
292. Обіжник окружної фінансової дирекції про потребу друкування векселевих бланків українською мовою // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 183. 2 арк.
293. Повідомлення товариства "Просвіта" про відкриття засідання, присвяченого 100-річчю з Дня народження Шевченка // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 184. 4 арк.
294. Справа про заснування товариства "Зілля" у Львові // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 185. 14 арк.
295. Список повітових земельних управлінь із зазначенням місцезнаходження, територіальні компетенції і прізвища комісарів // ЦДІАЛ України. Ф. 845 ("Кооперативний банк "Земля", м. Львів"). Оп. 1. Спр. 186. 1 арк.

296. Проект плану фінансування агрономічної роботи в повітах на 1937 р., складений товариством "Українських агрономів" у Львові і листування по питанню його схвалення // ЦДІАЛ України. Ф. 302 ("Крайове господарське товариство "Сільський господар", м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 522. 14 арк
297. Справа про проведення збору у фонд "Хліборобської освіти ім. Войнаровського Тита" // ЦДІАЛ України. Ф. 302 ("Крайове господарське товариство "Сільський господар", м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 525. 112 арк.
298. Звіт контрольної комісії товариства про результати перевірки фінансово-господарської діяльності Головної Ради за 1936 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 302 ("Крайове господарське товариство "Сільський господар", м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 521. 4 арк.
299. Листи товариства "Сільський господар" і "Земля" про організацію комітету допомоги Закарпатській Україні, продаж маєтку в Белелуї та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 309 ("Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 289. 38 арк.
300. Статті Войнаровського Т. "Земельна реформа та українське селянство", "Самостійна українська держава" та ін. // ЦДІАЛ України. Ф. 309 ("Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 1182. 71 арк.
301. Касова книга // ЦДІАЛ України. Ф. 309 ("Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів"). Оп. 1. Од. зб. 526. 98 арк.
302. Список кооперативів з зазначенням прізвищ членів надзірних рад та управ, б/д // ЦДІАЛ України. Ф. 320 ("Ревізійний союз українських кооперативів, м. Львів"). Оп. 1. Спр. 6. 172. арк.
303. Листування з правліннями кооперативів про надання матеріальної допомоги і сплату членських внесків тощо // ЦДІАЛ України. Ф. 428 ("Ревізійний союз руських кооперативів, м. Львів"). Оп. 1. Спр. 9. 177 арк.
304. Переписка с Министерством финансов финансовой палатой во Львове и другими учреждениями об установлении надзора над кредитными

предприятиями города. Том I // Держархів Львівської обл. Ф. 1 ("Львівське воєводське управління"). Оп. 58. Спр. 63. 79 арк.

305. Переписка с Министерством финансов, финансовой палатой во Львове и другими учреждениями об установлении надзора над кредитными предприятиями города. Том II // Держархів Львівської обл. Ф. 1 ("Львівське воєводське управління"). Оп. 58. Спр. 64. 245 арк.
306. Переписка с Министерством финансов финансовой палатой во Львове и другими учреждениями об установлении надзора над кредитными предприятиями города. Том III // Держархів Львівської обл. Ф. 1 ("Львівське воєводське управління"). Оп. 58. Спр. 65. 299 арк.
307. Дело о выплате компенсации за обобществлённые земельные участки под регуляцию реке Полтва // Держархів Львівської обл. Ф. 7 ("Львівське повітве староство (1919–1939 рр.)»). Оп. 1. Спр. 2046. 83 арк.
308. Отчет делегата поветового староства о съезде ревизионного союза украинских кооперативов в Вербеже // Держархів Львівської обл. Ф. 7 ("Львівське повітве староство (1919–1939 рр.)»). Оп. 3. Спр. 398. 4 арк.
309. Характеристика Тернопольского повета в области промышленности, сельского хозяйства, культуры и отчет о деятельности поветового коммунального союза // Держархів Тернопільської обл. Ф. 3 ("Тернопільське повітве староство Тернопільського воєводства"). Оп. 5. Спр. 5. 8 арк.
310. Список установ, підприємств, товариств на території м. Тернополя і їх керівників // Держархів Тернопільської обл. Ф. 32 ("Тернопільське міське управління"). Оп. 1. Спр. 21. 2 арк.
311. Циркуляри і тимчасова інструкція Міністерства земельних реформ про проведення меліорації земельних ділянок, які підлягають поділу\парцеляції // Держархів Тернопільської обл. Ф. 34 ("Тернопільське окружне земське управління"). Оп. 1. Спр. 405. 46 арк.

312. Инструкция Министерства земледелия и земельных реформ о проведении парцеляции земельных участков // Держархів Тернопільської обл. Ф. 34 ("Тернопільське окружне земське управління"). Оп. 1. Спр. 461. 10 арк.
313. Листування воєводського управління з Львівською генеральною прокуратурою, повітовими староствами про продаж церковних земель на сплату податків, про видачу коштів на будівництво і відбудову будинків для священників // Держархів Тернопільської обл. Ф. 231 ("Тернопільське воєводське управління"). Оп. 6. Спр. 268. 92 арк.
314. Відомості повітових староств про встановлення цін на землю // Держархів Тернопільської обл. Ф. 231 ("Тернопільське воєводське управління"). Оп. 6. Спр. 2134. 45 арк.
315. Переписка з Коломийським повітовим земельним управлінням про парцеляцію земельних ділянок поміщика Істеревича Михайла в селі Підвербиці Городенківського повіту // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 601 ("Львівське окружне земельне управління, м. Львів, Львівського воєводства"). Оп. 1. спр. 152. 32 арк.
316. Отчет инженера Старчевского о работе совещания представителей окружных земельных управлений по вопросу оценки земель, состоявшихся 19 июня 1930 года в Варшаве // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 43 ("Станиславівське окружне земське управління. Адміністративний відділ"). Оп. 1. Спр. 358. 9 арк.
317. Листування з Станиславівським окружним земельним управлінням про парцеляцію земельних ділянок поміщика Домашевського Адама в селі Середнє Калущського повіту // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 38 ("Станиславівське повітове земельне управління, м. Станислав, Станиславівського повіту, Станиславівського воєводства 1918–1933"). Оп. 1. Спр. 19. 288 арк.
318. Переписка со Станиславовским поветовым земским управлением о парцеляции земли помещика Ляндау в селе Конюшки Рогатинского повета // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 2 ("Станиславівське

- воєводське управління, м. Станислав, Станиславівського повіту, Станиславівського воєводства, 1915–1939 рр."). Оп. 16. Спр. 62. 10 арк.
319. Листування з Станиславівським окружним земельним управлінням про парцеляцію гміни Дубівці Станиславівського повіту // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 43 ("Станиславівське окружне земське управління. Адміністративний відділ."). Оп. 1. Спр. 435. 50 арк.
320. Указание Министерства земледелия и земельных реформ о составлении бюджета на 1932/33 год // Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 43 ("Станиславівське окружне земське управління. Адміністративний відділ."). Оп. 1. Спр. 97. 15 арк.
321. Спогади Войнаровського // Історичні постаті Галичини ХІХ – ХХ ст. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Записки НТШ, 1961. С. 11–78.
322. Мартюк І. Центросоюз: союз кооперативних союзів у Львові в роках 1924–1944. Спогади співучасника праці й змагань українського кооперативного руху. Джерзі Ситі: М. П. Коць, 1973. 128 с.
323. Сосновський М. Українське господарське життя в Тернополі // Шляхами Золотого Поділля Т. 1. Філадельфія: В&В Printing Service. 1983. С. 87–98.
324. Попадинець Д. Кооперація в Тернопільщині // Шляхами Золотого Поділля Т. 3. Філадельфія: Регіональне об'єднання ТЕРНОПІЛЬЩИНА, 1983. С. 261–266.
325. Оголошення // Діло. 3 березня 1917. (9303). С. 4.
326. Оголошення // Діло. 6 березня 1917. (9305). С. 4.
327. Оголошення // Діло. 7 березня 1917. (9306). С. 4.
328. Оголошення // Діло. 1 травня 1931. С. 7.
329. Д-р Ярослав Олесницький // Діло. 17 липня 1933. С. 1.
330. Оголошення // Діло. 5 травня 1929. С. 12.
331. Оголошення // Діло. 16 травня 1929. С. 1.
332. Оголошення // Діло. 17 травня 1929. С. 1.
333. Оголошення // Діло. 19 травня 1929. С. 1.
334. Оголошення // Діло. 22 травня 1929. С. 1.

335. Новини // Діло. 5 червня 1929. С. 3.
336. Оголошення // Діло. 11 липня 1929. С. 6.
337. З життя наших установ // Діло. 27 серпня 1929. С. 3.
338. Оголошення // Діло. 7 січня 1930. С. 11.
339. Оголошення // Діло. 14 січня 1930. С. 24.
340. Оголошення // Діло. 22 березня 1930. С. 6.
341. Оголошення // Діло. 20 квітня 1930. С. 15.
342. Оголошення // Діло. 23 травня 1930. С. 6.
343. Оголошення // Діло. 7 січня 1931. С. 14.
344. Оголошення // Діло. 19 березня 1931. С. 6.
345. Оголошення // Діло. 10 квітня 1931. С. 7.
346. Оголошення // Діло. 27 травня 1931. С. 6.
347. Оголошення // Діло. 19 березня 1932. С. 6.
348. Оголошення // Діло. 24 травня 1932. С. 6.
349. Оголошення // Діло. 16 жовтня 1932. С. 6.
350. Оголошення // Діло. 19 жовтня 1932. С. 6.
351. Оголошення // Діло. 7 січня 1933. С. 17.
352. Оголошення // Діло. 29 березня 1933. С. 6.
353. Оголошення // Діло. 15 квітня 1933. С. 6.
354. Оголошення // Діло. 29 квітня 1933. С. 6.
355. Оголошення // Діло. 12 травня 1933. С. 6.
356. Оголошення // Діло. 20 липня 1933. С. 6.
357. Биймо у великий дзвін на тривогу // Діло. 14 серпня 1933. С. 1.
358. Оголошення // Діло. 4 листопада 1933. С. 6.
359. Галан В. Американський кредит і Господарська Рада в краю // Діло. 1 січня 1929. С. 1.
360. Палій А. За розбудову краю. Ще в справі американських кредитів // Діло. 6 січня 1929. С. 7.
361. Творидло М. Чого вимагає нинішнє господарське положення? // Діло. 17 січня 1929. С. 2.

362. Парцеляція // Діло. 20 лютого 1929. С. 4
363. Целевич В. Самоврядування // Діло. 7 квітня 1929. С. 1–2.
364. Творидло М. Критична господарська ситуація // Діло. 11 квітня 1929. С. 3–4.
365. Чижевський П. Аграрне питання на Україні // Воля. 17 вересня 1921. С. 187–191.
366. Селянська спілка в Галичині й на Волині // Селянська справа. 1925. Ч. 5. С. 12.
367. Корський А. Польська криза // Голос соціаліста. 1926. Ч. 2. С. 30–33.
368. Садовський В. Шляхи розвитку народного господарства // Життя і знання. 1927. Ч. 1. С. 70–73.
369. Голос з польського села // Нове життя. 15 квітня 1928. С. 4.
370. Духовський М. Лекції з історії // Західні вісти. 25 січня 1929. С. 4.
371. Тупицький Т. С. Листування редакції // Трудова Україна. 1933. Ч. 10. С. 24–31.
372. Куди жене нужда // Українські вісти. 28 листопада 1934. С. 2.
373. Село борониться перед польським наїздом // Українські вісти. 22 листопада 1938. С. 2.
374. Примусова парцеляція // Український бескид. 22 березня 1936. С. 1.
375. Польська кольтонізація // Український бескид. 10 травня 1936. С. 1.
376. Примусова парцеляція // Український бескид. 11 жовтня 1936. С. 5.
377. Відгомін подій в Рудецькому повіті // Український бескид. 20 грудня 1936. С. 1.
378. Филипчак І. Коли скінчиться селянська біда? // Український бескид. 5 січня 1936. С. 8.
379. Священникам залишать поле // Наступ. 28 грудня 1939. С. 2.
380. Здоровий розум українського селянина // Наступ. 28 грудня 1939. С. 2.
381. Гаврилко А. Від чого залежить розвій нашої кооперації // Господарсько-кооперативний часопис. 1921. № 2. С. 29

382. Блажкевич І. В тяжкій горю приходить поміч // Господарсько-кооперативний часопис. 1935. № 15. С. 29
383. Брат братові // Господарсько-кооперативний часопис. 1936. № 16. С. 23
384. Фацієвич О. Якими дорогами повинна іти організація нашого рільництва // Господарсько-кооперативний часопис. 1937. № 25. С. 3
385. Демкович М. Село і місто // Господарсько-кооперативний часопис. 1938. № 47. С. 6
386. Коберський К. Етичні та економічні ідеї в кооперації // Кооперативна республіка. 1929. № 1. С. 9
387. Коберський К. Головна небезпека ще перед нами // Кооперативна республіка. 1930. № 2. С. 41
388. Доманицький В. Як боротися з кризою нашим // Сільський господар. 1930. № 2. С. 2
389. Білоус Т. Чи добре ми господарюємо? // Сільський господар. 1933. № 3. С. 445
390. Білько Т. Кілька порад для наших селян // Сільський господар. 1938. № 7. С. 107.
391. Адамчук А. Який промисел як організувати // Сільський господар. 1938. № 13. С. 229
392. Більше самодіяльності в наших кооперативах // Кооперативне молочарство. 1934. № 2. С. 3
393. Не впадаймо в розпач // Кооперативне молочарство. 1934. № 2. С. 3
394. Важна справа // Кооперативне молочарство. 1934. № 8. С.322.
395. Нечуваний напад //Хліборобська молодь. 1938. № 8. С. 127.
396. Z Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej // Monitor Polski. 15 stycznia 1919. S. 2–3.
397. DZIAŁ RZĘDOWY. ROZPORZĄDZENIE // Monitor Polski.. 31 marca 1919. S. 1.
398. DZIAŁ NIEURZĘDOWY. Z Rady Ministrów // Monitor Polski. 31 marca 1919. S. 1.

399. Z Ministerstwa Pracy i Opieki Spoecznej // Monitor Polski. 10 wrzesnia 1919. S. 1–2.
400. Uprzyw. Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny // Monitor Polski. 31 marca 1919. S. 8.
401. Zanzad Towarzystwa akcyjnego Leopold Landau w Lodzi // Monitor Polski. 10 wrzesnia 1919. S. 3.
402. Zalozyciele spolki akcyjnej p. f. Spolka Akcyjna dla hundla przywozowo-wywozowo "EXILIMPORT" // Monitor Polski. 10 wrzesnia 1919. S. 3.
403. Bank Dyskontowy Warszawski // Monitor Polski. 10 wrzesnia 1919. S. 3–4.
404. ROZPORZADZENIE RADY MINISTROW z dnia 13 lutego 1928 r. // Monitor Polski. 1 marca. 1928. S. 1–2.
405. DZIAL URZEDOWY // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 1.
406. Z Ministerstwa Rolnictwa // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 2–3.
407. Publikacie urzedowe // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 3.
408. OBWIESZCZENIH Minieteratwa Skarbn // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 4.
409. Licytaje // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 6.
410. Edykt konkursowy // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 6.
411. PRZETARG // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
412. KONKURS // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
413. Z Urzedow ziemskich // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
414. Ogloszenia prywatne // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
415. A Z O T // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 7.
416. Bilans Surowy Polskiego Banku Komunalnego, Sp. Akc // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 8.
417. WALNE ZGROMADZENIE Akcjonarjnszy Spolki Akcyjnej // Monitor Polski. 1 marca 1928. S. 8.
418. TRESC DZIALU URZEDOWEGO // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 1.
419. Uricziste posiedzenie zunifikowanych organizacyj rolnicznych // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 2.
420. Publikacje urzedowe // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 3.

421. Ogłoszenie o przetargu // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 6.
422. ZAWIADOMIENIE // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 5.
423. Ogłoszenie prywatne // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 7.
424. BILANS BANKU PRZEMYSŁOWC W POLSKICH // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 7.
425. Przemysł Włokienniczy "HERMAN FAUST I S-ka" Spółka Akcyjna w Łodzi // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 7.
426. W myśl uchwały Rady Zawiadowczej FABRYKI KAPELUSZY. S. A. W MYSLENICACH // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 7.
427. GENERAL MOTORS W POLSCE // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 8.
428. ZARZĄD Przemysłowo o Budowlanej Spółdzielni Inżynierów Komunikacji // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 8.
429. ZARZĄD Towarzystwa Fabryk Portland-Cementu "WYSOKA", Spółka Akcyjna // Monitor Polski. 11 lipca 1929. S. 8.
430. Zarząd Spółki Maszyny Sklep – "Uranja" Spółka Akcyjna // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7.
431. OGŁOSZENIE // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7
432. Zarząd Cukrowni i rafinerji "NIELEDEW" Sp. aks. // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7
433. Zarząd Spółki Akcyjnej pod firmą: Fabryka Asialtu, Tektury, Boraksu i Przetworów Chemicznych "SAFAT". Sp. Akc // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7
434. Zarząd Spółki Akcyjnej Towarzystwo akcyjne klaczewskiej Fabryki Papieru // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 7
435. Zwyczajne Walne Zebranie Spółki Akcyjnej "DRUKARNIA POLSKA" w Poznaniu // Monitor Polski. 1 października 1929. S. 8
436. Urzędowa Cedula // Monitor Polski. 14 grudnia 1929. S. 3.
437. Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za październik listopad i grudzień 1929 r. Warszawa: Wydział narodowościowy 1930. 140 s.

438. Maly Rocznik statystyczny. Warszawa. Nakladem glownego urzedustatystycznego. 1938. 407 s.
439. Maly Rocznik statystyczny. Warszawa. Nakladem glownego urzedustatystycznego. 1939. 424 s.
440. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939 рр. Збірник документів та матеріалів. Київ: Наукова думка. 1979. 560 с.
441. Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. Київ. Наукова думка. 1986. 421 с.
442. Віднянський С. В. Австро-Угорщина // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Avstro_Uhorschyna (дата звернення: 04.11.2017).
443. Огуй О. Д. Австрійська валюта // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Avstrijska_valiuta (дата звернення: 04.11.2017).
444. Пашук В. С. Парцеляція URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Partseliatsiia> (дата звернення: 29.07.2017).
445. Шуст Р. М. Золота кронова валюта // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е–Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zolota_kronov_valjuta (дата звернення: 04.11.2017).
446. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
447. Бакуменко, В., Князєв В., Сурмін. Ю. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку // Вісник національної академії державного управління при Президентіві. 2003. № 2. С. 11–27.

448. Пісьмаченко Л. М. Методологічні основи державного управління зовнішньоторговельними операціями // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. 2009. № 1. С. 24–33.
449. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2011. 310 с.
450. Костенко Н., Іванов В. Досвід конвент-аналізу: Моделі та практики: Монографія. К.: Центр вільної преси. 2003. 200 с.
451. Давидова Т. В. Роль загальнонаукових методів у дослідженні антиконцептів // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія "Філологічні науки". Мовознавство. 2014. № 2. С. 36–39.
452. Сепетий Д. П. Нетерпимість як наслідок есхатологічного розуміння значення світогляду // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. № 32. С. 86–97.
453. Історичне краєзнавство: Підручник Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. К.: Либідь. 2002. 488 с.
454. Семеряга О. П. Аналітичний огляд методів дослідження белігеративний ландшафтів // Геополітика і аеродинаміка регіонів. 2014. № 1. С. 194–200.
455. Стороженко І. С. Теоретико-методологічні проблеми дослідження історії Запорозької Січі // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. 2011. Випуск 9. С. 17–25.
456. Скрильник І. І., Власенко Н. С. Побудова прогнозу моделі чистого доходу підприємства сфери обслуговування в Україні // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. № 15. С. 159–162.
457. Паламарчук Т. М., Русак О. П. Економічний аналіз та методологія його проведення // Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. 2016. № 2 (57). С. 43–53.

ДОДАТКИ

Додаток А

Іноземні фінансові установи, які функціонували у м. Львові в 1919 р.

Віденські:

"Данублюс", "Дунай"; "Універсаль"; "Гізеля-Верейн"; "Фенікс"; Страхове товариство "Універсальне"; "Атлас"; "Альянс"; "Провідента"; "Віденське товариство страхування життя і втрати працездатності"; Віденське страхове товариство; "Анкер"; Австрійське страхове товариство; "Космос"; "Янус"; Австрійське страхове товариство від елементарних страхових випадків; "Віденське товариство страхування ризиків"; "Mutual life"; "Міжнародне страхове товариство"; "Товариство вершників австрійської монархії".

З Триєсту:

"Асікураціоні"; "Безпека Адріатики"; "Південне";

З Будапешту: "Фоншере"; "Угорське страхове товариство".

З Праги:

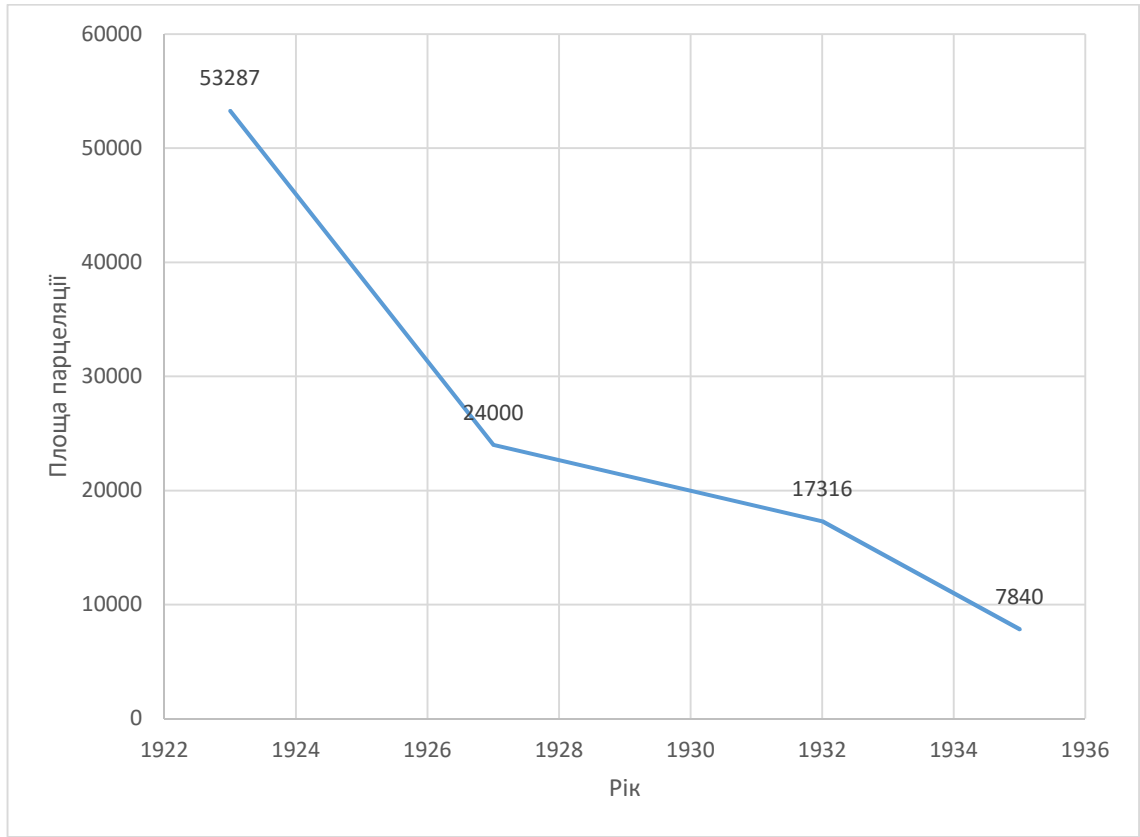
"Славія"

Німецькі компанії (обидві з Берліна):

"Північна зірка"; "Вікторія".

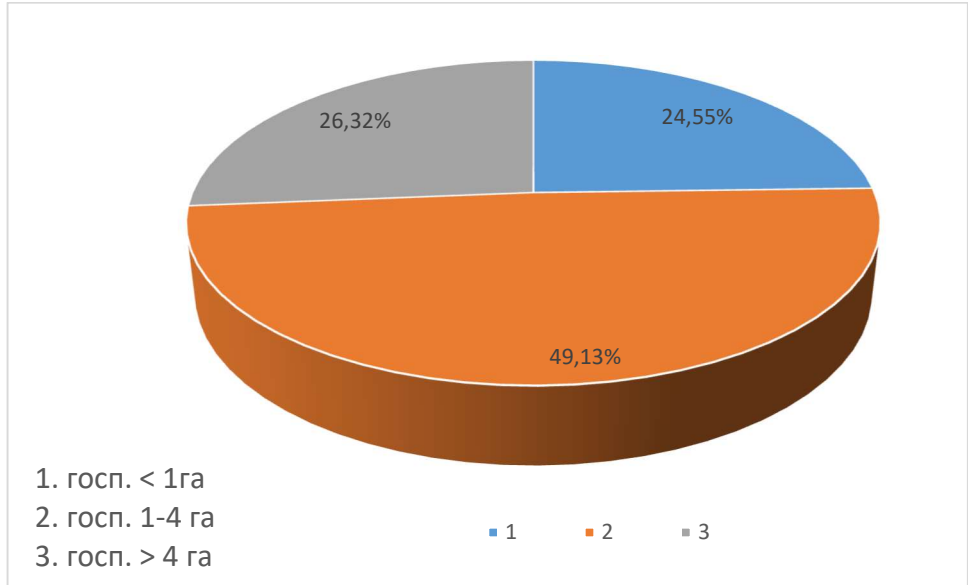
[305, арк. 27 зв.]

Динаміка парцеляційних процесів у міжвоєнний період

[101, с. 106–113].

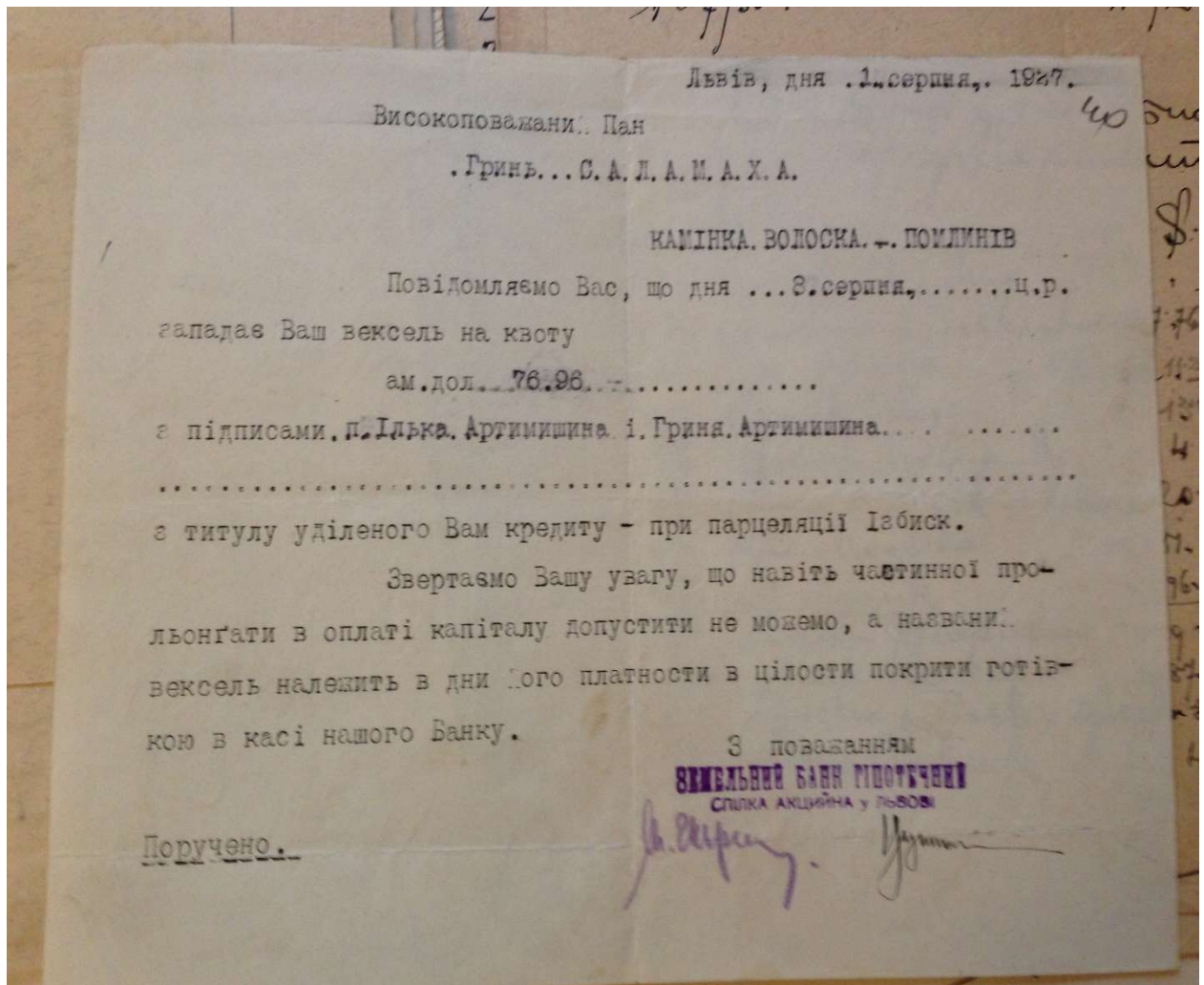
Частка земельних володінь різними соціальними станами у 1921 р.

[16, с. 29].

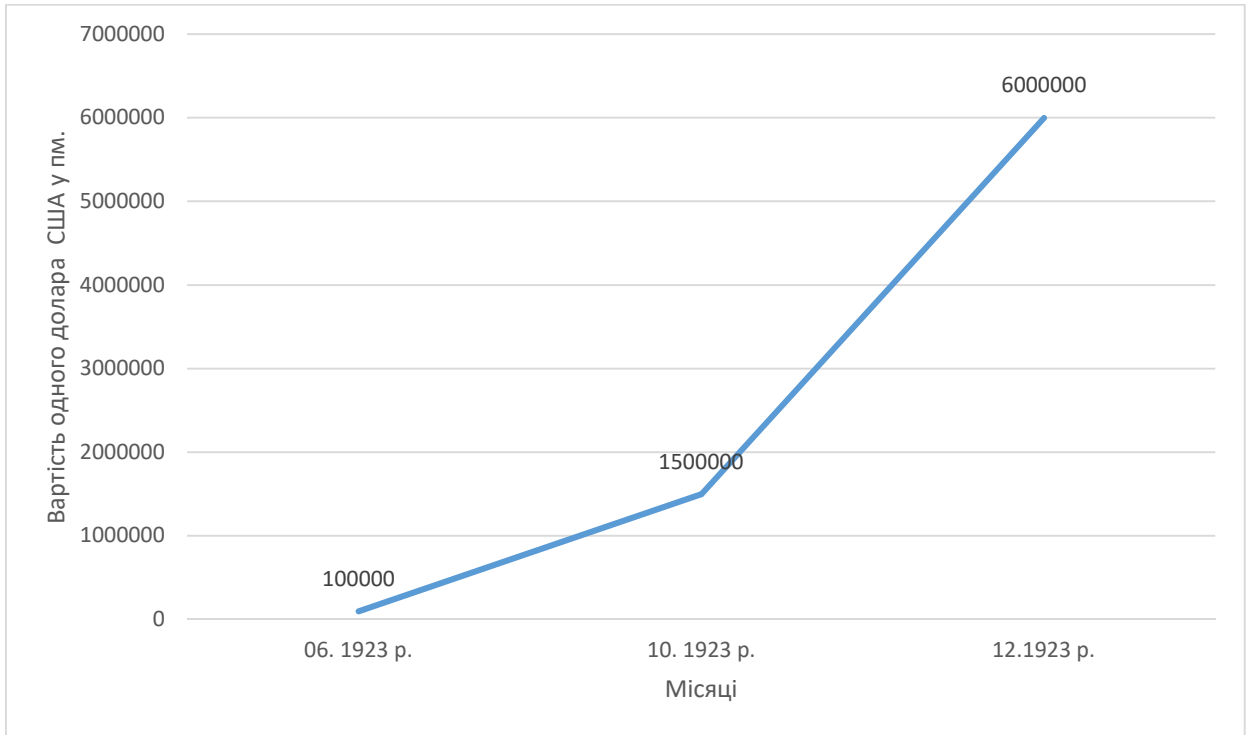
Додаток Б

Попередження про підхід терміну сплати векселів

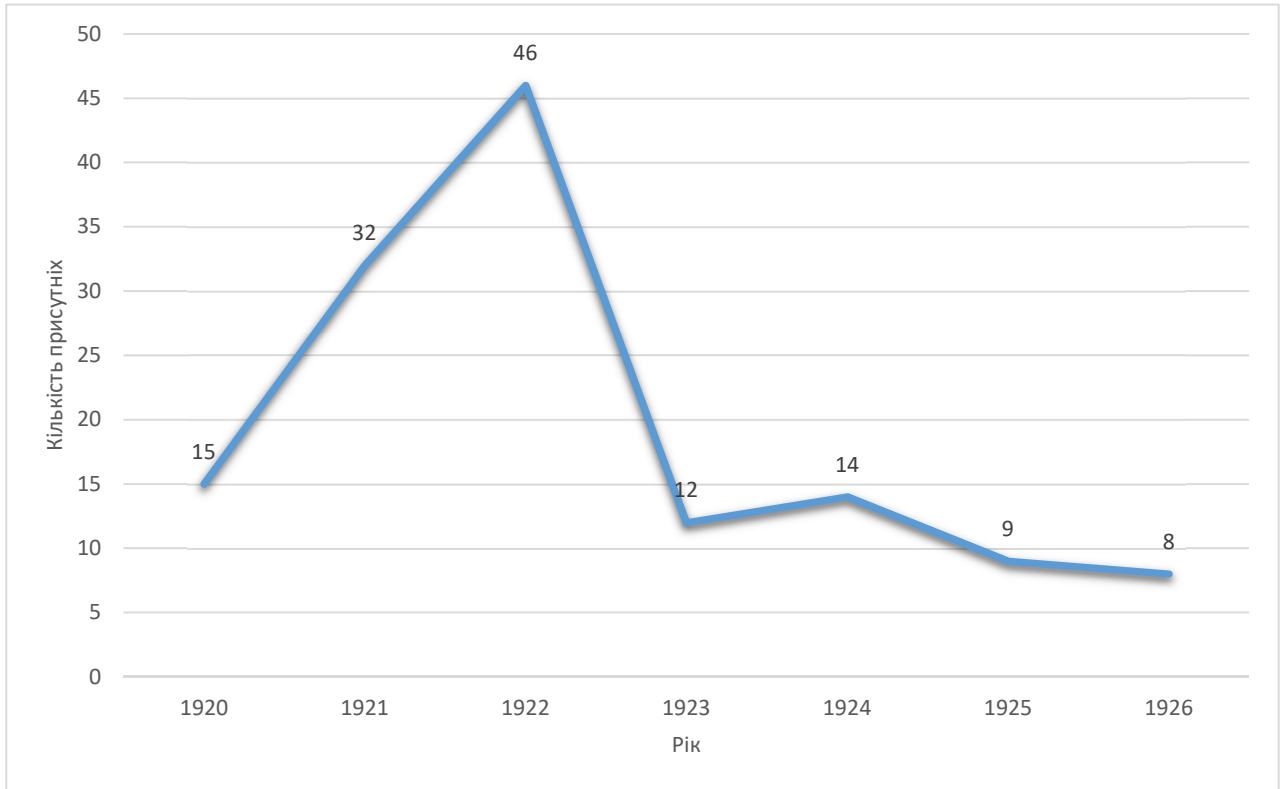

[204, арк. 40].

Динаміка курсу валют у 1923 р.

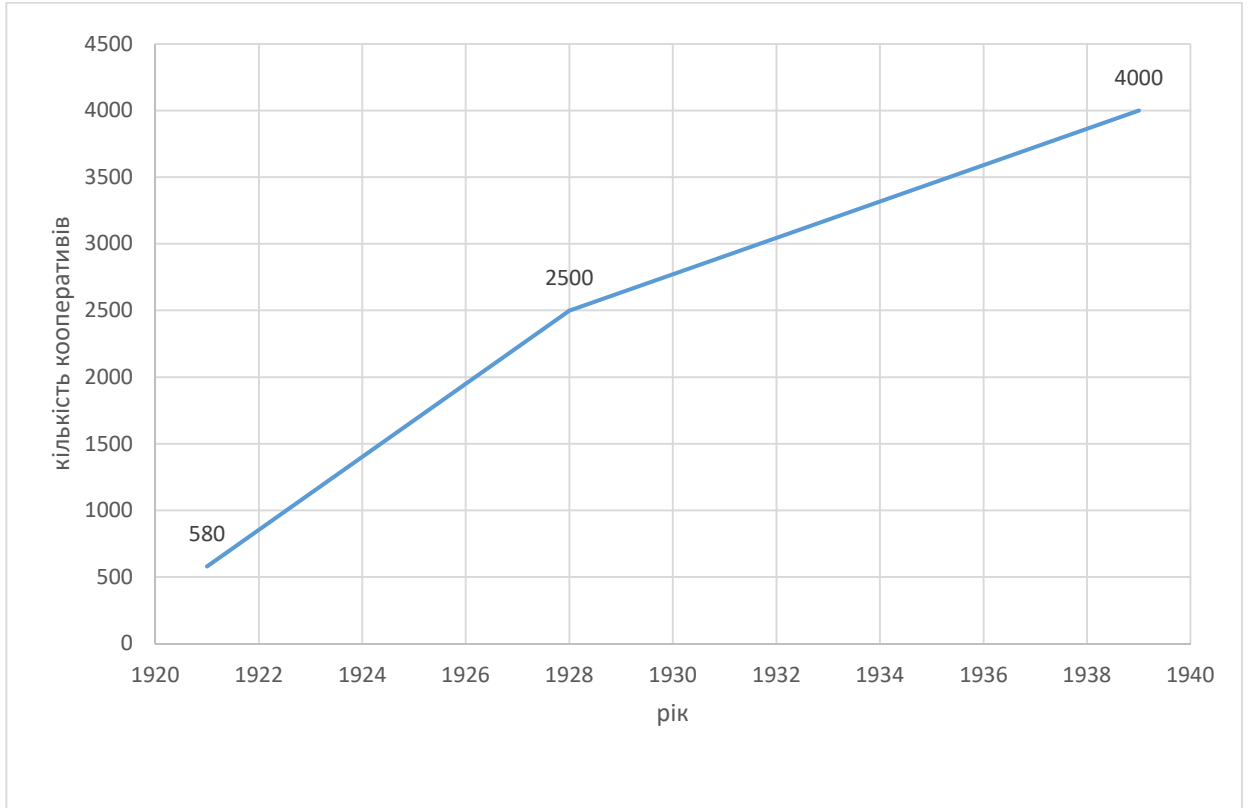

[88, с. 187].

Динаміка зміни кількості членів "Землі" у міжвоєнний період

[141; 143–147].

Динаміка зміни кількості кооперативів у міжвоєнний період

[103, с. 66].

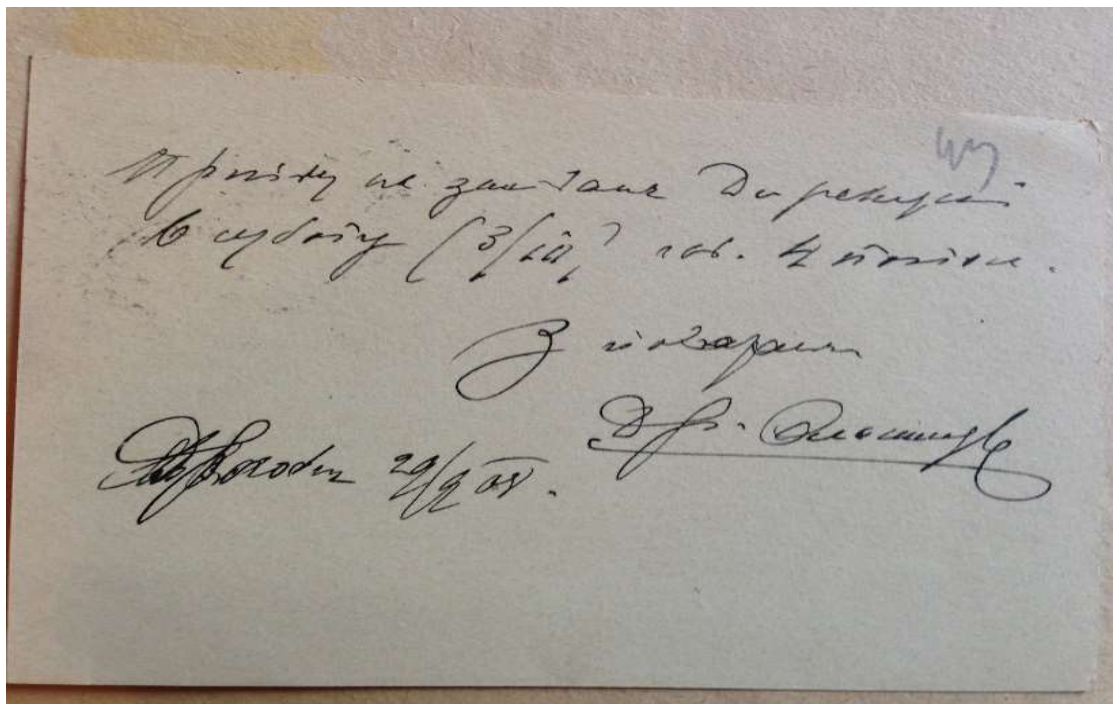
Перелік податків у 1936 р.

Податки, які сплачував сам працівник (сітка відповідно із з/п 200 і 300 зл. (од виміру %.)	Податки, які сплачувала Установа (од виміру %.)
Емер. Фонд – 4.8 і 7.2	Емер. Фонд – 8.2 і 12.3
Фонд праці – 2 і 3	Фонд праці – 2 і 3
Безробіття – 2 і 3	Безробіття – 2 і 3
Страховання у випадку хвороби – 5 і 7.5	Страховання у випадку хвороби – 5 і 7.5
Податок на прибуток – 5.2 і 13.8	Випадкове – 1.5 і 2
Разом – 19 і 34.5	Разом – 18.7 і 27.8

[296, арк. 5].

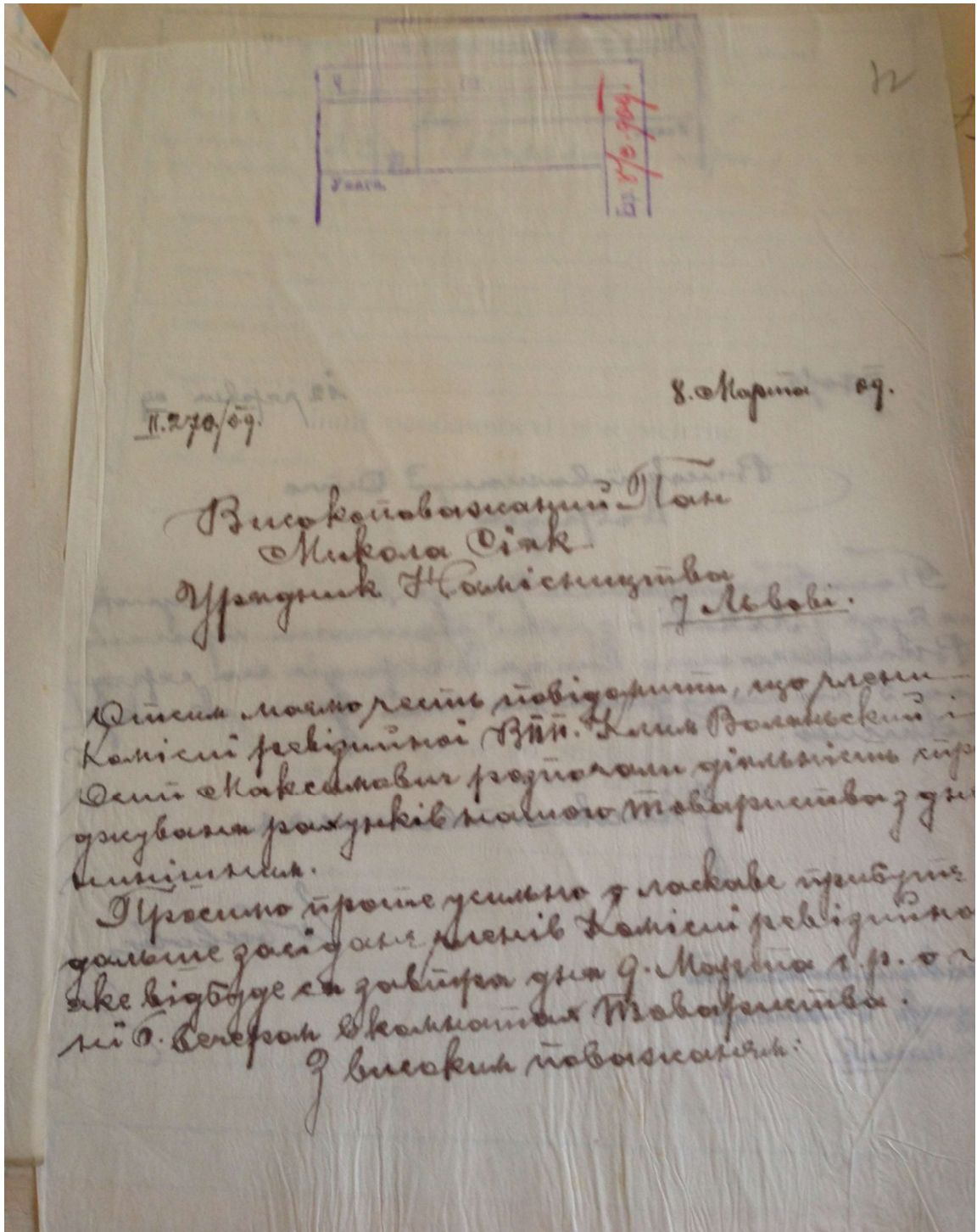
Додаток В

Запрошення на загальні збори парцеляційного товариства "Земля"

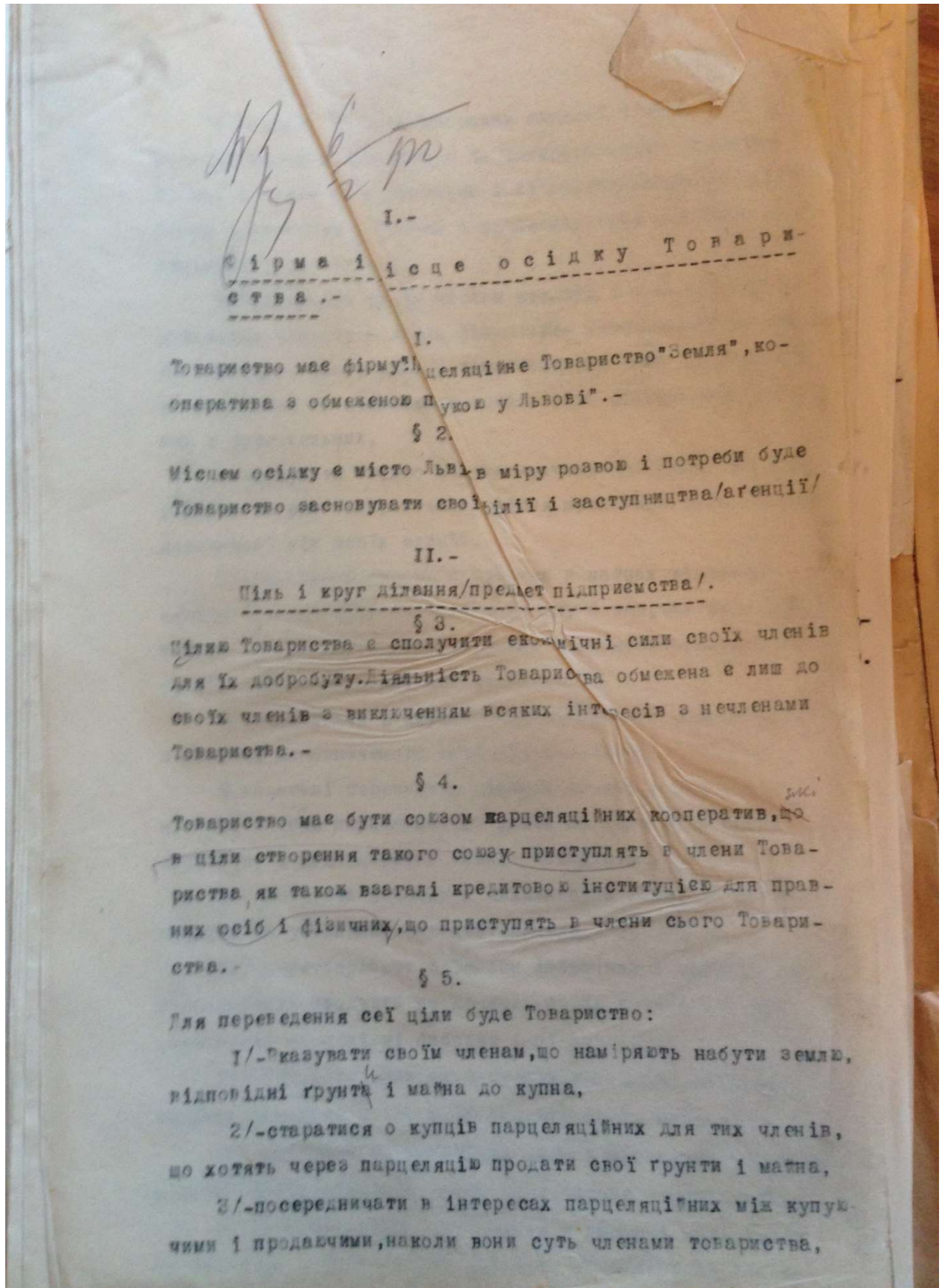
[130, арк. 43–43 зв.].

Додаток Г
Запрошення на засідання ревізійної комісії
парцеляційного товариства "Земля"

[135, арк. 22].

Додаток Г
Статут "Землі"

-2-

4/-уділявати обом сторонам правної і технічної помочи, як також переводити в їх інтересі всякі ділання стоячі в звязи з парцеляцією і її переведенням так, щоб права і обовязки купувачих і продавчих були належито управльнені і забезпечені,

5/-уділявати своїм членам кредиту і помогати їм до уискання кредиту в інших фінансових інституціях на купно землі, на сплату довгів гіпотечних, на цілі будівельні, на основання та піднесення господарств рільних, промислових і торговельних,

6/-купувати згідно з обовязуючими приписами маєтки земські на річ Товариства, а опісля продавати їх в дорозі парцеляції між своїх членів,

7/-винаймати ґрунти і будинки в майнах відданих членам в парцеляції або після уступу б набутих через Товариство і взагалі адмініструвати сими маєтками, доки не будуть розпарцельовані або відпродані,

8/-завязувати в случаю потреби місцеві спілки парцеляційні до означеного інтересу потрібні,

9/-взагалі переводити ділання стоячі в звязи або входячі в обем парцеляції, що маєть на цілі піднесення добробуту і господарства членів Товариства,

10/-затягати позички в якій-небудь формі та приймати вкладки за умовленим опроцентованням,

11/-перетворювати способом фабричним і промисловим господарські продукти на користь своїх членів і в тій цілі вести відповідні фабрики і підприємства,

12/-будувати доми та купувати, винаймати фабрики, будинки, варстати і землю на користь своїх членів,

13/-набувати та винаймати ліси і провадити в них на користь своїх членів всякого роду лісове господарство,

14/-посередничати для членів в закупні матеріалів та знаряддя потрібних для рільного господарства або ин-

-3-

шого підприємства та в продажі різного роду продуктів і товарів членів Товариства,

15/-видавати книжки та всякого роду періодичні і неперіодичні видання для піднесення культурного рівня своїх членів.-

III.

Час існування Товариства.

§ 6.

Товариство оснований на час необмежений.

IV.

Про приступлення членів як також про вилучення/виступлення, смерть або виключення/тих-же.

§ 7.

Членом Товариства може бути кожда особа, що є спосібна до зобов'язань правних.

§ 8.

Членом Товариства стається через підписання заяви приступлення в члени Товариства, прийняття Дирекцією Товариства і зложення вписового в квоті 5.000 марок польських на резервовий фонд Товариства. ^{владару (5/5)} З днем прийняття стає відповідна особа членом Товариства, і її вписується до реєстру членів, який в'є Дирекція згідно з постановами закону.-

§ 9.

Дирекції Товариства вільно без подання причини не приймати зголошувачогося на члена; не прийнятому прислугує право відкликатися до Надзірної Ради, котра остаточно рішає.

§ 10.-

Членови вільно виступити з Товариства за wypowiedженням всіх уділів, що може наступити лише письменно і на три місяці перед кінцем адміністраційного року/§ 18/. Заявлення виступлення має бути внесене до Дирекції Товариства.

-4-

§ 11.

Утрата членства наступає через смерть члена Товариства і то з кінцем адміністративного року, серед якого наступила смерть. До того часу маєткові права померлого члена заступає спадкоємець. Як до спадкоємців мається більше, мусять вони в тій цілі установити спільного повноваженого

§ 12.

Член може бути виключений з Товариства рішенням Надзірної Ради на пропозицію Дирекції, коли виступає якимсь способом проти інтересів Товариства або допустить карггідного динку, з користодобности, чи взагалі не сповняє своїх зобовязань супроти Товариства або коли утратить спосібність до правних зобовязань. Проти рішення Надзірної Ради нема ніякого відклику. Виключення члена вписує Дирекція в реєстрі членів. Виключення має наслідок з кінцем адміністративного року, в яким сталося. Про виключення повідомляє Дирекція дотичного члена порученням листом. Від часу вислання сього повідомлення не має права член брати участі в Загальних Зборах та входити до складу якого органу Товариства. -

§ 13.

Члени, що виступили, спадкоємці померлих членів і виключені члени мають право тільки до квоти їх уділів разом з приростом дивіденди, які з кінцем дотичного року адміністративного викажуть книги Товариства, а натомість не мають ніяких прав до прочого маєтку Товариства. -

§ 14.

Виплата уділів може наступити аж по упливі о-річної одвічальности за зобовязання Товариства. Претензії до до виплати уділів передавняються по 5 літах від дня платности уділу. Передавнені суми в цілости передається до резервного фонду. -

§ 15.

Один уділ членський вносить 14.000 мп. /чторинадцять тисяч марок польських/. Висота уділу може бути кожного часу ^{постановою} ухвалою загальних Зборів змінена. Уділ має бути сплачений в цілості при приступленню. Кождий член Товариства може мати більше уділів; число уділів є необмежене. Виповідження части уділів/одного або більше уділів членських/ без рівночасного виступлення з Товариства може наступити тільки під умовинами з § 10 отсега статута; ^{визначеною} ^{постановою} ^{буде} ^{обов'язувати} ^{постанова} з § 14 статута і за зобов'язання Товариства.

§ 16.

Уділи членів відповідають за зобов'язання дотичних членів супроти Товариства і за зобов'язання Товариства взагалі супроти осіб третих. Член не може перенести ^{своє} свій уділ/на власність иншої особи або заставити його. Всяке уступство, позбуття або заставлення уділу через члена є неваж супроти Товариства.

§ 17.

Уділи членські не можуть приносити умовлених відсоток /процентів/ а тільки дивіденду в міру добутого зиску Товариства і в висоті означеній загальними зборами Товариства, але не вищі як на 2 % від дисконтової стопи державного банку за той же рік.

VI.

Засади після котрих укладаєся білянс і обчислюється зиск: спосіб провірення білянсу як також постанови про розділ зисків і страт поміж поодиноких членів Товариства.

§ 18.

Адміністраційний рік числиться від 1 січня до 31 грудня

-6-

кожного року. -

§ 19.

Річний звіт і замирення рахунків має Дирекція Товариства предложити Надзірній Раді надалше до трьох місяців по уплаті року адміністративного.

§ 20.

Замкнення рахунків має обніматися:

- а/вої приходи і роходи каси з подинних відділів книжкових;
- б/рахунок зисків і страт;
- в/мастковий біляно Товариства з кінцем адміністративного року;
- г/вказ членів Товариства т.с. загальне число членів і висоту їх уділів, як також суму виплачених і виповіджених уділів. -

§ 21.

При зложенні річного біляноу мається:

- а/подавати подинні части мастку в сумі не пере-
висшачій ціни набуття або коштів витвору;
- б/при недвижностях і при предметах призначених до
сталого ужитку в підприємстві потручається щорічно най-
менше 2 % на їх зукиття;
- в/вартні папери і товри оцінюється після рівночної
ціни, олімче не вище ціни їх набуття;
- г/вірительности виказується тільки в такій сумі, на
зворот якої можна числити;
- ї/ті вірительности, яких мимо упливу двох літ від
правосильного засуду не можна було ^{судити} вникзакувати, належить
відписати на страти;
- з/уділи виказується тільки в сумах дійсно на уділи
вплачених;
- ж/невиплачені належитости та доходи побрані на ра-
хунок будучого року виразно в біляносі виказується.

§ 22.

Надзирна Рада Товариства провіряє річний звіт, замирення

-7-

рахунків і предкладає Загальним Зборам високі до до-
ділу висків Товариства. -

§ 23.

Загальні Збори ухвалюють яка частина зиску має бути при-
ділена до резервового фонду Товариства, до в призначеній
на покриття можливих страт бізнесових та на ціля добро-
дії, культурні і просвітні. Сума, що її призначається до
резервового фонду, не може бути менше 10 % всього зиску
як довго фонд сей не досягне подвійної висоти сплачених
уділів. -

§ 24.

Поділ зиску призначеного для членів Товариства / дивіден-
ди / наступає в міру членських уділів згідно з § 13 стату-
та. -

§ 25.

Дивіденди, непідняті до кінця слідуючого року, ведеться на
окремому рахунку, а виплату дивіденди передається по
5 літах від дня платності дивіденди. Передаваній сумі в
цілості передається до резервового фонду. -

§ 26.

Резервовий фонд Товариства буде утворений:

- а/ з вписового / § 8 статута /,
- б/ з призначених квот зиску / § 23 статута /,
- в/ з надзвичайних доходів Товариства, як дати, дари,
внески, записи і т.і.
- г/ з відсоток від власних капіталів / *згідно з статуту*
- г/ з передаваних сум уділів / § 14 / і дивіденди / § 25 /.

Резервовий фонд є власністю Товариства, а члени, до в часі
існування Товариства з яких небуло причин в нього вх-
ступили, не мають до резервового фонду ніякого права.

§ 27.

Як би резервовий фонд не вистарчав на покриття страт То-
варства, то інші страти будуть розподілені між членами

-8-

8

Загальних Зборів на суму членських уділів, в відношенні до висоту тихже. -

VII.

У п р а в а Т о в а р и с т в а .

§ 28.

Товариством безпосередно завідує і заступає його на зверх Дирекція зложена з трьох Директорів як також трьох заступників Директорів. -

§ 29.

Членів Дирекції іменує Надзвірна Рада Товариства з поміж членів Товариства; вони викажуться відписом протоколу з засідання Надзвірної Ради, на котрім їх заіменовано.

§ 30.

До круга ділання Дирекції Товариства належать всі справи з виїмком тих, що є застережені Загальним Зборам або Надзвірній Раді. До Дирекції належить також виконувати рішення Загальних Зборів і Надзвірної Ради Товариства. -

§ 31.

До важности рішення Дирекції потрібна є присутність ~~бодя~~ ^{трьох} двох її членів. Рішення запа ають безоглядом більшістю голосів присутних членів Дирекції.

§ 32.

Дирекція буде підписувати Товариство на всяких грамотах в той спосіб, що під фірмою Товариства /§ I/ "Парцеляційне Товариство" з е м л я ^{Копчел.} уміщені будуть підписи двох членів Дирекції, що є конечним услівям важности зобовязань Товариства супроти третих осіб. -

§ 33.

Дирекція приймає помічних урядників, условляє винагородження і в случаю потреби усуває тихже. Урядники викажуться декретом іменування. -

-8-

8

Загальних Зборів на суму членських уділів, в відношенні до висоту тихже. -

VII.

У п р а в а Т о в а р и с т в а .

§ 28.

Товариством безпосередно завідує і заступає його на зверх Дирекція зложена з трьох Директорів як також трьох заступників Директорів. -

§ 29.

Членів Дирекції іменує Надзвірна Рада Товариства з поміж членів Товариства; вони викажуться відписом протоколу з засідання Надзвірної Ради, на котрім їх заіменовано.

§ 30.

До круга ділання Дирекції Товариства належать всі справи з виїмком тих, що є застережені Загальним Збором або Надзвірній Раді. До Дирекції належить також виконувати рішення Загальних Зборів і Надзвірної Ради Товариства. -

§ 31.

До важности рішення Дирекції потрібна є присутність ~~бодя~~ ^{Три} двох її членів. Рішення западають безоглядгом більшістю голосів присутних членів Дирекції.

§ 32.

Дирекція буде підписувати Товариство на всяких грамотах в той спосіб, що під фірмою Товариства /§ I/ "Парцеляційне Товариство" з е м л я ^{Корчак} уміщені будуть підписи двох членів Дирекції, що є кінечним услівям важности зобовязань Товариства супроти третих осіб. -

§ 33.

Дирекція приймає помічних урядників, условляє винагородження і в случаю потреби усуває тихже. Урядники викажуться декретом іменування. -

-9-

§ 34.

Директори переховують готівку, цінні папери і грамоти Товариства та відповідають за всяку шкоду Товариства, за виконання цього статута і постанов закону.

VIII.

Надзирна Рада.

§ 35.

До нагляду і провірявання діяльності Дирекції Товариства взагалі вибирають Загальні Збори на три роки Надзирну Раду з 9 членів і 3 заступників з поміж членів Товариства

§ 36.

З Надзірної Ради уступає щороку трьох членів, ^{і один заступник} а на їх місце наступають нові вибори. Жереб витягнених на засідання Надзірної Ради через Голову рішає котрі члени Надзірної Ради ^{і котрий заступник} мають уступити по першій і другій році. В дальших роках уступають ті члени Надзірної Ради, що вибрані були перед трьома роками. Уступаючи член Надзірної Ради може бути на ново вибраний. Всіх заступників членів Надзірної Ради вибирається що-три роки.

§ 37.

На случай смерті або вступлення члена Надзірної Ради перед кінцем виборчого періода, або хвилевої перешкоди ^{з смертю члена} покликає Голова ^{з вступленням члена} Надзірної Ради ^{одного з} заступників членів і то по черзі як були вибрані Загальними Зборами ~~на час вибору попередника.~~

§ 38.

Загальним Зборам прислугує право в случай потреби кожного часу відкликати цілу Надзирну Раду чи поодиноких членів і зарядити нові вибори як що за таке відкликання висловиться більшість трьох четвертин $\frac{3}{4}$ -присутних.

§ 39.

Надзирна Рада вибирає що року з поміж своїх членів Голову і ¹ двох Містоголів, Секретаря і заступника Секретаря.

- 10 -

Голова зглядно Містоголова проводить наради.

§ 40.

Надзирна Рада рішає ^{більшістю} безспірною більшістю голосів членів, присутніх на засіданні. До важного рішення потрібна в присутність що найменше п'ятьох членів Надзірної Ради.

§ 41.

Засідання Надзірної Ради відбуваються на письмисне за-прошення Голови зглядно Містоголови, коли справи того ви-магають, а що найменше чотири рази на рік з поганим предмету нарад.-

§ 42.-

Члени Надзірної Ради виказуються відписом протоколу За-гальних Зборів, на котрих були вибрані. Грамоти іменем Надзірної Ради мають бути підписані Головою і двома членами Надзірної Ради.-

§ 43.

В договорах і спорах з членами Дирекції Надзирна Рада буде заступати Товариство.-

§ 44.

До круга ділання Надзірної Ради належати мають:

а/ провірявання річного звіту, замкнення рахунків, предкладання їх Загальним Зборам як рівно предкладання внесків що до поділу зисків Товариства як також розложен-ня страт Товариства: § § 22, 23 і 27 статута,

б/ іменування Директорів Товариства, условлявання ви-нагородження і в ^в ~~случаю~~ потреби усунання тих же / § 29 ста-тута / як також іменування і усунання сталих урядників на предложення Дирекції,

в/ устенювання висоти процентів і провізію від уді-леного кредиту, як також процентової стопи від капіталів принятих до обороту,

г/ ухвалювання регулямінів Товариства,

д/ рішає, що до неприняття членів і що до виключення

-11-

членів Товариства Товариства/88 в і їм виступити/
 з/різко, а викладенню цілі Товариства і повноважень
 не тільки,

з/ведення нагляду над цією діяльністю Товариства
 та усунення всяких неправильностей і недугів в Товари-
 стві,

з/схвалення загальних зборів і установалення пред-
 мету нарад. -

К/узміну/векор § 48. Мислючі на предмет змінити
 члени Надвірної Ради відновляють своє право на знову за-
 подіані Товариству заведанням своїх обов'язків. -

Загальні збори:

§ 46.

Право з/рудування Товариством виконують члени на загаль-
 них Зборах Товариства, котрі кожного року не пізніше 6
 місяців по урляві року адміністраційного органу Над-
 вірна Рада по провіренню річного звіту, закриття рахун-
 ків і то о/коравоним оглошенням в призначені для того
 часопосі на чотирнадцять мів наперед, повалчи предмет
 нарад. -

§ 47.

Оголошення загальних зборів має доклавати по вти рік,
 день, місяць, го/ину, місце і предмет нарад окличаннях За-
 гальних зборів. Оголошення загальних зборів, на яких поряд-
 ку нарад є затвердження річного звіту, річних рахунків і
 білянсу, буде містити ще до/вток, ще річний звіт, річні
 рахунки і біланс викладені в з/окази кооперативи до пере-
 гляду членів. Предмет нарад установає той орган коопера-
 тиви, який після постанови § 48 скликає загальні збори.

Хто може звлати окличання загальних зборів, той може
 також звлати поміщення окличан справ на порадку нарад
 загальних зборів, одиак в тм звданням має виступити по

-12-

найменше на місяць перед Загальними Зборами.

В справах, які не стоять в оголошенім порядку нарад не можуть Загальні збори важно рішати. Тільки рішення на скликання Загальних Зборів є важне, хоч справа ся не стояла в оголошенім порядку нарад Загальних Зборів. -

§ 48.

На Загальних Зборах проводить Голова Надзірної Ради зглядно Містоголова, або рішенням Загальних Зборів вибраний в тім цілі ^{був}предсідатель. Предсідатель ^{був}покликує секретарів і скрутаторів.

§ 49.

Право участі і голосовання в Загальних Зборах мають всі члени Товариства. Кождий член має один тільки голос незалежно від числа посіданих ним уділів.

§ 50.

На Загальних Зборах беруть участь члени особисто: правні особи заступають їх законні представники.

§ 51.

Загальні збори рішають отсі справи:

- а/ вибирають Надзірну Раду/§§ 35,36 і 38 статута/,
- б/ затверджують замкнення рахунків і справоздання Надзірної Ради з діяльності Товариства,
- в/ устанавляють поділ зисків Товариства як також розложення страт Товариства/§§
- г/ означують найвищу суму зобовязань Товариства,
- д/ означують границю найвищого кредиту, що ~~може~~ може бути уділено ^{одному} членови,
- е/ полагаджують внески, поставлені в предметі нарад,
- ж/ ухвалюють зміну і доповнення статута;
- з/ ^{постановляють} постановляють про розвязання і ліквідаці Товариства,
- і/ приймають ухвали в справі ревізійного звіту. -

§ 52.

Протокол Загальних Зборів підписує ^{був}предсідатель

-13-

Зборів і двох секретарів. До протоколу вписується всі рішення Загальних Зборів і спротиви зголошені проти тих рішень. Два примірники відпису протоколу Загальних Зборів перешле Дирекція Товариства Совеові Ревізієному:-

X.

Рішення Загальних Зборів.

§ 53.

На Загальних Зборах відбувається голосування явно; вибори відбуваються тайно/картками/.

§ 54.

Загальні Збори мають право рішати без огляду на число присутних членів. Рішення западають безоглядною більшістю голосів. Більшости трьох четвертин присутних голосів треба до ухвали відкликання членів Надвірної Ради перед речинцем, на який їх вибрано/§ 39/або коли ходить о зміну статута про ціль кооперативи/§ 3/або про предмет підприємства/§ 5/, про підвищення уділу/§ 14/, а також в справах про підвищення додаткової поруки/§ 58/-

На розв'язання Кооперативи треба згоди трьох четвертин присутних голосів на двох загальних зборах, що слідуєт по собі в відступах до найменше двох тижнів.-

XI.

Оголошення.

О г о л о ш е н н я .

§ 55.

Оголошення річного звіту і замкнення рахунків наступить виложенням тогож в льокалі Товариства в речинни чотирнайдцять днів перед Загальними Зборами.-

§ 56.

Законом приписані оповіщення і звідомлення до члені Кооперативи поміститися на призначеніх на се таблиця в льокалі Кооперативи і в кождочаснім органі Товариства"

-14-

14
"Краєвий Союз ревізійних руських стоваришень господар-
ських, навичкових, торговельних і промислових у Львові",
якого органом є тепер "Господарсько-кооперативний Часопис"

Річні звіти, рахунки і білянси Кооперативи мають під-
писати всі члени Управи і Надзірної Ради та крім закон-
ного оголошення виложитися їх в льокалі Кооперативи, що
найменше на два тижні перед речинцем Загальних Зборів.
Відмовлення підпису зазначається на дотичнім докумен-
ті з поданням причини відмови. -

XII.

Одвічальність членів.

§ 57.

За зобов'язання Товариства члени відповідають своїми
уділами і крім того квотою, що рівняється висоті уділу.

§ 58.

На случай розв'язання або ліквідації Товариства по до-
повненню всіх зобов'язань супроти осіб третих, остальні
фонди передаються Товариству "Просвіта" у Львові як що
останні загальні Збори не призначать їх на інші загально
корисні цілі. -

§ 59.

Перед першими звичайними Загальними Зборами, що відбудуть-
ся по реєстрації свого зміненого статута зі складу Над-
зірної Ради виходять шість членів. Жереб витягнутий
Головою Надзірної Ради рішить, хто з членів має уступити.
Так само в день згаданих Загальних Зборів траять свої
мандати всі шість заступників членів. Натомісьць Загальні
Збори вибирають трьох членів Надзірної Ради та ^{трьох} заступників. -

Додаток Д**Особи, в інтересах яких, відповідно до статуту, діяв ЗІБ**

Граф А. Шептицький, архієпископ К. Чехович, єпископи Г. Хомишинов і М. Васильков, депутат Державної Ради крайового сейму в Чернівцях Т. Войнаровський, граф Т. Дембицький, адвокат та власник дібров у Коломиї Т. Кормошев, адвокат і директор "Руської щадниці" у Перемишлі Я. Кулачковський, директор товариства взаємних забезпечень у Львові К. Левицький, адвокат, депутат Державної Ради крайового сейму, директор КСК у Львові Є. Олесницький, адвокат, депутат Державної Ради крайового сейму, керівник крайового молочарського союзу у Стрию Ю. Романчук, гімназійний професор у Львові, депутат Державної Ради Т. Соловій, адвокат і власник дібров у Львові С. Смаль-Стоцький, професор університету і крайовий віце-маршалок у Чернівцях С. Федаков, адвокат, директор товариства взаємного забезпечення "Дністер", член наглядової ради "Народної торгівлі" і власник дібров у Львові М. Шухевич.

[127, арк. 25].

Додаток Е**Співзасновники товариства "Зілля"****Юридичні особи:**

ЗІБ; "Дністер"; "Народна торгівля"; КСК; Крайовий союз господарських спілок; "Народна гостинниця"; "Взаємодопомога вчителів"; СУКГ.

Фізичні особи:

львівський лікар Мар'ян Панчишин, Іван Крип'якевич; директор Іпотечного банку Александер Кульчицький, дружина дяка у Немирові Людмила Ресентова, директор "Народної торгівлі" Микола Заячківський. Усього разом із парцеляційним товариством "Земля" чотирнадцять засновників [294, арк. 4].

Відомості про розміри внесків

ЗІБ	500 тис. пм.
"Дністер"	500 тис. пм.
"Народна торгівля"	250 тис. пм.
КСК	250 тис. пм.
"Краєвий союз господарських спілок"	250 тис. пм.
"Народна Гостинниця"	250 тис. пм.
"Земля"	250 тис. пм.
"Товариство взаємодопомоги вчителів"	250 тис. пм.
СУКГ	1 млн пм.
М. Панчишин	500 тис. пм.
І. Крип'якевич	250 тис. пм.
А. Кульчицький	250 тис. пм.
Л. Реєнтова	250 тис. пм.
М. Заячківський	250 тис. пм.
Всього	5 млн пм.

[294, арк. 4–4 зв.]

Додаток Є**Персональний склад керівних органів у 1908 р.**

Рада директорів: Я. Олесницький, А. Корнеля, А. Говикович.

Бухгалтер: Й. Максимович.

Голова наглядової ради: Р. Залозецький.

Секретар наглядової ради: Г. Грозик.

Ревізійна комісія: К. Волянський, М. Сіяк

[237, арк. 1 зв.]

Додаток Ж

Список членів наглядової ради та ревізійної комісії

Наглядова рада: В. Бачинський – директор КСК у Львові; Т. Войнаровський – депутат парламенту; І. Кивелюк – депутат сейму, член крайового віділу; Ю. Мудрак – інженер; І. Кокорудз – професор.

Ревізійна комісія: К. Волянський – колишній суддя, управитель товариства "Дністер"; М. Сіак – управитель зі Львова (обоє переобрані на другий термін); О. Баріляк – урядник "Ustredni Banka"

[237, арк. 2 зв.].

Додаток 3

Склад правління парцеляційного товариства "Земля" у Львові станом на 11 березня 1909 р. (після перших звичайних загальних зборів)

Наглядова рада: В. Бачинський – директор КСК у Львові; Т. Войнаровський – депутат парламенту; І. Кивелюк – депутат сейму, член крайового віділу; Ю. Мудрак – інженер; І. Кокорудз – професор гімназії; Г. Грозик – директор товариства управителів та священників (м. Львів); Р. Залозецький – професор "Політехніки" у Львові; Т. Кормош – адвокат і директор "Руської щадниці" (м. Перемишль) В. Нагірний – архітектор і директор "Народної торгівлі" (м. Львів) І. Раставецький – нотаріус (м. Куликів); Ю. Савчак – управитель крайового банку (м. Львів); Ю. Фелусевич – професор гімназії на пенсії та шкільний радник у Львові

Заступники членів наглядової ради: І. Бачинський – касир товариства "Дністер"; Й. Іванець – парох (м. Ременів); Я. Косоноцький – парох у Подільцях; С. Кульчицький – секретар фінансового управління (м. Львів) О. Нижанковський – директор "Союзу господарсько-молочарського" (м. Стрий); І. Рудович – професор гімназії (м. Львів).

Склад ради директорів: Я. Олесницький, А. Корнеля, Й. Хлопецький.

Заступники членів ради директорів: А. Говикович, Л. Горалевич, В. Манастирський.

Управляючий: Т. Різничок

Бухгалтер: Й. Максимович

[245, арк. 2 зв.]

Додаток І

Зміни у складі наглядової ради та новий склад ревізійної комісії

Переобрано до наглядової ради: Ю. Федусевича.

Обрано: С. Федака.

Обрано заступниками: І. Бачинського, Я. Косоноцького,
О. Нижанківського, Т. Рожанковського, І. Рудовича, І. Туркевича.

Склад ревізійної комісії: В. Дидинський; В. Мацькевич; Г. Чапельський
[255, арк. 4 зв.].

Дані фінансового балансу на 31 жовтня 1913 р.

Прибутки		Видатки	
Стаття	Кількість (кр.)	Стаття	Кількість (кр.)
позики udzielені	709879,21	резервний фонд	17187,84
відсотки	31210,5	уділи	57426,09
кошти адміністрації	21855,05	ощадні вкладення	145054,72
інвентар бюро	1554	провізія	378
локації	85131,38	різне	97294
цінні папери	16560	дивіденди за 1912 р.	138014
нерухомість:			
с. Гримайлівка	24944,29	позики	400935,1
с. Горбачі	79369,06	цінова різниця	293899,04
с. Іване Золоте	60114,56	кредити: "Дністер"	132714,9
рухоме майно:			
с. Горбачі	25006,54	КСК	273843,29
с. Василівка	26495,3	"Земельний банк"	175325,8
с. Іване золоте	42726,13	"Руська щадниця"	460722,5
с. Василівка	21431,31	рухоме майно: с. Гримайлівка	126907,1
комісія с. Загір'я	33727	комісія с. Хмелівка	96680,99
цінні папери	40080	комісія с. Рокшиці	65615
готівка	229252	усього	1914823,78
усього	1640049,64		

[163, арк. 2].

Стан заборгованості за іпотекою станом на 31 жовтня 1913 р.

Кредитор	Сума (кр.)
"Крайовий Банк"	2964334
"Львівська каса ощадна"	15289847
"Товариство Кредитове Земське"	20839829
разом	4009351
"Товариство Кредитове Земське"	не виплачено

[163, арк. 5]

Розподіл частки позик у маєтках товариства

Назва маєтку	Кількість боржників	Сума боргу (кр.)
Гримайлівка	134	176122
Хмелівка	259	310602,69
Горбачі	197	15669
Василівка	35	591742,5
Іване золоте	20	24453
інших боржників	11	
усього		1118589,19

[163, арк. 5].

**Заявлена вартість майна, яким володіло парцеляційне товариство "Земля"
станом на 31 грудня 1913 р.**

Вид власності	Вартість (кр.)
6 акцій "ЗІБ"	2400
уділи "Союзу кредитового"	15,5 тис.
вкладка	200
КСК	34
"Крайовий союз для збору худоби"	200
"Дністер"	126666
урядовці і священники	200
укладка	3365
Народний базар	200
"Народна гостинниця"	2 тис.
"Народний дім" Дрогобич	2125
"Народний дім" в Мостиськах	200
у Львові вкладка	266
Ширці	500
Каса задаткова в Ширці	31453
Спілка ощадності і позичок в Лешневі	1575
Чеський банк промисловий	13
"Центральний банк чеський щадний"	35
ЗІБ хвилева локація позички Олексишина	60755
Поштова щадниця	30078
Повітове товариство кредитове у Львові вкладка	1779
усього	279544

[163, арк. 9].

Список маєностей, які закупило парцеляційне товариство "Земля" з метою подальшої парцеляції в с. Гримайлівка

рік купівлі	1907
площа угідь	935 мрг.
вартість разом з інвентарем	5380171,89 кр.

Відомості за 1908 р. (суми подаються у кр.)

зміна вартості нерухомості	+20524,95
видатки	3348,4
разом	23873,35
закупівельна ціна	5517891,24
вартість одного мрг. на поч. року	590
площа проданої землі	101 мрг.
вартість проданої землі	77860
вартість одного мрг. в кінці року	771
залишок землі	834 мрг.
вартість залишку	63014

Відомості за 1909 р.

Площа проданої землі	146 мрг.
Вартість проданої землі	109354
Вартість 1 мрг. на поч. року	749
Залишок землі	688 мрг.
ринкова вартість	749 кр. за 1 мрг.

Відомості за 1910 р.

Площа проданої землі	340 мрг.
Вартість проданої землі	225675

Відомості за 1911 р.

Залишок землі	688 мрг.
ринкова вартість	478 кр. за 1 мрг.

[163, арк. 10].

Фінансовий баланс маєтку в с. Гримайлівка

площа проданої землі	851 мрґ.
вартість проданої землі	597014 кр.
Фінансові відомості (кр.)	
виплати за погорілу гуральню	16547
виплати за погорілу хату	750
продаж вирубаного дерева	9272,08
продаж будинків	880070
заморожене рухоме і нерухоме майно у маєтку, а також витрати на послуги: такси, переносні пральні та ін.	694669
посередництва	22339
проїзні затрати	5528
живність	65125,2
процес з Рапапортом	197625
вирубка лісу	23885,61
повернення землі	6689
посіви	8340
борги	446609,6
адміністративні витрати	1145085

[163, арк. 11].

Дані з парцеляції маєтку в с. Горбачі

рік купівлі	1910
площа угідь	704 мрг.
вартість разом з інвентарем	421,5 тис. кр.

Відомості за 20.09.1910–20.09.1911 рр.

витрати на сплату відсотків за кредит (5%)	1580 кр.
виплата відсотків за іпотеку	83115 кр.
порукавичне	1 тис. кр.
разом	42491115 кр.
повернення податків за 1910 р.	29788 кр.
площа проданої землі	64 мрг.
вартість проданої землі	53348 кр.
вартість одного мрг.а в кінці року	бл. 833 кр.
залишок землі	640 мрг.
вартість залишку	371270,27 кр.

фінансовий баланс за 1911 р. (кр.)

повернення землі від парцеляцій	5860
переносна такса	1483580
посіви, продані разом із земельними ділянками	3025
перенос відсотків	940085
здійснення замірів	1326
перенос із посередництва	300
перенос нотаріальних коштів	166020
видатки на адміністрування у 1910 р.	152965
видатки на адміністрування у 1911 р.	6 тис.

Площа проданої землі	143 мрг.
Вартість проданої землі	128015
Вартість одного мрг. в кінці року	бл. 895
Залишок землі	497 мрг.
Вартість залишку	257557,77
Вартість проданого інвентаря	29635
всього	415207,77

фінансовий баланс за 1912 р. (кр.)

площа проданої землі	165 мрг.
вартість проданої землі	145024
за оренду поля отримано	115
інші видатки	
описи ґрунтів	12186
будівництво мосту у маєтку	2 тис.
посіви	1380
штучні добрива	51257
канцелярські видатки	10245
недіючий інвентар	27190
всього	104258
робітники і служба	138470
адміністратор	1150
оплата поштових витрат	3
ремонт будинків	18472
поміри	20
податки	20
послуги посередників	50
кошти комісії	78665

виплати за зобов'язаннями	50
нотаріальні послуги	1590
виплати за векселями	10
виплати відсотків за кредити	2940
видатки на адміністрування	120091,6
всього	361531
залишок землі	332 мрґ.
вартість залишку	160335,66

[163, арк. 12–13].

Дані про парцеляцію маєтку у с. Василівка у 1912 р.

площа купленої землі	178 мрг.
вартість купленої землі	121 тис. кр.
площа проданої землі	80 мрг.
вартість проданої землі	75676
вартість одного мрг. в кінці року	937 кр.
інші видатки (кр.):	
описи	5
виплати за оренду	600
витрати на канцелярію	13013
робочий інвентар	220
всього	13833
неробочий інвентар	91870
служба і робітники	157057
господарка	17639
збіжжя і корм для тварин	196382
адміністратор	550
отеплі	25
поміри	500
податки	15084
такса переносна	1330
посередництво	720
виплата за зобов'язаннями	44575
кошти комісії	46220
кошти нотаріальні	1676
виплати відсотків за кредити	186645
кошти контракту	600
витрати на адміністрування	8 тис.

залишок землі	93 мрґ.
вартість залишку	64875,62
всього	833648,62

[163, арк. 13–14].

Дані про парцеляцію у с. Іване Золоте у 1912 р. (суми подаються у кр.)

площа купленої землі	944 мрг.
вартість купленої землі	618 тис. кр.
Площа проданої землі	70 мрг.
Вартість проданої землі	38515
Вартість 1 мрг.	542
переносні рахунки і поміри	214540
витрати на послуги посередників	3,8 тис.
кошти комісії	118631
нотаріальні кошти	118404
виплати відсотків за кредити	197475,8
вартість земель, повернених парцелянтам	775
такса переносна	24720
усього	678345,8
залишок землі	93 мрг.
вартість залишку	64875,62
прибутки	
за пасовисько	70
за погорілу стодолу	4507
усього	4577

[163, арк. 14].

Додаток К

Зразки бланків бюро "Загального пенсійного зведення для пенсіонерів"

8

Край *Морави*.
Політичний повіт *Моравська Требова*.

Красне бюро _____
Ч. грамоти безплатні _____
Ч. членської партії _____ у візирі 2. _____
Ч. постанови _____

Се має відповісти пенсіонерів, залежних.

ВЗОРЕЦЬ 1 м. (т.) (білий).
(До оголошування функціонерів-мушців.)

Імя і назвико (порекло) службодавця (зареєстрована фірма): *Мічанський бровар в Мор. Требові.*

мя і назвико: *Франц Кершнер.*

Службовий характер службовника (функціонера): *Броварник. — Малий бровар. — Річний вишвір 8000 гектол. — Наллвог персонал, складовий ся з 10 осіб. — Має право прикимати і відправляти персонал.*

Місце занятя: *Мор. Требова.*

I. Почислимі річні побори		Корія
1	Постійні річні побори в грошах, сюди належать також: додаток на помещанне (квартирнокое), додатки у чинній службі та функційні додатки	1800
2	Вартість можливих природних поборів: а) дарового помещанна сьвітлом б) дарового помещанна зі сьвітлом і паливом в) дарового помещанна зі сьвітлом, паливом і харчем Замітка. Те, що не відмічає, сьлідує перечеркнути. О сьвітло не викажує ся якоїсь иншої вартости, то дарове помещанне треба почисляти в 15 від ста плати в годині, дарове помещанне з відним сьвітлом і паливом в 20 від ста, а таке помещанне з харчем в 33 ¹ / ₂ від ста плати годинков.	360
3	Вартість інших природних поборів (<i>векштін пива</i>). Замітка. Вартість таких поборів ошартувати не ся після місячних переїчних ків (пересїтчих торгоних ціє).	400
4	Тягтвєси та інші побори, зависимі від ділових успіхів, дальше ниня-города: а) незапоруучені (пересїтчо після послїдних 5 літ) б) запоруучені Замітка. Те, що не відмічає, сьлідує перечеркнути. Названі повєсне побори треба вичисляти з платив чїтко годї, як після досьїду творять они болєй одну третєву повєсїтчих поборів або як найменша їх сьїдєлєсть є запоруучена, а інакше з першїм случаем бере ся їх з одної третїної повєсїтчих поборів, а з послїднім з тїєї запоруученїї найменшїї сьїдєлєсти.	800
5	Сума повєсїтчих річних поборів	3360

86

9

II. Подробиці, стосуючі особи.

6	День, місяць і рік та місце (також політичний повіт) рідни службовника: 5 січня 1874 в Септаві, політ. повіт Мор. Требова.
7	День, місяць і рік, коли функціонер вступив до служби, підлягаючої обсязі: 3 серпня 1896.
8	Стан службовника (неженатий, женатий, подати дату его повінчання, вдовець і пр.): <i>жонатий, 15. жовтня 1903.</i>
9	Імя подружки (жінки) службовника та її назиско перед повінчанням (з доху): <i>Марія Поршин.</i>
10	День, місяць і рік та місце (також політичний повіт) рідни супруги: 23. мая 1884 в Мор. Требові, політ. повіт Мор. Требова.
11	Імена, місце і дата рідни дітей службовника, що не скінчили ще 18. року життя: <i>Франц, род. в Мор. Требові 11. січня 1904, Марія, род. в Мор. Требові 19. червня 1906.</i>
12	Подати, чи і в котрій кассі (назва й осідок каси для недужих, улаженої після закону про обезпечу на случай недуги, назва й осідок заведена обезпечу робітників від нещасних случаев, зареєстрованої поміж імен чи братишин) службовник обезпечений а) на грошеву поміж в недугі, б) на оснці законні про обезпечу від нещасних пригод на ренту немічних. С <i>класом а) іменно-вої каси хорих в Мор. Требові і б) заведена обезпечу робітників в Борні.</i>
13	Замітка: <i>Позаяк золотий виконув агрономську роботу, згідно служби що до обов'язку обезпечу.</i> (Тут зазначає ся можлива сумнів, чи взагалі заходить обов'язок обезпечу, і подє ся ту обставину, чи подруга (жінка) займає службове становище, але треба оголошувати.)

Підпис службовника: * *Франц Керинер.*

Підпис службовника або законного заступника чи уповноваженого подавати звістку: ** *Вільгельм Шломер.*

Адреса службовника або законного заступника чи повноважця: * *Мор. Требова, міщанський бродар.*

*) Що до відсутності вірши службовником (функціонером), не приписує закон нічого, але для уникнення спорів повинні службовником в функціонерській думці, або й сам відзначити.

***) Те, що не відзначає, перевернуто.

ДОДАТОК Л

Службова анкета парцеляційного товариства "Земля"

Край Полтавський повіт Класове бюро Ч. грамоти безпеки
Ч. членської карти у вірши 2.
Ч. поставки

Взурин
Взорець І ж.
 (До зголошували функціонарок-службовниць).

Імя і назвиско (порекло) службодавця (зарєєстрована фірма) _____
 Імя і назвиско Нелла Олександрівна
 Службовий характер Політичний
 службовниць Бухгалтерський
 Місце занятя _____

І. Почислимі річні побори		Корон
1	Постійні річні побори в грошах, сюди належать також: додаток на помешканє (квартирунковє), додатки у чинній службі та функційні додатки.	840
2	Вартість можливих поборів в натурі: а) дарового помешканя самого б) дарового помешканя зі світлом і паливом. в) дарового помешканя зі світлом, паливом і віктом. Замітка: Те, що не відвічає, слід заперечити. Оскільки не виказує ся якоїсь иншої вартости, то дарове помешканє треба почислювати в 15 від ста платні в готівці, дарове помешканє з більшим світлом і паливом в 20 від ста, а такж помешканє з харчем в 33 $\frac{1}{3}$ від ста платні готівкою.	
3	Вартість инших поборів в натурі. Замітка: Вартість таких поборів оплачувати ся буде після місцевих пересічних цін (пересічних торгових цін).	
4	Тантими та инші побори, зависимі від користного вислїду інтересів, та винагороди: а) незапоручені б) запоручені Замітка: Те, що не відвічає, слід заперечити. Названі повисше побори треба вчислювати в платню тільки тоді, як щєсь досвьду твораєт они бодай одну третину постійних поборів або як найменша їх скільність є запоручена, а іменно в першій случаю бере ся їх в одній третині постійних поборів, а в послїдній в тій запорученій найменшій скільности.	
5	Сума почислимих річних поборів	840

Посадові оклади парцеляційного товариства "Земля" (кр.)

директор	2 тис.
секретар	1,5 тис.
працівник контори	1 тис.
практикант	700

[286, арк. 52].

Додаток М

Список публікацій здобувача та відомості про апробацію

1. Янюк І. Структура і організація управління парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. № 1. Ч. 2. С. 56–60.
2. Янюк І. Основні напрямки діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни (1907–1914 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2015. № 2. Ч.1 С. 112–116.
3. Янюк І. Основні фінансові показники та особливості організації діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові упродовж 1907–1914 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2016. № 1. Ч. 4. С. 50–52.
4. Янюк І. Організаційна структура парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського): матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 21 квітня 2016. Київ, Україна / Редкол.: проф. І. К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська, (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор) Київ. 2016. С. 73–75.
5. Янюк І. Соціальний захист службовців товариства "Земля" (1920–1922 рр.) // Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 листопада 2016. Київ. Україна / ГО "Київська наукова суспільнознавча організація", Київ, 2016. С. 29–32
6. Янюк І. Особливості функціонування парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни // Актуальні питання історії України у III тисячолітті: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної

- конференції, 22 листопада 2016. Тернопіль, Україна / ТОКІШПО, Тернопіль, 2016. С. 32–34.
7. Янюк І. Кадрова політика парцеляційного товариства "Земля" у Львові (1907–1923 рр.) // Перспективи розвитку сучасної науки: Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 грудня 2016. Львів, Україна). Видавничий дім "Гельветика", Херсон, 2016. С. 175–178.
 8. Янюк І. Окремі аспекти діяльності греко-католицької церкви у сфері економічного життя українців // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 лютого 2017. Тернопіль, Україна) / укладачі В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІШПО, Тернопіль, 2017. С. 98–99.
 9. Янюк І. Особливості функціонування кооперативного банку "Земля" у міжвоєнний період // Наукові дослідження: перспективи інновацій у суспільстві і розвитку технологій: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (14–15 березня 2017. Харків, Україна) Наукове партнерство "Центр наукових технологій", Харків, 2017. С. 25–28.
 10. Янюк І. Діяльність кооперативного банку "Земля" (за матеріалами ЦДАЛ України) // Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 квітня 2017. Вінниця, Україна) Подільське наукове товариство, Вінниця, 2017. С. 31–34.
 11. Янюк І. Відновлення функціонування парцеляційного товариства "Земля" Після Першої світової війни // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. № 47. С. 157–163.
 12. Янюк І. Діаспорні часописи про східногалицьке село міжвоєнного періоду // Еволюція національного світобачення українців на зламі тисячоліть: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (13 квітня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський,

- Б. Б. Буяк, В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. ТОКІШПО, Тернопіль. 2017. С. 43–46.
13. Янюк І. Діяльність парцеляційного товариства "Земля" на Тернопільщині // Тернопіль і Тернопільщина в особах, подіях, документах: Збірник наукових статей та тез I Регіональної науково-практичної конференції (25 квітня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, В. С. Мисик, А. Janowski, І. Ф. Янюк, О. А. Ревуцька. ТОКІШПО, Тернопіль. 2017. С. 59–62.
 14. Янюк І. Соціально-економічний розвиток Східної Галичини кінця XIX ст. – 1939 р. Сучасна українська історіографія // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2017. Випуск 1. Ч. 3 С. 36–50.
 15. Янюк І. Соціально-економічний розвиток східногалицького села у міжвоєнний період (історіографічний огляд публікацій української еміграції XX ст.) // Перші Геретівські читання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (6–7 червня 2017. Тернопіль, Україна) Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буяк, І. М. Вітенко, А. Janowski, В. С. Мисик, Ф. І. Полянський, О. А. Ревуцька, І. Ф. Янюк // Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІШПО, 2017. Вип. 1. С. 120–123.
 16. Янюк І. Відображення у радянській історіографії соціально-економічних процесів східногалицького села упродовж кінця XIX ст. – 1939 р. // XI Буковинська Міжнародна історико-краєзнавча конференція присвячена 100-річчю української національної революції. Тези доповідей (20–21 жовтня 2017. Чернівці, Україна) Наук. ред. О. В. Добржанський. Чернівці: Технодрук. 2017. С. 121–123.
 17. Янюк І. Соціально-економічний розвиток східногалицького села у кінці XIX ст. – 1939 р.: історіографія проблеми // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Тернопіль і Тернопілля в історії та

культури України і світу (від найдавніших часів до – сьогодення)" / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: "Вектор", 2017. С. 163–165.

18. Янюк І. Діяльність кооперативного банку "Земля" (1907–1939 рр.): джерельна база дослідження проблеми // Українознавство. 2017. № 3 (64). С. 114–129.
19. Янюк І. Українська кредитна кооперація і парцеляційні процеси у Східній Галичині на початку ХХ ст. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. № 127 (12). С. 26–32.
20. Янюк І. Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності кооперативу "Земля" (1907–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2017. № 2. Ч. 3 С. 79–84.